

Abdulhamid Ebu Sulejman

SLABLJENJE ISLAMSKÉ CIVILIZACIJE I NJENA OBNOVA

Obrazovni i odgojni korijeni

SLABLJENJE ISLAMSKE
CIVILIZACIJE I NJENA OBNOVA

Abdulhamid Ebu Sulejman

Slabljenje islamske civilizacije i njena obnova: obrazovni i odgojni korijeni

Naslov izvornika:

Inhiyār al-ḥaḍāra al-islāmiyya wa i'āda binā'ihā: al-ḡuḍūr al-taqāfiyya wa al-tarbawīyya
International Institute of Islamic Thought, Herndon, Virginia, USA, 2016

Copyright © 2016 International Institute of Islamic Thought

Prvo izdanje na bosanskom jeziku. Copyright © 2019 Centar za napredne studije

Sva izdavačka i autorska prava zadržana! Nijedan dio ove knjige ne može biti iznova objavljen, u bilo kojem obliku i na bilo koji način, uključujući fotokopiranje, bez prethodnog pismenog odobrenja izdavača, osim u svrhe kritičkih članaka i stručnih prikaza u kojima je dozvoljeno navoditi kraće odlomke. Također nije dozvoljeno pohranjivanje u elektronske baze podataka i objavljivanje djela na internetu od strane trećih lica.

S ARAPSKOG PREVEO: Berin Bajrić

IZDAVAČ: Centar za napredne studije, www.cns.ba

UREDNIK: Munir Mujić

REDAKTOR: Mustafa Prljača

LEKTOR: Huriya Imamović

DTP I DIZAJN KORICE: Suhejb Djemaili

ŠTAMPA: Dobra knjiga d.o.o. Sarajevo

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

28-67
37:28

ABŪ Sylaymān, 'Abdul Hamid

Slabljenje islamske civilizacije i njena obnova : obrazovni i odgojni korijeni / Abdulhamid Ebu Sulejman ; preveo Berin Bajrić. - Sarajevo : Centar za napredne studije, CNS, 2019. - 271 str. ; 21 cm

Prijevod djela: Inhiyar al-hadara al-islamiyya wa i'ada bina'iha. - Bibliografija: str. 269-271 ; bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9926-471-01-9

COBISS.BH-ID 27489798

Abdulhamid Ebu Sulejman

SLABLJENJE ISLAMSKE CIVILIZACIJE I NJENA OBNOVA

Obrazovni i odgojni korijeni

S arapskog preveo: Berin Bajrić

Sarajevo, 2019.

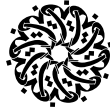
U ime Allaha Milostivog Samilosnog

*Allah neće izmijeniti jedan narod dok on sam sebe ne izmijeni.
(Er-Ra'd, 11)*

Rekao je Poslanik, a. s.: „Ljudi su poput plemenitih metala, najbolji od njih u dobu neznanja može biti najbolji i u islamu, samo ako se poduči vjeri.

Ova knjiga objavljena je uz podršku
Međunarodnog instituta za islamsku misao (IIIT).

Sadržaj

POSVETA	8
UVOD	9
PRVO POGLAVLJE.....	13
TEMA I KORIJENI KRIZE	15
TEMA I MOTIVI ISTRAŽIVANJA	15
Motivi istraživanja	18
METODOLOGIJA	20
Sveobuhvatnost i partikularnost u metodologiji.....	20
Sveobuhvatnost i postavljanje prioriteta.....	22
Važnost spoznaje karakteristika djelatne misli.....	27
Greške u intelektualnoj razmjeni između jučerašnjice i današnjice	28
Pedagoška misao i društvena reforma.....	30
KORIJENI KRIZE.....	32
Energija imanskog kulturnog poticaja i akumulacija gradivnog materijala.....	33
Kako je počelo slabljenje imanske i moralne snage	36
Politika, moral i vjera: parceliranje vođstva i pojava skolastičkih metoda	38
Posljedice parcijalizacije, urušavanje institucija i gubljenje zajedništva.....	41

DRUGO POGLAVLJE.....	45
DIJAGNOZA BOLESTI	47
DEVIJACIJE I ODSUPANJA	
U ISLANSKOJ MISLI I KULTURI	47
Prva devijacija:	
Odstupanje od univerzalne vizije.....	48
Druga devijacija:	
Degeneriranje metode	53
Treća devijacija:	
Urušavanje temeljnih islamskih koncepata.....	60
Devijacija koncepta pokornosti Bogu	61
Četvrta devijacija: Radikalizacija diskursa.....	67
Peta devijacija:	
Mentalitet sujevjerja i opsjenarstva.....	73
Društva napreduju uz pomoć znanja i spoznaje,	
a ne iluzija i opsjene.....	86
Još koja riječ o emancipaciji temeljnih koncepata.....	90
Šesta devijacija:	
Šovinizam – „Ostavite se toga, ima odvratn zadah!“	94
TREĆE POGLAVLJE.....	105
DIJETE: POLAZNA OSNOVA.....	107
ISLANSKI REFORMISTIČKI POKRETI	
I NUŽNOST VALORIZACIJE.....	108
FUNKCIJA INTELEKTUALNE MISLI U SUOČAVANJU	
S KLJUČNIM PROBLEMIMA DRUŠTVENE ZAJEDNICE.....	119
Islam je izvor svakog dobra koje se zadržalo u ummetu..	121
Kolonijalizam je složena bolest.....	123
Kina	124
Indija	126
Evropa	126
Vjera, razum i zajednički interes od nas zahtijevaju	
jedinstvo i solidarnost.....	128
Nedostatak zajedništva u kulturi islamskog društva: Ko je	
nešto izgubio, ne može to ni dati.....	130
Pojam zajedništva u islamskoj misli	131

PEDAGOŠKI DISKURS I DRUŠTVENA PROMJENA	139
Kako razumjeti islamski pedagoški diskurs?	141
Nedovoljno razvijene humanističke studije dovode do miješanja dimenzija i oblasti.....	141
ČETVRTO POGLAVLJE	155
TEMELJNO RJEŠENJE: IZGRADNJA DJETINJSTVA	157
PUT REFORME I SUOČAVANJE S IZAZOVIMA.....	158
1. Izazovi	159
2. Kulturološki problem: Izbjegavanje besmislenih borbi i korigovanje shvatanja – Islam je vjere razuma, uvjerenosti i znanja	161
3. Pedagoška smušenost: odnos i polazište	182
4. Između prošlosti i sadašnjosti: ishodišta i osnove idealne pedagogije – Poslanikove, a. s., pedagoške metode	187
Ljubav, podrška i hrabrost ishodišta su Poslanikove, a. s., pedagogije.....	189
Sloboda je snaga: granice i regulative	192
PETO POGLAVLJE.....	203
MUSLIMANSKA PORODICA IZVOR JE SENZIBILITETA	205
PRVO: TAJNE ŠERIJATA U IZGRADNJI PORODICE: METODA I OSNOVE.....	205
DRUGO: ZNAKOVI NA PUTU SINAJA OVOG VREMENA	220
ŠESTO POGLAVLJE.....	241
AKCIONI PLAN	243
1. PODRUČJA RADA.....	243
2. PLAN ŠKOLE ISLAMIZACIJE ZNANJA I UTEMELJENJE ISLAMSKE MISLI	252
Islamske internacionalne škole	260
ZAKLJUČAK.....	263
DA SPOZNAMEO I DJELUJEMO.....	263
LITERATURA	269
LITERATURA NA ARAPSKOM JEZIKU	269
LITERATURA NA ENGLISKOM JEZIKU	271

Posveta

Mojim roditeljima, majci i ocu, s ljubavlju i uz dovu Uzvišenom Allahu da im se smiluje. Mojoj, i svoj ostaloj djeci, uz osjećaj nade i optimizma. Svakoj majci muslimanki i ocu muslimanu. Svim misliocima i odgajateljima, iskrenim i aktivnim muslimanima, uz nadu da ćemo svoju sudbinu uzeti u vlastite ruke i konačno se pokrenuti kako bismo s ponosom prenosili svjetlo islamske poruke i ispunili svoju obavezu i odgovornost prema našoj vjeri, te sigurnim koracima krenuli ka svjetlijoj budućnosti. A pomoć je od Allaha, od Njega dolaze uputa, uspjeh i ispravnost. On nad svim ima moć.

UVOD

Knjiga koja se nalazi pred vama nije nastala spontano, već predstavlja rezultat ulaganja intelektualnog napora i iskustva u istraživanju. Pored knjige *Kriza muslimanskog uma*, ona predstavlja nastojanje da se razumiju i objasne faktori koji su sve do danas bili prepreka reformi islamske civilizacije i željenoj promjeni u islamskom ummetu. Iako je prošlo devet stoljeća otkako je slavni el-Gazali zavapio za promjenama u svojim poznatim djelima *Nesuvislost filozofa* i *Oživljavanje vjerskih znanosti*, i više od jednog stoljeća otkako je el-Kevakibi govorio o veličanstvenim principima, ciljevima i vrijednostima islama u svojoj slavnoj knjizi *Ummu el-Kura* i snažno digao svoj glas protiv izvorišta bolesti i osnove nevolje u knjizi *Priroda despotizma*, san o obnovi nije se ostvario, a nepravda nije nestala.

Ovo istraživanje ima za cilj da ukaže na činjenicu da nedostaje jedna komponenta u procesu islamskog preporoda bez koje nije moguće ostvariti željenu promjenu, koja bi trebalo da probudi snagu zajednice i pokrene duhovne potencijale skrivena u njoj. Ta komponenta je dijete, koje simbolizira sjemenku koja određuje i vrstu drveta i okus njegovog ploda.

Knjiga predstavlja pokušaj da se razumije odsustvo psihološke i emocionalne dimenzije u islamskom odgojnom diskursu prema djetetu, kako bi to bilo matrica inicijativnosti i kreativnosti u njegovoj psihološkoj i emocionalnoj izgradnji. Ona je također pokušaj da se razaznaju kulturološke i intelektualne silnice koje su dovele do nazatka i deformacije kako bi se dokučilo na koji način zajednica može prevladati ovaj nedostatak. Ponovno uvođenje tog faktora nužno je u procesu ostvarenja društvene i kulturološke promjene na način objedinjavanja obrazovnih, psihičkih i emocionalnih aspekata u izgradnji ličnosti djeteta, te da se još u samim počecima djetinjstva jednog muslimana počne razvijati i podsticati kreativni duh, sklonost ka nauci i istraživanju i sposobnost pokretanja inicijative. U kontekstu navedenog, ova knjiga treba da uputi na primarna metodološka i intelektualna sredstva kojima bi se postigla željena reforma i pomoću kojih bismo se približili rješenju. U tome naročitu pažnju posvećujemo instituciji porodice i njenoj prirodnoj i središnjoj ulozi u provedbi reforme odgoja i općenito u društvenoj i civilizacijskoj promjeni i preporodu, čineći je *Sinajem*¹ ovoga vremena. Uvjet je da mislioci i pedagozi, kao i pedagoške institucije Zajednice izvrše svoju ulogu u pogledu njenog osvješćivanja i opskrbljujući je neophodnim pedagoškim pomagalima, čime bi se u konačnici postavili i učvrstili temelji promjene, a članovi društva, muškarci i žene, osposobili za njenu provedbu. Usto bi trebalo posvetiti pažnju i prirodnim podsticajima roditeljstva – očinstva i materinstva – da se potomcima osigura ono što je dobro za njih i u čemu se nalazi njihov duhovni i materijalni interes, što i jeste temelj snažne, moćne i dostojanstvene zajednice.

Nužno je da se ozbiljno pozabavimo trima krizama: krizom *ratia* i pristupa, krizom misli i kulture i krizom duha i odgoja.

1 Aluzija na oslobađanje Sinova Israilovih iz ropstva pod vođstvom Musaa, a. s., i njegovo primanje objave na Sinaju, te na ulogu pedagoških metoda u procesa oslobođenja, o čemu govori i Časni *Kur'an*.

Ukoliko to ne uzmemo u obzir, bit će veoma teško probuditi potencijale i snagu zajednice i potaknuti je da djeluje u skladu s tim, pristupiti njenoj obnovi i preporodu i ostvariti njene uzvišene ciljeve. Za ispravno razumijevanje, a potom i djelovanje u skladu s tim, u aktivnostima promjene i preporoda mora doći do harmonije između političkog, intelektualnog i odgojnog, a za cilj je potrebno imati razvijanje ljudskih potencijala i oslobađanje muslimanskog duha od okova i predrasuda kako bi se potom u potpunosti mogao aktivirati. Za ovaj poduhvat odgovorni su intelektualci i pedagozi, dok najvažniji ključ za pokretanje zdrave duhovne promjene treba tražiti u onom iskonskom pokretaču koji se nalazi u srcima majki i očeva, a to je prirodni i spontani nagon za priskrbljivanjem svakog dobra vlastitoj djeci i vlastitom potomstvu, koje je nesumnjivo temelj i osnova budućih generacija i budućnosti samoga društva.

Nadam se da će ova knjiga podstaknuti kvalitetan i konstruktivan dijalog, popraćen iskrenošću i hrabrošću, uprkos neznanju ignoranata i kritiziranju bolesnih umova punih predrasuda, te da će odgajatelje, intelektualce i kulturne radnike uputiti na duboko promišljanje o skrivenim bolestima zajednice, kako bi potom uspješno mogli budućim generacijama ukazati na samu suštinu i opasnost bolesti duha, deformiteta u promišljanju i iskrivljenih praksi. Ovo bi zajednici u konačnici trebalo pružiti dosljedan metodološki, znanstveni, intelektualni i pedagoški nacrt i plan s kojim bi generacije intelektualaca i pedagoga dobile snagu i oslonac za pokretanje inicijative, te u budućnosti radije na postavljanju unutrašnjih duhovnih potencijala i dobročinstva kao osnova za oslobođenje i napredak čovjeka.

Eto, to je poruka ove knjige i njen krajnji cilj. Sva pitanja i razmatranja koja se u njoj nalaze izložena su uz nadu da će, makar i malo, doprinijeti uspostavljanju dijaloga i pronalasku ispravnih metoda uz pomoć kojih bi se pokrenuo projekat preporoda islamskog društva, čije se čekanje zaista odužilo, te da će

se, uprkos okrutnosti materijalističke globalizacije, kroz njega uzdići i promovirati univerzalni duh humanizma.

Molim Uzvišenog Allaha da osnaži muslimansku zajednicu i njene intelektualce i aktiviste, da ih osposobi i učvrsti u njihovim nastojanjima i da nas uputi Putu ispravnom. Na Njega se oslanjamo, Njemu se obraćamo i Njemu ćemo se svi vratiti.

A lijep će ishod u korist čestitih biti, i zato neka je hvala Allahu, Gospodaru svih svjetova.

PRVO POGLAVLJE

Tema i korijeni krize

TEMA I MOTIVI ISTRAŽIVANJA

Polazeći od djetinjstva kao osnove za ispravno unapređenje i ozdravljenje društva, temeljno pitanje ove knjige jeste otkrivanje uzroka koji su doveli do pogoršanja stanja muslimanske zajednice i smanjenja njene efikasnosti, a samim tim i spoznaja puteva i metoda koji bi doveli do oslobađanja njene energije i buđenja potencijala. Nerazumijevanje djetinjstva i njegove uloge u procesima napredovanja i preporoda društva predstavlja jedan od glavnih uzročnika krize zajednice, nemogućnosti njenog izlaska iz stagnacije i, generalno, jedan od razloga zašto zajednica ne može da iskoristi potencijale i snagu koji se nalaze u njoj.

Fenomen odsustva uloge djetinjstva u izgradnji i boljitku zajednice sagledavamo kroz dva aspekta:

Prvo: Defekt u metodologiji islamske misli, iz koje je isključen onaj opći obrazovni i analitički dio koji je uvijek u neposrednoj vezi sa spoznajom „Božanskih zakona“² u prirodamu stvorenja i u kosmosu, koje su u interakciji s mnogobrojnim faktorima na vertikalnoj i horizontalnoj ravni, kroz vrijeme i prostor. Ovaj pojam

2 Pod pojmom Božanski zakoni podrazumijeva se ono što se u zapadnoj filozofiji, tačnije teoriji materijalizma, naziva prirodnim zakonima.

Božanskog zakona (ili prirodnih zakona) jeste upravo ono na šta je uputio Poslanik, a. s., kada je rekao: "Najbolji od vas su oni koji su bili najbolji i u doba prije islama, samo ako se poduče vjeri."³ Ovaj hadis može se razumjeti i u smislu da odgoj predstavlja jednu od osnova i da svoje ishodište ima upravo u Božanskom zakonu, te da se, u zavisnosti od odnosa prema njemu i načina njegove primjene, određuje i sam karakter duhovne izgradnje pojedinca, u smislu razvijanja njegovih osobina i potencijala, kao što su hrabrost i kukavičluk, povjerenje i sklonost ka izdaji i tome slično.

Navedeni potencijali i osobine dolaze do izražaja na društvenom planu i mogu se ispoljavati u različitim smjerovima, zavisno od toga kako jedno društvo i zajednica poimaju i razumijevaju bit i svrhu društva. Jedan vojnik i jedan kriminalac mogu u jednakoj mjeri posjedovati osobine hrabrosti i odanosti u težnjama ka ostvarivanju svojih ciljeva, s tim što vojnik svoje potencijale stavlja na raspolaganje društvu, braneći ga i štiteći, dok kriminalac radi samo u vlastitu korist, a na štetu ostalih. Jedna od posljedica spomenute praznine u načinu razmišljanja jeste i slaba svijest o važnosti znanstvenog, teorijskog i praktičnog izučavanja duhovne izgradnje čovjeka, uloge djetinjstva u svemu tome te kvalitete pedagoških predavanja prilagođenih različitim periodima djetinjstva i njihovih posljedica u duhovnoj izgradnji muslimanskog pojedinca. Svijest o ovome dodatno bi potakla duhovne i sentimentalne faktore u čovjeku, sve dok omladinu ne bismo shvatili kao djelatno i efikasno sredstvo u procesu preporoda i promjene općeg pogleda na izgradnju društva, iščezavanja i potiranja proizašlih deformiteta, te ponovnog pokretanja svih potencijala kroz potpuno, aktivno i efikasno suočavanje sa svim izazovima.

Drugo: Nedostatak znanstveno utemeljenih i zdravorazumskih studija i predavanja pedagoškog i psihološkog karaktera, bez kojih je nemoguće zamisliti izgradnju ličnosti jednog muslimana, odnosno muslimanskog djeteta. Predavanja ovakvog karaktera

3 El-Buhari, Muhammed ibn Ismail, *Sahih el-Buhari*, priredio Mustafa Dib el-Bega, Bejrut, Dar Ibn Kesir, 1407/1987, tom 3, str. 3194, hadis br. 3132.

nesumnjivo bi kod djeteta doprinijela izgradnji istraživačkog duha i u budućnosti bi pomogla u propitivanju postojećeg otklona od duhovnih i emocionalnih dimenzija koje su neophodne da bi se pokrenuli unutrašnji potencijali, uložio intelektualni napor i dosljedno iskorištavala sredstva koja se smatraju nužnim u postizanju individualne i društvene sposobnosti da se s uspjehom i efikasno odgovori svim izazovima s kojima se suočava muslimanska zajednica. Pedagoško-psihološki, znanstveno utemeljeni diskurs nužan je da bi se popravile i potpuno otklonile devijacije koje su se pojavile u samoj biti društva, u koje spada, između ostalog, i već spominjana praznina u metodologiji razmišljanja.

Ovaj nedostatak ukazuje na nemogućnost kako muslimanskog pojedinca, tako i čitave zajednice da, sve do danas, bez obzira na ispravnost i plemenite ciljeve projekta preporoda islamskog društva, te povećanu svijest o njegovoj važnosti kod mlađih generacija, uspješno odgovori njegovim zahtjevima, od kojih su najvažniji otklanjanje devijacija, kolektivno jedinstvo i dosljedna upotreba potencijala i sredstava. Dakle, možemo zaključiti kako se drugi aspekt može predstaviti kao „nepostojanje kvalitetnog pedagoškog diskursa“, što nam kazuje kako je on, ustvari, posljedica prvog aspekta, odnosno nedostatka i iskrivljenosti metode intelektualnog promišljanja kod muslimana. Ovaj nedostatak uzrokovan je potpunim povlačenjem intelektualne elite i profesora vjerskih škola iz političkog i društvenog života, odnosno manjkom zainteresiranosti za ispitivanje i proučavanje političkih i društvenih aspekata. Sve ovo dovelo je do svojevrsne atrofije islamske misli, odnosno spoznaje kosmičkih i ljudskih zakonitosti i vremensko-prostornih realiteta, a samim tim, i do nemogućnosti provedbe ovih spoznaja u svrhu efikasnog političkog djelovanja zajednice i upravljanja njenim poslovima, što bi doprinijelo ostvarivanju ciljeva Božanske univerzalne upute namijenjene ljudima.

Manjak suštinske ljudske spoznaje prirodnih zakonitosti na posljetku je doveo do razvijanja podaničkog i sljedbeničkog menta-

liteta, a potom i do nemogućnosti shvatanja prirode promjenljivosti realiteta i stupanja u odnos s njima u procesu oblikovanja čovjekovog duha, njegovog razvijanja i pripremanja u različitim fazama djetinjstva. U tim fazama razvija se kvalitet ličnih i emocionalnih pokretača, ali i spoznajni i metodološki koncepti koji formiraju mentalitet, koji predstavlja temeljnu osobenost svakog člana jednog društva, iz čega proizlazi kako razumijevanje, tako i reakcija na sve ono što pojedinca okružuje i na izazove s kojima se suočava.

Motivi istraživanja

Jedan od osnovnih motiva ove spoznajno-pedagoške studije jeste svijest o prioritetnosti ponovne izgradnje muslimanske osobnosti, odnosno ličnosti jednog muslimana, te nastojanje da se pokrenu njegovi moralni, kreativni i društveni potencijali, kako bi se uspješno proveo projekat preporoda islamskog društva i njegovi plemeniti ciljevi. Ova problematika podrazumijeva različite aspekte koji su u vezi prvenstveno s islamom kao Božanskom uzvišenom objavom, a potom i s ljudskom nestalnom, konfliktnom i labilnom prirodom, te u konačnici i sa samim muslimanima, koji su na kolektivnoj razini slabi, međusobno zavađeni, poniženi, porobljeni, pa čak i progonjeni.

Pogubnost zaostalosti muslimanske zajednice, njene slabosti, razjedinjenosti, nemoći i nemogućnost da iskoristi i pokrene svoje snage i potencijale nije ograničena samo na zajednicu, već i na nesposobnost viđenja svjetla islamske objave i njene upute, čija se univerzalnost ogleda u jedinstvu, bratstvu, miru, pravdi i milosti. Navedeni faktori sprečavaju da islamska objava „porodi“ jednu istinsku civilizaciju koja spaja duhovnu i materijalnu sreću i u kojoj se ostvaruje dobro i ovog i drugog svijeta.

Nesposobnost da se spozna univerzalna i civilizacijska poruka islama, i to u vremenu kada se razvijaju sve komponente i

potencijali globalnoga svijeta, može se smatrati jednim od najvećih zala koje nas je zadesilo, za što odgovornost snosi cjelokupna muslimanska zajedica općenito, a kulturni radnici i intelektualna elita posebno. Nevolje koje su ljudski rod zadesile – čiji se korijeni nalaze u prevalenciji i dominaciji materijalističke, rasne i neznabožačke misli – počev od svjetskih i globalnih ratova i sukoba, pa do nepravdi i zla kolonizacije, mogu u budućnosti rezultirati samo većim stepenom nepravde i žešćim sukobima. Nepravda u svijetu kojim vladaju povlašteni s vremenom bi se mogla povećavati, sve shodno uvećanju sredstava kojima veliki upravljaju, žudnje za materijalnim bogatstvima, neloyalne i beskompromisne konkurencije, te oholosti koja se u njima razvija.

Buđenje i spas islamskog društva ne predstavlja samo spas jedne bitne petine stanovništva Zemlje, koliko ima muslimana, već nadu i spas budućnosti čovječanstva, kojem prijete zvjerstvo džungle, vonj rasne netrpeljivosti i ekspanzija snaga anarhije i razaranja. Izbavljenje islamskog društva nije samo projekat i želja, već aktivno djelovanje i stalno ulaganje sistematskog, discipliniranog i metodološkog intelektualnog napora koji bi doveo do pročišćenja islama od iskrivljenih tumačenja koja su se pojavila kroz vrijeme u narodima koji baštine islam kao svoju vjeru i civilizaciju. Ovo podrazumijeva intelektualni obračun s cjelokupnim zakržljanim neslijedom slijepog oponašanja, praksom provođenja zabluda predaka, te vradžbinama prouhujalih magova.

Do pročišćenja islama, islamske kulture i njenih temeljnih koncepata može doći samo ako se ponovno vratimo razumijevanju Kur'ana i implementaciji njegovih učenja kroz historiju muslimanskog društva, te razumijevanju faktora i krivih uvjerenja koji su doveli islamsko društvo, odnosno islamsku misao i kulturu u postojeće stanje. Na taj način razumijeli bi se uzroci kulturnološke kontaminacije i društvene devijacije, te nastojalo otkriti njihove tokove kako bi se u budućnosti moglo raditi na njihovom saniranju i pronalaženju pravog smjera.

METODOLOGIJA

Sveobuhvatnost i partikularnost u metodologiji

Ovo istraživanje ima za cilj objektivno i dosljedno promišljanje Božanskih zakona koji se ostvaruju u kosmosu i stvorenjima, utemeljeno na islamskim, univerzalnim, duhovnim i moralnim načelima, a samim tim i sveobuhvatnim, analitičkim i sistematiziranim metodama, koje proizlaze iz najboljih postulata islama kao namjesničke vjere poslane od Boga. Sveobuhvatnost u metodologiji proučavanja društvenih pojava naprosto je nužna, i ona u svojoj suštini teži ka cjelovitom razumijevanju fenomena i spoznaji njihovih skrivenih uzročnika. Partikularnost, s druge strane, naročito u proučavanju tema kompleksne forme i višestrukih uzročnika, često može istraživača odvesti na krivi put u promišljanju društvenih pojava, njihovih ishodišta i efekata, i čak potpuno mu suziti i osiromašiti pogled, što u konačnici može dovesti do percepcije zasnovane na iluzijama i fantaziji.

Odnos između sveobuhvatne i partikularne metode u sociološkim istraživanjima možda se najbolje može pokazati kroz primjer čovjeka koji na komad papira prospe mastilo, a potom stane ispred njega i, koristeći se svojom maštom, od prosutog mastila umišlja razne oblike koji u stvarnosti ne postoje. Nema, dakako, nikakve štete u tome, dok god je dotični svjestan da se radi o prosutom mastilu koje formira čudesne oblike na glatkom papiru. Metoda partikularnog proučavanja istraživača koji nije svjestan njenih ograničenja neminovno vodi ka lažnim predodžbama, koje nemaju nikakve veze sa stvarnosti, a pri tome još u njemu budi nezadovoljstvo i razdražljivost, jer ne može da se pomiri sa činjenicom da se njegovi slušaoci ne slažu s onim što im je izložio, i da ono što on smatra da je u dovoljnoj mjeri kvalitetno istražio, oni naprosto odbijaju prihvatiti.

Primjer koji također upućuje na razliku između spomenutih metoda jeste i donošenje suda o nekom slučaju bez razmatranja prostornih i vremenskih okolnosti i konteksta, oslanjajući se samo na osnovne i djelimično tačne informacije, te subjektivne impresije, gdje, sasvim logično, nema ispravne spoznaje relativnosti dokaza i drugih faktora koji stupaju u aktivan odnos unutar datih okolnosti. U tom smislu može se razumjeti nečija ishitrena izjava da je iznos od jednog miliona mali ili veliki iznos. Naime, ako bi se ovaj iznos posmatrao kao mjesečna zarada pojedinaca, onda bi to bio izrazito veliki iznos, a ako bi predstavljao budžet jedne organizacije ili države, onda bi nesumnjivo bio mali.

Tretiranja krize postojanja muslimanskog ummeta, slab učinak njenih naroda i sinova, nesposobnost njenog civilizacijskog projekta da ostvari svoje uzvišene ciljeve – što taraje već stoljećima – nalaže istraživaču da uloži izuzetan intelektualni napor u sveobuhvatnom analitičkom proučavanju svih faktora povezanih s fenomenom razjedinjenosti, nemoći i zaostalosti koje su zahvatile ummet. Manjak hrabrosti u odgojno-obrazovnom procesu i kritičkoj misli, te sposobnost kanalsanja straha u dušama mladih pripadnika društva većinu potencijalnih rješenja sputava i čini površnim, kampanjskim i lažnim, a u njima samima proizvodi uznemirenost i razdražljivost, što ih u konačnici udaljava od propitivakog i analitičkog načina razmišljanja. Danas islamska misao i muslimanski mislioci izgledaju poput divljih životinja koje su ukroćene i pripremljene za nastup u akrobatskoj predstavi u cirkusu – strah koji u sebi osjećaju rezultat je krotiteljskih metoda, koje su doprinijele promjeni njihove naravi. Muslimanski um i muslimanska misao – zbog spomenute „kulturalne i intelektualne ukroćenosti“ – postali su sami čuvari svoga zatvora i svećenici hrama svoje nemoći i zaostalosti.

Ovaj psihološki fenomen može se posmatrati i objasniti i kroz primjer stagnacije kulturne i vjerske misli u hinduizmu, te preplašenosti koju je takva stagnacija i ukočenost proizvela u

duhu sljedbenika hinduizma kroz minulo vrijeme. Posljedica jedne takve ukočenosti jesu milioni sljedbenika u Indiji koji tavore u jadu i bijedi.

Kako samo rastuži i zaboli činjenica da mnogobrojni muslimanski intelektualci veoma rijetko iskazuju svoje mišljenje, osim o nekim uobičajenim stvarima koje se stalno ponavljaju, i to samo zbog intelektualne ukroćenosti i ukočenosti koja se razvija u njihovom duhu usljed neracionalnog straha od reakcije. Sve ovo kroz vrijeme se ukorijenilo u mentalitetu muslimanskog društva i ne dozvoljava da se razvije zdravorazumski i prirodan dijalog koji bi doprinio otvaranju polja inovativnog intelektualnog napora (*idžtihada*) koncentriranog na osnovne temelje i ishodišta islamskog vjerovanja i ciljeve Šerijata, a ne na naslijeđena rješenja iz prošlih vremena koja u sebi nose mnoštvo drevnih predrasuda i pristrasnosti. Muslimanski mislilac mora se naoružati hrabrošću da iskaže svoju misao i stav, ali i inovativnošću prilikom promišljanja stanja i pojava, kako bi bio u toku s neočekivanim promjenama koje se dešavaju u životnoj realnosti, mnoštvom akumuliranih spoznaja i iskustava, izazovima koji se pred njega postavljaju i nestalnostima koje se nameću. Željena hrabrost u iskazivanju mišljenja trebalo bi u konačnosti da muslimanskog intelektualca dovede do nivoa aktivne i djelatne provedbe principa i vrijednosti, kako u životnoj realnosti u smislu međusobnih ljudskih odnosa, tako i u pokretanju i upravljanju organizacijama.

Sveobuhvatnost i postavljanje prioriteta

Osim ukoliko ne postoje čvrsti i dostatni dokazi, sveobuhvatno analitičko istraživanje ne može polaziti samo od pojedinačnih utjecajnih faktora. Suština sveobuhvatne analize jeste upravo u brojnosti spomenutih faktora. Partikularna spoznaja jednog

istraživača o nekom društvenom fenomenu koju karakteriše subjektivan i selektivan pogled, te nasumičan odabir činjenica i zanemarivanje suprotstavljenih, ali u isto vrijeme bitnih faktora vezanih za različite aspekte nekog fenomena – nedovoljna je i odveć simplificirana. Pouzdanje u partikularnost u promišljanju, koje je skoro uvijek, usljed ograničenosti uma jednog govornika i pomanjkanja savjesti, bremenito subjektivnom i naslijeđenom simbolikom, pred istraživača postavlja metodološke prepreke, koči ozbiljnu kritiku i zdravorazumski dijalog, koji su nužni za dosljednu spoznaju suštine mnogobrojnih tema, prosvjetljenje uma, rješavanje problema i suočavanje s izazovima.

Spoznaja važnih i utjecajnih faktora ma o kojoj se temi radi lo i u bilo kojoj oblasti, te spoznaja njihove međusobne isprepletenosti na vertikalnoj i horizontalnoj ravni, predstavlja najvažniji činilac u procesu razumijevanja društvenih fenomena, dosljednog praćenja dokaza, i dolaženju do efikasnog i djelatnog rješenja određenih društvenih problema. Sve navedeno, naravno, podrazumijeva i određeni redosljed i hijerarhiju prioriteta u odnosu prema spomenutim faktorima te redosljed rješavanja problema.

Treba naglasiti da u procesu proučavanja bilo koje problematike ili nekog društvenog fenomena nije samo po sebi dovoljno poznavanje sveukupnosti utjecajnih faktora i načina njihovog međudjelovanja. Nužno je, naime, ne samo poznavati spomenute faktore već i razliku između osnovnih uzroka i komplikacija koje iz njih proizlaze, jer nerijetko se istraživači posvete samo komplikacijama nekoga problema, a skoro u potpunosti zanemare osnove iz kojih on potiče. Onda se u svojim intelektualnim naporima beskonačno vrte u krug, dolazeći do površnih, sterilnih i redundantnih rješenja.

Kao primjer jedne ovakve aktivnosti može se navesti čovjek koji svu svoju intelektualnu snagu upotrijebi kako bi izliječio

oboljele od stomačnih parazita, ne posvećujući nimalo pažnje uzrocima ove bolesti, odnosno ne obraćajući pažnju na otpad koji se izliva u vodu i tako je zagađuje, a samim tim postaje i uzročnikom širenja zaraze. Bavljenje isključivo komplikacijama i posljedicama nekog problema ne znači nužno i poznavanje osnova iz kojih je neki problem proizašao. Proučavati, naprimjer, fenomen kolonizacije ili globalizacije i njihovih posljedica kao što su dominacija, apsolutizam i nepravda, te prirodu njihovog pojavljivanja i razvijanja ne znači nužno da je naš ugao posmatranja pogrešan, naročito ako govorimo o spoznaji uzročnika koji su, usljed duhovne nemoći i neuspjeha ukorijenjenog u samoj suštini društva, doveli do ekspanzije kolonizacije.

U našem istraživanju od posebne je važnosti spoznaja temeljnih faktora koji su utjecali na razvijanje krize i uzrokovali nazađak, nemoć i razjedinjenost društva, propitivanje njihovog međusobnog djelovanja, a samim tim i pasivnih i aktivnih elemenata unutar njih na vertikalnoj i horizontalnoj ravni u prostorno-vremenskom kontinuumu. Shodno tome, predmet istraživanja su, dakako, i unutrašnje i vanjske komplikacije proizašle iz ozbiljnosti problema. Zdravorazumska i univerzalna spoznaja spomenutih činilaca podrazumijeva da se u proračun ukalkuliraju kako suštinski, tako i marginalni pokazatelji prolaznih efekata koji ne mijenjaju smjer na grafikonu ni prema gore ni prema dolje, jer ovakve prolazne oscilacije – u najvećem broju slučajeva – ne dozvoljavaju da se jasno uoči ispravan smjer kretanja.

Pitanje oscilacija i posvećivanje pažnje njima primjetno je u okvirima današnjih lokalnih praksi i one nemaju nikakve veze s istraživanjima poput ovog našeg, usredsređenog na posmatranje pravaca ka kojima se društva kreću, a sve s obzirom na njihov napredak ili nazadađak. Imanentno posvećivanje raščlanjivanju spomenutih oscilacija zamagljuje pogled i otežava razumijevanje, misao uranja u živi pijesak i upućuje je u krivom smjeru, istraživanje čini neplodnim i neproduktivnim, dok istraživač

podsjeca na budalu koja se takmiči s vlastitom sjenom ili na mačku koja pokušava sustići svoj rep.

Nećemo biti daleko od istine ako kažemo da se, kada su u pitanju društvena moć i moderna dostignuća, procjep između islamskog društva i modernih društava stalno širi i povećava. Razlog tome je svakako ubrzani razvoj nauke i tehnologije i njihovih potencijala u spomenutim društvima, koji im daje mogućnost da suvereno utječu na sudbinu vlastite zajednice. U vrijeme kada zapadni svijet doživljava svoju ekspanziju, a osmanska imperija, posljednja velika islamska država, svojevrstu dekadencu, ulaganje napora na polju preporoda i reforme društva povećava se i dobija različite forme, protežući se skoro na tri puna stoljeća, počevši s pokretom za vjerski preporod Muhammeda ibn Abdulvehhaba (umro 1792) na Arabijskom poluotoku, šaha Velijjullaha (umro 1732) u Indiji, Sultana Selima III (umro 1807), pa sve do vjerskih reformatorskih pokreta Ebu Abdullaha Muhammeda ibn Alija es-Senusija (umro 1809) u Libiji, Muhammeda el-Mehdija u Sudanu (umro 1885), Muhammeda Ali-paše, upravitelja Egipta (umro 1849), osmanskog vezira Hajrudin-paše (umro 1890), sir Sejjida Ahmeda Hana iz Indije (umro 1898), Džemaluddina Afganija (umro 1879), šejha Muhammeda Abduhua (umro 1905), šejha Abdurrahmana el-Kevakibija (umro 1906), Muhammeda Rešida Ridaa (umro 1930), Hasana el-Benaa (umro 1949), Ibn Badisa (umro 1943) i Ibn Ašura (umro 1973).

Nakon spomenutih društvenih aktivnosti uslijedili su pokreti za nezavisnost u većini islamskih zemalja, od sredine 20. stoljeća sve do danas. Ovi pokreti ulagali su veliki napor na polju urbanizacije i graditeljstva, te na ekspanziji sekularnog nacionalizma, što je za posljedicu imalo određeni vid intelektualnih, kulturoloških i urbanističkih novina, pa su u tom smislu i donijeli neki vid promjene. Međutim, sasvim je jasno kako ovi pokreti nisu uspjeli da u konačnici uspostave dijagnozu stvarne bolesti društva i da pronađu prije-

ko potrebni lijek i rješenje za oporavak i osposobljavanje društva da se suoči s izazovima zastrašujućeg vremena koje dolazi.

Na nama je, dakako, da proučavamo perspektive ovih ideja u sadašnjosti. To su perspektive koje referiraju na savremene intelektualne osnove, koje je šejh Abdurrahman el-Kevakibi iznio u svojim iznimnim djelima *Ummu-l-Kura* i *Priroda despotizma*. U djelu *Ummu-l-Kura* el-Kevakibi je obrazložio temeljna načela islama i njegove uzvišene vrijednosti, na čijem pročelju svakako stoji *Tevhid* – Jednost Božija i jedinstvo muslimanske zajednice, potom pravda, solidarnost i *šūra* – dogovaranje, odnosno društveni konsenzus. U svom drugom djelu, *Priroda despotizma*, on naglašava da su za nazadak i bolest koji su zadesili društvo krive vlasti i njihova rukovodstva koja su apsolutistička, nepravedna i sklona rasipništvu. Kada je u pitanju metod i pravac, od iznimne je važnosti naglasiti da, bez obzira na to što je prošlo skoro stotinu godina otkako su iznesene teze u ovim djelima, i više od tri četvrtine stoljeća od uspostavljanja masovnih islamskih, kako reformatorskih, tako i političkih pokreta utemeljenih, između ostalog, i na tezama ovih djela, uprkos naporima građanskih vlada i sekularnih pokreta, islamsko društvo, kao što vidimo, nije uspjelo ni približiti se ostvarenju nekog od uzvišenih ciljeva postavljenih u ovim djelima.

Metodološko pitanje stoga glasi: Zašto ideje iznesene u navedenim djelima i napori da se one implementiraju s vremenom nisu polučili naročit uspjeh na polju ostvarivanja ciljeva o kojima govore? Očekivalo bi se da sistematsko znanstveno istraživanje, uz Božiju pomoć, rezultira pronalaženjem nekog vida rješenja, te da daljnjim ulaganjem napora olakša proces suočavanja s krizom i prevladavanjem prepreka na putu ispunjenja zahtjeva i popravljavanja nedostataka.

Ovo, naravno, ne znači da je sve što je do sada urađeno na ovom polju potpuno pogrešno, već prije da nije učinjeno sasvim dovoljno u procesu stvaranja promjena i ispunjavanja zahtjeva.

Metodolološko i intelektualno istraživanje, promišljanje i proučavanje mora se nastaviti uz imanentni pristup problemu, ogroman napor i veliku hrabrost. Ne smije biti nikakvih devijantnih ili radikalnih oblika u temeljima kritičkog i metodološkog, znanstveno utemeljenog islamskog mišljenja, tako da istraživač, čist od bilo kakvih predrasuda i tendencioznih polazišta, može dosljedno raditi na spoznaji konstantnih i varijabilnih ishodišta. Što se tiče problematike koja se nalazi pred nama, ovo znači da postoji niz nepoznatih faktora koje je potrebno otkrivati, za što je neminovno potreban odgovarajući nivo intelektualnog napora i slobodne intelektualne misli svih mislilaca i onih koji na ovom i sličnim poljima rade, čime bi naposljetku postigli svijest o prioritetima i krenuli ka rješavanju problema u ovom veoma teškom trenutku za muslimansko društvo.

Važnost spoznaje karakteristika djelatne misli

Osim uzroka i motiva, prva stvar koju istraživač uočava kada su u pitanju perspektive nekadašnjih projekata obnove i reforme islamskoga društva jeste to da se oni od samog početka uglavnom oslanjaju na slijepo slijeđenje i imitiranje tradicionalnih postavki, bilo da se radi o tradicionalnim izlaganjima prepunim subjektivne simbolike, bilo da je u pitanju slijeđenje dominantnih stranih obrazaca. Međutim, sasvim je jasno da metoda slijepog slijeđenja, izmišljanja i imitiranja ne može pokrenuti potencijale niti podstaći na akciju, što znači da je potpuno neuspješna. Muslimanski potencijali i samobitnost oslabljeni su, krnjavi, nemoćni i nadvladani, zbog toga što se projekti obnove i preporoda temelje na imitaciji i slijepom slijeđenju, koji ne mogu vratiti stranice historije, niti pokrenuti snage promjene.

Greške u intelektualnoj razmjeni između jučerašnjice i današnjice

Na samom početku svog uzdizanja zajednica ne može ostvariti dovoljan napor kako bi generacijama koje dolaze u jednakoj mjeri obezbijedila pedagoški i kulturološki preporod, zato što se radi o velikoj masi ljudi, ali i zbog toga što se stvari i događaji odvijaju enormnom brzinom, što u konačnici uzrokuje i proširivanje polja djelovanja. U mnogo slučajeva, u ranom periodu preporoda, islamska je misao zakazala, ne uspjevši prepoznati prioritete i ispuniti zahtjeve, a sve zbog toga što se nije mogla nositi s nagomilanim nasljedstvom muslimanskih naroda, počev od tribalizma i nacionalizma, pa sve do tradicionalnih legendi i filozofsko-teoloških stranputica. To je napsljjetku moralo rezultirati skoro potpunim uništenjem potencijala muslimanskog društva, izobličenjem pogleda na svijet, nasljeđivanjem pogrešnih rezona, razjedinjenošću, smutnjom i pogrešnim usmjerenjem institucija i organizacija. Tako su oslabile intelektualne i djelatne snage, izgubljene su jasne upute, te se izašlo iz polja metodološkog i aktivnog promišljanja koje karakteriše jedinstvenost i posebnost, a koje je nužno da bi došlo do obnove i reforme puta aktiviranja društva i evolucije njegovih institucija.

Kada su u pitanju posebnosti i karakteristike zajednica i njihove civilizacijske dimenzije, važno je naznačiti da svaka stvar u svojoj suštini predstavlja jedan sistem, počev od ćelije i atoma, pa sve do galaksije. Svaki sistem ima svoje karakteristike, zakonitosti i ograničenja i ako se oni ne uzmu u obzir, neminovno dolazi do urušavanja i propadanja.

Vjerovatno najbolji primjer jednog sistema jeste ljudsko tijelo. To je složen sistem sa svojim zakonitostima, karakteristikama i ograničenjima. Naprimjer, određena količina kisika koju čovjek udahne omogućava mu da živi; međutim, ako se čovjeku ubrizga makar jedan kubni centimetar kisika u venu, to će izazvati trenutnu

smrt. Ne radi se samo o tome šta jedan sistem uzima, a šta ostavlja, već i o kakvoći pojava s kojima se jedan sistem može uporediti. Isti je slučaj i s kulturama i civilizacijama. Nužno je poznavati i u obzir uzeti karakteristike, vrijednosti i načela koja jedna civilizacija preuzima ili odbija, bilo o kojem aspektu da se radi, a to je nešto čemu muslimanski mislioci ne poklanjaju dovoljno pažnje, niti se time bave isključivo sa znanstvenog aspekta, što podrazumijeva upotrebu metode preciznog i temeljitog ispitivanja, kako bi u konačnici došli do spoznaje njihove važnosti i istinske vrijednosti.

Današnje islamsko društvo, odnosno muslimanska atrofirana misao i dotrajale institucije, nastoje se po svaku cijenu usaglasiti s prodornim i dominirajućim stranim načinom razmišljanja, koje iza sebe ima snažne, moderne i razvijene institucije. Muslimansko društvo još uvijek je daleko od postizanja svijesti o stvarnoj prirodi, zakonitostima i karakteristikama sistema vlastite misli i promišljanja,⁴ pa je iz tog razloga postalo impresionirano snagom i postignućima stranih institucija, njihovih sistema i jakom voljom da probleme koji se nalaze pred njima nadvladaju i riješe. Mora se postići konzistentnost i harmonija između svijesti i duha islamskoga društva, s jedne strane, te prirode misli, djelovanja i uspostavljanja sistema, s druge, ukoliko se u mladim generacijama želi probuditi potencijal i potaknuti ih na aktivno i svrsishodno djelovanje.

Današnji muslimanski mislioci nemaju viziju, izgubljeni su u besciljnom i neosnovanom nastojanju da se usklade s vrijednostima zapadne civilizacije. Slična, nesuvisla i besciljna interakcija dogodila se i u vrijeme emevijske i abasijske vladavine, kada se islamski sistem vrijednosti i razmišljanja susreo s grčkom metodologijom i filozofijom čija je civilizacijska uloga bila pri kraju, ili čak blizu potpunog kraha. Jedna ovakva interakcija, iako je islamskom društvu donijela određene koristi, posebice na polju tehnologije i prirodnih znanosti, na intelektualnom i duhovnom nivou

4 Abdulhamid Ebu Sulejman, „El-Ummetu bejne šeri’atejini“, *Medželletu islamijeti el-ma’rife*, Herndon, Internacionalni institut za islamsku misao, br. 28, 2002, str. 123-148.

poprilično je naštetila islamskom društvu, i to naročito sistemu islamskoga vjerovanja i tevhidu, te karakteru univerzalne islamske kosmičke i namjesničke poruke.

Osim toga, došlo je do usporavanja svih intelektualnih aktivnosti, zamračenja islamske univerzalne misli, pojave sofistike i iskrivljene logike u razmatranju akaidskih pitanja, i generalno postepenog gašenja svjetlosti čiste, nepatvorene i iskustvene islamske znanstvene metode. Islamsko društvo je, također, dosta štete pretrpjelo i od jevrejske vjerske predaje (*israilijjat*), legendi, mitologije i praznovjerja, što je u konačnici i doprinijelo inertnosti i umrtvljenosti intelekta.

Kada je u pitanju interakcija između sistema razmišljanja islamske i zapadne materijalističke civilizacije, sve navedeno se i danas dešava, samo u drugačijoj formi, i to bez ikakvih izgleda da će se uočiti nesuislost ove nerazumne metodologije, koja prijeto da postane naš stalni način ponašanja i odnosa prema svijetu, i bez nade da ćemo izvući pouku i ibret.

Pedagoška misao i društvena reforma

Cilj ovog istraživanja je propitivanje uloge pedagoške misli u pogledu djetinjstva, držeći da je to polazna osnova u provedbi društvene reforme i preporoda. Ovu problematiku svakako slijede i pitanja usavršavanja i pročišćenja islamske kulture i njenih temeljnih odrednica odgoja, upotreba ispravnih i zdravorazumskih metodoloških sredstava u proučavanju prirodnih zakonitosti u vremenu i prostoru, uz, dakako, pravilno razumijevanje svetog Teksta i povijesti, te razumijevanje modernih studija i dostignuća shodno kontekstu vremena i prostora. Uz pomoć ovakve metodologije i studija aktivno bi se moglo raditi na oblikovanju mentaliteta muslimanskog djeteta, odnosno njegovoj intelektualnoj i duhovnoj izgradnji, čistoj od svih devijacija, zastranjenja i opsjena koje narušavaju sve-

topogled muslimana i slabe njegov naučni duh i kreativni potencijal, te u mentalnom i duhovnom sklopu djeteta uništavaju osjećaje ponosa, plemenitosti, bratstva i pomaganja.

Djetinjstvo sa svojim unutarnjim i vanjskim osobenostima pokretača promjena i reforme društva predstavlja osnovnu komponentu koja nam nedostaje ukoliko želimo pozitivno utjecati na promjenu kolektivnog duha, koja je nužna kako bi se uspješno pokrenuli potencijali, kako intelektualni, tako i duhovni, i kako bismo se konačno suočili s izazovima vremena. Važnost ovog istraživanja jeste u nastojanju da se osvijetli upravo ta komponenta koja nedostaje, objasne aspekti njene interakcije s drugim bitnim faktorima te spoznaju znanstveni i djelatni načini ispravljanja nedostataka i popunjavanja vjekovnih praznina. Za ovaj poduhvat potrebno je uspostaviti projekat reforme zajednice i njenog preporoda, koristeći se svim potencijalnim sredstvima, čiji bi cilj bio služenje islamskom društvu i generalno čovječanstvu, te afirmiranje, prezentiranje i aktivno prakticiranje univerzalne poslanice islama u sistemu modernog i globalnog svijeta.

Faktori nazatka koji su ophrvali duh muslimanskog čovjeka doprinijeli su kaskanju muslimana za tekovinama i postignućima modernog svijeta, i zato se nadam da će potencijalni čitalac ove studije biti svjestan važnosti razvijanja kritičkog stava i misli, jer studija ima za cilj da upotpuni nedostatke i podstakne na ulaganje intelektualnog napora. Naše poštovanje prema prošlosti, stremljenja i upravljanje resursima ne mogu doživjeti potpunu transformaciju sve dok dosljedno ne spoznamo sve aspekte vlastitih manjkavosti, dok se jasno ne ukaže na greške i ne počnu popunjavati praznine kako bismo uz Božiju pomoć ostvarili svoja stremljenja i nade.

Jedna od krucijalnih pogrešaka svakako je percipiranje i propitivanje prošlosti sa stanovišta današnjih konteksta i datošti. Kako bi prosudba povijesti bila odmjerena i potpuna, događaji treba da se razumijevaju shodno vremenu i kontekstu u kojima su se desili. S velikim poštovanjem i ponosom treba da cijesimo doprinos islamske civilizacije i kulture čovječanstvu, s tim

što ga moramo razumijevati u skladu s datostima vremena i okolnostima, iako danas nema od toga koristi u onoj mjeri u kojoj to mi želimo, niti smo u prilici da, kao nekada, danas doprinosimo svjetskoj civilizaciji općenito.

Islamska civilizacija je, prema svim parametrima i pokazateljima, bila simbol prosvjetiteljstva u jednom vremenskom periodu i daleko naprednija od ostalih civilizacija. Tome svjedoče mnogi civilizacijski tragovi i promjene koje je donijelo islamsko društvo i islamski narodi, te osnove, metode i perspektive koje je islamska civilizacija prenijela drugim civilizacijama, čiji se efekti i posljedice osjete i u modernim društvima današnjice. Širenje slabosti i nazatka otpočelo je onog trenutka kada se islamsko društvo okrenulo od islamske upute i njenih duhovnih, moralnih i društvenih perspektiva – upravo to je ono čemu težimo da se vratimo.

KORIJENI KRIZE

Muslimanski ummet je u krizi, i to uprkos činjenici da muslimani, koji žive na svim stranama svijeta, posjeduju iznimne ljudske i materijalne resurse. Danas muslimana ima oko milijardu i dvije stotine miliona, što predstavlja jednu petinu cjelokupnog broja stanovnika na Zemlji. Muslimanima također ne nedostaju vrijednosti i principi, niti uzvišeni ciljevi, kojima islam obiluje. Šta se onda desilo s islamskim ummetom? Zašto muslimani idu sporednim kolosijekom? Kako je nestala ona snaga koja je aktivno promovirala i pronosila duh islama, da bi se potom pretvorila u nemoć, slabost i nazadak? I zašto, uprkos mnogim pokušajima preporoda i reforme i nastojanjima povratka na pravi put, muslimani na kraju nisu uspjeli u tome?

Ne možemo reći da je do svega o čemu smo govorili došlo zbog pomanjkanja želje za reformom i preporodom, jer je već uloženo dosta snage i resursa, i još uvijek se ulaže i troši na ovom putu. Sa-

svim je jasno da faktori stagnacije i nazadovanja imaju mnogo dublje korijene negoli se to čini, i da brzina i tempo kojim se događaji mijenjaju nije u skladu s energijom koja se ulaže u procesu promjene i odnosa prema stvarnosti. Možemo reći da se događaji mnogo brže odvijaju, pa smo nesposobni da ih upratimo i adekvatno na njih reagujemo, što nam ne dopušta da ispravno razumijevamo i kontroliramo okolnosti i probleme koji nas okružuju, te da otkrijemo karakteristike i zahtjeve izazova pred kojima se nalazimo.

Islam nije vjera namijenjena jednom narodu ili skupini, niti je podesna samo za jedno vrijeme, već je namijenjena cijelom čovječanstvu sve do kraja njegovog postojanja na Zemlji. Islam je istina namijenjena svakom čovjeku, svim narodima i generacijama, koji treba da se njime okoriste shodno svojim potencijalima i potrebama. Vrijeme poslanstva bilo je idealno vrijeme za objavu islama i za upotpunjenje, adaptiranje i provedbu njegovih uzvišenih vrijednosti i principa pogodnih za ljudsku prirodu i ljudski rod. To je bilo vrijeme u kojem su se ispunili svi uslovi da se u svoj punini ostvare potencijali i vrijednosti bratsva, istine, pravde i solidarnosti u ljudskom društvu. Uputa islama nije neka apstraktna misao, filozofija ili fantazmagorija, niti neka utopistička filozofija, već poslanica Istine upućena cijelom ljudskom rodu, u kojoj su jasno istaknute univerzalne vrijednosti i principi koje islam snažno podupire, osvjetljava put ka njima i preporučuje njihovu provedbu, što u konačnici čovječanstvu, svim generacijama, daje mogućnost da ostvari sve svoje duhovne i materijalne potencijale.

Energija imanskog kulturnog poticaja i akumulacija gradivnog materijala

Ako pogledamo put islamskog djelovanja u ranom periodu islama i sve ono što su postigle prve generacije muslimana podstaknute i ohrabrene vizijom islama, te čime su sve doprinijeli

islamskoj civilizaciji kroz historiju, a potom obratimo pažnju na prepreke i zastranjenja koja su uslijedila na putu islamskoga napretka, vidjet ćemo da su vrijednosti islamskog poslanstva, njegova vizija i namjesnički duh koji podrazumijeva bratstvo, pravdu, ulaganje truda i iskorištavanje potencijala – paralizirani ili čak potpuno nestali. Veoma je važno da u procesu razumijevanja naše povijesti ne miješamo potencijale suštinskog napretka i djelovanja i procese industrijalizacije, ubrzane izgradnje i tehnološkog progresa. Mogli bismo reći da snaga suštinske promjene i djelatne reforme slabi, a da se industrija i graditeljstvo povećavaju, dakako sve u zavisnosti od vremena, aktivnosti i potreba.

Ovakvo pogrešno i potpuno zavaravajuće razumijevanje naše povijesti u društvenoj zajednici porađa slabost, nepravdu, zastranjenje, uzrokuje nered i čini situaciju maksimalno ozbiljnom, jer uništava kreativan i inovativan duh, te sposobnost pokretanja inicijativa, ogoljava naše slabosti, razara institucije i zatire znamenitosti. Vrlo je jednostavno uočiti vezu između slabljenja duha inovativnosti, razvoja i djelovanja s jedne strane, i civilizacijskog zastranjenja, degeneracije i pogrešnih praksi s druge.

U jednom smislu, moglo bi se reći da je postepeno zastranjenje islamskog društva i udaljavanje od optimalnih dostignuća koja su postignuta pravilnim razumijevanjem i provedbom propisa i uputa islama otpočelo već nakon preseljenja Poslanika, a. s., i svršetka vladavine četverice pravednih halifa, odnosno nakon kraja države koju su ustanovile generacije ashaba. Neki od uzroka koji su doveli do toga jesu, prvenstveno, slabljenje napora u slijedenju islamskih uputa kod generacija koje su se pojavile poslije Poslanika, a. s., i njegovih drugova, i to što je potonja generacija, kada je u pitanju odnos prema zahtjevima i mogućnostima vremena, promjenama i izazovima koje je ono postavljalo, uglavnom bila oslonjena na izuzetne pojedince i njihove potencijale. Ovaj fenomen veoma se jasno može uočiti kroz historiju islama. Naime, postoji svojevrsna obrnuta proporcionalnost

kada je u pitanju odnos između potencijala islamskog djelovanja i suštinske upotrebe resursa, s jedne strane, i ekspanzije graditeljstva i materijalnog napretka civilizacije, s druge strane. Pod ovom obrnutom proporcionalnošću podrazumijeva se da kada god dođe do ekspanzije i rasta na jednoj strani, na drugoj neminovno dolazi do slabljenja i krize, odnosno u vremenu u kojem postepeno slabi duh islamske objave dolazi do povećanja dominacije vlasti i procvata industrije i graditeljstva.

Objava islama dolazi Arapima u vrijeme kada su oni bili nomadi i beduini, u periodu ignorancije, u kojem nisu imali razvijen u uređenu državu, sistem, industriju, graditeljstvo ni nauku, sve suprotno velikim i razvijenim civilizacijama Perzije, Rima, Indije i drugih civilizacija poput Egipta i Sirije. U isto vrijeme ove razvijene civilizacije gušile su se u nepravdi, nasilju, te su bile osuđene na postepeni duhovni i materijalni sunovrat. U to vrijeme dolazi objava islama i donosi novu, univerzalnu, čistu i uzvišenu viziju o jednom Bogu, promiče nove vrijednosti, shvatanje i poimanje društva i civilizacije, otvara prostor novim perspektivama, trajnim i prirodnim metodama nauke i naučavanja u svim pitanjima koja tretiraju spoznaju ljudske uloge i spoznaju kosmičkih principa i, generalno, postavlja čvrste temelje za dugotrajno i pravilno upravljanje ljudskim društvom i zajednicom. Islam je izbavio i spasio Arape, a s njima i čovječanstvo općenito, od neznaoštva, ignorancije i primitivnog društvenog uređenja, od nasilja i nepravde, i ustanovio jednu novu civilizaciju u povijesti ljudskog roda – civilizaciju potpune koegzistencije duha i materije, uma, duha i znanja, pojavnog i transcendentnog.

Sasvim je prirodno i logično da je impuls islamskog duha na samom početku, u vrijeme poslanstva i u periodu u kojem je živjela generacija ashaba, bio izrazito snažan, čemu svjedoče muslimanska osvajanja velikih prostora civiliziranog svijeta za manje od tri desetljeća. U novoosvojenim zemljama posredstvom islama došlo je do promjene kakva do tada nije viđena, jer je islamska objava izvr-

šila veoma snažan utjecaj na osvojene narode, posebice na njihov jezik. Naime, pod utjecajem islama i muslimanskih osvajanja došlo je do promjene jezika na sjeveru Arabijskog poluotoka i na sjeveru Afrike, gdje je arapski jezik u potpunosti zamijenio domicilne jezike i praktično postao maternji jezik tih naroda.

Budući da je angažiranost islama u uspostavljanju duhovnih, intelektualnih i civilizacijskih principa bila izrazito snažna, sasvim je logično pretpostaviti da aktivnost u razvoju graditeljstva na samom početku nije mogla biti razvijena u jednakoj mjeri, te da se tek s protokom vremena i prihvatanjem islama od strane drugih naroda koji su bili na mnogo višem civilizacijskom nivou mogla očekivati određena industrijska i graditeljska ekspanzija. Moglo se također očekivati da s vremenom, nakon što su drugi narodi prihvatili islam i sa sobom donijeli svoje spoznaje, vjeru, filozofiju i dostignuća, duh islamske misli postepeno oslabi, da se pojave određena zastranjenja, a samim tim i da bude ugrožena univerzalna islamska vizija, način razmišljanja, sistem upravljanja i generalno njegova uloga u društvu. Postepeno je došlo do miješanja svakojakih praksi, običaja, kulturoloških činjenica, nepravde, despotizma, vjerskih zabluda i zastranjenja, s osnovnim postulatima islama, pa je to neminovno utjecalo i na karakter islamske misli i metode.

Kako je počelo slabljenje imanske i moralne snage

Kroz historiju je zabilježeno, i u to nema sumnje, da je slabljenje i zastranjenje muslimanske zajednice počelo nakon poslanstva i vladavine pravednih halifa, i to iz razloga što plemeniti i časni ashabi, nosioci i promicatelji uzvišenih principa islama više nisu bili na čelu sada već ogromne muslimanske vojske, niti su više predstavljali čuvarе islamskog sistema i njegovo političko vođstvo. Ova veoma bitna promjena, unutar koje su Arapi od beduina postali reprezentativna vojna i politička sila islamskog hilafeta, doprini-

jela je da nakon pravedne vlasti halifa nastupi vrijeme monarhističke vladavine, koja je dobrim dijelom bila utemeljena na principima prinude, ugnjetavanja i plemenske samobitnosti.

Islamsko društvo doživjelo je transformaciju usljed miješanja s nasljedstvom različitih naroda, njihovom filozofijom i raznim zastranjenjima. Stoga je bilo sasvim normalno očekivati da se generacije koje su došle poslije poslanstva i hilafeta počnu okretati od čistog duha islamske poruke, da izgube snagu koju je ona nosila sa sobom, prednosti kojima su se koristili shodno zahtjevima vremena i okolnostima, potencijale promjene, fleksibilnosti, intelektualnog rasuđivanja i inovativnosti, univerzalne vrijednosti i uzvišene ciljeve islama, odnosno sve ono što je jednoj zajednici bilo potrebno kako bi adekvatno odgovorila različitim zahtjevima i izazovima vremena.

Jedan od osnovnih uzroka ubrzanog udaljavanja od islamske univerzalne vizije i njenih uzvišenih vrijednosti i principa, a samim tim i kraja sistema pravednog hilafeta, jeste nedostatak u permanentnom odgajanju mladih pripadnika beduinskih plemena čiji su očevi bili u sastavu pobjedničke vojske nakon nestanka sa scene generacije ashaba i njihove dominantne uloge u vojnom i političkom vođstvu države.

Ovu pojavu pratile su i konkretne promjene u vidu naroda koji su prihvatili islam i samim tim doprinijeli masovnosti društva i širenju države, koja je prevazilazila geografske okvire države kojom je upravljala generacija ashaba, imala veće zahtjeve, te se suočavala s drugačijim izazovima i promjenama. Vojska sastavljena od raznih plemena i beduina bila je poznata po svojoj hrabrosti u džihadu i čuvanju časti islamske zajednice; međutim, nije joj se ukazala prilika da se permanento odgaja, pa je stoga postepeno došlo do promjene u osobenosti vojske i naroda, a tako i do promjene karaktera političkog vođstva.

S vremenom su se događaji smjenjivali velikom brzinom, što se moglo i očekivati, jer je prestala pravedna vladavina halifa

i njihovo društveno uređenje. Pojavile su se nove snage i novo vođstvo, koje je upravljalo društvom i organiziralo ga na osnovu ranije stečenih i naslijeđenih shvatanja, običaja, neprijateljstava, plemenskih i rasnih pripadnosti.

Nakon vojno-političke promjene nastupila je vladavina dinastije Emevija. Nisu održive tvrdnje da su određene pogreške ili slabosti koje se pripisuju halifi Osmanu, r. a., ili halifi Aliju, r. a., doprinijele bržem utemeljenju Muavijine vlasti, odnosno da je Muavijina vlast najveća slabost proistekla iz vladavine pravednih halifa. Utemeljenje vlasti Emevija ne objašnjava prestanak sistema vlasti koji su provodili pravedni Poslanikovi, a. s., ashabi. Došlo je do promjene principa političkog i vojnog upravljanja onim vojnim resursima i ljudstvom proizašlim iz vojske sastavljene od beduina i različitih plemena.

Odlazak sa scene sistema vlasti pravednih halifa – shodno podacima koje imamo iz povijesti – predstavlja prvi snažni udarac koji su pretrpjeli islamski sistem i država. Ovaj udar ostavio je velike posljedice na razumijevanje principa vjere, političko uređenje, društvo i ekonomiju, te je doprinio promjeni i zamagljivanju islamske vizije i njenih čistih principa i vrijednosti, i to u vremenu kada je islamska država bila u ekspanziji i u svom okrilju imala mnoštvo podanika koji su sa sobom donijeli nasljedstvo i dostignuća velikih civilizacija, poput Perzije, Indije, Bizantskog carstva i civilizacije sa sjevera Arabijskog poluotoka.

Politika, moral i vjera: parceliranje vođstva i pojava skolastičkih metoda

Ako pogledamo kako se razvijala i orijentisala islamska vjerska i intelektualna misao kroz povijest, naročito u ranom periodu, odnosno za vrijeme Poslanika, a. s., vidjet ćemo da je u to vrijeme ashabe, odnosno prvu generaciju muslimana, odgajao Posla-

nik, a. s., uz pomoć Božanske Objave, koja je donijela univerzalne i ispravne upute. Zahvaljujući tome stasala je generacija baštinka i promicatelja vrijednosti čiste islamske univerzalne vizije, koja je sa sobom donijela snagu civilizacijskoga duha, a bila je potpomognuta vrijednostima koje su Arapi njegovali još otprije, poput snage, hrabrosti, časti i plemenitosti. Objava islama i poslanička pedagogija iznjedrili su generaciju aktivnih pokretača društva i graditelja civilizacije, čija su veličanstvena dostignuća bila proporcionalna njihovom ispravnom odgoju i visokom poimanju vjere, politike i morala.

Nestankom pravednog hilafeta i prevalencijom plemenskog i monarhističkog vođstva, postepeno je blijedila predvodnička uloga intelektualne elite koja je baštinila izvornu islamsku misao, a nakon stotinu godina krvavih sukoba potpuno je marginalizirana. S vremenom ju je zamijenila i naslijedila nova, skolastička filozofija i metoda karakteristična po isposništvu i puritanstvu, u početku manifestirana kroz različite kružoke organizirane u džamijama i tekijama, da bi potom ušla i u školski sistem. Ova misao i filozofija javlja se u vremenu dominacije plemenskih običaja, mržnje i sukoba među narodima koji su primili islam, što je u konačnici rezultiralo jačanjem apsolutizma, širenjem nereda i rasipništvom.

Nakon postepenog povlačenja i izolacije uleme, nasljednika i baštinika škole poslanstva, sasvim je prirodno bilo očekivati da počne slabiti i njihova veza s društvenom stvarnošću i promjenama koje je vrijeme zahtijevalo, te da postepeno dođe do gulbljenja potencijala na putu političkog djelovanja, prakse i unapređenja institucija koje su oni predstavljali. Kompleksna situacija u društvu ostavila je snažne posljedice na njihov način razmišljanja i zaključivanja, pa je oslabila i njihova sposobnost neovisnog i inovativnog intelektualnog promišljanja, odnosno došlo je do postepenog „zatvaranja vrata idžtihada“. Tako su nekadašnje škole okrenute praksi i djelatnoj provedbi islamskih principa pretvorene u škole racionalizma; ove su potom evoluirale u

škole tekstualizma, odnosno bukvalističkoga pristupa svetome Tekstu, da bi naposljetku sve kulminiralo u razvoju mišljenja i škola slijepoga slijeđenja i nazadnog tradicionalizma.

Budući da su se islamski učenjaci i intelektualci povukli iz participiranja u važnim političkim događanjima i političkom životu općenito, nasuprot njima pojavile su se grupe pojedinaca koje su počele da praktikuju i baštine tekovine skolastičke filozofije i slijede filozofske postulate naslijeđene od prošlih naroda, potpuno suprotne univerzalnim i zdravorazumskim karakteristikama i tekovinama islamske duhovnosti i principima islamske vjere i civilizacije. S vremenom je znatan broj muslimanskih intelektualaca, a s njima i islamska misao općenito, potonuo u filozofske spekulacije i iscrpljujuće teološke rasprave i potpao pod utjecaj spekulativne teologije i stranih oblika misticizma, da bi se na kraju izgubili u lavirintu grčke teologije, metafizike i logike i njenih permanentnih dilema, zastranjenja i zabluda. U isto vrijeme, tradicionalna islamska ulema težila je ka sklerotiziranim tumačenjima Teksta i šerijatskog prava i tim bukvalističkim pristupom također dala indirektan doprinos razvitku elitističke, ignorantske i apsolutističke vlasti. Zbog ovakvog, opozicijskog karaktera uleme – učenjaka koji su se bavili pitanjima vjere i islamskog zakona – nestala je čista politička misao i aktivnost, izgubljeni su intelektualni i kulturološki principi koji su bili temelj društva i njegove prosvjetljenosti. Muslimanska zajednica izgubila se u sklerotičnom tradicionalizmu, despotiji i potpuno degenerirala, okrećući se stranim filozofijama i panteističkom i mitologiziranom sufizmu. Time je uništeno i ono malo snage i civilizacijske djelatnosti u zajednici, koja se posvetila fikcijama, iluziji i zapala u totalnu apatiju.

Ovakva situacija doprinijela je produbljivanju fizičkog nasilja i terora, koje je prouzrokovalo elitističko i političko vođstvo muslimanskih zajednica i društava, dodatno oslabivši zajednicu i onesposobivši je da se suoči s promjenama i izazovima vreme-

na. Usljed konstantnog terora i opresije društvo je postalo nesposobno da se pokrene i pronađe aktivan i djelatan način da se reafirmira, potvrdi i opstane u budućnosti.

Što se tiče vjerske intelektualne elite, ona je izgubila svoju znanstvenu snagu i sposobnost praktičnog djelovanja i suočavanja sa stvarnosti i prirodnim i društvenim datostima, te je postala nešto poput marginalne vjerske škole. Njihova uloga u društvu svela se na usmjeravanje individualnog života ljudi, izdavanje fetvi, sudstva i imameta po džamijama. S obzirom na to, bili su prinuđeni pribjeći duhovnom terorizmu i zastrašivanju da bi tu svoju ulogu vršili uspješno, te navlačiti oreol svetosti na ono što su kazali velikani puneći to simbolima i nerelevantnim vjerskim tekstovima. Na koncu, čovjek se više nije mogao ni uspraviti, ni zakoračiti nogom prije nego konsultira neki takav tekst ili se pozove na ranije izdatu fetvu ili odobrenje.

Posljedice parcijalizacije, urušavanje institucija i gubljenje zajedništva

Islamsko društvo postepeno je došlo do stanja urušavanja institucija i vladavine elita, tako da je muslimanski pojedinac postao ophrvan – duhovno i fizički – terorom političkoga apsolutizma i propagandom vjerskog zastrašivanja, što ga je, a s njim i društvo općenito, bacilo u socijalnu introvertnost i negativnost, a u duhu i umu zajednice zatomilo snagu aktivnog društvenog djelovanja. Da bude gore, islamska intelektualna elita nikada nije istinski shvatila da preporod i reforma društva, a time i konačna promjena, mogu doći samo iznutra, da počinju od intelektualne i duhovne osnove, a to je permanentni odgoj. Zbog toga su potpuno zalutali u svojim razmišljanjima, smatrajući da će do popravljivanja stanja doći fizičkom borbom, sukobima i nasiljem, koji su

ugrozili stabilnost zajednice, rascjepkali njene strukture i doprinijeli vladavini nepravde, despotizma te potpunoj razjedinjenosti.⁵ Ovo je prava i potpuna slika današnjeg stanja muslimanskoga društva, sa svim njegovim negativnim osobinama i egzistencijalnim problemima.

Unatoč navedenom, ne smijemo iz vida izgubiti ni činjenicu da tokom povijesti, u određenim periodima, u pojedinim zemljama islamskog društva stanje nije uvijek bilo loše – ako bi se na jednom mjestu stanje pogoršalo za islamsko društvo, na drugom mjestu dolazilo je do poboljšanja. Naprimjer, u vrijeme kada je snaga Arapa postepeno slabila, a muslimanski svijet u Španiji nestajao, islam doživljava svoj procvat kod turskih plemena i naroda. Turci svojim krutim i snažnim karakterom, hrabrošću i slobodnim duhom doprinose širenju islama u Anadoliji i tako udaraju temelje formiranju jedne nove i snažne osmanske imperije. Iako je snaga islamske misli slabila u mjeri u kojoj je slabio i duh civiliziranosti u muslimanskom društvu, i uprkos sve jačim sukobima i degeneracijama, a možda čak upravo zbog njih, pojavili su se genijalni umovi koji su aktivno promišljali o principima vjere i islamskog zakona, te o problemima zajednice, poput Gazalija, Ibn Hazma, Ibn Rušda, Ibn Tejmije, Ibn Halduna i mnogih drugih. Ova intelektualna elita dala je ogroman doprinos u oblasti filozofije, prirodnih i tehnoloških nauka. Bila je to posljedica one islamske progresivne i djelatne snage koja se hvatala ukoštac s izazovima, tražila način da izliječi slabosti društva i doprinosila njegovoj reformi i izgradnji. Rezultate njenih postignuća svjedočimo i osjećamo u duhu muslimanskog bića i dan-danas, baš kao što osjećamo i njene tragove u novim projektima i pokušajima reforme i preporoda.

Ovo, naravno, nimalo ne mijenja sliku općeg stanja muslimli-

5 Ebu Sulejman, Abdulhamid, *el-'unfu ve idaretu es-sira'i es-sijasi fi el-fikri es-sijasi el-islami bejne el-mebde'i ve el-hijar: ru'jetun islamijetun*, Damask i Herndon, Dar el-fikr i el-Ma'hedu el-'alemi lil-fikr el-islami, 2002.

manskoga društva, koje se od davnih vremena nalazi u civilizacijskoj krizi na mnogim nivoima, jer je s vremenom duh islama počeo vehnuti, snaga društva se gasiti, čista i univerzalna islamska civilizacijska vizija zamaglila se i izgubila smisao, što je omogućilo plodno tlo za širenje nasilja i apsolutizma u društvu. Zbog toga su mase pretvorene u stada slijepih sljedbenika, koje karakteriše apatija i negativnost, manjak poduzetnog duha i inicijative i u konačnici samo puka težnja ka preživljavanju i udobnosti. Muslimansko društvo mora se probuditi iz kome, kako bi mu se jasno ukazale njegove manjkavosti i stepen razorenosti koja ga je zahvatila i pored toga što se duh islama opirao tome niz stoljeća – u vrijeme kad su mu se na horizontu ukazali snažni neprijatelji i narodi s velikim civilizacijskim moćima i materijalnim i tehnološkim umijećima, poduprti znanstvenim pristupom i kreativnim duhom, i kad su i ratnici i kolonizatori, rame uz rame s muslimanskim liderima, stali tlačiti muslimanske narode i izvr-gavati ih raznim oblicima gaženja, nasilja i ponižavanja.

Drugo poglavlje

Dijagnoza bolesti

U prethodnim izlaganjima nastojali smo prikazati opću sliku postepene stagnacije i krize islamskog društvenog duha i intelektualne misli i to kroz sve ono što se u povijesti dešavalo, uz osvrt i na povremene pozitivne pomake i promjene, te ekspanziju urbanizacije i graditeljstva. Današnje vrijeme zahtijeva da se precizno utvrde sve promjene i devijacije koje su se pojavile u islamskoj misli, u njenoj samoj suštini, te kakve je to posljedice ostavilo na muslimane kako na individualnoj, tako i na društvenoj razini i da se spoznaju manjkavosti koje su zaustavile intelektualne aktivnosti i rad na reformi i preporodu društva. Ova studija trebalo bi da doprinese nastojanjima da se pronađe efikasan lijek za društvene bolesti, kako bi se društvo aktiviralo, postalo svjesno ljudskih vrijednosti i čulo glas koji ga poziva da se okrene svojim uzvišenim ciljevima i suoči s duhovnim i moralnim izazovima.

DEVIJACIJE I Odstupanja U ISLAMSKOJ MISLI I KULTURI

Najvažnije pitanje koje je potrebno postaviti jeste: Koje su to intelektualne i kulturološke devijacije i slabosti koje su zadesile

islamsko društvo? Odgovor ćemo potražiti kroz podjelu devijacija i odstupanja na šest vrsta.

Prva devijacija: Odstupanje od univerzalne vizije

Prva i najopasnija devijacija koja je zadesila islamsku intelektualnu misao i kulturu jeste degeneracija univerzalne islamske vizije koja je nekada oblikovala domenu misli i kulture islamskoga društva. Islamska vizija izgubila je svoj univerzalni i sveobuhvatni karakter, kosmičke vizije Božije jednosti, a samim tim i snagu da permanentno i na osnovu Božanske upute i jasnih dokaza oblikuje i utječe na svijest i intelektualne aktivnosti muslimana, njegove veze sa svijetom i njegovim sistemima.

Univerzalna islamska vizija može se sagledati kroz njena tri osnovna aspekta i to:

- s obzirom na transcendenciju, odnosno onostranu stvarnost: vjerovanje u Allaha, Jedinog Stvoritelja, Koji nema sudruga ni suparnika u Božanstvenosti;
- s obzirom na ovaj svijet, odnosno na pojavnu stvarnost: snažan osjećaj odgovornosti, namjera da se čini dobro i ostvaruje pravda i težnja ka aktivnom unapređenju društva i njegovoj izgradnji;
- s obzirom na ljudsku konačnu sudbinu na Drugom svijetu: svijest o konačnom sudu i vrednovanje čovjekovih djela od strane Boga, Koji je pravedan sudija, shodno Njegovoj milosti, odnosno da se dobro treba smatrati dobrim, a zlo zlim.

Iz navedenoga vidimo da je vjerovanje u jednog Boga i činjenje dobrih djela – shodno univerzalnoj kur'anskoj viziji – neodvojivo jedno od drugoga. Cilj vjerovanja jeste činiti dobro, dok činjenje dobra podrazumijeva svaki vid pozitivnog djelovanja,

bez obzira na njegov kvantitet, makar bilo i koliko jedan trun, ukoliko je činjenje utemeljeno na čistoj i ispravnoj namjeri i želji da se do kraja provede. Uzvišeni Allah uslovio je djelatnu provedbu vjerovanjem kako bi vjernici u svojim aktivnostima nastojali da ostvare puninu dobročinstva, upotpunjenje i intelektualni napor. Dobre namjere same po sebi, kao što vidimo, nisu dovoljne da bi se uistinu ostvarilo od Boga dato i obećano čovjekovo namjesništvo na Zemlji, za što će čovjek biti nagrađen na drugom svijetu. Namjesništvo na Zemlji i ispravno djelovanje uslovljeni su dobročinstvom, potpunom provedbom i ulaganjem intelektualnog napora – to je metoda koja, uz Božiju pomoć, vodi ka provedbi Božanskih zakona, spoznaji istine i suštine ljudske uloge i uspjeha na ovom svijetu:

Allah obećava da će one među vama koji budu vjerovali i dobra djela činili sigurno namjesnicima na Zemlji postaviti, kao što je postavio namjesnicima one prije njih, i da će im zacijelo vjeru njihovu učvrstiti, onu koju im On želi, i da će im sigurno strah sigurnošću zamijeniti; oni će se samo Meni klanjati, i neće druge Meni ravnim smatrati. A oni koji i poslije toga budu nezahvalni – oni su pravi grješnici. (Sura en-Nur, 55)

Predočeni princip univerzalne i sveobuhvatne, potpuno jasne islamske vizije degenerirale su i degradirale skupine tradicionalnih mislilaca okupljenih oko vjerskih škola, koji su u potpunosti napustili metodologiju istraživanja i promišljanja i koncentrirali se samo na propitivanje stanja i potreba pojedinca. Time su doprinijeli – uz sve lijepe namjere i aktivno djelovanje – uvehnuću duha islamske vjere i u njemu zatomili potencijale inovativnosti i napretka, uzrokujući tako nazadak, odvođeci muslimansko društvo u stanje potpune apatije i negativizma, ubivši u njemu svaki poriv i želju za propitivanjem, inovativnošću i progresom. Kreirano je društvo slijepih sljedbenika, u kojem je potpuno obezvrijeđeno značenje i pojam zajednice i solidarnosti, u

kojem su uništene institucije i čije je jedinstvo potpuno nestalo. Sve navedeno sasvim se jasno da uočiti u viziji kojom dominiraju fikih i kelam kao osnovni pokretači duhovnog odgoja muslimanskoga pojedinca. Ovakva vizija u osnovi predstavlja individualističku, a ne društvenu viziju i proizlazi iz međusobnog odnosa učenjaka, odnosno uleme, i naroda. Ona je koncentrirana na slučaj i pitanje pojedinca, a ne društva i njegovih osnova i ishodišta, pa samim tim, kada je u pitanju problematika društveno-političkog djelovanja, društvenih odnosa općenito, promoviranja i razvijanja bratstva i solidarnosti, principa *šure* i pravednosti, ne igra nikakvu pozitivnu i produktivnu ulogu. U konačnici, to je vizija koja nema konkretnu interakciju s dimenzijama stvarnoga života, niti može pratiti njegovo kretanje i permanentnu promjenu, a tako ni staviti na raspolaganje jednom društvu vlastite potencijale.

Tradicionalni učenjaci koji se drže ovakve metodologije zaokupljeni su raščlanjivanjem i tumačenjem kur'anskih pojmova „zikra“ i „obreda“, koji u njihovom svjetopogledu poprimaju isključivo značenja „obredoslovlja“ (*'ibādāt*), sve shodno zakonodavnim i pravnim odrednicama, o kojima stalno raspravljaju na kružocima organiziranim u džamijama. Posljedica ovakvih rasprava i ograničavanja jesu i razne škole, pravci, skupine i kojekakve grupe, od kojih svaka ima svoje vlastito tumačenje i pogled na neko od pitanja koja se tiču samo i isključivo pojedinca, bez ikakvog obzira na društvene i političke, odnosno opće okolnosti. Pojmu obredoslovlja, koje je u fokusu njihovog razmatranja, s vremenom su, u skladu s vlastitom pravničkom terminologijom, priskrbili i pojam „međuljudskih odnosa“ (*mu'āmelāt*). Pod pojmom *mu'āmelāta* oni podrazumijevaju skup pravnih i zakonskih principa i pravila vezanih za život jedinke, odnosno muslimanskog pojedinca, poput principa ili pravila vezanih za ugovore. Ovakva metoda doprinosi postepenom iščezavanju duhovne dimenzije, jer se u suštini radi o bavljenju isključivo analizom ovosvjetskih aktivno-

sti, za čiju provedbu nije propisana nagrada na drugom svijetu, niti je propisana kazna za njeno neizvršavanje.

Ova isključivo legalistička vizija i njena stremljenja razlikuju se od čiste i univerzalne kur'anske vizije koja na čovjeka gleda na sveobuhvatan način, ne praveći razliku između njegovih pojedinačnih obaveza i odgovornosti čuvanja vlastitog života i društvene odgovornosti, koja podrazumijeva očuvanje društva i rad za dobrobit cjelokupne zajednice. Duhovna dimenzija obuhvata sumu ljudskih aktivnosti i u kontekstu toga svako čovjekovo djelo može potencijalno biti ibadet, odnosno bogougodno djelo, sve u zavisnosti od cilja i namjere, i bez obzira na kvantitet i karakter – bilo da se radi o respektabilnim djelima ili stremljenjima duše. Tako, shodno univerzalnoj kur'anskoj viziji, cijeli život jednog muslimana jeste zikr i džihad – spominjanje i svijest o Allahu i ulaganje duhovnog i fizičkog napora, odnosno obožavanje i bogoslužjenje. Život jednog muslimana protiče u obavljanju propisane molitve – pet dnevnih namaza, činjenju dove, postu, davanju zekata, učenju Kur'ana, poštivanju propisa i provođenju obreda – sve ove aktivnosti određuju i oživljavaju dušu muslimana i predstavljaju njegov dosljedan odgovor na sve propisane dužnosti i Božanske preporuke navedene u Kur'anu:

Ja sam, uistinu, Allah, drugog boga, osim Mene, nema; zato se samo Meni klanjaj i molitvu obavljaj – da bih ti uvijek na umu bio! (Ta-Ha, 14)

Ne pripisuje vam se u grijeh ako od Gospodara svoga molite da vam pomogne da nešto steknete. A kada pođete s Arefata, spominjite Allaha kod časnih mjesta; spominjite Njega, jer vam je On ukazao na Pravi put, a prije toga ste bili u zabludi. (el-Bekare, 197)

I spominjite Allaha u određenim danima. A ni onome ko požuri i ostane samo dva dana nije grijeh; a neće se ogriješiti ni onaj koji se dulje zadrži, samo ako se grijeha kloni. I bojte se Allaha i znajte da ćete svi biti pred Njim sakupljeni. (el-Bekare, 203)

Postići će šta želi onaj koji se očisti i spomene ime Gospodara svoga pa molitvu obavi! (el-E'ala, 14–15.)

Ako se budete nečega bojali, onda hodeći ili jašući. A kada budete sigurni, spominjite Allaha onako kako vas je On naučio onome što niste znali. (el-Bekare, 239)

Kazuj Knjigu koja ti se objavljuje i obavljaj molitvu, molitva, zaista, odvraća od razvrata i od svega što je ružno; obavljanje molitve je najveća poslušnost! – A Allah zna šta radite. (el-'Ankebut, 45)

I za one koji se, kada grijeh počine ili kad se prema sebi ogriješe, Allaha sjete i oprost za grijehе svoje zamole – a ko će oprostiti grijehе ako ne Allah? – i koji svjesno u grijehu ne ustraju. (Alu 'Imran, 135)

Život jednog muslimana u svakom pogledu usklađen je s univerzalnom kur'anskom vizijom; to je život ispunjen permanentnim ulaganjem intelektualnog i fizičkog napora (*džihad* i *idžtihad*) u svim aspektima djelovanja – kroz traženje znanja i opskrbe, odgajanje vlastite duše i rad na svojoj osobnosti, ustrajno provođenje pravde i podsticanje na nju, brigu o potlačenim i slabim, težnju ka boljitku muslimanske zajednice i ispunjavanju njenih potreba, odbranu muslimanskih domova i misiju dostavljanja Božije poruke svijetu. Džihad i idžtihad kao dva oblika ulaganja napora na putu postizanja dobra i pravde, u perspektivama islamskog poimanja života, predstavljaju jedan od temeljnih aspekata i karakteristika djelatnog „zikra“, jer u životu, kako na njega gleda islam, nisu raspolučeni i razdvojeni dobra namjera i aktivno djelovanje, shodno postulatima predočenim u Božijem Govoru:

Reci: "Mene je Gospodar moj na Pravi put uputio, u pravu vjeru, vjeru Ibrahima pravovjernika, on je vjerovao samo u jednog Boga." Reci: "Klanjanje moje, i obredi moji, i život moj, i smrt moja doista su posvećeni Allahu, Gospodaru svjetova, Koji nema saučesnika; to mi je naređeno i ja sam prvi musliman." (el-En'am, 161–163)

U mjeri u kojoj je kur'anska vizija univerzalna, čista, sveobuhvatna, djelatna i produktivna, u istoj mjeri je – u intelektualnom smislu – vizija koja je dominirala u vrijeme izolacije i skolasticizma, krnjava, dekadentna i negativna, u većini svojih postulata i praksi kontraproduktivna, tribalistička, etnička i egoistička. Nešto kasnije vidjet ćemo posljedice ove opasne degeneracije u metodologiji promišljanja i zaključivanja muslimanskih intelektualaca u polju duhovne i kulturološke izgradnje, što je dovelo do stanja nemoći, nazatka i potpune apatije.

Druga devijacija: Degeneriranje metode

Druga devijacija proizašla iz izoliranosti učenjaka i mislilaca jeste degeneriranje metodologije spoznajnog procesa. Ova devijacija doprinijela je transformiranju islamske misli u teorijsku misao zadubljenu u skolastičke kontemplacije i puke teoretizacije, potpuno nesposobnu da pronađe način da interferira sa stvarnim društvenim životom i razmotri njegove strukture kako na teorijskoj, tako i na iskustvenoj i praktičnoj razini. Posljedica ovakvog načina razmišljanja jeste potpuno sterilna metodologija, prema kojoj spoznaju predstavlja mehanička memorizacija i slijepo slijeđenje, lišeno djelatnih načina poimanja struktura vremena i prostora i poznavanja prirodnih zakonitosti u živim i neživim stvorenjima.

Na pojavu degeneriranja metodologije – gledano s aspekta izolacije – snažno je djelovao i karakter fabricirane teorijske metafizike u filozofiji i grčke logike, pod čijim je utjecajem islamska djelatna i iskustvena misao slabila, a naučna radoznalost koju islam podstiče i koja je bila prakticirana kroz kontemplaciju i promišljanje, analogiju i usporedbu, te proučavanje historijskih činjenica, potpuno je izbljedjela.

Sve navedeno dovelo je do intelektualne stagnacije, povećanog posezanja za vjerskim tekstovima, odnosno do krutog tekstualizma, razvodnjavanja pojma svetosti, te podložnosti i usaglašenosti s dominantnom intelektualnom sterilnošću. Ovo je posljedično dovelo do slabljenja metodologije islamskog idžtihada i osnovnih i nužnih sredstava potrebnih za pokretanje spoznajnih procesa u čovjeku, usklađenih s postulatima i porukama Božije Objave, a samim tim i do nepostojanja vizije potrebne za pravilnu izgradnju društva i njegovu pripravu za suočavanje s promjenama i izazovima vremena. Dometi i perspektive društvenih nauka u islamskoj misli svedene su na kruta ishodišta i izlaganje naslova, utemeljene na sporednim izvorima u oblasti jurisprudencije i njenih osnova (*fikha* i *usula*), čiji su dometi i preokupacije ograničeni samo na pitanja života pojedinca.

Svojevremeno je jedan od velikih učenjaka i mislilaca malijske pravne škole Ibn Haldun dosljedno istraživao društvena i politička kretanja i prilike općenito i tako islamskoj misli otvorio mnoga vrata spoznaje društvenih aspekata čovječanstva, te na kreativan način ukazao na strukture i prirodu društava, njihovu međusobnu interakciju i promjene koje se nužno u njima dešavaju. Sve to izložio je u svom slavnom djelu *Muqaddima*. Uprkos svemu navedenom i slavi koju je ova knjiga postigla, zbog usuda i karaktera zatvorenog i okoštalog uma, ovo djelo je marginalizirano, kao što su marginalizirana i djela mnogih drugih sličnih intelektualnih gorostasa.⁶

Ibn Haldunovo djelo ne spada u izabranu literaturu spomenute uleme niti ih zanimaju njegove postavke i zapažanja. Metodologija istraživanja znanstvenih i spoznajnih faktora i prirodnih i društvenih zakonitosti ostat će još dugo krnjava – naročito ona utemeljena na sterilnom, skolastičkom, teorijskom i bukvalističkom pristupu – i neće doživjeti nikakav napredak i prepo-

6 Riječ je o Ebu Zejdu Abdurrahmanu ibn Haldunu (1332-1406/732-808), autoru poznatog djela *Mukaddima*.

rod, sve dok muslimansko društvo ne postane svjesno društveno-spoznajnih vrijednosti i tekovina koje baštini zapadna civilizacija a čiji su postulati utemeljeni na spoznajama i dostignućima Ibn Haldunova djela i njegovoj metodologiji spoznaje društvenih i prirodnih zakonitosti, te općenito na njegovim filozofskim, povijesnim, sociološkim, ekonomskim i pedagoškim premisama. Ibn Haldunovo istraživanje zapadnoj civilizaciji ukazalo je na nepregledne spoznajne i naučne horizonte, a njene promotorima uputilo na prostranstvo i produktivnost kreativnog i inovativnoga duha, te u konačnici i na ispravne metode uspostavljanja društvenih sistema, usklađenost sa životnim promjenama i načine suprotstavljanja izazovima vremena.

U kontekstu navedenog, imamo potrebu da spomemo jedan vrlo poučan primjer koji će nam ukazati na posljedice metodoloških devijacija u viziji današnjih učenjaka i njihovom pristupu svakodnevnim društvenim pitanjima i problemima, što govori o njihovoj izolovanosti i bukvalističkom pristupu.

Naime, jedan od poznatih i poštovanih muftija u jednom od islamskih gradova držao je hutbu u vrijeme džume i u okviru toga prisutnima objašnjavao pojam i pitanje čistoće u islamu. Istini za volju, muftija je bio vrlo lijepo pripremljen, a njegovo je izlaganje teklo lagano. Ljudima je ukazivao na vjerske propise vezane za čistoću, pri čemu je naročito bio koncentriran na pitanje šta neku stvar čini čistom, a šta ne, i to sve shodno poznatim i priznatim djelima iz oblasti fikha. Nakon što smo obavili moli-tvu – i nakon što sam, prema vladajućem običaju, ali i u skladu s lijepim ponašanjem – poselamio imama, sjeo sam u njegov ured i, uz iskaze sveg poštovanja prema njegovom znanju i položaju, kazao sam mu kako sam izuzetno zadovoljan njegovim govorom, načinom i lakoćom izlaganja i korištenjem činjenicama kada su u pitanju fikhske teme i pravila. Osim toga, rekao sam mu kako je, po mom mišljenju, u svojoj hutbi trebao makar jedan dio vremena posvetiti i pitanju čuvanja zdravlja generalno, žele-

ći mu na taj način ukazati na to da manjak kvalitetnih predavanja o zdravstvenim pitanjima može dovesti i do zanemarivanja čistoće i nepostojanja svijesti o njenoj krucijalnoj važnosti.

Mnogi smatraju kako je pitanje odnosa čistoće i zdravlja drugorazredno i lično pitanje, odnosno nešto čemu Šerijat i fikh ne posvećuju posebnu pažnju, poput pitanja o kontaktu sa sekretom koji čovjek iskašlja i koji sa sobom nosi zarazni materijal opasan po drugu osobu, za koji se smatra kako ne spada u nečist, pa se samim tim tome ne pridaje neka posebna pažnja. Sličan je slučaj i s odjećom koja u sebi može nositi neki zarazni materijal – njeno nošenje ne mora biti nužno zabranjeno, gledano s aspekta fikha i prava, ali, budući da ljude podučavamo čistoći, onda moramo ukazati i na druge aspekte nečistoća koje mogu uzrokovati bolest, nastojeći time ljude potaknuti da se brinu o svome zdravlju i da nikako ne zanemaruju čistoću generalno.

Dijalog je protekao u ugodnoj i naučnoj atmosferi. Muftija je svesrdno prihvatio moje primjedbe, te smo zajedno zaključili kako je nužno da promijenimo perspektive gledanja, proširimo prostore spoznaje i razumijevanja svakodnevnih životnih problema i pronađemo efikasnije metode proučavanja, kako bismo izbjegli izolovanost i jednostranost u intelektualnim promišljanjima.

Ovdje je veoma važno naglasiti da kada učenjaci općenito govore o pitanju čistoće, onda se najčešće ograničavaju na pitanje pripreme i čišćenja prije odlaska u džamiju. Svijest o važnosti čistoće i njene povezanosti sa zdravljem zauzima veoma bitno mjesto u islamu i Poslanikovom, a. s., sunnetu. Poslanik, a. s., je, kao najbolji uzor, do te mjere vodio računa o čistoći i stalno ukazivao na njenu važnost da je jednom prilikom dok je prolazio pored neuređenog dvorišta pozvao ukućane i upozorio ih na njihov nemar i neurednost i naredio im da uredi svoje dvorište i vode računa o čistoći kako bi se razlikovali od Jevreja, koji zanemaruju svoja dvorišta. Čini nam se kako su muslimansku zajed-

nicu danas zadesile iste one duhovne i društvene bolesti od kojih su болоvali Jevreji za vrijeme Poslanika, a. s.⁷

Usljed degeneriranja metode mišljenja, spoznaja je postala tekstualistička, bukvalistička i parcijalna, utemeljena na slijepom slijeđenju i pukoj memorizaciji, potonula u neprekidno i okoštalo komentarisanje komentara i skraćivanje skraćenih djela. Spoznaja je reducirana i isparcelisana, a to je nužno dovelo i do međusobnog udaljavanja znanja o vjeri i Božanskoj Jednoći i praktičnog života. Pitanje spoznaje Božanske Jednoće povjereno je nauci koja nosi naziv *'ilmu-l-kelam*, koja je karakteristična po svom dijalektičkom, sofističkom i teološkom pristupu pitanjima vjere.

Islamska jurisprudencija – fikh – također se parcelizirao i razdvojio od akaida, i počeo se baviti isključivo pitanjima pojedinačnih praksi i životom pojedinca općenito, temeljeći svoje postulate i pravna rješenja na pojedinačnim analogijama iz prošlih vremena, ne uzimajući uopće u obzir cjelokupnu sliku prilikom razmatranja nekog problema. Većina potonjih učenjaka bavi se uglavnom jezičkim osobenostima i etimologijama u tekstovima, ulažući ogroman napor da ih pronađu, nimalo se ne obazirući na manjak vjerodostojnosti spomenutih tekstova ili njihovu marginaliziranost. Tako je bukvalističko razumijevanje u vremenu nemoći i slijepog slijeđenja autoriteta postalo jedna od osnovnih metoda, koja je činjenicom svetosti trebalo da prekrije nemoć spoznaje.

Istovremeno, kroz školski sistem i sistem podučavanja počela je preovladavati metoda učenja napamet, pa su učenici bili

7 U jednoj od hadiskih predaja stoji ovako: „Obavijestili su nas Muhammed ibn Beššar, Ebu Amir el-Qa'di i Halid ibn Ijjas da je Salih ibn Ebi Hassan rekao: 'Čuo sam Saida ibn el-Musejjeba kako kaže: „Allah je zaista dobar i voli dobrotu, čist i voli čistoću, plemenit i voli plemenitost, darežljiv i voli darežljivost, pa vodite računa o čistoći“ i vidjeli su ga kako kaže: 'Vodite brigu o svojim dvorištima, i nemojte u tome sličiti Jevrejima.' Ovo sam spomenuo Muhadžiru ibn Mismaru pa mi je on rekao: 'Čuo sam od Amira ibn Sa'da ibn Ebi Veqqasa da je on čuo Poslanika, a. s., kako je rekao isto to: „Čistite svoja dvorišta.““ Vidjeti: et-Tirmizi, Muhammed ibn 'Isa, *el-Džami'u es-sahih*, priredio Ahmed Muhammed Šakir, Bejrut, Dar ihja'u et-turas el-'arebi, s. a., tom 5, str. 111, hadis broj 2799.

primorani da pune glave raznim tekstovima, bez ikakve svijesti o njihovoj vrijednosti ili njihovom porijeklu,⁸ i nimalo ne uzimajući u obzir koliko to negativno može utjecati na njihov duhovni i intelektualni razvoj. Tako, naprimjer, začuđuje impresioniranost mladih polaznika vjerskih škola vrlinama njihovih učitelja koji ih tjeraju da napamet uče desetine hiljada apokrifnih i lažnih predaja, kako bi u tančine poznavali izmišljene hadise. Pri tome se nimalo pažnje ne posvećuje činjenici da mehaničko učenje napamet lažnih i apokrifnih tekstova i predaja može ostaviti trajne i negativne posljedice na mentalni sklop mladih učenika. Mnogo je važnije poznavati i napamet naučiti ispravne i pouzdane predaje i hadise, te biti svjestan da sve što nije istinito nije ni ispravno, jer kada su u pitanju lažni hadisi, tome nema kraja ni granice. U tom polju sasvim je dovoljno biti svjestan njihovog postojanja, proučiti njihove ciljeve, osnove i sredstva, te poznavati vrste, kako bi se na njih moglo odgovoriti i odbiti ih.

Jedan od problema s kojima se i dan-danas susrećemo u području vjerskog odgoja i obrazovanja, a koji svjedoči o manjku svijesti o negativnim posljedicama koje može imati pogrešan pristup u podučavanju, jeste i potpuna posvećenost količini gradiva koje je potrebno usvojiti. Naime, mladi dječiji umovi u osnovnim školama bez ikakve svrhe se pune potpuno nepotreb-

8 Poslanikov, a. s., hadis predstavlja hvalevrijednu i izuzetno bogatu osnovu i izvor znanja u islamu. On je bio živi model i metod ortopraksije jednog ljudskog društva u Poslanikovo, a. s., vrijeme. Sasvim je moguća njegova primjena u stvarnom ljudskom životu i danas; međutim, nužno je ispravno pristupiti njegovom razumijevanju baš kao što je potrebno razumjeti i vremensko-prostorne uslove njegove primjene i prakse, kako bismo bili u mogućnosti spoznati njegove prave direktive. Smatram da je nužno posvetiti se sahih hadisima i raditi na njihovom proučavanju, koristeći se isključivo ispravnim naučnim metodama, počev od kritike i ispitivanja teksta i lanca prenosilaca, pa do najvažnije među njima, a to je usklađenost s ishodištima, značenjem i postulatima *Kur'ana*. Što se tiče tekstova koji imaju ispravno značenje, ali nemaju čvrst i provjeren lanac prenosilaca, oni spadaju u tradicionalne predaje i možemo se koristiti njima predočavajući i afirmirajući njihova opća značenja, ali ne smijemo im pridavati osobenosti svetoga teksta niti svetosti općenito, jer, kao što smo rekli, oni imaju ispravno opće značenje i sasvim je dovoljno da im kao takvima i pristupimo.

nim informacijama koje nikako nisu u skladu sa stepenom razvitka dječijeg intelekta niti u skladu s nivoom njegove duhovne izgrađenosti. Problem nije samo što se mladi umovi opterećavaju viškom nepotrebnih informacija, već što upravo to u isto vrijeme ne ostavlja nimalo prostora da se tim mladim ljudima – govorimo o djeci u ranom uzrastu – pristupi na ispravan način u procesu njihovog obrazovanja i duhovne i intelektualne izgradnje. Kada se jednom izgubi prilika za ispravno i adekvatno odgajanje i obrazovanje mladih umova, daljnja duhovna i mentalna izgradnja postaju skoro nemogući, jer se mladi um brzo optereti nepotrebnim i štetnim informacijama i počne kržljati.

Primjer opterećavanja dječijeg mladog intelekta na početnom, odnosno osnovnom nivou obrazovanja, jeste učenje napamet komplikovanih propisa vezanih za davanje zekata. Ova djeca uče napamet obračun i visinu nisaba za davanje zekata na deve, krave, ovce ili usjeve, iako, sasvim vjerovatno, neće nikada biti u prilici, ne samo da obračunavaju već i da sami daju zekat, odnosno, neće posjedovati ni krave ni ovce ni usjeve, a devu možda nikada neće ni vidjeti. Zašto onda dječiji um puniti ovim suhim fikskim pravilima i pojedinostima, ili bilo kojim informacijama koje nemaju veze sa stvarnim životom?

Čak i da sve navedeno uspješno savladaju i nauče, kada će dobiti priliku da to provedu u praksu, odnosno koliko će njih sutra postati službenici koji rade na sakupljanju zekata i da li će im uopće ova znanja biti od koristi jednom kad odrastu i postanu vlasnici neke imovine; hoće li se baš sjetiti ovih obračuna i mjerala ili će jednostavno potražiti pravnu pomoć kod eksperata za fikh?

Ni ovdje nije kraj problemu neadekvatnog obrazovanja mladih generacija, i to upravo zbog toga što je doba djetinjstva vrijeme kada se postepeno upotpunjuje i kreira ličnost individue i njegov intelektualni i duhovni sklop, u skladu s kojim će čovjek djelovati i živjeti, razvija se sposobnost empatije i saosjećanja i

oblikuje se način razmišljanja i razumijevanja svijeta koji ga okružuje. Zbog toga bi mnogo važnije bilo, ako se djetetu govori o pojmu i fenomenu zekata, ukazivati na društveno korisne aspekte zekata poput solidarnosti i milosrđa, žrtve i altruizma, te suosjećanja sa slabim, nemoćnim i siromašnim. Na taj način obrazovanje ne bi bilo svedeno na puku diktaciju i suhoparnuroduku, već bi uz pomoć adekvatnih i djelatnih obrazovnih i pedagoških metoda djeca bila upoznata sa stanjem siromašnih, ubogih i slabih, i načinima na koje se s njima treba solidarisati i pomoći im, pri čemu bi djeca bila potpuno svjesna njihove patnje i egzistencijalnih potreba.

Propuštanje prilike za adekvatan i ispravan rad na izgradnji ličnosti i prihvatanje alternative u vidu suhoparne diktacije i mehaničkog učenja napamet postalo je samo sebi cilj, bez imalo obzira i svijesti o negativnim utjecajima na izgradnju dječijeg intelekta. To je potpuni nemar i ignorantski odnos prema samoj suštini i prirodi djetinjstva, te neraskidivoj vezi između spoznaje i duhovnog i mentalnog sklopa u izgradnji ličnosti individue. Ovo je jedna od devijacija koje su se pojavile i zavladaile u islamskoj misli i generalno u islamskom društvu u potonjem vremenu.

Treća devijacija: Urušavanje temeljnih islamskih koncepata

Veoma opasna devijacija koja je zadesila islamsku misao i koja je rezultat povlačenja islamskih učenjaka, prevalencije intelektualne nemoći i uspostave suhoparne retorike zastrašivanja, jeste urušavanje temeljnih koncepata islama. Ova devijacija utjecala je na postepeno nestajanje istraživačkog i propitivačkog duha, kritičke misli i pokretačke snage općenito, te na uspostavu i dominaciju koncepta slijepog slijedenja. Naime, nema nikakvog smisla da je u isto vrijeme utrnula snaga aktivnoga promišljanja

i traženja jasnog dokaza, te zavladała apatija i podložnost slijepom slijedenju, osim zbog permanentnog urušavanja i devijacije osnovnih islamskih koncepata. Sve navedeno dovelo je do reduciranja proriteta i muslimanski duh i intelekt pripravilo za potčinjavanje, slijepo slijedenje i potpunu podložnost i predaju.

Devijacija koncepta pokornosti Bogu

Koncept „pokornosti“ (*'ubudijet*) jedan je od najvažnijih i temeljnih koncepata islama i njegovo urušavanje dovelo je do degeneriranja i promjene mnogih drugih islamskih koncepata. Devijacija ovog veoma bitnog koncepta uzrokovana je mnogostrukim utjecajima sa strane, slabljenjem intelektualnog duha, gubljenjem snage kritičkoga uma, otklonom od istinske kontemplacije i istraživanja, te posvećivanjem suhoparnim raspravama i nesuvislim snoviđenjima koji ne daju nikakav koristan rezultat niti ostavljaju ikakvoga konkretnoga traga. Musliman je – shodno onome što od njega zahtijeva islam – častan i plemenit; on je namjesnik Božiji na Zemlji, njegova pokornost i podložnost Bogu rezultat su njegove časti i plemenitosti i slobodnog izbora da spoznaje Istinitog Boga i slijedi Njegov ispravni put. Vjernici muslimani iskreni su Božiji robovi i nije nimalo slučajno da se Uzvišeni Allah u Kur'anu čovjeku obraća kao Svome robu, odnosno nekome koje je podložan i potčinjen. Ova kur'anska kategorizacija podrazumijeva potpunu i poniznu, ali u isto vrijeme i saglasnu, podložnost i pokornost Jednome Bogu, uz vidnu razliku u odnosu na potčinjenost i pokornost nekom zemaljskom vladaru. Slično etimološko nijansiranje vidljivo je i u ajetu u kojem se kazuje o pokornosti i podložnosti djece prema roditeljima: *Budi prema njima pažljiv i ponizan i reci: "Gospodaru moj, smiluj im se, oni su mene, kad sam bio dijete, njegovali!" (el-Isra', 24)*

U ovom slučaju radi se o poniznosti i pažljivosti djeteta pre-

ma roditelju, odnosno staratelju, pri čemu poniznost nema nikakve veze s poniženjem.

Došlo je do poistovjećivanja Božijeg obraćanja nevjernicima koji se ohole, bune i odbijaju pokornost i vjernicima koji prihvataju biti pokorni i podložni Bogu, pa je tako pojam pokornosti zamijenio pojam „porobljenosti“. Ovakvo razumijevanje dovelo je koncept pokornosti Bogu u vezu s prijetnjom, poniženjem i obećanjem kazne, te uzrokovalo intelektualnu i duhovnu stagnaciju i postalo barijera u odnosu između Stvoritelja i Njegovih stvorenja, odnosno Boga i čovjeka. Shvatanje poput ovoga besmisleno je, jer čovjek je stvorenje koje je prolazno i ograničeno, a Bog je Apsolutni Stvoritelj, tako da nema prostora ni osnove da se na ovakav način u interakciju dovode jedno i drugo.

Devijacija spomenutog koncepta i pojava ovakvih i sličnih poredbi doprinijeli su sve manjoj upotrebi kritičke analize i pojavi nesuvislih propitivanja i beskorisnih raščlanjivanja određenih pojmova, što je dovelo i do neprijateljskog odnosa i međusobnog optuživanja učenjaka, a konsekventno tome i slabljenju duha muslimanskog čovjeka, te iščezavanju intelektualne i kritičke misli općenito. Pretežući stavovi pojedinih vjerskih učenjaka i mislilaca kojima vidno manjka općeg znanja i poznavanja socioloških nauka, ali i razumijevanja načina kako su Božanske istine dostavljane posredstvom Objave u čovjekovu životnu realnost, utjecali su na okretanje mnogih muslimanskih mislilaca stranog filozofiji koja je u dodir s islamom i islamskom misli došla posredstvom naroda koji su primili islam. Ovi intelektualci nisu u potpunosti savladali metode filozofije s kojom su se susreli, a bili su potpuno svjesni da ona u suštini počiva na temeljima i postulatima grčke metafizike i njenih nesuvislih i iluzornih rasprava, lišenih bilo kakve veze s Božanski nadahnutom uputom islama. Na taj način ustanovljen je famozni, ali u isto vrijeme i imaginarni, odnosno prividni sukob između Objave i razuma u islamskoj misli, što je doprinijelo slabljenju muslimanske inte-

lektualne odlučnosti i sve manjem ulaganju truda, a okončano je potpunom devijacijom i degeneracijom konceptata islama, pojavom intelektualne nemoći i dominacijom ukroćenoga uma.

Potrebno je naglasiti da postoje neraskidive veze između temeljnih islamskih konceptata kao što su koncept tevhida – Božije Jednoće ili islamskoga monoteizma, slobodne volje, pokornosti i predanosti Allahu, dž. š., čovjekovog namjesništva, duhovnog pročišćenja i napretka. Koncept tevhida ne predstavlja neki klerikalni koncept ograničen na proučavanje i „ogoljavanje“ Božijih svojstava, u čije se ime vlada masama ljudi, već postulat i koncept vjere islama iz kojeg proizlaze konkretne smjernice za čovjekove životne aktivnosti i njegovo razumijevanje života i uloge na ovom svijetu.

Koncept tevhida kao centralni princip i njegove smjernice u realnom životu

Važnost koncepta tevhida ogleda se u smjericama i uputama koje iz njega proizlaze, a tiču se spoznaje i poimanja svijeta i kosmosa koji čovjeka okružuje i njihove svrshodnosti. Upravo je koncept tevhida osnovno polazište, odnosno impuls koji pokreće ishodišta za ostvarivanje veza između čovjeka i svega onoga na što treba da se usredsredi u svom životu. Svako odstupanje od ovog koncepta ima nesagledive i opasne posljedice po islamsku viziju života, njegov kvalitet i ciljeve kojima teži. Tevhid podrazumijeva da postoji samo Jedan Bog, Allah, dž. š., Koji je sa ciljem i svrhom stvorio kosmos i usavršio njegovo stvaranje. Ovo znači da je Allah, dž. š., iz Svoje dobre volje stvorio svijet i posvetio se njemu, a ne da ga je nakon stvaranja prepustio samom sebi. Konsekvence Jednoće Stvoritelja jesu jedinstvo svijeta, odnosno kosmosa, a potom i jedinstvo čovjeka, odnosno čovječanstva.

Ovakav koncept ne ostavlja prostora razvijanju tiranije, despotizma ili bilo kojeg drugog oblika represije nad čovjekom, jer princip tevhida zahtijeva dosljednu uspostavu i provedbu pravde,

međusobnog dogovaranja (*šura*), ostvarivanje ljudskih prava, poštovanje ljudskog dostojanstva, slobodnu volju i odgovornost čovjeka. Suština koncepta pokornosti Allahu, dž. š., (*'ubudijjet*) jeste upravo ostvarivanje i provedba dobra, sloboda čovjekove volje, ali i njegova odgovornost. Sve ovo oličeno je u principima tevhida i namjesništva na kojima je zasnovana duhovna i fizička nadogradnja čovjeka i njegov napredak. Ljudi treba da imaju za cilj – bilo kao pojedinci bilo kao društvo – ostvarivanje najboljih potencijala svega što je Uzvišeni Bog stvorio, shodno zakonima koje je Allah, dž. š., uspostavio u čovjeku i kosmosu koji ga okružuje i na osnovama smjernica Objave i Bogom dane ljudske prirode.

Iz ove vidno primjetne harmonije između islamskih koncepta, njegovih temeljnih postulata i ishodišta i islamske univerzalne vizije da se razumjeti kako je koncept pokornosti Allahu, dž. š., – onako kako nas o tome i Kur'an obavještava – izvor ponosa i časti, snage i povjerenja u duhovnoj i mentalnoj konstituciji muslimanskoga čovjeka, te sušta suprotnost konceptu porobljavanja i despotskom i ponižavajućem potčinjavanju čovjekovog duha i njegovih osjećaja. Budući da govorimo o osnovnim islamskim konceptima o kojima nas, dakako, iscrpno obavještava i Kur'an kao izvor svekolike islamske civilizacije, bilo bi korisno referirati se na one ajete koji pobliže kazuju i informiraju upravo o konceptu tevhida, pokornosti, pročišćenja, namjesništva, činjenju dobra i napretku.

O tevidu, pokornosti i pročišćenju

Prema kur'anskoj viziji predloženoj u ajetima, Jednoća Božija predstavlja temeljno ishodište postojanja svijeta i osnovu njegovog blagostanja i opstanka – Allah, dž. š., je Jedan, On je Stvoritelj svjetova, i da nije tako, sudbina svijeta bila bi haotična i potpuno neizvjesna. Allah, dž. š., je izvorište spoznaje stvarnih kosmičkih realiteta, On upućuje Svoja stvorenja ispravnim putem i samo Njemu pripada pravo da bude obožavan od strane svega što je

stvorio, ima apsolutnu volju da ostvari ono što je odlučio da provede, dok čovjek kojem je darovana Uputa, posredstvom svoje vjere u Stvoritelja može ostvariti dobro za sebe kako na ovom, tako i na drugom svijetu. Allah, dž. š., u *Kur'anu* o Svojoj Jednoći kazuje sljedeće: *Da Zemljom i nebesima upravljaju drugi bogovi, a ne Allah, poremetili bi se. Pa nek je uzvišen Allah, Gospodar svemira, od onoga što Mu pripisuju!* (el-Enbija, 22)

Allah, dž. š., naglašava da su pokornost i dobročinstvo jedni od osnovnih uzročnika za postizanje uspjeha i ostvarivanje dobra:

Reci: "Ja sam čovjek kao i vi, meni se objavljuje da je vaš Bog – jedan Bog. Ko žudi da od Gospodara svoga bude lijepo primljen, neka čini dobra djela i neka, klanjajući se Gospodaru svome, Njemu nikoga ne pridružuje!" (el-Kehf, 110)

Činjenje dobrih djela omogućava uspjeh na oba svijeta – Allah, dž. š., u Svojoj Časnoj Knjizi kaže:

Zar ćemo postupiti s onima koji vjeruju i čine dobro kao s onima koji prave nered na Zemlji, ili, zar ćemo postupiti s onima koji se grijeha klone isto kao i s grešnicima? (Sad, 28)

O namjesništvu, ostvarivanju dobra i napretku

U nastavku ćemo predočiti ajete iz Časnog *Kur'ana* koji govore o Pravom putu, odnosno o putu Upute i postizanja dobra, te o sudbini vjernika, koji predstavlja Božijeg namjesnika na Zemlji, ostvarujući potpuno dobro na ovom svijetu i stalno težeći ka popravljanju društva, ali i o putevima onih koji ne vjeruju i njihovoj sudbini zabludjelih i izgubljenih. U *Kur'anu* Allah, dž. š., ovako kaže:

Allah obećava da će one među vama koji budu vjerovali i dobra djela činili sigurno namjesnicima na Zemlji postaviti, kao što je

postavio namjesnicima one prije njih, i da će im zacijelo vjeru njihovu učvrstiti, onu koju im On želi, i da će im sigurno strah sigurnošću zamijeniti; oni će se samo Meni klanjati, i neće druge Meni ravnim smatrati. A oni koji i poslije toga budu nezahvalni – oni su pravi grješnici. (en-Nur, 55)

Zatim smo vas poslije njih namjesnicima na Zemlji učinili, da bismo vidjeli kako ćete postupati. (Junus, 55)

I Semudu – brata njihova Saliha. "O narode moj" – govorio je on – "klanjajte se samo Allahu, vi drugog boga osim Njega nemate! On vas od Zemlje stvara i daje vam da živite na njoj! Zato Ga molite da vam oprost, i pokajte Mu se, jer Gospodar moj je, zaista, blizu i odaziva se." (Hud, 61)

A Medjenu – njegovu brata Šuajba. "O narode moj" – govorio je on – "Allahu se klanjajte, vi drugog boga osim Njega nemate! Dolazi vam jasan dokaz od Gospodara vašeg, zato pravo na litri i na kantaru mjerite i ljudima stvari njihove ne zakidajte, i red na Zemlji ne remetite kad je već na njoj uspostavljen red. To je bolje za vas ako vjerujete. (el-A'raf, 85)

"I nastoj da time što ti je Allah dao stekneš onaj svijet, a ne zaboravi ni svoj udio na ovome svijetu i čini drugima dobro, kao što je Allah tebi dobro učinio, i ne čini nered po Zemlji, jer Allah ne voli one koji nered čine." (el-Kasas, 77)

Čim se neki od njih dočepa položaja, nastoji napraviti na Zemlji nered, ništeći usjeve i stoku. – A Allah ne voli nered! (el-Bekare, 205)

A Gospodar tvoj nikada nije naselja uništavao dok u njihov glavni grad poslanika ne bi poslao, koji im je dokaze Naše kazivao. I Mi smo samo onda naselja uništavali kad su stanovnici njihovi nasilnici bili. (el-Kasas, 59)

Gospodar tvoj nije nikada nepravedno uništavao sela i gradove ako su stanovnici njihovi bili dobri. (Hud, 117)

U Božijoj Knjizi, baš kao i u Sunnetu Poslanika, a. s., ima još mnogo važnih poruka neprocjenjive vrijednosti koje govore o navedenim temama, samo savjestan i častan istraživač treba da uloži trud i da ih proučava kako bi postigao korist od njih i kako bi

pronašao prave smjernice za ispravan način odgoja, reformu metode mišljenja, preporod svih aspekata kulture i ispravno op-
hođenje.

Četvrta devijacija: Radikalizacija diskursa

Sljedeća devijacija koja je ozbiljno naštetila muslimanskom intelektu, duhu i senzibilitetu jeste potpuna degeneracija i radikalizacija vjerskih propovijedi i govora, odnosno vjerskog diskursa u vremenu šizofrenih odnosa između islamskih intelektualnih i političkih elita. Iz ovog odnosa proizašla je intelektualna nemoć i inertnost, te stagnacija inovativne, kreativne i intelektualne prakse (*idžtihad*), i potpuno okretanje bukvalističkim i skolastičkim metodama koje su – naročito u potonjim vremenima – zatvorile vrata idžtihadu i kreirale slobodan prostor vladavini slijepog slijeđenja (*taklid*). Data je prednost slabim predajama, ili čak onim za koje pojedini učenjaci smatraju da nisu uopće istinite, u odnosu na zdravorazumsko zapažanje i mišljenje.

Jedna ovakva devijacija, u uslovima o kojima smo govorili, pojavila se kao sasvim logičan i čak neizbježan produkt bolesnog odnosa između intelektualnog i političkog vođstva. U ovom slučaju dobre namjere ne igraju nikakvu ulogu i nisu uopće relevantne, jer je došlo do potpune zamjene produktivnog, inovativnog i argumentiranog govora, utemeljenog na postulatima islamskog idžtihada i uvažavanju svih vremensko-prostornih promjena i principa, propovijedima koje karakteriše zastrašivanje, prijetnja i represija utemeljenim – u najvećem broju slučajeva – na vrlo diskutabilnim predajama prenesenim od pojedinih prenosilaca sklonih nemaru, prevari, prepričavanju i ostvarivanju ličnih interesa. Iz pogrešnog tumačenja potonjih vjerskih propovijedi mnoge stvari shvaćene su kao da se odnose na nevjernike, otpadnike, ohole drznike i ratohuškače, pa je na taj na-

čin došlo do zaoštavanja i radikalizacije vjerskog diskursa i pojave vjerskog zastrašivanja, što je dodatno zakomplikovalo i naštetilo intelektualnom i duhovnom životu muslimana.

Nije nimalo nesuvisla bila primjedba Ebu Zerra el-Gifarija, r. a., – sljedbenika i tumača škole poslanstva – upućena jedne prilike utemeljitelju monarhističke države u islamu Muaviji ibn Ebi Sufjanu. Naime, jednom je Muavija, držeći hutbu i obraćajući se narodu, govorio o sredstvima *Bejtul-mala* muslimana – državnoj kasi hilafeta – te je u svom govoru ova sredstva nazvao „Allahovim imetkom“, koristeći se pri tome argumentima o slabljenju svetosti u društvu. Tada je ustao Ebu Zerr i ispravio ga, rekavši mu: „To je imetak svih muslimana“, podsjećajući ga na taj način na namjerničku ulogu čovjeka i legitimitet koji mu je Uzvišeni Allah dao da upravlja društvom i materijalnim dobrima, te na odgovornost vladara, obavezu lijepog odnosa prema podanicima i pravednu raspodjelu državnih dobara onima koj polazu pravo na to.

Nije nimalo čudno što je islamsko društvo došlo u stanje rascjepkanosti, apatije i nazatka. Pogled jednog muslimana na društvo postao je zamagljen i zamućen usljed individualnih osjećaja slabosti i nepostojanja svijesti o društvenoj koristi i solidarnosti. Danas musliman teži ostvarivanju svoje vlastite, pojedinačne dobrobiti u životu, nimalo ne uzimajući u obzir društvene i civilizacijske dimenzije života i njegove duhovne aspekte.

Nakon što su islamski koncepti doživjeli urušavanje i devijaciju, postali su sredstvo stagnacije muslimanskog intelekta i uzrok gubljenja pouzdanja muslimana u vlastite duhovne i intelektualne potencijale. Muslimansko društvo doživjelo je stagnaciju i počelo se urušavati i zbog terora i represije vladajućih elita, koje sa svojim političkim protivnicima i neistomišljenicima razgovaraju jezikom biča i sablje, porobljavanjem i zatočeništvom, sve zbog svoje nesposobnosti da prihvate nužne promjene i zbog otklona od istinskih intelektualaca, koji bi im pokazali smjernice ka usvajanju novina i suzbijanju nereda i anarhije.

Kada se političkom teroru, njegovim okovima i zatvorima doda totalna radikalizacija i teror vjerskog diskursa koji se ogleda u propovijedima u kojima se vjernicima, kako za velike, tako i za male grijeha, stalno prijeti džehennemskom vatrom, patnjama Sudnjega dana i kaburskim mukama, i nalaže im se da toga budu svjesni u svakom trenu svoga života, onda postaju kristalno jasni razlozi zašto je oslabio i klonuo muslimanski duh, potonuvši u totalnu apatiju, i zašto se muslimanska mladost dobrovoljno raznosi po tržišnim centrima i ulicama Istoka i Zapada.

O tome koliko su opasne intelektualne devijacije i degenerirana metodologija govori i jedan događaj koji se desio na međunarodnoj islamskoj konferenciji čija je tema bila „Muslimansko jedinstvo“. Budući da se radilo o veoma važnoj i aktuelnoj temi, konferencijska sala bila je potpuno ispunjena. Međutim, jedan od učesnika, koji svojim znanjem vjerovatno nije bio dorastao temi, njenoj važnosti i sveobuhvatnosti, umjesto o aktuelnoj situaciji u muslimanskom društvu, počeo je govoriti o smrti i o tome kako će svako od prisutnih umrijeti, te kako će nastradati i biti kažnjeni oni koji su bili grešnici. Spomenuti govornik nimalo nije bio svjestan neprikladnosti svog izlaganja i kolizije s temom konferencije, niti se obazirao na očekivanja i osjećaje slušalaca, koji su se vidno uznemirili. Pred mojim očima odvijao se nevjerovatan događaj, nezamisliva zloupotreba javnog prostora i vjerskog diskursa, koji je transformiran u govor zastrašivanja i prijetnji, zbog čega je predavač, u svom očajnom pokušaju da ovlada pažnjom slušalaca, ustvari, u potpunosti izgubio njihovu pažnju, a u isto vrijeme paralizirao intelektualne potencijale, moć kritičkog promišljanja i generalno nastojanje da razumiju ono što im je želio prenijeti.

Jedan od grubih primjera koji također govori o upotrebi vjerskog govora u svrhu intelektualnog zastrašivanja i zloupotrebi svetih simbola jeste to što pojedini imami i hatibi za vrijeme hutbe govore o određenim propisima ili stvarima koje su

marginalnog karaktera, glorificirajući ih i podižući ih na nivo elementarnih propisa. Takvi hatibi, vjerovatno nemajući slušaocima šta drugo ponuditi, uglavnom kazuju o propisima vezanim za puštanje i skraćivanje brade, šišanja kose ili oblačenja, i ta pitanja, koja su marginalnog karaktera u odnosu na mnoštvo važnijih pitanja i problema, ne samo da preuveličavaju već ih predstavljaju kao pitanja od izuzetne vjerske važnosti, od kojih zavisi ispravno vjerovanje jednog muslimana. Naime, slijedom njihove bukvalističke metodologije oni koji krata bradu direktno krše propise sunneta i običaj Poslanika, a. s., a ko krši propise i naredbe Poslanika, a. s., taj negira i vjeru, a ko negira vjeru taj je nevjernik.

Problem jednog ovakvog pristupa leži u metodološkom principu koji do dan-danas omogućava postojanje ovakvog načina razmišljanja i podučavanja, utemeljenog na nesuvislom poimanju svetih simbola i znakova, potpuno lišenog sveobuhvatne znanstvene kritike koja u sebi sadrži polazišta za ispravnu spoznaju, i odgojno-obrazovnih metoda koje doprinose izgradnji otvorenih i produktivnih umova, sposobnih da razumiju mnogostruke aspekte problema koji se javljaju u društvu i životnoj realnosti. U najvećem broju slučajeva odgoj i obrazovanje – razumijevanje i proučavanje vjere, njenih postulata i islamske kulture – praktikovani i utemeljeni na principima i osnovama zastrašivanja, polučuju slabe rezultate i nisu nimalo produktivni. Upravo zbog navedenih razloga možemo primijetiti da većina mladih pripadnika islamskoga društva slabo reaguje na ovakve propovijedi i ne smatra ih zanimljivim i bitnim, baš kao što je moguće osjetiti njihov utjecaj na osjećanja i senzibilitet kod mladih uzrasta, odnosno djece.

Prisjetimo se činjenice da je i sam Poslanik, a. s., bio otac, djed i uspješan odgajatelj, koji nikada nije podigao ruku na djete, jer je bio izrazito privržen i milostiv prema djeci i omladini. Jedan od primjera koji veoma lijepo ukazuje na odnos Poslanika,

a. s., prema djeci i mladima, te na njegovu blagost i samilost prilikom razgovora s njima, i generalno, ispravan pristup njihovom nivou, jeste slučaj kada je jedan mladić koji je doživio punoljetstvo i u svom tijelu osjetio prirodne porive i osjećaje prema suprotnom spolu, došao kod Poslanika, a. s., i zatražio od njega da mu dozvoli da učini blud. Poslanik, a. s., je sasvim mirno odrea- govao na njegovo neprikladno pitanje i nesuvisao zahtjev, upra- vo zato što je imao razvijenu kulturu komunikacije i poštovanja prema sagovorniku i zato što je od svojih sljedbenika tražio da mu se obrate ako imaju neki problem ili ako ih nešto muči. Shod- no tome, Poslanik, a. s., je zamolio mladića da sjedne pored njega i potom mu se obratio svojim savjetom.

Gledano s odgojno-obrazovnog aspekta, ovdje moramo na- glasiti da je Poslanik, a. s., smireno primio mladića, saslušao ga i potom mu se na lijep način obratio, odnosno da nije pribjegao bilo kakvom zastrašivanju, zabrani ili prijetnjama kaznom i dže- henemskom vatrom, jer spomenuti mladić nije kod Poslanika, a. s., došao da pita za propise vezane za činjenje bluda, već da mu izloži svoj problem i nevolju. Vidimo da je Poslanik, a. s., potpu- no svjestan nestalnosti i slabosti ljudske duše, i da je u pot- punosti razumio šta to tišti mladića i sa čime se u svojoj duši bori, pa se prema njemu postavio zaštitnički i principijelno, po- kazavši sav raskoš i plemenitost vlastitiga duha i ljudskosti.

Savjetujući mladića i ukazujući mu na suštinu problema, Po- slanik, a. s., ga je upitao da li bi volio da neko učini blud s njegovom majkom ili s njegovom sestrom, ili s tetkom, čime je postigao da se u duši mladića pojavi stid i sram, jer duša osuđuje zlo učinjeno drugom ukoliko je isto učinjeno njoj samoj. Tako je Poslanik, a. s., podstakao mladića da shvati pravu prirodu i suštinu onoga što je tražio da mu se dozvoli. Na kraju svoga obraćanja, Poslanik, a. s., je s ljubavlju i potpunim razumijevanjem mladićevog duhovnog pre- viranja, rekao: „Sve žene su nečije majke, sestre, tetke i strine“, a potom je uputio dovu Allahu, dž. š., za mladića, što je u konačnici

popravilo njegovo duhovno stanje i ojačalo njegovu dušu.

Kada je u pitanju univerzalna, djelatna i sistematizirana metodologija i uspostavljanje spoznajnih i naučnih polazišta u islamskom obrazovanju, iznimno je važno raditi na konstituiranju kompetentnih i na naučnim osnovama zasnovanih mehanizama šure kako bi se napravila distinkcija između općih stavova ili pogleda i mišljenja utemeljenih na principima islamskog idžtihada. Tako bi članovi šure mogli pronaći i izuzeti ispravno mišljenje, utemeljeno na šerijatskim dokazima i principima, naučnim osnovama i općem stanju ljudi i prezentirati ga islamskom društvu kako bi ono moglo ostvariti vlastitu korist i uspjeh, odgovoriti zahtjevima i prirodi svoga duha i mentaliteta shodno okolnostima i promjenama u životnoj realnosti. Ovako bi se ostvario i zavladao *diskurs šure*, odnosno diskurs produktivnog i djelatnog dijaloga, koji bi svojim šerijatskim i političkim kompetencijama uspio doprinijeti satisfakciji svih islamskih naroda, ujediniti njihove redove, osloboditi i pokrenuti potencijale i urediti odnose u svim strukturama društva.

Metodološki model islamskog obrazovanja i spoznaje ujedinjen s mehanizmom šure otvara prostor za permanentno djelovanje idžtihada i mogućnost napretka i inovacije, ne ostavljajući nimalo šanse negativnim utjecajima koji bi idžtihad doveli u opasnost da postane sredstvo razjedinjavanja i parceliziranja društva i zbunjivanja njegovih pripadnika. Islamsko zakonodavstvo, kako u vjerskom, tako i u društveno-političkom aspektu, postalo bi snažan impuls pokretanja društva i doživjelo bi evoluciju time što bi došlo do promjene njegovog stanja i to na osnovama Božanske nepromjenljive Upute, prirodnih i Bogom danih zakonitosti, te potreba i mogućnosti islamskog društva.

Posljedice radikalizacije vjerskog diskursa nisu ograničene samo na odrasle, već se protežu skoro na sve aspekte govora općenito, a posebno se osjete u obrazovanju i podučavanju djece. U obrazovanju djece koriste se zastarjele metode prepisivanja i

mehaničkog pamćenja, sveti se simboli zloupotrebljavaju i koriste kako bi se kod djece utrnuo svaki vid kritičkog duha i dosljednog propitivanja i raspoznavanja razlika, uz bukvalističko shvatanje i slijepo potčinjavanje maksimi: Ko me nauči jedno slovo taj me učino svojim robom.

Peta devijacija: Mentalitet sujeverja i opsjenarstva

Mogli bismo reći da je zaista čudno i skoro nevjerovatno da je došlo do razvijanja mentaliteta sujeverja i šarlatanstva u društvu čija je duhovna vodilja Kur'an, koji snažno podstiče na posvećenost, promišljanje, kontemplaciju, marljivost, temeljitost, dobročinstvo, idžtihad kao intelektualnu aktivnost najvišeg reda, džihad kao fizičku i duhovnu borbu, slijeđenje i poštovanje Božanskih, odnosno prirodnih zakona i razumijevanje i uvažavanje uzroka svih pojava u životnoj realnosti. Začudno je da se uopće mogao pojaviti i razviti jedan ovakav mentalitet i to u zajednici Poslanika, a. s., čiji cjelokupni životni put, bez imalo sumnje, ukazuje na usklađenost sa svim Božanskim i prirodnim zakonima, i koji je uzimao u obzir sve faktore i uzroke prilikom suočavanja sa životnom realnošću i izazovima koji su bili pred njega postavljeni. Poslanikov, a. s., život bio je život čovjeka svjetsnog svih aspekata životne realnosti i spremnog da se suoči sa svim njenim problemima i preprekama.

U Kur'anu je jasno naglašena i predstavljena Poslanikova, a. s., ljudska strana, odnosno dimenzija Poslanika, a. s., kao čovjeka od krvi i mesa, a ne nekog metafizičkog bića. On je bio čovjek koji se suočavao sa svojim neprijateljima, nekada je trijumfirao, a nekada doživio poraz, bio je zdrav i bolestan, gladan i sit, i u svojim odlukama i mišljenjima – ne naravno onim vezanim za Objavu i poslanstvo – mogao je biti u pravu ili pogriješiti. Poslanik, a. s.,

pravi je primjer kontemplativnog promišljanja, planiranja i upravljanja kako u miru, tako i u ratnim okolnostima.

Reci: "Ja ne mogu ni samome sebi neku korist pribaviti, ni od sebe kakvu štetu otkloniti; biva onako kako Allah hoće. A da znam pronicati u tajne, stekao bih mnoga dobra, a zlo bi bilo daleko od mene; ja samo donosim opomene i radosne vijesti ljudima koji vjeruju." (el-A'raf, 188)

Reci: "Ja vam ne kažem: 'U mene su Allahove riznice', niti: 'Meni je poznat nevidljivi svijet', niti vam kažem: 'Ja sam melek' – ja slijedim samo ono što mi se objavljuje." Reci: "Zar su isti slijepac i onaj koji vidi? Zašto ne razmislite?" (el-En'am, 50)

Reci: "Ja sam čovjek kao i vi, meni se objavljuje da je vaš Bog – jedan Bog. Ko žudi da od Gospodara svoga bude lijepo primljen, neka čini dobra djela i neka, klanjajući se Gospodaru svome, Njemu nikoga ne pridružuje!" (el-Kehf, 110)

Muhammed je samo poslanik, a i prije njega je bilo poslanika. Ako bi on umro ili ubijen bio, zar biste se stopama svojim vratili? Onaj ko se stopama svojim vrati neće Allahu nimalo nauditi, a Allah će zahvalne sigurno nagraditi. (Alu Imran, 144)

Doista je začudno da su nosioci emaneta ovakve poruke i sljedbenici ovog plemenitog Poslanika, a. s., dopustili da skončaju u neinventivnosti i letargičnosti, i da su dopustili da njihovim umovima ovladaju iluzije, sujevjerje i opsjenarstvo!

Primjereno i neprimjereno pouzdanje u Allaha, dž. š.

Kur'an se kroz hiljade svojih ajeta direktno obraća čovjekovom razumu i srcu, afirmirajući princip traganja za dokazom i pozivajući na proaktivnu djelatnost, pozivajući čovjeka na odgovornost i obavezujući zajednicu Muhammeda, a. s., na ulaganje permanentnog intelektualnog i fizičkog napora, te na ponašanje u skladu sa stvarnim vremensko-prostornim uzročnicima – „Zaveži devu pa se onda osloni na Allaha!“ Kur'an naglašava da je

Uzvišeni Allah Onaj *Koji sve stvara i čini skladnim, i Koji sve s mjerom određuje* (el-A'la, 2–3). Allah, dž. š, kaže: *I on ponovo krenu, slijedeći znakove* (el-Kehf, 89) i: *...i da je čovjekovo samo ono što sâm uradi* (en-Nedžm, 39).

Ulažući trud i težeći ka spoznaji uzroka stvaranja i karakteristika svega stvorenoga i tražeći smisao u Božanskim kosmičkim zakonima, čovjek postaje pripravan za privređivanje i ubiranje plodova svoga rada na ovome svijetu. U tome nema nimalo mjesta za sujevjerje, opsjenu, šarlatanstvo i iluziju, niti za ono što svojim značenjem i suštinom dolazi u kontradiktornost s primjerenim oslanjanjem i pouzdanjem u Allaha, dž. š., i kosmičkim Božanskim zakonima, koji nemaju alternativu u upravljanju stvarima iz životne realnosti. Pouzdanje u Allaha, dž. š., (tevekkul) i obraćanje Njemu putem dove svoj pravi smisao dobiva ju tek nakon što čovjek uloži određeni trud, kako na materijalnoj, u smislu poduzimanja konkretnih radnji, tako i na intelektualnoj razini, u smislu promišljanja o svrsishodnosti i uslovima da se jedna radnja ostvari. Oslanjanje na Allaha, dž. š., podrazumijeva traženje Njegove pomoći, jer Allah, dž. š, jedini poznaje sve univerzalne stvari i pojave, koje ne ulaze u domen čovjekovog znanja i na koje čovjek nikako ne može utjecati. Samo Allah u potpunosti poznaje sve stvari i posjeduje ključeve njihovog upravljanja.

Slabost, lijenost i manjak svijesti o Božanskim zakonima i njihovim uzročnicima, te puko izgovaranje molitvi i zazivanja predstavljaju neprimjereno i lažno pouzdanje u Allaha, dž. š., i u suprotnosti su s islamskim svjetonazorom i običajem Poslanika, a. s. Sve ovo predstavlja plodno tlo za okretanje magijskim praksama i šarlatanstvu, te utjecajima svakojakih varalica i hohštaplara, što, bez imalo sumnje, predstavlja veliki grijeh i zabludu i vodi do samih granica mnogoboštva i nevjerstva.

Prije nego što izložimo sve ono što želimo reći u vezi sa šarlatanstvom, sujevjerjem i magijskim praksama, potrebno je da

kroz konkretan primjer ukažemo na islamski pogled na vezu između marljivog rada u nastojanju da se otkriju uzroci i primjerenog oslanjanja na Allaha, dž. š., i obraćanja Njemu molitvom i dovom kako bi se ostvario neki od ciljeva kojima čovjek teži. Ovaj slučaj sličan je slučaju studenta koji se priprema za polaganje ispita i u tom procesu on je primoran, dakako, da do određene mjere usvoji gradivo, razumije ga i nauči kako bi uspješno položio ispit. Shodno zakonitostima koje je Bog u svemu postavio, ukoliko student ne nauči zadato gradivo, sigurno neće položiti ispit. To je jedan od Allahovih zakona postavljenih u svijet prirodnih i kosmičkih pojava koji podrazumijeva da mora postojati trud i rad kako bi se ostvarili određeni rezultati ili neka korist. Naravno, znanje koje student usvoji, odnosno lekcije koje nauči, ne garantuju nužno i uspjeh na ispitu, jer postoje i drugi faktori, koji ne zavise od studenta i na koje on ne može utjecati, a koji ga mogu omesti u radu na ispitu. Radi se o zakonitostima koje daleko nadmašuju pojedinačne slučajeve i ostvaruju se na višim i univerzalnim nivoima i kojima upravlja samo Allah.

Vratimo se studentu: sasvim je moguće da student bude na neki način spriječen da dođe na ispit, ili da nakon što pred njega budu stavljena pitanja, shvati da je dio gradiva zaboravio i odgovori samo na određeni broj pitanja. Dakle, na mnoštvo pojava čovjek ne može utjecati niti ih može predvidjeti. Zato čovjek nema drugu mogućnost osim da se, nakon poduzimanja određenih konkretnih i realnih aktivnosti i ispunjenja zahtjeva, iskreno pouzda u Allaha, Koji upravlja svim stvarima i pojavama u kosmosu i zamoli Ga da mu pomogne. To je ispravan islamski put i primjereno i iskreno pouzdavanje i oslanjanje na Allaha.

Zastrašivanje, despotizam i nazadnost kao plodno tlo za sujevjerje i opsjenarstvo

Devijacije o kojima sve vrijeme govorimo prouzročile su veliku štetu muslimanskom intelektu i stvorile plodno tlo za razvijanje

opsjenarstva i sujevjerja. Veliki dio muslimanskog društva i zajednice postao je žrtva apsolutističkog nasilja, političkog terora i intelektualnog zastrašivanja, što je doprinijelo razvijanju inferiornog i negativistički nastrojenog mentaliteta. Zbog toga je društvo postepeno izgubilo sklonosti ka proučavanju i propitivanju fakata, kreativnosti i sposobnosti napredovanja i izgradnje, te u konačnici potonulo u neznanje, sujevjerje i intelektualnu nemoć. Tako je muslimanski čovjek izgubio povjerenje u svoje intelektualne i duhovne sposobnosti i prestao aktivno utjecati na kretanja i promjene u vlastitom životu i svijetu koji ga okružuje. Sasvim je prirodno da ovakav čovjek, sa svim svojim nevoljama, slabostima i mukama koje ga okružuju, postane sklon opsjenama i sujevjerju i kojekakvim legendama, kazivanjima i zabludjelim tumačenjima i počne im posvećivati sve veću pažnju, koristeći se njihovim otrovnim i bolesnim produktima, ne bivajući svjestan njihove opasnosti i štete koju prouzrokuju. Zbog štete koja je nanesena njegovom duhu i intelektu on nije u mogućnosti da prepozna opasnost sujevjerja i opsjene, lišen je zdravorazumskog promišljanja, kreativnog poleta i snage za pokretanje inicijativa, pa samim tim nije u mogućnosti ni da se posveti istinskom, preciznom i temeljitom istraživanju i propitivanju činjenica i faktora u svijetu koji ga okružuje – a ima li ijedna društvena zajednica koja bi trebalo da bude sklona tome koliko zajednica i narod Kur'ana.

*Pogubnost korištenja vjere i svetih simbola u službi sujevjerja
i opsjenarstva*

Uprkos tome što je bolest islamskog društva toliko uznapredovala da je postala pošast, što se groznica pretvorila u kugu, a rak metastazirao na sve organe, što je devijantnost prouzročila društveni invaliditet i tako još više ukorijenila bolest u organizmu, put do pronalaska lijeka i dalje je ostao zamršen; još uvijek se kleči pred izazovima, nesrećama i mukama koje su ophrvale ovo društvo. Iz svega ovoga ne proizlazi nastojanje da se nađe

rješenje, upotrebom znanja i razuma, te da se pokrenu kreativne snage i iskoriste adekvatna sredstva za postizanje napretka. Problem koji je pred nama posljedica je uzdizanja sujevjerja i opsjenarstva na nivo svetog i to kroz posvećivanje raznovrsnim tradicionalnim kazivanjima, mitovima, legendama i israilijati-ma, te kroz pogrešnu eksploataciju određenih poruka i pouka iz kur'anskih historijskih kazivanja.

Kada je ljudski rod dosegao određeni stepen intelektualne i duhovne zrelosti i sistema upravljanja, objavljen je Kur'an kao svjetlost čovjekovom duhu i razumu i uputa kako treba da se postavi prema svijetu koji ga okružuje i bude svjestan tajni i uzroka o kojima Allah, dž. š., govori u Svojoj Knjizi. Nakon što je Kur'an objavljen ljudskom rodu, dolazi do promjene čovjekovog stanja i promjene njegove pozicije u svijetu – čovjek sa svim svojim Bogom datim intelektualnim, duhovnim i fizičkim sposobnostima postaje onaj koji upravlja svojim svijetom i organizira vlastiti život u njemu i nijedan drugi kosmički i strani entitet nema sposobnost utjecaja na čovjeka i njegovo upravljanje: ... *ali će onaj, ko sada prisluškuje, na zvijezdu padalicu koja vreba naići* (el-Džinn, 9). Kur'an jasno i kategorično tvrdi da magovi, vračevi i čarobnjaci u suštini samo varaju ljude i pred njih iznose iluziju i laž.

"Bacite vi" – reče on. I kad oni baciše, oči ljudima začaraše i jako ih prestrašiše, i vradžbinu veliku prirediše. (el-A'raf, 116)

"Bacite vi!" – reče on – i odjednom mu se pričini da se konopi njihovi i štapovi njihovi, zbog vradžbine njihove, kreću. (Ta-Ha, 66)

... jer je ono što su oni napravili samo varka čarobnjaka, a čarobnjak neće, ma gdje došao, uspjeti. (Ta-Ha, 69)

Čarobnjaci i magovi ne mogu nikome naštetiti, osim ako Allah to ne dozvoli, a njihov štetni utjecaj samo je posljedica njihovih varki i trikova sve do danas.

Objava data Poslaniku, a. s., upućena je svim svjetovima, a među njima i svijetu džina i ostalim skrivenim svjetovima u

kosmosu. Poslanik, a. s., nije lično vidio džine, ali je obaviješten da su ga u određenim prilikama džini slušali dok uči Kur'an, što znači da njegov svijet nije bio povezan sa svijetom džina:

Reci: "Meni je objavljeno da je nekoliko džina prislušivalo i reklo: 'Mi smo, doista, Kur'an, koji izaziva divljenje, slušali.'" (el-Džinn, 1)

Isto tako Iblis, o kojem nas Allah, dž. š., obavještava u Kur'anu i čiji utjecaj svi osjetimo u sebi, ne može čovjeku nanijeti nikakvo zlo niti ima ikakvu vlast nad čovjekom, osim da mu došaptava i da ga nagovara na nečasne radnje i pogrešne izbore:

*Ti nećeš imati nikakve vlasti nad robovima Mojim, osim nad onima koji te budu slijedili, od onih zalutalih. (el-Hidžr, 42)
... on doista nema nikakve vlasti nad onima koji vjeruju i koji se u Gospodara svoga pouzdaju. (en-Nahl, 99)⁹*

9 Jedna od zabluda u koje često upadaju pojedini učenjaci a koja ide u prilog magovima i čarobnjacima jeste i pitanje „šejtanskog dodira“. Naime, Kur'an spominje šejtanski dodir u kontekstu opisivanja i predstavljanja onih koji posluju s kamatom: *Oni koji se kamatom bave dići će se kao što će se dići onaj koga je dodirom šejtan izbezumio, zato što su govorili: "Kamata je isto što i trgovina." A Allah je dozvolio trgovinu, a zabranio kamatu. Onome do koga dopre pouka Gospodara njegova – pa se okani, njegovo je ono što je prije stekao, njegov slučaj će Allah rješavati; a oni koji to opet učine – bit će stanovnici Džehennema, u njemu će vječno ostati.* Iz ajeta je prilično jasno da se radi o stilskom postupku gdje se zabluda onih koji se bave kamatom poredi s onim koji je usljed šejtanovog nagovaranja postao nepokoran Allahu, dž. š., i tako skrenuo s Pravog puta i odlutao od Istine. Ovdje šejtanski dodir nije doveden u vezu sa bilo kojim oblikom mentalne ili duhovne bolesti. Oni koji se na bilo koji način bave kamatom na ovom svijetu, iako spadaju u grešnike i zabludjele, predstavljaju ljude koji imaju normalan intelekt i vlastite odgovornosti. Dakle, zastranjivanje u vjeri, kao u slučaju kamataru, nema nikakve veze sa bilo kakvim oblikom fizičke, duhovne ili intelektualne bolesti. Slično poređenje postoji i u ajetu koji govori o ružnom izgledu i ukusu plodova džehennemskog drveta: *... plod će mu poput glava šejtanskih biti (es-Saffat, 65).* Drugi član poredbene konstrukcije obično treba biti poznat slušaocu kako bi mogao jasno da identificira ono što se s nečim poredi. Međutim, šejtanske glave spomenute u ajetu nikome nisu poznate. Time se želi u čovjekovoj duši podstaći osjećaj odvratnosti prema šejtanu zbog njegovog zla, ružnoće i nagovaranja čovjeka na zlo. Ko god tvrdi da je neka bolest nastala pod utjecajem „šejtanskog dodira“, taj je sigurno poskliznuo u čarobnjaštvo i sujevjerje i za svoju tvrdnju nema nikakvog dokaza.

Uzvišeni Allah je u vremenu poslanstva ljudima darovao Svoju konačnu i pečatnu Objavu i tako pokazao da im želi samo dobro, a nikako zlo. Upravo zato ovaj svijet podredio je isključivo čovjeku, određivši mu da se pokorava samo Njegovoj Volji i moći i da ispunjava obaveze Bogom danog namjesništva na Zemlji. Čovjeku je dato da uz pomoć vlastitih intelektualnih i fizičkih mogućnosti istražuje i unapređuje ovaj svijet i u svemu tome nikakav utjecaj nemaju drugi svjetovi i kojekakve utvare i duhovi koji bi utjecali na ljudsku volju i sprečavali čovjeka u njegovim ovosvjet-skim nastojanjima. Čovjekova volja, njegov trud, rad i odgovornosti pripadaju samo njemu i u tome ga nikakva druga sila, osim Božije dakako, ne može omesti i zaustaviti.

Onaj ko bude uradio koliko trun dobra – vidjet će ga. A onaj ko bude uradio koliko trun zla – vidjet će ga. (ez-Zelzele, 6–7)

Reci: "Zar da za Gospodara tražim nekog drugog osim Allaha, kad je On Gospodar svega? Što god ko uradi, sebi uradi, i svaki grešnik će samo svoje breme nositi. Na kraju Gospodaru svome ćete se vratiti i On će vas o onome u čemu ste se razilazili obavijestiti. (el-En'am, 164)

I bojte se Dana kada ćete se svi Allahu vratiti, kada će se svakome ono što je zaslužio isplatiti – nikome krivo neće učinjeno biti. (el-Bekare, 281)

Kakva god vas bijeda zadesi, to je zbog grijehova koje ste zara-dili, a On mnoge i oprost. (eš-Šura, 30)

Međutim, kur'anska vizija – vizija znanja, promišljanja i kontemplacije – koja promovira sklonost ka traženju argumenata, djelatnu znanstvenu aktivnost (*'ilm*), borbu (*džihad*), permanentno ulaganje intelektualnog napora (*idžtihad*), čiji je princip precizna i u tačine provjerena mjera, danas je potpuno poremećena i degenerirana zbog toga što su njen kvalitet razvodnila i pomutila nazadna razmišljanja, podanički umovi i mentaliteti slijepog slijedenja.

Određenim kur'anskim porukama i poukama, te vjerodostojnim poslaničkim predajama i tumačenjima pridodati su

marginalizirani tekstovi, slabe i apokrifne predaje i to od strane nemarnih „dobrih“ učenjaka, kojekakvih prosvijetljenih magova, posjednika velikih bogatstava i prenosioca svakakvih legendi i israilijata. Time je dat potpuni šerijatski legitimitet i otvorena su vrata dominaciji sujevjerja, šarlatanstvu i pogubnim idejama, utrnut je čisti kur'anski senzibilitet, a društvo potčinjeno utjecajima nazadnih i degradirajućih teorija koje promiču učenjaci luralice i bjelosvjestki šarlatani.

Oni koji se bave tematikom vezanom za predaje koje govore o onostranosti i svijetu džina, koji su nepoznati ljudima, te njihovom utjecaju na naš svijet, trebalo bi da se koncentriraju na proučavanje samo vjerodostojnih predaja i da nastoje razdvojiti istinite od lažnih, te da u obzir uzmu šta tačno *Kur'an* kazuje o ovoj temi, i to, upotrebljavajući ispravne naučne i zdravorazumske metode i uzimajući u obzir ciljeve i principe Šerijata, vremensko-prostorne kontekste i sve probleme i izazove s kojima se islamsko društvo danas suočava.

Jedan od najvažnijih principa kojega bi se – po našem mišljenju – trebalo pridržavati, jeste princip frekventnosti predaje, odnosno princip „tevatura“, koji podrazumijeva toliki broj prenosilaca određene predaje da je nemoguće da ta predaja bude lažna. Ovakav pristup nužan je upravo zbog toga što je svijet gajba, odnosno svijet onkraj naše stvarnosti, nešto o čemu čovjek ne može govoriti shodno vlastitom iskustvu, osjećaju ili promišljanju, utemeljenom na općenitim informacijama.

Ako islamski učenjaci posvete pažnju ovim principima i ishodištima prilikom razumijevanja i kritičkog osvrta na predaje i tekstove i preciznog utvrđivanja njihove ispravnosti i vjerodostojnosti, spasit će društvo od poskliznuća u propast i odstranit će od svetih islamskih načela i simbola sve lažne predaje, devijacije, israilijate i nesuvisla tumačenja koja su glavni uzrok što je društvo palo pod jaram despotizma, terora i nazadnosti, te što je postalo sklono propovijedima zlogukih proroka, šarlatana i magova koji se kriju iza skuta vjere islama.

Dova i rukja duhovna su veza s Allahom, dž. š., a ne profesija i posredovanje kod Allaha

Jedan od faktora koji nažalost također otvaraju vrata šarlatanstvu i zloupotrebi svetih islamskih načela jeste i neispravno razumijevanje i pogrešno praktikovanje rukje i dove, jer neki to vrlo umješno koriste i svoje usluge učenja unosno naplaćuju, te tako od ovih aktivnosti prave posao i profesiju, sebi priskrbljuju slavu u društvu, a obični ljudi im, svjesno ili ne, pripisuju moć posredovanja između njih i Uzvišenog Allaha. Kao da oni, zbog svoje pobožnosti i blizine Allahu, dž. š., imaju mogućnost da riješe probleme muslimana i oslobode ih briga. Na taj način se, iako to neće nikada priznati, ustvari direktno miješaju u Božiju milost i Njegovu moć. Allah, dž. š., kaže:

A kada te robovi Moji za Mene upitaju, Ja sam, sigurno, blizu: odazivam se molbi molitelja kad Me zamoli. Zato neka oni pozivaju Mome udovolje i neka vjeruju u Mene, da bi bili na Pravome putu. (el-Bekare, 186)

Nema nikakve sumnje da Uzvišeni Allah čuje Svoje robove kada Ga dozivaju, da poznaje sve njihove tajne i shodno Svojoj bezgraničnoj mudrosti odaziva im se i udovoljava njihovim molbama, ukoliko su to zaslužili. Oni koji su u nekoj nevolji i potrebi imaju najviše prava da upute dovu Gospodaru i očekuju da im se On odazove.

*Mi stvaramo čovjeka i znamo šta mu sve duša njegova haje, jer Mi smo njemu bliži od vratne žile kucavice. (Kaf, 16)
Gospodar vaš je rekao: "Pozovite Me i zamolite, Ja ću vam se odazvati! Oni koji iz oholosti neće da Mi se klanjaju – ući će, sigurno, u Džehennem poniženi." (el-Mu'min, 60)*

Što se tiče dove roditelja ili nekog koga ljudi smatraju dobrim i pobožnim u porodici ili bližem okruženju, to je pohvalan i dozvoljen čin, ukoliko je spontan i utemeljen na čistim duhovnim

temeljima, na ljubavi i dobročinstvu, a ne na šarlatanstvu i tvrdnjama da neko ima mogućnost miješanja u Božiju milost. Tražiti od nekoga ko slovi kao dobar i pobožan da za drugog učini dovu ne smije biti izgovor tom drugom da odustane od nastojanja da radi na sebi i svome pokajanju, te približavanju Allahu, dž. š., kroz činjenje dobrih djela, kako bi u konačnici i sam bio na stepenu da mu dova bude uslišena. Čin traženja da se za nekoga učini dova mora biti popraćen ulaganjem permanentnog napora i truda da se čovjek i sam popravi i usavrši vlastitu dušu – tek tada dova će postati sredstvo približavanja Allahu, dž. š., a ne sredstvo samoobmane i gubitka samosvijesti. Dakle, zahtijevati od roditelja ili pobožnih ljudi da za onoga ko je u određenoj potrebi učine dovu dozvoljeno je i pohvalno u odgovarajućim okolnostima, i to kada se na taj način ostvaruje duhovna povezanost, ili u vrijeme kataklizmi, velikih nesreća i nepogoda koje su zahvatile veći broj ljudi. To su ne samo razlozi zbog kojih bi dova mogla biti uslišena nego i prilike da se među pripadnicima islamskog društva ojačaju veze, poveća međusobna ljubav, pomoć i solidarnost.

Molite se ponizno i u sebi Gospodaru svome, ne voli On one koji se previše glasno mole. (el-A'raf, 55)

Kontinuiran rad na kritičkoj valorizaciji vjerskih tekstova, poimanja i tumačenja

Današnja dominantna metoda mišljenja u islamskom društvu boluje od mnoštva degenerativnih pojava poput posvećenosti jezičkim partikularijama i tekstualizma utemeljenog na slijepom slijeđenju i oslonjenog samo na prošle kontekste, a nikako na stvarne Božanske zakone, sunnet Božijeg poslanika, a. s., realnost u kojoj živimo, te izazove i probleme s kojima se danas suočavamo. Savremena islamska misao liči na veoma kompliciranu zagonetku nastalu usljed parcelizacije i cijepanja jedne

konkretne i čvrste forme na mnoštvo manjih jednakih dijelova, tačnije, liči na papir koji je provučen kroz rezač papira i tako iscjepkan na veliki broj tankih listića. Veoma je teško skupiti sve dijelove i od njih napraviti kompletnu sliku i vidjeti šta se na njoj nalazi, pa se zbog toga pojavilo mnoštvo invarijantnih i devijantnih slika, od kojih se svaka razlikuje u odnosu na drugu po svojim karakteristikama i predstavlja suprotnost drugoj. Praktično je nemoguće da pojedinac vidi kompletnu sliku. To je pravo stanje u islamskom društvu danas. Za svako pitanje ili problem postoji bezbroj odgovora i mišljenja i sva su međusobno suprotstavljena i kontradiktorna, tako da ljudi nikako ne mogu uvidjeti koje je mišljenje ispravno i gdje se nalazi istina i rješenje – svako posjeduje mišljenje ili tekst koji opovrgava druga mišljenja i druge tekstove. Ispravna metodologija promišljanja ne dopušta da događaji, različite prakse i vremensko-prostorne okolnosti zasjene temeljne principe, konstante i univerzalije i da zaustave ulaganje napora pri suočavanju s problemima i izazovima današnjice. Zato nema mjesta svakakvim tumačenjima, pogrešnim konceptima, devijantnim i apokrifnim tekstovima, fantazmagoričnim kazivanjima i israilijatima u praktičnom životu pripadnika islamskog društva, niti u temeljnim i čvrstim univerzalnim islamskim principima.

Popularizacija devijantnih ideja i retrogradne literature

Gledano s religijskog, intelektualnog ili društvenog aspekta, za društvo Kur'ana i čovjekovo namjesništvo na Zemlji izuzetno je štetno i pogubno, posebice u vremenu velikih izazova, afirmiranja i popularizacija bilo kakve misli koja sprečava širenje duha znanja i spoznaje, marljivosti i idžtihada, svijesti o realnim faktorima i uzročnicima, te pružimanja odgovornosti. Također je veoma opasno populariziranje pojedinih knjiga iz prošlih vremena koje govore o prošlim kontekstima i izazovima s kojima se

društvo u tom dobu suočavalo. Mnoge knjige iz tog vremena koje su na određene načine povezane s vjerom i tradicijom spadaju u retrogradnu, devijantnu i nazadnu književnost. Ove se knjige šire i populariziraju bez ikakve recenzije, cenzure i propitivanja njihove tematike i motiva, a sve pod plaštom literature koja tretira vjerska pitanja i teme, čime se nanosi nepopravljiva šteta pripadnicima islamskoga društva, a posebno omladini.

Knjige ovakvog sadržaja jedino mogu biti predmet proučavanja specijaliziranih kadrova kojima je poznata njihova tematika i okolnosti u kojima su nastajale, a nipošto štivo za pripadnike društva koji nemaju nikakve naučne kompetencije niti za mlade naraštaje, pa čak i ako se radi o djelima poznatih učenjaka – ako pretpostavimo da su ih oni stvarno napisali¹⁰ – koji su napravili određene greške u razmatranju pojedinih pitanja i problema. Mnogi fenomeni koji nisu bili razumljivi u prošlosti danas su uz pomoć naprednih naučnih metoda u potpunosti razotkriveni i jasni, a samim tim su i dekonstruirane lažne tvrdnje i ideje retrogradne literature. Bilo kakvo promoviranje opsjenarstva, iluzionizma, kazivanja o paranormalnim događajima, misterija i zagonetki, lažnih čudotvorstava i miješanje prošlosti i čudnovatih događaja koji su se u njoj odigrali s realnim životom oslonjenim na Božansku uputu, razum i znanje – može koristiti samo neprijateljima islamskoga društva i potpunom razaranju znanstvenog duha i njegovih potencijala, te produžetku agonije slabosti i nazatka. Društvo općenito, a mlade posebno, treba osnažiti istinskom vjerom i znanjem, i zaštititi ih od retrogradnih knjiga i ideja, naročito ako se dotiču pe-

10 Općepoznato je da je pojedinim učenjacima iz prošlosti pripisan toliki broj djela da je naprosto nemoguće povjerovati da su u svom životnom vijeku uspjeli napisati toliko. Objašnjenje leži u tome što su pojedini autori svoja djela svjesno pripisivali poznatim „velikim“ učenjacima kako bi olakšali širenje i popularizaciju vlastite misli i ideja. Zbog toga smatramo da imamo pravo posumnjati u autorstvo određenih knjiga i ne uzeti ih uopće u obzir, naročito ako uočimo nedosljednosti i nekonzistentnosti u idejama i principima u djelima koja se nekomе pripisuju.

dagoških, obrazovnih i spoznajnih tema. Retrogradna i devijantna literatura treba da bude pod naučnim patronatom specijaliziranih kadrova, a daleko od ušiju neukih i nekompetentnih, odnosno omladine i djece.

Društva napreduju uz pomoć znanja i spoznaje, a ne iluzija i opsjene

Nikakvi magovi i čarobjaci koji se koriste sihrom i opsjenom, niti njihovi pomoćnici iz reda džina i šejtana, ne mogu doprinijeti napretku jednog društva. Društvo može napredovati samo ako se koristi Bogom danim blagodatima i sposobnostima koje su darovane čovjeku, odnosno ulažući vlastiti intelektualni napor, trudeći se i koristeći vlastite materijalne i duhovne potencijale. Nužno je da budemo svjesni prirodnih datosti vremenskih epoha, okolnosti i faza, kako pozitivnih, tako i negativnih, kroz koje je prošlo islamsko društvu, te da nastojimo razumjeti mentalitete prošlosti i osobenosti diskursa i propovijedi minulih doba. Diskursi i propovijedi prošlih vremena – pa čak i oni pozitivni – odgovarali su intelektualnom stepenu i mogućnostima vremena i prostora u kojem su se pojavili.

Upravo zbog toga, referirati se na njih i koristiti se njihovim uputama prilikom suočavanja sa savremenim izazovima potpuno je besmisleno. Prihvatanje i apliciranje intelektualnih dostignuća predaja iz prošlih vremena – naročito bez uvida u njihove specifičnosti – samo zato što se iste smatraju našom najvrednijom baštinom kojoj se shodno zahtjevima vremena obraćamo, predstavlja najgoru vrstu ignorantnosti i nemara, i od toga ne može biti nikakve koristi. Nije zgoreg naglasiti kako nije svaki govor ili pripovijedanje „predaja“, jer „za svako mjesto postoji odgovarajući govor“, odnosno za svaki kontekst postoji adekvatan diskurs. Veliki broj upravo takvih predaja kojima su skloni ultratradicionalisti, odno-

sno sljedbenici selefa, pogrešno se navodi i propagira, te mu se nesuvislo pripisuje svetost tradicije i baštine.

Muslimanski intelektualci i učenjaci nikako ne smiju upasti u zamku parcijalnih metodologija i literalizma, već moraju pronaći način kako da ispune svoju obavezu spašavanja i izbjavljenja društva. Oni moraju otkloniti sve vrste devijantnih i retrogradnih pojava iz univerzalnih principa i ciljeva Šerijata, naoružani znanjem i spoznajama iz historije, sociologije, psihologije i pedagogije, te sveobuhvatnim i sistematičnim metodološkim konceptima koji će ukazati na istinsku islamsku viziju i načine njene implementacije u savremenom svijetu. Također moraju poznavati događaje i tekstove iz doba poslanstva i vremena koje je uslijedilo poslije, razumjeti vremensko-prostorne odnose i dimenzije, te se na taj način osposobiti za uočavanje razlika između vjerodostojnih i slabih predaja i istinitih i lažnih događaja.

Preciznom metodom i zdarvorazumskim promišljanjem muslimanski intelektualci moraju utvrditi i naročito obratiti pažnju na impresije i razumijevanje onih koji su – u datom vremenu i prostoru – slušali, a potom i prenosili kazivanja i predaje, odnosno moraju biti svjesni njihovog intelektualnog stepena, sposobnosti spoznaje, tadašnjih međusobnih odnosa, tradicije i običaja.

Razumijevanje veoma često zavarava i otežava to što se tekstovi tradicije i historijski događaji tretiraju kao da su u vakuumu, a prosvjetitelji i odgajatelji ponašaju se kao da se obraćaju čitavom čovječanstvu bez obzira na vrijeme, prostor, kontekste i okolnosti, a ne specifičnim grupama ljudi ili pojedinaca čija se razmišljanja, sposobnosti spoznaje, raspoloženja, tradicije i običaji razlikuju. Upravo zbog toga, mora se razlikovati i način na koji se pristupa ljudima i karakter obraćanja, pa makar se sve dešavalo u istom vremensko-prostornom kontekstu i imalo isti cilj i temu. U tom slučaju u obzir se moraju uzeti različitosti i specifičnosti onih kojima se obraća, kao i prioriteta, opća korist, nužnosti i mogućnosti koje govornik mora sam procijeniti i od-

mjeriti. Kako vrijeme bude prolazilo i budu se mijenjali vremen-sko-prostorni konteksti, bit će nam sigurno sve teže i teže.

Svijest roditelja osnova je odgojnog procesa

U narednim recima navest ćemo primjere koji govore o neadekvatno usmjerenim kazivanjima uzrokovanim slabim poznavanjem mentaliteta, karaktera i potencijala onih kojima su upućeni. Iz ovoga se da uočiti bitnost ispravnog načina razumijevanja specifičnosti tradicionalnih tekstova, koje sljedbenici parcijalnih, bukvalističkih i literalističkih metoda ne razumiju, pa samim tim ne mogu razumjeti ni slab odziv većine ljudi kojima se obraćaju, iako uvijek traže načina da usklade svoja predavanja, koja nemaju neku posebnu korist i svrhu, s očekivanjima svojih duhovnih sljedbenika.

Naprimjer, u gradu Mekki – a po mom skromnom mišljenju i u mnogim drugim gradovima islamskog svijeta – iz generacije u generaciju majke prilikom obraćanja svojoj djeci koriste zastarjele tradicionalne koncepte i obrasce, od kojih je većina usljed promjena društvenih i kulturoloških okolnosti skoro iščezla. Naime, želeći svoju djecu podučiti i učiniti poslušnim, majke im često kazuju kako je u svakom plodu šipka jedno zrno iz dženneta. Šipak je, kao što je čitaocu poznato, voće po kojem je, između ostalog, poznata oblast Taifa i planinskih masiva Hidžaza i čiji sok ostavlja crvene mrlje na odjeći koje je teško očistiti. Pošto je prilikom jedena veoma teško manipulirati zrnima šipka u rukama, dosjetka o jednom zrnu kao o zrnu iz dženneta predstavlja ingeniozan i vrlo upotrebljiv mitski obrazac, kojim majke uspijevaju djecu natjerati da paze da im nijedno zrno ne ispadne i tako sebi olakšati posao pranja mrlja s odjeće ili namještaja.

Djeca, naravno, tek kad odrastu mogu shvatiti da je priča o „zrnu iz dženneta“ bila, ustvari, bajka. Međutim, sklonost roditelja ka mitskim i sujevjernim obrascima u svrhu zaštite vlastite djece ponekad može imati i mnogo teže posljedice. Naime,

većina majki, ignorirajući i ne poznavajući mentalitet vlastite djece, veoma često svoju djecu prepadaju kojekakvim zastrašujućim imenima i osobama – koje se, dakako, razlikuju od zemlje do zemlje – kako bi djecu zadržali u svojoj blizini i pod nadzorom, strahujući da im se što god ne desi, naročito uvečer. Da bi djecu odvratili od lutanja zapuštenim mjestima i kojekakvim prolazima po noći, roditelji ih često prepadaju lopovima, razbojnicima i otimačima, koje predstavljaju kao ljudske šejtane. Majke malu djecu najčešće prepadaju džinskim stvorenjem po imenu Dedžira,¹¹ koja noću izlazi obučena kao žena i koju je moguće razlikovati od prave žene samo po tome što umjesto jedne noge ima kopito magarca. Zamislimo kako se osjeća jedno dijete koje je primorano da u povećerje izađe napolje i pred kojeg iz tmine, u nekom od famoznih „prolaza“, slučajno iskr-sne neka ženska osoba.

Zastrašujući likovi iz mitova kojima roditelji prepadaju djecu trajno su utisnuti u dječiji um i mentalitet i kod djeteta stvaraju otklon od napuštanja kuće i izlaska vani, naročito uvečer. Problem naravno nije samo u tome, već i u duševnoj traumi koju dijete preživljava i ne može da nadvlada, usljed koje se razvija strah od osamljenosti i mraka.

Ovakav pedagoški metod predstavlja jedan od faktora koji pospješuju razvijanje straha i kukavičluka u karakteru i to u periodu odrastanja i postepenog stasavanja u odraslu osobu. A šta mi činimo? Čekamo da strani stručnjaci pređu naše pustinje i doline, naša brda i pećine, nacrtaju nam karte, obilježe mjesta i područja gdje se nalazi naše blago, koje oni izgleda bolje poznaju od nas. Kako je žalosno što mnogi vaizi i autori različitih knjiga direktno ili indirektno promoviraju tekstove i predaje koji imaju negativan i retrogradan utjecaj, naročito kada su vjerske teme u pitanju, koji čak nisu ni vjerodostojni, ili što mnogi od

11 U našem podneblju ekvivalent ovom stvorenju najvjerojatnije bi mogla biti Babaroga (prim. prev.).

njih ne razumiju okolnosti u kojima su tekstovi nastajali niti shvataju njihove temeljne poruke.

Još koja riječ o emancipaciji temeljnih koncepata

Nakon što se podrobno upoznao sa znanstevnim izazovima s kojima se susrela Europa, šejh Muhammed Abduhu, kao i brojni učenjaci pored njega, među prvima je u savremenom dobu progovorio o nužnosti emancipacije i oslobođenja islamske tradicije i baštine od tragova iluzionizma, opsjene i retrogradnih oblika misli u muslimanskom umu, i to putem permanentog preispitivanja dosadašnjih shvatanja tradicionalnih tekstova i književnosti koja tretira ove teme, i u skladu s mogućnostima, izazovima, spoznajama i datostima vremena u kojem živimo. Također je izrazio i nužnost preispitivanja diskursa islamskih govora i predavanja, te njihovo usklađivanje s potrebama, potencijalima i promjenama u društvu.

Uprkos uloženom trudu spomenutih pionira reforme islamskog društva u savremenom dobu, koji su svoj doprinos dali na samom početku, i dalje postoji realna potreba za ulaganjem dodatnih napora kako bi se došlo do realizacije svrsishodnog, nužnog, općeg i temeljnog koncepta emancipacije i oslobođenja muslimanskog uma od retrogradnih i iluzornih ideja, koji bi u potpunosti odgovarao društvu koje baštini poruke veličanstvenih kur'anskih sura 'Ale, Kalem i Hadid,¹² i to u vremenu u kojem su spoznaje Božanskih zakona, koji nemaju alternativu, dosegle svoj vrhunac. Zdravoumni i znanstveni metod omogućuje jedinstven pogled na problematiku društva, što doprinosi osnaživanju društvenih potencijala. Bez znanstveno utemeljenog koncepta islamsko društvo definitivno gubi jedinstvenu i vjerodostojnu viziju, a to doprinosi slabljenju potencijala emancipacije i oslobođenja islamske misli i kulture.

12 Aluzija na vrlo važne poruke spomenutih sura kada je u pitanju stjecanje znanja i vještina, te generalno pitanje napretka čovječanstva putem spoznaje i ulaganja fizičkih i intelektualnih napora. (Prim. prev.)

U tom smislu, nema nikakve koristi od uspostavljanja dijaloga, koji bi trebalo da dovede do efikasnih rješenja, ako će on biti utemeljen na parcijalnim, literalističkim i bukvalističkim osnovama i principima, jer u tom slučaju ne bi postojala konkretna i utemeljena ideja vodilja koja bi povezala različita mišljenja i poglede. Na kraju bi sve skončalo u beskorisnim raspravama i isparcelisanim rješenjima, kojima nema kraja, koji bi doveli do potpunog intelektualnog haosa, zabludjelih razilaženja, dominacije površnih mišljenja, bijega iz sfere znanstvene misli u rješavanje problema putem „dobrih namjera“, napada i optužbi, neprijateljstva koje bi razorilo jedinstvo, utrnlo snagu i ubilo osjećaj zajedništva i tako napravilo strašan i nepremostiv jaz između običnih pripadnika društva i njegove intelektualne elite.

Apelujem na islamske učenjake i mislioce da povedu brigu o metodološkim problemima i da rade na oslobađanju islamske kulture od svih nazadnih i devijantnih elemenata, posebno opsjenarske i magijske misli i šarlatanstva, da se posvete znanstveno utemeljenom proučavanju islamske tradicije i baštine i svih aspekata njenih tekstova – strukture, lanca prenosilaca, oblika i tema – oslanjajući se pri tome na principe Šerijata, te vremenske okolnosti i izazove, kako u konačnici ne bi ostavili mogućnost da riječi i poruke tradicionalnih tekstova budu pogrešno tumačene i iskorištene u negativne svrhe.

Na kraju ove digresije važno je čitaocu ukazati na sferu nužnog pristupa problemu i spomenuti njegove osnovne odrednice, reference i kriterije mjerenja rezultata. Ove odrednice i principi predstavljaju univerzalije svakog istraživanja koje se dotiče teme koju ovdje tretiramo i utemeljeni su na suštinskim osnovama islamske objave a to su: princip tevhida i namjesništva, ostvarenje kvalitetnog životnog standarda i princip čovjekove odgovornosti za sve ono što čini na Zemlji u skladu s uzročno-posljedičnim kosmičkim zakonitostima.

Najvažnije odrednice koje islam i Veličanstvena Božija Knjiga promoviraju su:

- Osim Bogom danih i uspostavljenih kosmičkih i prirodnih zakona ne postoje nikakvi drugi realni faktori koji utječu na svijet u kojem čovjek živi i koji bi mogli svojim utjecajem doprinijeti bilo kakvim pozitivnim ili negativnim promjenama u čovjekovom okruženju. Princip čovjekove odgovornosti za djelovanje na ovom svijetu u skladu je s uzročno-posljedičnim zakonitostima i u tome ne postoji prostor za djelovanje i utjecaj nekih drugih faktora ili sila. Nužno je razlikovati svijet transcencije, odnosno nevidljivi svijet o kojem čovjek ne zna ništa, i svijet mikroorganizama, koji su nevidljivi čovjekovom oku, a koji mogu negativno utjecati na čovjekovo zdravlje i njegovu fizičku konstituciju u smislu uzrokovanja različitih oboljenja, a mogu mu biti i od koristi – današnja nauka je umnogome napredovala u ovoj oblasti, otkrivši mnoge nepoznanice i pronalazeći način da djeluje u skladu s njima.
- Šejtan i ostale vrste džina pripadaju svijetu transcencije i nemaju nikakvu vlast nad čovjekom niti mu mogu bilo kako naškoditi.
- Prakticiranje sihra i čarobnjaštva spada u varku i opsjenu.
- S konačnim dolaskom posljednje Božije objave, dostavljene Muhammedu, a. s., čovječanstvo dobiva novu ulogu i dostiže novi stepen razvoja, prešavši iz doba djetinjstva u doba svoje zrelosti i progressa, iz svijeta neznanja i opsjene u svijet znanja, Knjige, razuma, spoznaje i upravljanja prema kosmičkim zakonitostima, dobivši tako u amanet univerzalnu viziju, a time i maksimalnu odgovornost njene implementacije i življenja u skladu s njom. Uz pomoć razuma i znanja, čovjek je ot-

krio, i još uvijek otkriva, mnoge tajne i nepoznanice skrivenog svijeta mikroorganizama i na taj je način uspio ostvariti kontrolu nad svojim slabostima i strahovima. Ljudski rod je, također, koristeći se naučnim dostignućima, odnosno ovladavši zakonitostima fizike, upoznavši karakteristike pojava koje ga okružuju i upoznavši se s tajnama ljudske psihe, uspio raskrinkati i dekonstruirati mnoge šarlatane, opsjenare i čarobnjake i zaštititi se od njihovog štetnog djelovanja.

- Da čarobnjaci, opsjenari i praktikanti sihra imaju ikakve istinske moći, prvo bi sami sebi pomogli i otklonili od sebe bolest, slabost i nemoć. Međutim, oni nastoje da varkama, opsjenama i raznoraznim trikovima zadobiju povjerenje neukih ljudi, a potom od njih izvuku materijalnu dobit, čime tim osobama nanose ne samo duhovnu već i materijalnu štetu.
- Bogom dani principi čovjekovog namjesništva na Zemlji, plemenitog položaja, potčinjavanja resursa i odgovornosti, podrazumijevaju samo i isključivo čovjekovo djelovanje u korelaciji sa svijetom koji ga okružuje, te preuzimanje odgovornosti za učinjena djela i aktivnosti upravljanja onim što mu je dato, a nikako utjecaj nekog drugog, izvanjskog i skrivenog svijeta i njegovih sila na čovjeka, njegovu volju i djelovanje.
- Ishod svakog istraživanja, promišljanja i tumačenja, mora voditi ka kategoričnim činjenicama. Oni koji prakticiraju sihru i šire opsjenarske ideje ne mogu doseći istinu niti mogu ikako koristiti ljudima. Prakticiranje sihra, iluzionizma i opsjenarstva djelo je nevjerstva i pripisivanje Bogu sudruga, tako da čovjek ne smije dopustiti sebi da slijedi i sluša sahire i čarobnjake i tako upadne u njihove zamke.

Šesta devijacija:

Šovinizam – „Ostavite se toga, ima odvratan zadah!“¹³

Rodio sam se i odrastao u presvijetlom gradu Meki, gdje sam imao priliku da posmatram ljude različitih nacija i narodnosti, boja i specifičnosti, kako se kreću njenim ulicama i sokacima i kako obilaze Božiju kuću i mole se u njoj. Osjećao sam kako oni pripadaju meni isto onoliko koliko ja pripadam njima, da dijelimo iste ljudske i vjerske vrijednosti, kao i ljubav prema zemlji iz koje potičemo i da svaki od nas sa sobom nosi i posjeduje samo ono što ga čini čovjekom, sa svim dobrim ili lošim osobinama. Taj dječak je, u svojoj kući, školi i u predvorjima Božijega hrama, Ka'be, čitao i učio Kur'an, proučavao temeljne tekstove vjere islama i sunneta Božijeg poslanika, Muhammeda, a. s.; čistog srca i otvorenog uma upijao je značenja veličanstvenih ajeta koji kazuju o jedinstvu čovjeka, bratstvu vjernika muslimana i čuvanju rodbinskih veza:

O ljudi, bojte se Gospodara svoga, Koji vas od jednog čovjeka stvara, a od njega je i drugu njegovu stvorio, i od njih dvoje mnoge muškarce i žene rasijao. I Allaha se bojte – s imenom čijim jedni druge molite – i rodbinske veze ne kidajte, jer Allah, zaista, stalno nad vama bdi. (en-Nisa, 1)

O ljudi, Mi vas od jednog muškarca i jedne žene stvaramo i na narode i plemena vas dijelimo da biste se upoznali. Najugledniji kod Allaha je onaj koji Ga se najviše boji, Allah, uistinu, sve zna i nije Mu skriveno ništa. (el-Hudžurat, 13)

I jedan od dokaza Njegovih je stvaranje nebesa i Zemlje, i raznovrsnost jezika vaših i boja vaših; to su, zaista, pouke za one koji znaju. (er-Rum, 22)

O vjernici, budite uvijek pravedni, svjedočite Allaha radi, pa i na svoju štetu ili na štetu roditelja i rođaka, bio on bogat ili siromašan, ta Allahovo je da se brine o njima! Zato ne slijedite strasti – kako ne biste bili nepravedni. A ako budete krivo svje-

13 Aluzija na hadis u kojem Poslanik, a. s., muhadžirima i ensarijama savjetuje da se ostave pozivanja na plemensku slavu i porijeklo. (Prim. prev.)

dočili ili svjedočenje izbjegavali – pa, Allah zaista zna ono što radite. (en-Nisa, 135)

O vjernici, dužnosti prema Allahu izvršavajte, i pravedno svjedočite! Neka vas mržnja koju prema nekim ljudima nosite nikako ne navede da nepravedni budete! Pravedni budite, to je najbliže čestitosti, i bojte se Allaha, jer Allah dobro zna ono što činite! (el-Ma'ide, 8)

„Svi ste vi od Adema, a Adem je od zemlje. Nema prednost Arap nad nearapom, niti nearap nad Arapom osim po bogobožnosti.“ „O, porodico Hašimova, zar da mi ljudi na Sudnjem danu dođu s djelima, a da vi dođete s rodoslovljem.“ „O, Fatima, kćeri Muhammedova, ja te od Allah ničim ne mogu zaštititi.“ „Kada bi Fatima, kći Muhammedova, ukrala, odsjekao bih joj ruku.“ „Musliman je brat drugom muslimanu, neće mu učiniti nepravdu niti će ga izdati; Allah će biti od pomoći Svome robu dok god taj rob pomaže svome bratu.“ „Musliman je prema drugom muslimanu poput građevine čiji se dijelovi međusobno podupiru i grade jednu čvrstu cjelinu.“ „Muslimani su po svojoj međusobnoj ljubavi i samilosti slični jednom tijelu; ako neki organ oboli, ostatak tijela se aktivira i učestvuje u ozdravljenju.“

Dječak je čitao i s vremenom postajao sve više i više zburjen događajima iz historije islamskog društva, sukobima i ratovima koji su se odigrali između raznih naroda, plemena i rasa, poput onih u islamskoj Španiji; nikako nije mogao pojmiti značenje i svrhu toliko razvijenog plemenskog i nacionalnog šovinizma. Čak i kada je postao mladić i prošao doba svoje nevinosti, i iz svog presvijetlog grada zaputio se ka drugim gradovima Arabijskog poluotoka, a potom i mnogo dalje ka istoku i zapadu islamskog svijeta, i tada se susreo s raznim oblicima plemenske i nacionalne pristrasnosti, rasizma i šovinizma i svim njihovim ograničenjima, strahom koji generiraju i štetom koju prouzrokuju. Tada je dječak shvatio koliko je zaista velika nesreća koja je zadesila islamski ummet.

Islam je došao s idejom o jedinstvu čovjeka i njegove univerzalne ovosvjetske uloge – upravo to je ono što ga i čini jedinstvenom i potpunom religijom, iz čije suštine izviru duhovnost, vrijednost, pravda, solidarnost i samilost, koji se konkretiziraju kroz implementaciju zakona islamske objave i društva. To je društvo tevhida, bratstva, pravde, društvo koje nije kontaminirano otpadnim zadahom ignorantnosti šovinizma, tribalizma i nacionalizma, zato što je osjećaj pripadnosti i bratstva među ljudima temeljni i konstantni princip kojem čovjek teži svim svojim bićem. Nema nikakve razlike između ljudi osim po stepenu bogobožnosti, odgovornosti i izvršavanju emaneta. Vrijednosti i principi bratstva među ljudima potpuno su komplementarni s vizijom islamske objave i njenim vrijednostima, duhom pravednosti i dobročinstva; počev od pojedinca, pa do porodičnih veza, sljedbenika religije i u konačnici cijelog čovječanstva, jer jedan čovjek podrazumijeva i uključuje sve druge ljude. Upravo zato nije nimalo čudno zašto su kod prve generacije muslimana bili toliko razvijeni osjećaji solidarnosti, ljubavi prema drugima i altruizma:

I onima koji su Medinu za življenje izabrali i domom prave vjere još prije njih je učinili; oni vole one koji im se doseljavaju i u gradima svojim nikakvu tegobu, zato što im se daje, ne osjećaju, i više vole njima nego sebi, mada im je i samima potrebno. A oni koji se ušćuvaju lakomosti, oni će, sigurno, uspjeti. (I-Hašr, 9)

Šovinizam i rasizam opasna su vjerska, kulturološka i sociološka kontaminacija

Veoma je važno ukazati na razliku između neznabožaćkih i ignorantnih oblika šovinizma i rasizma i veza među bližnjima čije čuvanje islam afirmira. Rasizam i šovinizam retrogradne su i nasilničke tvorevine, koje imaju životinjski karakter. S druge strane, veze između srodnika koje islam podupire i čije njegovanje zahtijeva afirmiraju povezivanje, međusobno dijeljenje i milost,

gdje jači vodi brigu o slabijem, a stariji o mlađem. Upravo zato islam zabranjuje i osuđuje šovinizam i rasizam, a podupire i afirmira principe pravednosti – *pa i na svoju štetu...*¹⁴, *pa makar se ticalo i srodnika...*¹⁵ – i bratstva među ljudima, a konsekventno tome i brigu o rodbinskim vezama i ukazivanje dobročinstva bližnjima, kako bi se što više ojačale veze i poboljšali odnosi među ljudima i širio duh ljubavi i solidarnosti u društvu. Povrh toga, islam još afirmira i veze po mlijeku i prava komšija, čime se znatno proširuje sfera dobrotvornog djelovanja i solidarnosti.

Sve su to veze bratstva i samilosti, u kojima nema nasilja, nepravde i neprijateljstva, niti negiranja kompetentnosti. Nije li upravo hadž – kao jedan od temelja islama – istinski simbol i znak jedinstva ljudi. To se da veoma lijepo uočiti onda kada se na dan Arefata na jednom mjestu okupe muslimani, sa svim svojim konkretnim osobenostima i različitostima, golih glava, obučeni u dva jednostavna komada bijelog pamučnog platna; nema razlike između mladih i starih, bogatih i siromašnih; različiti jezici odjekuju eterom; bez obzira na rasu, svi su braća i svi su sinovi Ademovi – svaki ponaosob je i na početku i na kraju samo i jedino čovjek. Želimo li obnoviti i u budućnosti afirmirati duh islama, jedinstvo ummeta, uzvišenost poslanstva i Objave, moramo se potruditi da vlastite poglede na svijet, vrijednosti, vjerska ubjeđenja i intelektualna postignuća pročistimo od otpada, nasilja i devijacija šovinizma:

O vjernici, neka se muškarci jedni drugima ne rugaju, možda su oni bolji od njih, a ni žene drugim ženama, možda su one bolje od njih. I ne kudite jedni druge i ne zovite jedni druge ružnim nadimcima! O, kako je ružno da se vjernici spominju podrugljivim nadimcima! A oni koji se ne pokaju – sami sebi čine nepravdu. (el-Hudžurat, 11)

Osim toga, moramo iznova promišljati stvarnost u kojoj živimo i njene datosti, temeljeći svoja gledišta na konceptima iz vremena

¹⁴ *En-Nisa*, 135.

¹⁵ *El-En'am*, 152.

poslanstva i poslaničkoj praksi, dakako, uz nužno odbacivanje nesuvislih shvatanja i pogrešnih tumačenja, i oslobađanje od okova bogataša i zabluda bolesnih umova. Šovinizam je jedan od najgorih izraza devijacije islamske vizije i njenih vrijednosti sadržanih u svijetlom zakonu islamske duhovnosti. Dok su jedinstvo, bratstvo, međusobno pomaganje i solidarnost principi proistekli iz koncepta „istina upravlja silom“, dotle su njima suprotstavljeni principi, koje emanira materijalistički zakon „džungle“, kao što su diskriminacija, nejednakost, okrutnost i nepravedna dominacija, proistekli iz koncepta „sila upravlja istinom“, koji zagovara politike moći i demonstriranja sile nad slabima, te nacionalne interese.

Svijet istine i svjetlosti naspram svijeta džungle i tmine

Suštinska razlika između svijeta istine i svjetlosti i svijeta džungle, tmine i nepravde nije u posjedovanju snage i moći, već u tome u koju svrhu se ta snaga koristi – da li za istinu ili laž? Za dobro ili zlo? za pravdu ili nepravdu? samilost ili netrpeljivost? bratstvo ili diskriminaciju? pokornost stvorenja Stvoritelju ili porobljavanje i ponižavanje ljudi kroz potčinjavanje drugima? Ako svako drvo daje neki plod, onda su plodovi tevhida bratstvo, pravednost i solidarnost, a ako svaka stvar ima svoju suprotnost, onda su elementi šovinizma kao što su diskriminacija, eksploatacija, nacionalizam i nepravedna upotreba sile potpune suprotnosti tevidu. U muslimanskim zemljama posebno, a u svijetu općenito, neće se postići permanentna provedba pravde i dobra, niti će zavladati trajni mir, ukoliko ne prevlada bratstvo i solidarnost među ljudima. U svijetu čija se društva i civilizacije raspadaju, a generacije odgajaju na temeljima otrovnih postulata šoviniističkih, nacionalističkih i tribalističkih koncepata, sve je izvjesnije da će bratstvo i samilost postepeno slabiti, a možda čak i potpuno nestati.

*Ova vaša zajednica – jedinstvena je zajednica, a Ja sam – vaš Gospodar, zato se samo Meni klanjajte! (el-Enbija, 92)¹⁶
Vjernici su samo braća, zato pomirite svoja dva brata i bojte se Allaha, da bi vam se milost ukazala. (el-Hudžurat, 10)
Svi se čvrsto Allahova užeta držite i nikako se ne razjedinjujte!
I sjetite se Allahove milosti prema vama kada ste bili jedni drugima neprijatelji, pa je On složio srca vaša i vi ste postali, milošću Njegovom, prijatelji; i bili ste na ivici vatrene jame, pa vas je On nje spasio. Tako vam Allah objašnjava Svoje dokaze, da biste na Pravom putu istrajali. (Alu Imran, 103)*

Istinu je rekao Poslanik, a. s., kada nas je upozorio: „Nama ne pripada onaj koji poziva plemenskoj isključivosti, ne pripada nam onaj koji se u ime toga bori, niti nam pripada onaj koji na tom putu umre.“¹⁷

Ako se uistinu želimo vratiti čistim i nepatvorenim principima i konceptima islamskog ummeta, otkriti stvarne uzroke razjedinjenosti, razdora i sukoba, ako zaista želimo da vjera, tevhid, pravda, solidarnost i međusobno potpomaganje budu temelji naše izgradnje i obnove i izvorište naše duhovnosti i sentimenata, onda moramo otpočeti s intenzivnim pročišćenjem vlastitog intelektualnog, kulturnog i odgojnog naslijeđa od svih vrsta retrogradnih i otrovnih elemenata diskriminacije, nacionalizma, šovinizma i njegove netrpeljivosti i osionosti. Islamski ummet samo tako može povratiti svoje koherentno i snažno jedinstvo, utemeljeno na principima međusobne povezanosti, samilosti, solidarnosti, „pomaganja i zalimu i mazlumu“¹⁸ i to počev od jedinke i porodice, preko šire zajednice i naroda, pa sve do ummeta i čovječanstva općenito.

16 Nužna adaptacija prijevoda (prim. prev.).

17 Es-Sidžistani, Sulejman ibn el-Eš'as, *Sunen Ebi Davud*, priredio: Muhammed Muhjiddin Abdulhamid, Bejrut, Daru-l-Fikr, tom 2, str. 753, hadis br. 5121.

18 Buhari prenosi hadis u kojem se navodi da je Poslanik, a. s., rekao „Pomozite svome bratu bilo da čini nepravdu bilo da je njemu nepravda učinjena.“ Ashabi rekoše: „Božiji Poslaniče, pomoći ćemo onome kome je nepravda učinjena, ali kako da pomognemo nasilniku?“ Poslanik, a. s., reče: „Sprječite ga da čini nasilje.“ Vidjeti: *Sahih el-Buhari*, op. cit., tom 2, str. 863, hadis br. 2312.

„Gorka žetva“ – utjecaj devijantnih ideja na izgradnju mentaliteta islamskog društva

Posljedice permanentnog sukoba između intelektualne i političke elite, a samim tim i potpunog povlačenja ovih prvih, ne odnose se samo na otklon intelektualnih elita od konkretnog i aktivnog djelovanja, sklonost ka pukom formalizmu i teoretiziranju o političkim i društvenim pitanjima i zainteresiranost samo za problematiku pojedinca, već se protežu i na suštinske promjene koje je doživjela misao i način razmišljanja intelektualnih elita u smislu izmjene njihovog shvatanja društva općenito, razvijanja osjetnog neprijateljstva između jednih i drugih, te u konačnici i mijenjanja stepena utjecaja na obične ljude. Na taj način, intelektualni i religijski diskurs i vjerska predavanja dobili su dimenziju dugometražnih političkih prepucavanja i govora mržnje, što je posebice utjecalo na osjećaje kod običnih ljudi, te – usljed različitih faktora – doprinijelo gubljenju povjerenja u politička vođstva i društvene sisteme utemeljene na vladavini šovinizma, nepravde i despotije.

Suprotstavljenost izražena na ovako visokoj razini ostavila je snažne posljedice na islamske učenjake i islamsku misao generalno i dovela do potpunog izostanka odgojne dimenzije, urušavanja intelektualnih i metodoloških principa i koncepata u teoriji i u praksi i nazadovanju obrazovnih i pedagoških institucija. Ovo je potom dovelo do pojave devijantnih spoznajnih i pedagoških praksi koje su odigrale presudnu ulogu u propadanju osnovnih principa i temelja na kojima se gradi i razvija jedno društvo i civilizacija. Diskurs zastrašivanja i politika sijanjanja straha predstavljaju glavno prokletstvo koje je zadesilo muslimanske intelektualne i političke elite i doprinijelo njihovoj slabosti, jer nasilje – propovijedano upravo kroz spomenute govore – predstavlja sredstvo pomoću kojeg se manipulira neupućenim masama. Tako većina pripadnika islamskog ummeta postaje materijal korišten u sukobima između intelektualnih i političkih elita, pri čemu i jedni i

drugi vode računa o zadržavanju dominacije nad svojim sljedbenicima i produživanju stanja razjedinjenosti, čime se u cijelosti ostvaruje vladavina manjine nad većinom. Osnovni uzrok koji je doveo do stagnacije i urušavanja društva poteklog i utemeljenog u vremenu poslanstva jeste slabost i neefikasna provedba islamskih pedagoških principa prilikom duhovne izgradnje Arapa regrutiranih iz beduinskih plemena u muslimansku osvajačku vojku. Slaba priprema i neefikasan odgoj u konačnici su proizveli smutnju i pad države pravednih halifa i omogućili širenje i dominaciju šovinističke i tribalističke ideologije koja je prethodila i proizvela utemeljenje monarhističke vlasti – kasnije i *šu'ubizma* – a time i sve ostale ideološke, vjerske, političke, društvene i ekonomske promjene.

Kao jedan od primjera možemo navesti činjenicu da svi dokumenti o raspodjeli zemlje iz vremena Poslanika, a. s., kazuju da je zemlja bila dodjeljivana na korištenje, a ne u privatno vlasništvo. Međutim, nakon pravednog hilafeta ovo pravilo je promijenjeno, pa su pojedinci, vođe i povlaštene porodice dobili potpuno vlasništvo nad određenim dijelovima zemlje.¹⁹ Ovaj slučaj svjedoči o krajnjim dometima i dubini promjena i devijacija, te odmaku od principa i politike koje su vodili Poslanik, a. s., i njegove pravedne halife.

Što se tiče beduina iz različitih plemena, sa svim njihovim sklonostima i običajima, Kur'an jasno naglašava kako je potrebno uložiti dodatni napor kako bi se oni odgojili u duhu islamskih principa, i kako bi bili spremni postati konstitutivni i produktivni članovi islamskoga društva i civilizacije:

Neki beduini govore: "Mi vjerujemo!" Reci: "Vi ne vjerujete, ali recite: 'Mi se pokoravamo!', jer u srca vaša prava vjera još nije

19 Habibul, Sayed. „Al-Iqta: A Historical Survey of Land Tenure and Land Revenue Administration in Some Muslims Countries, with Special reference to Persia”, in *the Contemporary Aspects of Economic and Social Thinking in Islam*, Plainfield, ind.: the Muslim Students Assosiation of USA and Canada, 1970.

ušla. A ako Allaha i Njegova Poslanika budete slušali, On vam nimalo neće umanjiti nagradu za djela vaša." – Allah, uistinu, prašta i samilostan je. (el-Hudžurat, 14)

Beduini su najveći nevjernici i najgori licemjeri, i razumljivo je što ne poznaju propise koje Allah Svome Poslaniku objavljuje. A Allah sve zna i mudar je. (et-Tevbe, 97)

Iz navedenih ajeta jasno je da islam zahtijeva dodatnu angažiranost na polju odgoja i obrazovanja beduinskih plemena, i u skladu s ovom uputom Poslanik, a. s., formirao je odgojno-obrazovne grupe koje je slao u njihova područja sa zadatkom da ih podučavaju islamskoj vjeri i njenim principima. Međutim, implementacija ovih društvenih i političkih aktivnosti s vremenom je postajala sve teža, usljed konstantnih vojnih izazova i intenziviranja borbenih dejstava usmjerenih protiv Rimskog i Perzijskog Carstva, čije su vlasti ugnjetavale muslimane, sprečavale ljude da ostvare svoje pravo da prihvate islam, pravile pometnju na granicama islamske države i pripremale plan za uništenje islamske države i društva, povratak Arapa u mnogoboštvo i potčinjavanje svojim vladarima.

Na taj su način unutrašnja i vanjska politička previranja doprinijela postepenom gubljenju interesa islamskih zemalja za odgojno-obrazovne aspekte i spoznaje humanističkih i društvenih dimenzija prilikom proučavanja prirodnih datosti, zakona i promjena u vremenu i prostoru, a samim tim i gubljenju svijesti o važnosti odgajanja djece, te općenito, poimanja djeteta kao ključnog i osnovnog faktora napretka i razvoja jednog društva. Zbog toga još uvijek muslimanski um, opterećen terorom i pritiskom apsolutizma i izgubljen u partikularijama i pukom teoretiziranju, nije iskoristio priliku da se suoči s nagomilanim duhovnim devijacijama pojedinca i retrogradnim praksama društva, i da se potom posveti nužnom i znanstvenom proučavanju društvenih zakonitosti i problematike djetinjstva, mjerama kvalitetnog odgoja i obrazovanja jednog djeteta, i načinima usavršavanja njegove osobnosti, mentaliteta i potencijala.

Ovo je tema kojoj se mora posvetiti posebna pažnja i koja predstavlja prioritet nad prioritetima, i, u tom smislu, mora se ulagati permanentan napor prilikom istraživanja njenih zakonitosti i principa, otkrivanja tajni i oslobađanja potencijala, kako bi se mogao dosljedno držati korak s vremenom u kojem živimo i s izazovima s kojima se suočavamo. Inertnost o kojoj smo govorili vjerovatno predstavlja jedan od ključnih razloga zašto je islamsko društvo nazadovalo i zašto sve do danas nema snage da ostvari nužnu promjenu i preporod. U isto vrijeme i paralelno s nazatkom muslimanskog društva svjedočimo uspjehe modernog preporoda i napretka evropskog društva, koje je – gledano u svjetlu evropskih modernih sekularnih i liberalnih vizija i njenih intelektualnih i empirijskih spoznajnih metoda – odgoj i obrazovanje, utemeljene na principima znanosti, postavilo kao osnovu i pokretač napretka, te kao ključni faktor razvijanja vlastitih potencijala.

Treće poglavlje

Dijete: Polazna osnova

U prošlim poglavljima opširno smo informirali o teškom stanju u kojem se našlo islamsko društvo, te o degenerativnim i devijantnim pojavama koje su ovladale i utjecale na njegovu stagnaciju i nazadak. Međutim, ne smijemo nikako zaboraviti da je, uprkos svim okolnostima o kojima smo govorili, islam itekako ostavio utjecaja i doprinio razvitku čovječanstva i ljudske civilizacije. Uz određene oscilacije, s vremena na vrijeme, i zavisno od područja do područja, islamska univerzalna poruka i duh islama ipak su se kontinuirano implementirali kroz osnovne religijske, vrijednosne i ishodišne principe islama, bez obzira na sve otežavajuće okolnosti. Duh vjere islama jeste ona snaga koja pokreće i održava islamsko društvo i utemeljuje njegove vrijednosti i uzvišene ciljeve.

Uprkos svim devijacijama koje su narušile mentalitet, duhovnu konstituciju i sistem ovog društva, upravo je ta duhovna energija omogućila preobrazbu paganskih i neznabožičkih naroda u civilizaciju koja će jedno vrijeme biti vodeća civilizacija svijeta i čiji će učenjaci, naučnici, mislioci, filozofi i inženjeri biti predvodnici u otkrivanju novih horizonata u poljima nauke, kreativnog rada i napretka općenito. Ljudska civilizacija sigurno ne bi dosegla današnji stadij napretka i razvoja da nije došla u kontakt s ogromnim naučnim i kulturnim naslijeđem islamske civi-

lizacije. Naravno, ovo nikako ne smije da nas zavara i onemogući da kritički posmatramo i razumijevamo uzroke koji su doveli do slabljenja aktivnog djelovanja islamskog duha, a samim tim i potpunog nazadovanja i degenerativnih praksi i to u vremenu kada se druga društva ubrzano razvijaju, napreduju i ostvaruju postepenu dominaciju nad islamskim društvom.

ISLAMSKI REFORMISTIČKI POKRETI I NUŽNOST VALORIZACIJE

Ako obratimo pažnju na historijske činjenice iz povijesti islama, vidjet ćemo da su postojali brojni pokušaji reforme muslimanskog društva i da je veliki broj učenjaka, mislilaca, duhovnih vođa i vladara nastojao da na religijskim, političkim i civilizacijskim osnovama uspostavi sistem reforme i preporoda. Jedan od najvažnijih pokušaja reforme svakako je nastojanje Ebu Hamida el-Gazalija (umro 505/1111) da kroz svoja promišljanja dođe do potpunog preporoda islamske misli i da je pročisti od svih devijantnih i islamskoj čistoj viziji stranih ideja grčke filozofije i metafizike, koje su islamsku misao odvele pogrešnim pravcem i potpuno „isušile“ njenu snagu i moć.

O tome je el-Gazali govorio u svom djelu *Nesuvislost filozofa*, dok je u *Oživljavanju vjerskih znanosti* nastojao odgovoriti na pitanje kako pronaći način da se ponovo osposobi djelatna snaga islamskoga duha i ostvari produktivna simbioza između islamskih zakonodavnih principa i duhovnosti, na način pročišćavanja islamskih ideja od retrogradnih utjecaja grčke filozofije i metafizike. Također je naglašavao da praktikovanje islamskih šerijskih odredbi treba da bude u harmoniji s islamskom duhovnosti i umjerenosti (*zuhdom*), a ne s devijantnim i retrogradnim idejama panteističkog i filozofski nastrojenog tesavvufa, čiji su principi naslijeđeni i preuzeti od grčke metafizike.

Nažalost, Gazalijeva nastojanja nisu u potpunosti urodila plodom, iz razloga što se Gazali nije bavio metodološkim konceptima preporoda i reforme, niti uslovima oslobađanja islamske spoznaje. Njegova pionirska istraživanja ostala su u domenu intelektualnih i teoretskih promišljanja, koja nisu bila dovoljna da odgovore zahtjevima korjenite promjene islamske društvene misli i islamskog društva općenito. Poslije el-Gazalija pojavili su se mnogobrojni reformatori poput šejhul-islama Tekijuddina ibn Tejmije, imama Alija ibn Ahmeda ibn Hazma i velikog učenjaka Abdurrahmana ibn Halduna.

Treba spomenuti i reforme na planu političkog, državnog i vojnog uređenja koje su izvršili vladari dinastije Zenkija i Salahunid Ejjubi, što je u konačnici omogućilo ponovno pokretanje muslimanskih duhovnih i materijalnih snaga koje su se oduprle krstaškim osvajačima, oslobodile okupirane zemlje i povratile sveta mjesta. Prihvatanjem islama od strane turskih nomadskih plemena, poznatih po svojoj snazi i izdržljivosti, islamsko društvo oplemenjeno je i ojačano novim snagama.

Zatim je uslijedila uspostava osmanske imperije i njenog vojnog i političkog uređenja, čija je vlast obuhvatala i tadašnje arapske zemlje ophrvane krizom i letargijom. Ova je imperija svoju vlast, a samim tim i islamsku vjeru, proširila sve do zapada Evrope. Islamska država u Španiji, iako razjedinjena i rascjepkana na manje upravne oblasti, kojima su vladali emiri, ipak je trajala stoljećima, sve dok nije u potpunosti poražena od španskih snaga.

Od 18. stoljeća svijet islama počinje potpuno da se urušava, nazaduje, slabi, degenerira i povlači pred rastućom silom i moći evropskih država. Od tog momenta javljaju se različiti pokreti i pojedinci koji pokušavaju pronaći rješenje problema i zaustaviti stagnaciju, poput šejha Muhammeda ibn Abdulvehaba (1703–1796), koji je nastojao da oživi i implementira misao Ibn Tejmije, pokreta Muhammeda ibn Alija es-Senusija u Libiji (1787–1859), pokreta imama Muhammeda el-Mehdija u Sudanu (1843–1885)

te pokreta Abdulhamida ibn Badisa el-Džezairija (1889–1940), koji je ustanovljen s ciljem oslobađanja Alžira i dobivanja potpune neovisnosti, što je konačno i postignuto 1962.

U navedene aktivnosti spadaju i društvene i vojne reforme osmanskih sultana, počev od sultana Selima III (1761–1808) pa sve do sultana Abdulhamida II (1842–1918). Egipatski valija Muhammed Ali-paša (1769–1849) po ugledu na evropske modele izvršio je društvene reforme u oblasti ekonomije, poljoprivrede, industrije, obrazovanja i vojske.

Nadalje, treba spomenuti i pokret Džemaludina el-Afganija (1838–1897), potom, u oblasti reforme vjerske i intelektualne misli, politički i intelektualni pokret i školu šejha Muhammeda Abduh (1848–1905), te mjere i reforme koje je poduzeo general Kemal-paša Atatürk (1881–1938) u smislu sekularizacije i modernizacije Turske u skladu s evropskim modelom i standardima, pri čemu je ukinuo hilafet i vlast osmanske imperije, proglasio uspostavljanje Republike Turske 1923. godine i šerijatsko pravo zamijenio švicarskim zakonom.

Slijede: islamski reformistički, politički i društveni pokret imama Hasana el-Bennaa (1906–1949), koji je djelovao u Egiptu i arapskim zemljama, pokret šejha Ebu E'ala el-Mevdudija (umro 1979), koji je djelovao na Indijskom poluotoku, te niz pojedinaca, mislilaca i reformatora kao što su Šah Velijullah el-Dihlevi (umro 1763), Muhammed Ikbal (umro 1938), Hajrudin et-Tunisi (umro 1890), Abdurrahman el-Kevakibi (umro 1902), Rešid Rida (umro 1935), Sejjid Kutb (umro 1966), Malik ibn Nebi (umro 1973) i drugi.

Iako je većina nastojanja spomenutih reformističkih pokreta, koji su problemima pristupili s raznih aspekata, počev od vjerskih i civilizacijskih, pa sve do političkih, društvenih i ekonomskih, imala ispravna polazišta, evidentno je da nisu uspjeli da se dotaknu same suštine bolesti i ishodišta nesreće koja je zadesila društvo, a samim tim nisu uspjeli ni da ostvare svoje zacrtane ciljeve, odnosno da u stvarnosti pokrenu i ožive poten-

cijale muslimanskog društva, perporode islamsku misao i duh i tako popune veliku prazninu koja postoji između islamskog društva i ostalih naprednih društava.²⁰

Muslimanskim misliocima i istraživačima preostaje da nastave s ulaganjem intelektualnih napora kako bi došli do spoznaje najvažnijih uzroka koji su doveli do ovakvog stanja, te kako bi pronašli odgovarajuće rješenje, izliječili muslimansku zajednicu, osposobili njene snage, uspješno se suprotstavili svim izazovima, pokazali šta islamska civilizacija može doprinijeti čovječanstvu kada konačno povrati svoje sposobnosti, prava i čast.

Dijete: neznani junak

U ovom istraživanju vidjeli smo kako su islamski reformistički pokreti posvetili pažnju raznim aspektima problema i metodama njihovog rješavanja i to na vrlo kvalitetan način i veoma opsežno. Međutim, jedna od najvažnijih dimenzija koja je zanemarena i na koju se nije toliko obaziralo jeste dimenzija djeteta kao osnove za ostvarivanje preporoda i bilo kakve kvalitetne i uspješne reforme i to zato što je upravo dijete nosilac one snage i potencijala koje zahtijeva kvalitetna reforma i preporod u smislu povratka odgajanju i izgradnji muslimanskog pojedinca, a konsekventno tome i cijeloga društva, te njegovoj pripremi da izraste u osobu koja će biti spremna da se uz pomoć vlastitih potencijala suoči s postavljenim izazovima.

Obrazovanje običnih i obrazovanje povlaštenih: bolest koja neprekidno izjeda zajednicu

Manjak pažnje koju je u prošlim vremenima društvo pokazivalo kada je u pitanju dijete i njegov odgoj i obrazovanje može se sa-

20 O ovoj temi više vidjeti u: Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman, *Ezmetu aqli el-muslim*, Herndon – Rijad, El-Ma'hed el-'alemi li el-fikr el-islami i Ed-Dar el-'alemijje lil-kitab el-islami, 1994.

gledati i kroz dva oprečna i pogrešna pristupa u obrazovanju djece i omladine. Prvi pogrešni pristup predstavlja odnos prema onima koji su povlašteni, odnosno prema elitama i njihovom obrazovanju, a ogleda se u instrukcijama koje su odgajatelji dobivali s vrha, tačnije od same vlasti. U ovom slučaju odgajatelji su se s velikom pažnjom, blagošću i milošću odnosili prema svojim štićenicima koji pripadaju društvenim elitama i postepeno su ih pripremali za upravljanje, vlast i gospodski status u društvu. Takve direktive i instrukcije svojevremeno su davali Muavija ibn Ebi Sufjan, Abdulmelik ibn Mervan, el-Hadždžadž, Harun er-Rešid i drugi vladari i pripadnici vlasti, a ostale su zapisane u našim knjigama historije i tradicionalnim spisima po kojima profesori i danas uče djecu vjerskim naukama, književnosti i kulturi, odgajajući ih i pripremajući da i sami postanu elita i najbolji dio islamskog društva.

Drugi pristup jeste odnos prema djeci običnih ljudi, čije se obrazovanje svelo na sistem malih i skućenih vjerskih škola, tzv. „ketiba“, u kojima se uči ponešto iz *Kur'ana* i veoma malo matematike, tek onoliko koliko je potrebno da se pojedinac snađe u općim okolnostima dnevnih potreba i poslova. Kako vidimo iz historijskih izvora, način podučavanja u ovim školama nije bio dovoljno kvalitetan, a učitelji koji su u njima radili tjeroali su djecu da mehanički memoriziraju gradivo i pribjegavali su tjelesnom kažnjavanju. Školovanje ove djece finansirali su uglavnom njihovi roditelji, od kojih je većina živjela ili u krajnjem siromaštvu ili na samoj granici neimaštine.

Nikakvu posebnu pažnju intelektualna zajednica nije pokazivala prema ovim školama i njihovom degenerativnom i retrogradnom sistemu odgoja i obrazovanja. Tek mali broj učenjaka, poput el-Gazalija i Ibn Halduna, kritikovao je ovakav školski sistem, ukazujući na loše metode podučavanja, retrogradnost i nisku osposobljenost učitelja. Neki učenjaci upozoravali su roditelje da ovakvi učitelji ne mogu naučiti njihovu djecu suštinama

vjerskih istina, jer ni sami nisu svjesni da im je potpuno degeneriran pogled i spoznaja istih. Sve ovo rezultiralo je propadanjem školskog i obrazovnog sistema i metoda odgoja djece koja nisu pripadala povlaštenim krugovima. Nema sumnje da su dvostruki standardi u odgoju i obrazovanju umnogome doprinijeli tome.

Dvostruki standardi doveli su i do toga da se paralelno s njima pojavi i treća vrsta obrazovanja i osposobljavanja novih kadrova koja se manifestirala kroz ograničeni broj škola finansiranih iz vakufskih zaostavština. Ove škole pohađao je mali broj odabrane djece koja su bila pripremana da u budućnosti postanu vjerska i znanstvena elita i da obnašaju poslove u različitim upravnim tijelima, te budu zaduženi za izdavanje vjersko-pravnih rješenja (fetvi) i presuda. U ovim školama izučavane su vjerske nauke, književnost i jezik, a posebno filozofija islamskog prava (*usuli fikh*), pa su stoga bile iznimno popularne, jer je uvijek postojala potreba za kadrovima osposobljenim da izdaju fetve i presude.

Takvo je stanje bilo u obrazovanju djece u prošlosti islamskog društva, a vrlo je slično i danas u većini islamskih zemalja. Svjedoci smo da i danas djeca povlaštenih, finansirana od strane svojih imućnih roditelja, studiraju i školuju se na privatnim, domaćim ili stranim, školama i univerzitetima. To su školske ustanove koje nude višestruke mogućnosti obrazovanja iz oblasti društvenih i tehnoloških nauka i koje imaju kvalitetne uslove, daleko bolje i naprednije od onih škola koje pohađaju djeca običnih ljudi.

Ove privatne škole intenzivno rade na promicanju zapadnih vrijednosti kod djece i mladih oblikujući na taj način njihov mentalitet, dok u isto vrijeme slabi njihova veza s vlastitom vjerskom, društvom i kulturom, ali i spoznaja senzibiliteta naroda kojem pripadaju i potencijala koje je potrebno pokrenuti. U većini slučajeva, ovakav sistem proizvodi elitističko, despotsko i destruktivno vođstvo sklono luksuzu, koje – koristeći se svojom

moći porobljavanja i uz svesrdnu pomoć stranaca, ali i računajući na sve devijacije i bolesti koje su se pojavile i utemeljile u duhu i mentalitetu islamske omladine – preuzima kontrolu nad zemljom i njenim resursima i nastoji utrnuti bilo kakav vid pokretačke ili inovativne snage. Na taj način društvo skončava u svemu onome čemu dugo svojim očima svjedočimo, a to je potpuna slabost, siromaštvo, neznanje, nazadnost, lutanje u tmini, dok nezasićen stranac preuzima i kontroliše naša bogatstva i ruga se našim svetostima i vrijednostima.

U nevolji koja je zadesila islamsko društvo dijete predstavlja kariku koja nedostaje, zbog čega nije moguće promijeniti trenutno stanje i obnoviti vlastite potencijale. Zanimljivo je da se problematiku odgoja, slab doprinos islamske misli u tom polju, nepostojanje spoznaje o važnosti unapređenja odgojno-obrazovnog sistema u islamskim zemljama, te ulaganje zanemarivo malo napora da se odgovori zahtjevima ovog unapređenja, predstavlja osnovne razloge i uzroke slabosti i nemogućnosti provedbe kvalitetne i nužne reforme i promjene duhovne konstitucije i mentaliteta muslimanskog djeteta.

Razvijanje pedagoške svijesti i reforma obrazovanja osnova su reforme

Jedan od naših najvećih propusta jeste komunikacija isključivo s odraslim ljudima, pri čemu potpuno zanemarujemo važnost njihovog odgajanja dok su bili djeca. Tačnije, ne posvećujemo dovoljno pažnje nužnim promjenama prilikom duhovne i mentalne izgradnje mlade osobe, koja je u stadiju kada se na nju može izvršiti konkretan utjecaj i dok postoji prilika za kvalitetno obrazovanje. Ovakav pogubni i dekadentni pristup i dalje traje. Ako se svježe otkinut i elastičan štap prepusti vremenu, on će se iskriviti i osušiti, i nikakve koristi onda nema od pokušaja da se takav štap kasnije ispravi. Intelektualna spoznaja kod odraslih nije nužno dovoljna kako bi se njihov senzibilitet i duhovna sna-

ga pokrenuli i ne vodi ka emotivnom angažmanu i interaktivnom djelovanju.

Koliko ima kukavica koje ne krasi osobina hrabrosti, a da u sebi nose tako skrivene pozitivne osjećaje i entuzijazam kakav nemaju mnogi hrabri ljudi; koliko ima doktora koji strastveno puše cigarete, uprkos tome što veoma dobro znaju koliko je pušenje štetno po zdravlje, dok u isto vrijeme ima mnogo onih koji ne puše, a nemaju nimalo znanja o štetnosti pušenja. Koliko na duh i mentalitet jednog muslimana – intelektualca ili običnog čovjeka svejedno – utječe pasivno praćenje vijesti na televiziji, u novinama ili bilo kojem drugom mediju, koje nimalo ne doprinosi njihovoj intelektualnoj spoznaji problema s kojima se zajednica suočava i različitih potreba koje treba ispuniti. Uprkos svemu, u njihovom se ponašanju ne vidi nikakva posebna promjena ili želja da se pokrenu – kao da su muslimani, svi zajedno, i sami postali radio ili televizijski aparat koji neprekidno emitira različite vijesti i informacije, ali ne može ništa konkretno da poduzme.

Osnovni razlog ovakvog bolesnog stanja jeste to što se u ranom periodu izgradnje duhovne i mentalne konstitucije i ličnosti djeteta nije radilo na usađivanju općih načela, pa su se mogućnosti raspršile, i zato je odraslom čovjeku nesuvislo govoriti o ovim načelima i pokušati mu ih prenijeti. Kada odraslim ljudima govorimo o općim načelima, onda s njima razgovaramo samo na intelektualnom nivou – nivou već razvijenog intelekta – gdje nema posebnog utjecaja na unutrašnji senzibilitet i njegove pokretače, osim ako u vrijeme djetinjstva nije aktivno rađeno na tome.

Ovaj fenomen možemo objasniti kontrastirajući primarni, odnosno maternji i sekundarni, odnosno strani jezik i njihove utjecaje na duhovnu i mentalnu konstituciju čovjeka. Naime, unutrašnji senzibilitet i kreativni duh najefektnije dotiče i pokreće isključivo maternji jezik, i zato je veoma važno da jedan narod uvijek i iznova baštini bogatstva vlastitog jezika i radi na njegovom razvoju i unapređenju. S druge strane, strani jezik,

koji do recipijenta uglavnom dolazi preko prijevoda, teže pokreće osjećaje i slabije utječe na senzibilitet pojedinca. U maternjem jeziku spojeni su izraz i sadržaj, odnosno oznaka i označeno, i nemoguće bi bilo razumjeti sadržaj bez direktne reference na izraz – izraz kao znak i sadržaj kao označeno predstavljaju osnovu afektiranosti i interakcije koju jezik proizvodi.

Musaov, a. s., nauk i društvena promjena

Kako bismo uzeli pouku iz kazivanja koja nam predočava Kur'an, u daljnjem izlaganju osvrnut ćemo se na iskustva Musaa, a. s., i njegovo nastojanje da promijeni i popravi svoje društvo. Musaov, a. s., narod dugo je živio pod jarmom i nepravdom faraona u Egiptu, pa je Allah, dž. š., odlučio da im ukaže Svoju milost i da ih izbavi iz ropstva i spasi od despotskog odnosa faraona. Nakon što je naš poslanik Musa, a. s., izveo svoj narod iz Egipta i poveo ga u pustinju Sinaja, na putu ka Obećanoj zemlji zatražio je od njih da budu spremni da zauzmu jedan dio zemlje i tu utemelje i organiziraju svoje društvo i buduću državu, te tako povrate svoju slobodu, ali i da preuzmu odgovornosti koje dolaze s uspostavom države. Međutim, pošto je Musaov, a. s., narod dugo živio u ropstvu i u tome godinama stasavao, nije navikao da sam sobom upravlja niti da pokreće bilo kakve inicijative kada je u pitanju izgradnja novog društva i nove države. Moglo se očekivati da će se narod s ovakvim iskustvom svome vođi obratiti jezikom robova, kojima je svojstven strah, a ne pokretanje inicijative, organizacija i upravljanje:

„O narode moj, uđite u Svetu zemlju, koju vam je Allah dodijelio, i ne uzmičite nazad, pa da se vratite izgubljeni.“ Oni rekoše: „O Musa, u njoj je nemilosrdan narod i mi u nju nećemo ući dok god oni iz nje ne iziđu; pa ako oni iz nje iziđu, mi ćemo onda, sigurno, ući.“ (el-Ma'ide, 21–22)

Na taj način su Izraelci pokazali svoju pasivnost i nedostatak pokretačke snage, a to su osobine robova – bježanje od odgovornosti i svaljivanje tereta na pleća drugog, odnosno traženje da im neko drugi riješi problem. U ovom slučaju to je Musa, a. s., a u diskursu kukanja i zapomaganja naših naroda danas to su vlada, Ujedinjene nacije ili međunarodna zajednica. To je tako jer su status roba i ropski mentalitet utemeljeni na pasivnosti – rob nema svoje vlastite interese niti snagu za pokretanje inicijative; sve što može da uradi jeste da odgovori zahtjevima vlasnika. Odgovor Izraelaca Musau, a. s., iz kojeg se vidi sva njihova pasivnost i nastojanje da prebace vlastite odgovornosti na drugoga, predodređen je u sljedećem ajetu:

"O, Musa" – rekoše oni – "dok god su oni u njoj, mi nećemo u nju ulaziti! Hajde ti i Gospodar tvoj pa se bijte, mi ćemo ovdje ostaniti!" (el-Ma'ide, 24)

Budući da je Musa, a. s., znao da odrasle ljude kod kojih preovladava ropski mentalitet nema svrhe savjetovati i upozoravati, niti im je moguće naknadno usaditi snagu i hrabrost koju zahtijeva djelatna izgradnja društva, preostalo mu je da se okrene omladini kako bi ih odgojio i u njih ugradio osnovne karakteristike potrebne za kvalitetnu izgradnju civilizacije i utemeljenje društvene zajednice, te suočavanje s budućim izazovima.

Važno je potcrtati kako postoji bitna razlika između čovjekovog duhovnog stremljenja i općenito njegovog unutrašnjeg potencijala i same suštine ovih mentalnih komponenti. Duhovni senzibilitet i mentalna snaga mogu biti usmjereni u potpuno različitim smjerovima, sve u zavisnosti od ubjeđenja koja čovjek u sebi formira usljed različitih vanjskih utjecaja, spoznaja i iskustava koja stječe. Tako jedan nevjernik može vremenom promijeniti stav i postati vjernik, nasilnik može prestati činiti nasilje, a zabludjeli može postati upućen. Međutim, sama suština čovjekove duhovne konstitucije ne trpi nikakve promjene, jer, hrabar

čovjek ne može odjednom postati kukavica, škrtac se neće pretvoriti u darežljivog dobročinitelja, a osoba s izraženim karakteristikama plemenitosti nikada neće biti podla i zla.

Kontrastirajmo primjer jednog vojnika koji pripada legitimnoj vojsci i razbojnika koji pripada zločinačkoj grupi – i jedan i drugi posjeduju iste temeljne karakterne osobine hrabrosti i lojalnosti; međutim, potpuno se razlikuje njihova manifestacija i svrha za koju su iskorištene. Vojnik predstavlja čovjeka koji služi dobru i svoju snagu i hrabrost koristi da zaštiti zajednicu i domovinu, dok razbojnik svoje snage usmjerava samo kako bi počinio zločin i naštetio drugima. Sasvim je moguće da dođe do obrata, da razbojnik promijeni stranu i svoje snage stavi u službu dobra, a da se vojnik okrene zlu i nasilju – pri tome ni jedan ni drugi ne bi izgubili svoje karakteristike, i dalje bi bili hrabri i lojalni ljudi. U sami osvit islama po svojoj izuzetnoj hrabrosti izdvajala su se dva čovjeka, dva junaka, Omer el-Faruk ibn el-Hattab i Ebu Džehl 'Amr ibn Hišam. I jedan i drugi bili su vojskovođe i junaci, s tim što je Omer bio junak islama i Božije upute, a Ebu Džehl junak nevjerstva i ignorancije.

Upravo zato je Musa, a. s., Božijom providnošću – jer Bog potpuno poznaje ljudske prirode i zakonitosti duhovne izgradnje – odlučio da pažnju usmjeri na suštinu problema kako bi ostvario kvalitetnu reformu, utemeljenu na izgradnji duhovnog mentaliteta, bez žurbe, krenuvši iznova da odgaja vlastiti narod. Ulagao je izniman napor da mlade snage iz svog naroda odgoji i podigne na ispravnim i zdravim temeljima kako intelektualnim, tako i duhovnim. Na taj način Musa, a. s., je, slijedeći Božiju uputu, uspio od generacije robova s kojom je u pustinji proveo četrdeset godina muke i patnje dobiti novu generaciju, potpuno izgrađenu, odgojenu i čistu od bilo kakvih intelektualnih i duhovnih devijacija.

"Četrdeset godina oni će zemljom lutati" – reče On – "jer će im Sveta zemlja zabranjena biti, a ti ne tuguji za narodom grešnim!" (el-Ma'ide, 26)

Rezultat ove duhovne izgradnje bila je potpuno nova i slobodna generacija.

I kad Talut vojsku izvede, reče: "Allah će vas staviti na iskušenje kraj jedne rijeke; onaj ko se napije iz nje – nije moj, a onaj ko se ne napije, jedino ako šakom zahvati, moj je." I oni se, osim malo njih, napiše iz nje. I kada je predoše, on i oni koji su s njim vjerovali – povikaše: "Mi danas ne možemo izići na kraj s Džalutom i vojskom njegovom!" Ali oni koji su tvrdo vjerovali da će pred Allaha izići rekoše: "Koliko su puta malobrojne čete, Allahovom voljom, nadjačale mnogobrojne čete!" – A Allah je na strani izdržljivih. (el-Bekare, 249)

I oni ih, Allahovom voljom, poraziše, i Davud ubi Džaluta, i Allah mu dade i vlast i vjerovjesništvo, i nauči ga onome čemu je On htio. A da Allah ne suzbija ljude jedne drugima, na Zemlji bi, doista, nered nastao – ali, Allah je dobar svim svjetovima. (el-Bekare, 251)

U ovom Bogom danom iskustvu i događaju leži poruka i pouka za svakoga ko želi spoznati prirodne zakonitosti i kretanja duha, te nastoji ovladati znanostima psihologije, pedagogije i sociologije. Upravo zato, izuzimanje fenomena djeteta kao osnove znanstvenih, psiholoških i pedagoških proučavanja, a posvećivanje pažnje duhovnoj i mentalnoj izgradnji odraslih, predstavlja paradoksalan potez, koji svjedoči o krizi islamske misli i zanemaranju uloge spoznaje, istraživanja, proučavanja, analogije i iskustva u znanstvenom proučavanju čovjekove prirode i usklađivanju sa spoznajama datim u Božijoj Objavi.

FUNKCIJA INTELEKTUALNE MIŠLI U SUOČAVANJU S KLJUČNIM PROBLEMIMA DRUŠTVENE ZAJEDNICE

Nema sumnje da postoje mnogobrojni problemi i krize s kojima se muslimansko društvo danas suočava, kao što postoje i uzroci

koji su doveli do njih. Postoje problemi tako veliki i krucijalni da bi se mogli nazvati ključnim problemima iz kojih svi ostali proizlaze. I ovi problemi dakako imaju svoje uzroke, koji su doveli do njihove pojave. Ipak, u haosu nagomilanih problema i isprepletenih uzroka, veoma je bitno skrenuti pažnju i upozoriti na osnovne uzroke, s kojima se, zbog njihove interakcije sa spomenutim problemima, potrebno suočiti kako bismo u konačnici ovladali i ostalim uzrocima i iznašli adekvatno rješenje za sve probleme.

Svima je jasno da je islamski svijet veoma prostran, bogat materijalnim i ljudskim resursima, da ima svoje historijske korijene, te da je ispunjen različitim težnjama i aspiracijama i posvećen svojim vrijednostima i ciljevima. Uprkos tome, taj je svijet dekadentan i u stanju je potpune parcelizacije i zastrašujućeg razdora, ophrvan sukobima i neprijateljstvom. Iako posjeduje ogroman potencijal, islamski svijet ne uspijeva da se ujedini ni po kojoj osnovi – ne može ga ujediniti ni mogućnost upravljanja resursima ni uzvišeni ciljevi i principi – i zato ne uspijeva da nadvlada probleme i prevaziđe izazove, te da u svoje ruke preuzme svoja prava i upravlja svojim potencijalima.

Čini nam se da su sentence iz narodne književnosti koje kažu o teškom stanju razjedinjenosti sasvim tačne i efektivnije od hiljadu govora i predavanja. Naime, u jednoj od priča koje se prenose kaže se da je nekada davno upitan jedan beduin da li voli tog i tog čovjeka, pa je ovaj odgovorio: „Zašto ga ne bih volio, pa nije mi ni komšija ni rođak!“ Kada je u pitanju razdor i rivalitet, i generalno međusobni odnos, islamsko društvo funkcioniše po principu potpune suprotnosti u odnosu na temeljne odrednice duha islamske solidarnosti i razvijanja ljubavi i povjerenja među muslimanima. Ako su osnove međumuslimanskog odnosa postavljene u hadisima u kojima se kaže: „Musliman je brat drugom muslimanu, neće mu učiniti nepravdu niti će ga izdati; Allah će biti od pomoći Svome robu dok god taj rob pomaže svome

bratu;²¹ musliman prema muslimanu odnosi se kao zgrada čiji se dijelovi međusobno vežu i čine jednu čvrstu cjelinu;²² muslimani su po svojoj međusobnoj ljubavi i samilosti slični jednom tijelu; ako neki organ oboli, ostatak tijela se aktivira i učestvuje u ozdravljenju;²³ kako onda objasniti ovo paradoksalno stanje. Koja vjera i ubjeđenje, koji um i logika mogu ovo objasniti, koja je svrha i korist, i kakvo opravdanje imamo za ovako teško stanje i razjedinjenost.

Postoje brojna mišljenja koja tretiraju ovu temu i rješenja koja se nude. Međutim, po našem mišljenju, većina nastojanja utemeljenih na spomenutim razmatranjima i mišljenjima, potpuno su bezuspješna i beskorisna. Upravo zato moramo težiti ka obuhvatnijem i dubljem pogledu da bismo dosljedno shvatili ovaj fenomen i ovladali stvarnim i primarnim uzrocima koji su doveli do njegove pojave, kako nam se u umovima ne bi pomiješali sekundarni uzroci i pravi simptomi bolesti.

Islam je izvor svakog dobra koje se zadržalo u ummetu

Stagnaciju i nazadak islamskog društva nesumnjivo pospješuje i to što su upravljačke strukture u muslimanskim zemljama i muslimanska savremena društvena elita, kada je u pitanju razumijevanje islamskoga društva, njegove suštine i historije, pod snažnim utjecajem misli i stavova kolonizatorskog i nezasitog Zapada, koji svoje razumijevanje islama još uvijek zasniva na vlastitom historijskom pamćenju stoljetnih sukoba s islamom, manifestiranim kroz mnoštvo krstaških ratova i borbu protiv osmanske imperije, te utopističkim i mitskim postulatima srednjovjekovne Katoličke

21 El-Qušejri, Muslim ibn Al-Hadžadž, *Sahih el-Muslim*, priredio Muhammed Fuad Abdulbaqi, Bejrut, Daru 'ihja et-turas el-'arabi, s. a., tom 4, str. 1996, hadis br. 2580.

22 El-Buhari, *Sahih el-Buhari*, op. cit., tom 1, str. 186, hadis br. 467. Također pogledati: el-Qušejri, *Sahih el-Muslim*, op. cit., tom 4, str. 1999, hadis br. 2585.

23 El-Qušejri, *Sahih el-Muslim*, op. cit., tom 4, str. 1999, hadis br. 2586.

crkve, koja je u svoje vrijeme, manipulirajući svetim simbolima uspjela monopolizirati vlast i potaknuti na sukobe i okupaciju muslimanskih zemalja, te oduzimanje njihovih dobara.

Došlo je do slabljenja intelektualnih snaga i kreativnog duha u društvu, što je u konačnici rezultiralo pogubljenošću muslimanskih intelektualnih elita, koje nisu mogle prepoznati stvarnu prirodu vlastitog civilizacijskog sistema i iskoristiti svoje društvene potencijale. Islamsku misao i njene intelektualne snage degenerirali su naslijeđeni iskrivljeni politički modeli, utemeljeni na tribalizmu i šovinizmu, koji su, baš kao i u slučaju Katoličke crkve, nastojali da monopoliziraju svete simbole i religiju kako bi uspostavili svoju diktaturu i širili nered na zemlji. Posljedično tome, došlo je do potpune stagnacije snage intelekta, znanja i kreativnosti, izgubljeni su iz vida koncepti tevhida, namjesništva, odgovornosti, slobode i šüre, a samim tim nestalo je i muslimanske solidarnosti i integrativnog duha. Tako je muslimanska intelektualna elita, bez imalo propitivačke i naučničke sklonosti i kritičkoga duha, postepeno došla do pogrešnog zaključka kako je za sve probleme i nevolje koji su zadesili muslimansko društvo ustvari kriv islam, uprkos tome što je „obraz“ islama u svemu ovome potpuno čist, jer historija neprikosnovenno svjedoči koliki je bio njegov doprinos razvijanju i boljitku društva.

Suština onoga o čemu ovdje govorimo jeste da je svaki istinski napredak koji su ostvarili muslimani kroz historiju uvijek bio povezan s njihovim jedinstvom, jer upravo jedinstvo predstavlja jednu od osnovnih vrijednosti vjere islama, ali isto tako i jedan od njegovih osnovnih doprinosa društvu. Upravo je islam ono što je ujedinilo narode i plemena i među njima razvilo bratstvo i jednakost. Islam je uspio da od primitivnih plemena sklonih samo vlastitim interesima i vlastitoj zajednici napravi zajednicu jednakosti, bratstva i solidarnosti. Čovječanstvo je stvoreno od jedne duše, pa su ljudi podijeljeni na plemena i grupe kako bi se upoznavali i međusobno djelovali. Različiti jezici i rase predstav-

ljaju jedan od pokazatelja Božanskog čudesnog stvaranja i znak Njegove neograničene kreativne snage prilikom davanja konačnog oblika čovjeku. Oni ni u kom slučaju ne mogu i ne smiju uzrokovati uzdizanje i dominaciju jednih nad drugima, niti rivalstvo i neprijateljstvo među njima, jer najbolji i najplemenitiji kod Allaha, dž. š., je samo onaj koji Ga se najviše boji, a najomiljeniji je onaj koji najviše dobra donosi ljudima.

Eho kur'anskih ajeta, Poslanikovog, a. s., sunneta i historijska svjedočanstva iz vremena poslanstva u kojem su ostvareni najviši nivoi pravde, solidarnosti, sigurnosti, bratstva i jednakosti u društvu, i dalje će ostavljati traga u dušama muslimana, proizvođači u njima bol i kajanje, patnju i žaljenje, i neprekidnu želju za jedinstvom, kojem tako snažno poziva vjera islam.

Ako smo ustanovili da islam i njegov sistem univerzalnih vrijedosti nije kriv za stagnaciju, razjedinjenost i sukobe u muslimanskom društvu, možemo li onda reći da su krivi mnoštvo različitih naroda i nacija pripadnika islama, njihovi različiti jezici i udaljenost između njihovih zemalja? Ili možda, krivca za razjedinjenost muslimana i njihovu međusobnu mržnju i sukobe treba tražiti u kolonijalizmu i zavjerama stranog faktora, njihovim spletkama i neprijateljstvu.

Kolonijalizam je složena bolest

Iako sasvim dobro znamo da je kolonijalizam sa svojom prevrtljivom i spletkaroškom politikom utjecao i još uvijek utječe na sve ono što je zadesilo muslimanski svijet, u isto vrijeme ubijedeni smo da upravo kolonijalizam i uspjeh njegove nepravedne politike predstavljaju jedan od osnovnih uzročnika teške bolesti od koje su oboljeli glavni organi islamskoga društva. Nećemo se osloboditi kolonizatorske politike, njene dominacije nad islamskim zemljama i narodima, izazivanja sukoba među muslimani-

ma i aktivnog rada na razbijanju muslimanskoga jedinstva sve dok se ne suočimo s latentnim uzrocima i pokretačima duboko ukorijenjenim u samo tkivo islamskoga društva koji malo-pomalo slabe naš imunitet i pripremaju nas na potpunu predaju kolonizatorskim politikama i podložnost njihovim mahinacijama.

Kako bismo što bolje razumjeli primarne i sekundarne osobnosti spomenutih uzročnika, potrebno je što bolje pojmiti i dekonstruirati fenomene bolesti koja nas je zadesila, te proniknuti u najdublje sfere i zakučaste predjele naših duša. Da bismo razumjeli vlastiti problem i u konačnici pokušali da ga riješimo, potrebno je uporediti našu situaciju i strukturu našeg problema s problemima s kojima su se suočavali neki drugi narodi i nama slična društva, koja su kroz povijest imala nesreću da se nađu pod jarmom despotskih, apsolutističkih i kolonizatorskih sistema. Tako ćemo biti u prilici da uvidimo na koji su se način spomenuta društva suočila sa svojim nedaćama i represivnim sistemima i da li su ih uspjeli prevazići, uz nadu da će nam ovakve usporedbe biti od koristi da protumačimo i bolje razumijemo vlastite probleme. Odabrali smo tri primjera, odnosno tri globalne društvene zajednice, koje ćemo uporediti s islamskim društvom i njegovom pozicijom u svijetu, a to su Kina, Indija i Evropa.

Kina

Kao prvi primjer navodimo Kinu iz razloga što ona po svojim osnovnim karakteristikama – počev od veličine i društvene uređenosti, raznolikosti i mnogoljudnosti, pa sve do historijskih odrednica – najviše podsjeća na islamski svijet. Kina – baš kao i islamski svijet – obuhvata više od jedne petine čovječanstva, to je zemlja ogromne površine, proteže se od ledenih oblasti Mandžurije na istoku, preko oblasti u kojima dominiraju pustinje i prašume, pa sve do ivica Ekvatora. Kina je zemlja različitih naro-

da i raznovrsnih tradicija, u kojoj se govore mnogobrojni jezici. Iako se za kineski jezik često govori kako predstavlja jedan jezik, regionalne varijacije između različitih dijalekata često svojim opsegom odgovaraju razlikama među romanskim jezicima, što znači da Kina nije zemlja jednog jedinstvenog jezika. Kinesko pismo predstavlja složen sistem znakova, odnosno slika koje se koriste za pisanje riječi – broj znakova je oko 50.000, ali dovoljno je poznavati 3.000–4.000 znakova za komuniciranje. Po svemu navedenom kinesko pismo podsjeća na hijeroglif, egipatsko pismo iz doba vladavine faraona.

Zanimljivo je i to da je stanovnicima Kine usljed postojanja različitih varijanti jezika, odnosno dijalekata, otežano usmeno sporazumijevanje, ali zato kinesko pismo mogu čitati i razumjeti govornici svih dijalekata. Kina također ima dugu i bogatu historiju – njenim narodima vladali su mnogobrojni carevi i feudalci, prošla je kroz mnoge sukobe i ratove, narod je stoljećima trpio nepravdu i represiju, a kolonizatorska zvijer nije propustila da zabije svoje kandže i u tkivo ove zemlje kako bi njene narode pokorila svojoj vlasti i zadovoljila svoje apetite, otimajući njena bogatstva. Sličnu sudbinu dijelili su i muslimanski narodi u epohama kada su njima vladali razni sultani, feudalni posjednici i u novije vrijeme kolonizatori. Ipak, Kina je ostala jedinstvena zemlja i to upravo zbog kulture vlastitog naroda i njihove veoma razvijene društvene svijesti i privrženosti jedinstvenoj državi.

Cilj političkog sukoba između Kine i Tajvana u suštini ne narušava sliku Kine kao jedinstvene zemlje – to je, ustvari, sukob između različitih političkih grupa i opcija, te određenih interesnih sfera, koji se odvija pod plaštom ostvarivanja pravnog legitimiteta. Formalno i pravno otcjepljenje Tajvana od Kine desilo se usljed nastojanja različitih stranih sila da ostvare svoje vlastite interese i pokažu svoju vojnu i materijalnu dominaciju.

Indija

Sljedeći primjer je Indija. To je također velika i mnogoljudna zemlja, u kojoj živi približno petina stanovništva Zemlje, tačnije milijardu ljudi. Indija je smještena u Južnoj Aziji i pokriva veći dio Indijskog potkontinenta, od snijegom pokrivenih vrhova Himalaja, pa sve do Ekvatora. U Indiji žive mnogobrojni narodi, koji baštine raznovrsne tradicije i slijede različite vjere, te govore više od stotinu jezika. Indija je doživjela sličnu sudbinu kao i Kina i islamski svijet, počev od carske despotije i feudalnih vladara, pa sve do tiranije kolonijalizma – moglo bi se reći da je Indija čak i najgore prošla.

Islamska Republika Pakistan nekada je bila dio indijske države, tako da možemo reći da su se svi problemi s kojima se suočavala Indija, bilo da se radi o ekonomskim, rasnim, jezičkim ili vjerskim problemima i nesuglasticama, odrazili i na ovu islamsku republiku, s tim što je Indija nakon otcjepljenja Pakistana do danas ostala jedinstvena država, dok je Pakistan i sam doživio parcelizaciju vlastite teritorije u vidu otcjepljenja Bangladeša. Nacionalni dan Bangladeša je dan njegovog otcjepljenja od Pakistana, a zanimljivo je da se i jedna i druga država pozivaju na islam. Današnji sukobi koji se odvijaju u određenim provincijama u Pakistanu ostavljaju slabu nadu da će u budućnosti ova zemlja postići konačno nacionalno jedinstvo. Ovdje je potrebno naglasiti kako pojedini politički analitičari smatraju da je indijsko-pakistanski sukob otpočeo upravo zbog snažne kulturalne i društvene svijesti Indijaca i njihovog kategoričkog odbijanja da se bilo koji dio njihove zemlje odvoji od velike države Indije.

Evropa

Treći primjer jeste kontinent Evropa i njen uspješni model ekonomskog, vojnog i političkog jedinstva. Svima nam je poznata

historija Evrope i velikih sukoba njenih naroda koji su se stoljećima odvijali, da bi u konačnici kulminirali do sada najvećim svjetskim sukobima – Prvim, a onda i Drugim svjetskim ratom – u kojima su živote izgubili milioni ljudi. Ovaj kontinent, sa mnoštvom različitih nacionalnosti i etničkih grupa, jezika, tradicija i kultura i uz sve izazove s kojima se kontinuirano suočavao i promjene kojima je težio, uspio je da preokrene situaciju u vlastitu korist, u potpunosti prevaziđe stanje sukoba i neprijateljstva, postigne jedinstvo i ostvari visok stepen međusobne solidarnosti i potpomaganja na putu izgradnje i napretka, kako bi u konačnici postao jedan od vodećih igrača na svjetskoj ekonomskoj i političkoj sceni i ravnopravno se uključio u raspodjelu svjetskih bogatstava na tržištu.

Da bi ostvarila svoje ciljeve i zadovoljila vlastite interese, Evropa je uz pomoć svojih institucija kreirala jedinstvenu evropsku zajednicu (Evropska unija) s jedinstvenom valutom (euro), koja zajedno s američkim dolarom predstavlja osnovnu vrijednost na svjetskom tržištu. Euro je tako postao svjetska valuta, kojom se trguje na svjetskim berzama, idealna valuta za ulaganja i štednju, ali i sredstvo pomoću kojeg se porobljavaju i otimaju dobra malih i siromašnih zemalja, među kojima prvo mjesto dakako zauzimaju muslimanske zemlje.

Zašto su se evropski narodi, dojučerašnji neprijatelji, ujedinili i zacijelili svoje rane zbog spomenutih interesa? Kako je jedinstven interes uspio pobrisati sve ono loše što se među njima dogodilo? Ovaj fenomen možemo objasniti samo ukoliko imamo u vidu koliko važna je bila uloga jedinstvenih društvenih osjećaja koje su Evropljani gajili, njihovog mentaliteta i zajedničke kulture. Upravo je to omogućilo da se Evropa ujedini, uprkos svemu onome što se desilo u prošlosti, i da se u budućnosti u potpunosti posveti općem interesu svih svojih naroda.

Ujedinjenjem Evrope upotpunjen je „obruč straha“ koji je opasao islamski svijet i Afriku. Ovaj обруč sastavljen je od velikih država svijeta koje su ostvarile jedinstvo, Kine, Rusije, Indije, Evrope i

Amerike. On opasava islamski svijet i Afriku, a mogli bismo reći i Južnu Ameriku, i u njima stalno izaziva sukobe, potčinjava ih i nad njima se nadvija kao što se hijene nadvijaju nad svojim plijenom. Zbog toga islamski svijet i Afrika – i to u vremenu teških nevolja koje pogađaju njihove narode – predstavljaju epicentar svih svjetskih sukoba današnjice. Vrlo je važno stoga da dođe do ujedinjenja islamskog svijeta i Afrike, kako bi se popunila praznina koja je ostala na mapi svjetskih događanja i kako bi se stvorio određeni balans u raspodjeli svjetske moći, a time i izbjegli budući sukobi, čije bi posljedice bile kobne po ljudsku civilizaciju.

Iz slučajeva koje smo prethodno analizirali jasno je da uzroci koje smo predstavili, uzroci razjedinjenosti i isparcelisanosti islamskog svijeta, ratova koje vodimo jedni protiv drugih i velikog neprijateljstva, ne mogu sami po sebi objasniti situaciju u kojoj se nalazimo. Bez obzira na iste ili slične faktore koji su uzrokovali nesuglasice među drugim narodima, ti narodi nisu nastavili da se kontinuirano sukobljavaju, niti su doživjeli takav nivo razjedinjenosti i slabosti poput nas. Ono što nas dodatno začuđava jeste i to da su ekonomski i politički sporazumi slični onim evropskim – poput sporazuma o zajedničkom tržištu, carinskim olakšicama, podsticajima trgovačke razmjene i zajedničkoj odbrani – postignuti i između arapskih zemalja, s tim što u stvarnosti nije proveden i u potpunosti ostvaren niti jedan. Barijere stvorene između arapskih zemalja i njihovih naroda i dalje su čvrste, zidovi razdvajanja i dalje se podižu, sukobi se samo šire i dodatno jačaju, i kao da je svaki pokušaj da se nešto dogovori i popravi u arapskom i islamskom svijetu unaprijed osuđen na propast.

Vjera, razum i zajednički interes od nas zahtijevaju jedinstvo i solidarnost

Ako smo svjesni činjenice da vjera ne podržava razjedinjenost i sukobljavanja, već snažno podstiče na jedinstvo i bratske odno-

se, ako znamo da razum i opći interes također podstiču na jedinstvo, solidarnost i međusobno potpomaganje, zašto onda radimo sve potpuno suprotno onome čemu nas vjera, razum i interes uče? Razjedinjenost i sukob predstavljaju opake društvene bolesti, povezane s društvenim aspektima čovjekove ličnosti. Ovi aspekti moraju biti u fokusu istraživanja i pomnih proučavanja, te nastojanja da se spoznaju uzroci koji su doveli do pojave degenerativnih oblika društvene dimenzije čovjekove ličnosti kod muslimana.

Znamo da jedinstvo, saradnja, međusobno potpomaganje i solidarnost predstavljaju neke od općih i najvažnijih komponenti društvene dimenzije čovjekove ličnosti. Različiti aspekti čovjekove ličnosti – bilo da se radi o onim individualnim ili društvenim – moraju biti izgrađeni na zdravim osnovama prvenstveno kako bi čovjek ostvario harmoniju unutar samoga sebe, a potom i kako bi društvo moglo da traje u kontinuiranoj ravnoteži. Čovjek kao jedinstveno biće po svojoj prirodi predstavlja individuu čije je ponašanje produkt njegove vlastite volje, preuzimanja različitih odgovornosti, te nastojanja da odgovori na zahtjeve svoga postojanja, kako one duhovne, tako i materijalne. Sve navedeno čovjek može ostvariti samo kroz društvene dimenzije duboko ukorijenjene u njemu samom, odnosno kroz uspostavljanje funkcionalnog društva, što predstavlja čovjekovu egzistencijalnu nužnost i uslov njegovog kontinuiranog postojanja.

Kreiranje društva počinje od porodice, odnosno oca i majke, da bi u konačnici svoje upotpunjenje dobilo u konkretnoj formi društvene zajednice, koja predstavlja sredstvo i prostor unutar kojeg jedinka ostvaruje i organizira svoj život i postojanje. Posredstvom različitih aktivnosti i međusobnih veza i odnosa pripadnici jednog društva imaju mogućnost da u stvarnosti provedu i ostvare kako svoje materijalne potrebe, tako i uzvišene i duhovne vrijednosti. Čovjek u biti ne može sam živjeti niti se duhovno ili materijalno uzdizati, upravo zbog karaktera njegovih potencijala i po-

treba i dugotrajan proces sazrijevanja i odrastanja u periodu djetinjstva. Zbog toga je čovjeku potrebna društvena zajednica u okrilju čije će zaštite odrastati i sazrijevati. Posredstvom raznovrsnih društvenih veza čovjek provodi svoju volju, unutar društva ima mogućnost da ostvari svoje skrivene želje i nastojanja, živi u skladu s vlastitim vrijednosnim sistemom, i u konačnici ima mogućnost da kroz ovaj proces postigne kvalitetno pročišćenje duha i tako u punini ostvari i ispuni svrhu svoga postojanja.

Nedostatak zajedništva u kulturi islamskog društva: Ko je nešto izgubio, ne može to ni dati

Bilo kakav propust ili nedostatak u nastojanju da se društvena svijest razvije u toku izgradnje ličnosti jedne osobe nesumnjivo ostavlja dalekosežne posljedice na tu osobu i kvalitet njenog duhovnog i materijalnog života. Upravo zato karakter društvene svijesti koji se razvija u ličnosti pojedinca kvalitativno – pozitivno ili negativno – odgovara karakteru jednog društva, odnosno kvalitetu međusobne povezanosti njegovih pripadnika i uspješnom djelovanju institucija koje u tom društvu postoje. Na taj način postiže se ravnoteža i stabilnost, te se u potpunosti ostvaruje uloga društva u zaštiti ljudskih života i obezbjeđivanju bezbjednog prostora za napredak zajednice.

Ako uočimo da kod pojedinaca nedostaje društveno aktivna svijest, te da postoje očigledne manjkavosti kada su u pitanju institucije, međusobno djelovanje, te konstruktivna i djelatna interakcija na putu ispunjenja zahtjeva i potreba jednog društva, onda smo dužni da dosljedno propitamo i proučimo intelektualnu misao, kulturu i principe odgoja u tom društvu. Dijete može razumjeti sebe i svoju individualnu i društvenu ulogu samo ako dobije inpute iz jednog od dva izvora. Prvi proizlazi iz senzibiliteta prema vlastitim potrebama i spoznajama prirode vlastitog

intelekta, dok drugi proizlazi iz skupa univerzalnih koncepata kulture njegovog društva. Dok god su spomenuti društveni i kulturološki koncepti uemeljeni na zdravim osnovama i usklađeni sa stvarnosti, kretanjima, potrebama, promjenama i izazovima s kojima se to društvo suočava, dotle će i pojedinac biti u mogućnosti da ostvari ličnu i društvenu ravnotežu, da djeluje ispravno i zdravorazumski, te tako svoje potencijale iskoristi kako bi uspješno odgovorio na sve izazove koji se pred njega postavljaju i na taj način duhovno i materijalno obogatio svoje društvo.

Pojam zajedništva u islamskoj misli

Kroz historiju islamske misli moguće je uvidjeti kako pozitivne, tako i negativne manifestacije društvenih dimenzija, odnosno pojma zajedništva kao jednog od posebnih elemenata izgradnje muslimanske osobnosti i generalno pokretača zdrave civilizacijske djelatnosti. Duh zajedništva u muslimanskom društvu svoju kulminaciju i najviši stepen dosegao je u dobu poslanstva. Pripadnici ovog društva bili su poput neodvojivih dijelova jednoga tijela, imali su izuzetno razvijenu društvenu svijest i osjećaje privrženosti, solidarnosti i odgovornosti.

I onima koji su Medinu za življenje izabrali i domom prave vjere još prije njih je učinili; oni vole one koji im se doseljavaju i u grudima svojim nikakvu tegobu, zato što im se daje, ne osjećaju, i više vole njima nego sebi, mada im je i samima potrebno. A oni koji se ušćuvaju lakomosti, oni će, sigurno, uspjeti. (el-Hašr, 9)

Ovaj proaktivni, djelatni i snažni duh zajedništva nije se pojavio ni iz čega – on se razvijao u arapskom, plemenskom, slobodnom i jednostavnom mentalitetu, koji nije doživio nikakav vid apsolutističke i despotske vlasti. Uz sve to dodatno ga je osnažio i usavršio duh čiste vjere u jednog Boga i duh čovjekovog najme-

sništva, koji je sa sobom donio sistem utemeljen na pravdi i solidarnosti. Poslanik, a. s., bio je poglavar i vođa ovog islamskog društva. U njemu je uspostavio pravila pravedne vlasti, vodio je brigu o njegovom napretku, baštinio i čuvao ljudske plemenite osobine, štitio pravo svih, kako muslimana, tako i nemuslimana, uzdigao ovu zajednicu do tog stepena civiliziranosti da je država čak preuzimala dugove onih koji nisu bili u mogućnosti da ih vrate, sve kako bi ohrabrila i podstakla pojedince na međusobno potpomaganje. Ako bi neki od dužnika preselio na ahiret, a nije mu u naslijeđu ostalo dovoljno da se dug isplati, islamska država je dug preuzimala na sebe: „Ko umre i ostavi imetak iza sebe, taj imetak pripada nasljednicima, a ko umre a iza sebe ostavi dug, taj dug ja na sebe preuzimam.“

Upravo zbog toga muslimani su žrtvovali svoje imetke na putu boljitka i unapređenja zajednice i u tome nema ništa čudno. Kada je Poslanik, a. s., od svojih sljedbenika zatražio da u vrijeme nedaća udijele iz svoga imetka, oni su svesrdno počeli da udjeljuju i troše svoj imetak na Allahovom putu. Naravno, predvodnik onih koji su najviše imetka utrošili u korist zajednice bio je Ebu Bekr es-Siddik, r. a., čovjek otvorenog uma, ispravnog razmišljanja i mudrog rasuđivanja.²⁴

24 Smatramo kako je korisno da sa čitaocem podijelimo nekoliko činjenica iz Ebu Bekrovog života kako bismo što bolje razumjeli prirodu njegovog djelovanja i shvatanje duha zajednice iz vremena poslanstva. U vremenu kada je na opasnom i teškom putovanju iz Meke u Medinu Poslaniku, a. s., bio potreban glas razuma i pronicljivosti, osoba od povjerenja i akcije, on je obabrao da ga prati upravo Ebu Bekr, mudri, pronicljivi, staloženi i diskretni čovjek i osoba otvorenog uma. Iako je putovanje bilo teško i uprkos svim opsnostima kojima je bio izložen, Poslanik, a. s., nije tražio da ga zaštite ljudi osposobljeni za rat, već je tražio da ga prati samo i jedino Ebu Bekr. On je bio prvi koji je zbog čistote vlastitoga rasuđivanja odmah povjerovao u Poslanikovo, a. s., noćno putovanje i uznesenje u nebeske sfere – Isra i Mi'radž. Kako prenosi Ahmed, Ebu Bekr je također bio poznat po svojoj hrabrosti, čvrstom i jasnom ubjedenju i vjerovanju, te zdravom razmišljanju i ispravnom poimanju stvari u vremenu tuge i bola kada je na ahiret preselio Poslanik, a. s. Poslanik, a. s., je nesumnjivo bio najbliža i najdraža osoba Ebu Bekru, i u skladu s tim, upravo je on spriječio zajednicu da posrne u zabludu, tugujući za Poslanikom i žaleći što više nije s njima. U odsudnim trenucima Ebu Bekr je muslimanima koji su počeli gubiti

Baš kao što su i drugi muslimani dijelili iz svojih imetaka, tako je djelio i Ebu Bekr, s tim što Ebu Bekr nije dao jedan dio imetka, već je dao svoj cijeli imetak na raspolaganje muslimanskoj zajednici, a svojim ukućanima nije ostavio ništa. Zašto je jedan tako razuman i pronicljiv čovjek poput Ebu Bekra ovo učinio? Kako prenosi Ahmed, Poslanik, a. s., je upitao Ebu Bekra: "A šta si ostavio svojoj porodici?", a on mu je odgovorio u samo dvije riječi, u kojima je sažeo svu svoju mudrost i pronicljivost i kroz koje je ukazao na suštinu zajedništva i najbolji način društvene prakse. Rekao mu je: "Ostavio sam im Allaha i Njegovog Poslanika."

Oni koji ne shvataju važnost dimenzije zajedništva smatraju kako je Ebu Bekrov, r. a., plemeniti čin isključivo posljedica njegovog iskrenog i čvrstog vjerovanja u Allaha – nema sumnje da jeste, baš kao i u slučaju ostalih plemenitih ashaba. Međutim, Ebu Bekrov čin rezultat je i njegove spoznaje i ispravnog shvatanja karaktera društvenog sistema kojem je pripadao, sistema sloge i solidarnosti, u kojem siromašni i slabi nisu zanemareni, gdje ne postoje uslovi za širenje škrtosti i gdje bogatstvo nije u prvom planu. Svi za jednoga i jedan za sve – to je princip po kojem se vodilo ovo društvo bratstva, jedinstva i solidarnosti.

Moguće je povući paralelu i uočiti veoma bitne razlike između pojma zajedništva iz vremena poslanstva, njegovih koncepata i praksi, i koncepata iz vremena nepravde i otuđenosti, kada je

nadu zbog Poslanikovog preseljenja rekao: "Ko obožava i robuje Allahu neka zna da je Allah Vječno Živi i da nikada neće umrijeti, a ko je obožavao i robovao Muhammedu neka zna da je Muhammed umro." *Muhammed je samo poslanik, a i prije njega je bilo poslanika. Ako bi on umro ili ubijen bio, zar biste se stopama svojim vratili? Onaj ko se stopama svojim vrati neće Allahu nimalo nauditi, a Allah će zahvalne sigurno nagraditi* (Alu Imran, 144). Tada je Omer, koji je tugovao zajedno s muslimanima, zatečen Ebu Bekrovom reakcijom, rekao: „Kao da nikada prije nisam proučio ovaj ajet!“ Ebu Bekr je vrlo mudro, pronicljivo i vješto upravljavo mladom islamskom državom poslije preseljenja Poslanika, a. s. Njegovo vodstvo je došlo do izražaja naročito u slučaju kada su pojedina beduinska plemena odbila da daju zekat i na taj način suprotstavila se islamskoj državi. Ebu Bekr je odlučio da se otpadnicima mora odgovoriti silom i po hitnom postupku ih natjerati da poštuju državni i društveni sistem i vrate se u okrilje ljudskog i civilizacijskog djelovanja.

umnogome oslabila svijest o zajedništvu u društvenom sistemu. Ovo se posebno odrazilo na intelektualne elite koje su postale pasivne kada je u pitanju razumijevanje društvenih dimenzija i saznanja koja se prenose u tekstovima koji tretiraju ovu tematiku, jer nije isti onaj koji je bio očevicac nečega i onaj koji je nešto samo čuo, niti je dokaz efektivniji od iskustva. Ne može društvo op-hrvano apsolutističkom i despotskom vladavinom, koje nije svjedočilo vremenu pravedne, plemenite i složne zajednice, čija su iskustva izbljedjela, a sredstva se istrošila, ispravno razumjeti sadržaj tekstova koji prenose spoznaje o prošlim zajednicama i tretiraju pitanje zajedništva. Upravo su zato pasivni intelektualci i mislioci razumjeli Ebu Bekrov čin isključivo kao čin snažne vjere i pouzdanja u Allaha, dž. š., potpuno zanemarujući činjenicu da njegova odluka nije bila nimalo ishitrena, niti je bila posljedica trenutnog ekstatičnog ushićenja, koje obično poslije prati tuga i kajanje. Bila je to zdravorazumska i promišljena odluka.

Naravno da je bila potaknuta čvrstim i nepokolebljivim ubjeđenjem i vjerovanjem u Allaha, dž. š., ali je također bila potaknuta i vjerom u vlast muslimana i sistem solidarnosti i brige o onima koji su u potrebi: „Ostavio sam im Allaha i Njegovog Poslanika.“ Bez poznavanja ovog sistema i njegovih karakteristika nije moguće shvatiti ni onaj koncizni, ali u isto vrijeme i veoma informativni dijalog između Poslanika, a. s., i Ebu Bekra. To mogu samo poznavaoči znanosti o društvu, oni koji posjeduju naučnu i stručnu kompetenciju i iskustvo i oni koji su živjeli u jednom takvom sistemu i ovladali prirodom njegovih praksi.

Jednom kada je duh zajedništva nestao, povećale su se želje za materijalnim dobrima, zavladao je monopol nad resursima, mnogim su ljudima uskraćena njihova prava, napušteni su i podjarmljeni siromašni i ubogi. Došlo je doba kada pojedinac više nema nikakvog povjerenja u društveni sistem, čovjek je prepušten sam sebi i svojoj porodici, ljudi misle samo na sebe i nije ih briga za druge, postalo je nemoguće da se pojedinac oslanja na društvo, a

društvo na pojedinca. Zato nimalo ne čudi što većina današnje omladine, dok se pred njima institucije urušavaju, potpuno svjesno izbjegava biti društveno korisnom. Društvo vapi za promjenama, a oni smireno sjede i pasivno posmatraju kao da ih se ništa ne tiče. Koliko boli kada ih uporedimo s mladim ljudima iz nekih drugih društava, koja ulažu mnogo energije u razvijanje društvenih osjećaja i podstiču na međusobno dijeljenje i solidarnost.

*Opasne posljedice nedostatka društvene dimenzije
u kulturi i odgoju*

Usljed slabljenja društvene svijesti kod muslimana došlo je i do urušavanja i slabljenja uloge institucija od društvenog interesa. Institucije su raspolučene, njihov napredak je zaustavljen, otežana je provedba i poštivanje ljudskih prava, plaćanje poreza, a ljudi su postali škrti i nimalo spremni na žrtvu. U vremenu kada je došlo do ekspanzije egoizma i samodovoljnosti, kada pojedinac nastoji sebi i svojoj porodici priuštiti što više lijepih i luksuznih stvari, nestalo je brige za širu zajednicu i njene potrebe, za siromašne i uboge i njihove porodice. Spomenuti pojedinci znaju da su dovoljni sami sebi i svojim porodicama i da lahko mogu ispuniti svoje zahtjeve, nimalo se ne obazirući na potrebe drugih. Njihova je ideja vodilja da nema potrebe da milost ukazuje onaj koji i sam milost ne prima.

S obzirom na to dokle se došlo sa radom na razvijanju društvene svijesti prilikom izgradnje ličnosti kod omladine u mnogim islamskim zemljama, nije nimalo čudno da se u ovom degeneriranom vremenu pojavilo i svoju ekspanziju dobilo prosjačenje. Da je društvo povelu makar minimalnu brigu o siromašnim i ubogim, i ispunilo neka od njihovih ljudskih prava, danas bi bilo manje prosjačenja, a beskućnici, od kojih su mnogi djeca, ne bi lutali sokacima i bili izloženi kriminalnim radnjama. Kontinuirano širenje ove pošasti, ali isto tako i kontinuirana šutnja o ovom problemu, predstavljaju jednu od najbolnijih tačaka druš-

tva, te jedan od najjasnijih pokazatelja slabosti društvene svijesti i nepostojanja zdravog društvenog sistema koji bi preuzeo odgovornost i stao tome u kraj.

Zato nimalo ne čudi što je slabo razvijena društvena svijest u mentalnom sklopu muslimana proizvela nered i anarhiju, siromaštvo i ignoranciju, nazadne institucije, bijeg od ispunjavanja općih ljudskih prava i obaveza, te svijest o društvenom dobru kao imetku koji sebi uzima onaj koji prvi do njega stigne. Zajedno s ovom bolesti raste i razvija se još jedna bolest, a to je pasivan odnos prema općem interesu zajednice i čuvanju njene opstojnosti. I ne samo to; gubi se povjerenje, ne poštuju svetosti, kida jedinstvo i urušava osnova ovoga društva.

Nakon što je prošlo vrijeme pravednog hilafeta a ignorantski tribalizam sa svojim šovinističkim duhom, zauzeo svoje mjesto na političkoj mapi i kao takav otpočeo svoju životinjsku težnju za ekspanzijom i monopolom, u potpunosti udaljen od principa istine, pravde i činjenja dobra, snaga islamskog duha i njegove reakcije u istom trenu je oslabila. Otpočeti su krvavi sukobi, u kojima je duh islama doživio poraz, a s njim je poraz doživjela i društvena svijest. Islamsko društvo rasploučeno je i rascjepkano na različite etnicitete, plemena, narode i kojekakve državnice. Baštinici poslaničke prakse iz vremena pravednog hilafeta potpuno su se povukli iz političkog života, posvetili sjedenju u džamijama i zavijama i predavanju u vjerskim školama, pri tome se nimalo ne obazirući na nepravdu, anarhiju i krvoproliće koji su zadesili zajednicu.

Muslimansko društvo nije doživjelo propast samo zbog pasivnih nasljednika poslaničke prakse i učenjaka stasalih u Medinskoj školi, već i zbog nepostojanja skoro nikakvog vida otpora narastajućem tribalizmu i šovinizmu i pomanjkanja snage da se na temeljima poslaničke prakse i politike društvo iznova izgradi i prepородi. Kako je vrijeme prolazilo, manjak istinskog truda da se situacija popravi spomenute učenjake je doveo do stanja izolacije i povučeniosti, što je – osim u pojedinim slučaje-

vima – rezultiralo potpunom predajom i priznavanjem nemoći. Ovo odustajanje i predaja doveli su do pojave negativnih konotacija i osjećaja u muslimanskom društvu, gubljenja svijesti o zajedništvu kod stasavajućih generacija i urušavanja društvenih temelja, pa su usljed toga institucije vlasti i političko vođstvo izgubili svoj legitimitet i povjerenje kod svojih pripadnika.

Učenjaci Medinske škole – kao istinski posjednici znanja i mudrosti – morali su se posvetiti razjašnjavanju pogubnih metoda i ideja koje su dovele do nasilja, čime je zaustavljen svaki konkretni napredak i preporod društva, te ponuditi kvalitetne i efikasne smjernice kako da se u procesu odgoja i izgradnje muslimanske osobnosti permanentno razvija svijest o zajedništvu i društvenoj koristi. Umjesto toga, nastavili su ordinirati u izolaciji i međusobno se konfrontirati po mnogim osnovama, u potpunosti gubeći iz vida važnost ulogu djetinjstva u zdravorazumskoj i prirodnoj izgradnji karaktera i mentaliteta islamskoga društva. Odgoj djece ostao je i dalje utemeljen na aspektima indoktriniranja suhoparnim informacijama i postulatima isključivo vjerskog obrazovanja.

Pošto se konfrontacija nastavila, nestalo je istinskog truda, što je imalo izrazito negativne posljedice – svaka grupica žestoko je branila svoje stavove i tako nastavila produbljivati agoniju koju su ti isti stavovi i prouzrokovali. Tako je postepeno slabila i snaga muslimanske zajednice, koja je polahko klizila ka propasti i uništenju. Vlast, politika i opće dobro postali su vlasništvo tribalističke i šovinističke, militarizirane elite, a privatni život običnog čovjeka i njegova individualna djelatnost postali su područje od posebnog interesa i utjecaja vjerskih elita. U svijetu ovako polariziranom, vojska, policija i novac predstavljaju sredstvo kojim vladaju političke elite, a džamije, tekije i halke mjesta po kojima svoju vlast širi vjerska elita. Zbog sukobljenosti vladajućih i vjerskih elita opće dobro postalo je žrtva nepravde, slabosti, neznanja i siromaštva, pa je tako muslimansko društvo po-

stalo plodno tlo za razvijanje raznih oblika sujevjerja i devijacija i počelo se postepeno predavati iskrivljenim idejama kojekavih derviša, baštinika transcendentnih i imanentnih učenja sufizma.

Nužnost izgradnje društvene dimenzije u kulturi i odgoju

Nevolja leži u tome što je za ovakvo bolesno stanje u osnovi kriva muslimanska intelektualna elita koja je lišena svijesti, pa je u skladu s tim izgradnja i implementacija univerzalne islamske vizije ponovo refleksija stanja u kojem je društvena dimenzija potpuno nestala iz islamske pedagoške, obrazovne i naučne misli. Otudjenost i introvertnost postali su prepoznatljive odlike muslimanskog društvenog života, dok je obredoslovlje (*ibadet*) – u onom obliku kako ga predstavlja i interpretira fikh – postalo jedno od osnovnih ciljeva i preokupacija. Muslimanski čovjek počeo se negativno odnositi prema životu nakon što ga je lišio njegovih duhovnih aspekata i posvetio se suhoparnim međuljudskim odnosima (*muamelat*) i zakonodavnim regulacijama, nimalo ne težeći istinskoj i kvalitetnoj implementaciji Bogom dane odgovornosti vlastitog namjesništva na Zemlji. Knjige iz islamskog prava postale su osnovna spona između specifične kulture intelektualne misli i kulture običnih ljudi, odnosno vodiči za ispravno kreiranje muslimanskog mentaliteta i osnova duhovne izgradnje jednog muslimana.

Ovakva, centralna uloga i položaj fikhske literature u muslimanskoj kulturi savremenog doba omogućava nam da spoznamo koliko dugo traje degeneracija i šteta nanesena muslimanskom mentalnom i duhovnom sklopu usljed potpunog zanemarivanja i izbacivanja općih društvenih dimenzija iz pravnog i pedagoškog diskursa, te proglašavanja pitanja obredoslovlja bogougodnim djelima i duhovnošću, čime su čovjekov život i njegova namjesnička uloga na Zemlji nepravedno svedeni na puke međuljudske odnose.

Islamska kultura, pedagogija i fikh moraju doživjeti kvalitetnu reformu kako bi u budućnosti postali vodiči ka univerzalnim i

sveobuhvatnim kulturološkim i pedagoškim shvatanjima koja će kod muslimana podsticati i razvijati potpunu i proaktivnu društvenu svijest, te rezultirati kvalitetnom društvenom misli i shvatanjem. Na taj način bi se, od samih početaka, pa preko različitih stadija djetinjstva, ispravno gradila i unapređivala intelektualna i duhovna osobnost muslimanskog pojedinca, a s njim bi se gradilo i razvijalo i društvo općenito. U suprotnom nema nade za izgradnju kompletne muslimanske osobe koju bi karakterisalo samopouzdanje, snaga, solidarnost, sposobnost pokretanja inicijative i kreativnost i koja bi u budućnosti mogla islamsko društvo učiniti predvodnikom naprednih društava današnjice.²⁵

PEDAGOŠKI DISKURS I DRUŠTVENA PROMJENA

Možemo se pomiriti sa činjenicom da je islamsko društvo danas nazadno, iscrpljeno, razjedinjeno i vidno oslabljeno, ali, isto tako, svjesni smo da je islamski ummet bogat prirodnim i mate-

25 Osvrnemo li se na ono što su prijašnji islamski učenjaci pisali u svojim djelima na temu vlasti i politike, vidjet ćemo da je većina njihovih razmatranja isključivo teorijskog karaktera, da razmatra uglavnom različite oblike administrativnog upravljanja, te da se sastoji od savjeta i smjernica upućenih vladarima, često napisanim u svečanoj formi. Ne postoji djelo koje se bavi pitanjem zajednice i njene suštine, raspravlja i objašnjava postulate i principe šure ili posebnu pažnju posvećuje pravima, obavezama i političkim interesima pojedinaca i društva. U tom smislu može se razumjeti i odluka imama al-Maverdija, vrhovnog kadije iz vremena Abasijskog carstva, koji u svom djelu *Principi vlasti* – nastojeći sačuvati ono što je preostalo od Abasijskog hilafeta i šerijatskog prava i oprezno se odnoseći prema praksi vojskovođa turske vojske koja je osvojila vlast – donosi propis da se zakletva na vjernost daje uz prisustvo dva svjedoka, temeljeći to na propisima vezanim za bračni ugovor. Šire o ovim temama vidjeti u našoj knjizi *Nasilje i upravljanje političkim sukobima u islamskoj političkoj misli između principa i izbora: islamski pogled*, u kojoj se naglašava važnost poštivanja principa šure u upravljanju društvenom politikom i nužnost korištenja zdravorazumskih i civilizacijskih metoda prilikom unapređenja političkih aktivnosti u jednom društvu. Na taj način postiže se društveno jedinstvo, pokreću i ispravno usmjeravaju aktivnosti reformi i u konačnici se društvu obezbjeđuje politička stabilnost.

rijalnim resursima, da posjeduje i baštini svoje uzvišene moralne i duhovne principe, te da se svaki nazadak u suštini može dovesti u vezu s degeneracijom i slabošću koja je pogodila islamsku misao, što je posljedica permanentnog sukoba između muslimanskih političkih i intelektualnih elita. Također smo svjesni kako je shvatanje muslimanskog čovjeka iskrivljeno i degenerirano, a pogled skučen, površan, jednostran i parcijalan. Sve ovo dovelo je i do urušavanja koncepata i metodoloških i spoznajnih sistema. Svjedoci smo da su svi pokušaji reforme i preporoda islamskog društva tokom stoljeća iza nas uglavnom bili osuđeni na propast. Osnovno pitanje stoga glasi: Gdje je izlaz? Da li je i na koji način moguće obnoviti snagu ovog društva, ispraviti kurs njegovog kretanja i ostvariti kvalitetnu promjenu? Koje su to djelatne metode promjene i preporoda koje u obzir nije uzeo nijedan projekat reforme društva sve do danas?

Moramo krenuti od početka, to je suština problema i suština izazova s kojim se suočava islamski ummet danas. Ako srž našeg problema leži u pitanju snage i posjedovanju potencijala da se izvrši kvalitetna promjena, negativnom odnosu i manjku inicijative i kreativnosti, rezigniranosti i potčinjenosti, slabosti duhovnih potencijala i nepostojanju moralne hrabrosti, manjku plemenitih osobina, nepostojanju znanstvenog i kreativnog mentaliteta i proaktivnog duha, i ako je, u konačnici, problem što danas muslimanski čovjek više ne posjeduje hrabrost, plemeniti duh i spremnost da ulaže svoje duhovne i materijalne resurse u svrhu boljitka društva, onda je odgovor na postavljeno pitanje hitna promjena u načinu duhovne izgradnje i osposobljavanja, te permanentan rad na razvijanju znanstvenog, kreativnog, djelatnog i proaktivnog mentaliteta muslimanskog čovjeka, utemeljenog na uzvišenim vrijednostima, principima, konceptima i shvatanjima islamskog tevhida i od Boga određenog čovjekovog namjesnikovanja na Zemlji. Dosadašnji način nije polučio nikakav uspjeh, uloženi trud na putu ostvarenja ambicioznih projekata reforme propao je, a u

praksi nisu provedeni njegovi ciljevi, zbog toga što predavanja i savjeti upućeni odraslima ne mogu promijeniti osnove na kojima je njihova ličnost izgrađena i zbog toga što smo, obraćajući se isključivo odraslima, propustili priliku da kroz ispravan način odgoja promijenimo duhovni senzibilitet i mentalitet mladih.

Kako razumjeti islamski pedagoški diskurs?

U vremenu poslanstva raširena su bila kazivanja o islamu i njegovim vrijednostima i uputama. Ona su odgovarala tadašnjem mjestu i kontekstu, stepenu razumijevanja onih koji su ih slušali, te stanju, društvenim aspektima i težnjama tog vremena. Bio je to efikasan i produktivan islamski govor. Jedan od najvažnijih uzroka slabosti današnjih islamskih narativa i predavanja jeste manjak iskustva govornika, nedostatak spoznaje različitih dimenzija, te nepoznavanje stanja i sposobnosti shvatanja onih kojima se obraća. U najvećem broju slučajeva upute i savjeti koje ti narativi prenose ostaju neshvaćeni, jer dolazi do miješanja različitih konteksta i dimenzija, pa su zbog toga ovi govori neefikasni i postižu potpuno suprotne rezultate.

Nedovoljno razvijene humanističke studije dovode do miješanja dimenzija i oblasti

Nerazvijenost humanističkih nauka u islamskom društvu modernoga doba dovela je do slabosti islamske misli i do miješanja dimenzija i različitih oblasti. U mnogim slučajevima bavio sam se analizom posljedica miješanja dimenzija, oblasti i stanja. Ovom problematikom zadnji put sam se bavio u studiji u kojoj sam iz ugla islamske misli tretirao pitanje nasilja i upravljanja političkim sukobima, koju je objavio Internacionalni institut za islamsku mi-

sao. U ovoj knjizi objasnio sam da je jedan od glavnih razloga opstrukcije i zastoja u procesu islamske reforme problem miješanja dimenzija upravljanja političkim sukobima unutar jednog društva i političkih sukoba koji se dešavaju između različitih društava, odnosno miješanje koncepata unutrašnje i vanjske politike. Muslimani koji miješaju ove pojmove i ne razumiju ih dovoljno dobro podsjećaju na osobu koja isukanu sablju nastoji uklopiti u neodgovarajuće korice, što znači da idu u potpuno pogrešnom smjeru kada je u pitanju ostvarivanje određenih ciljeva.

Prije toga o ovom metodološkom problemu u islamskoj misli govorio sam u studiji izdatoj u Kairu pod nazivom *Islamska ekonomska teorija*, u kojoj sam predstavio i analizirao osnovne principe islamske ekonomije i ukazao na politiku koju je vodio Poslanik, a. s., prilikom provedbe ovih principa u uslovima, kontekstu i mogućnostima svoga vremena. Tu sam nastojao predočiti ciljeve i efekte ove politike i potencijalne načine kako se danas možemo njima okoristiti u uslovima našeg vremena i mogućnosti. U ovoj studiji ustanovio sam također da je jedan od glavnih uzroka devijacije današnjih praksi upravo miješanje pravila i principa unutrašnje ekonomije s pravilima i principima vanjske. Zbog toga nimalo ne čudi što je prosvijećeni islamski um Ibn Hazm el-Andalusija konstatirao da je hadis u kojem se govori da je Poslanik, a. s., Jevrejima Hajbera dozvolio daljnje obrađivanje zemlje uz podjednaku diobu plodova, derogirao sve ostale hadise kojima je zabranjivana poljoprivredna djelatnost u Medini, a koju je Poslanik, a. s., označavao kao kamatu.

Ibn Hazm je svoj stav temeljio na činjenici da je to bilo posljednje što je Poslanik, a. s., uradio s Jevrejima Hajbera u pogledu zemljoradnje, pa je, po njemu, logično da je to derogiralo sve prethodno. Međutim, Ibn Hazm je u potpunosti zanemario razliku između unutrašnje i vanjske ekonomske politike, pa je zbog toga i došao do pogrešnih zaključaka. Pravila i principi koji se odnose na vanjsku ekonomsku politiku drugačiji su u odnosu na

one koji se odnose na unutrašnju, i bilo kakvo metodološko mišljenje ovih pravila vodi ka greškama u razmišljanju i neutemeljenim zaključcima.²⁶

Ako je ova veoma bitna i precizna distinkcija nejasna današnjim učenjacima, posebice onim koji nemaju nikakva iskustva u upravljanju društvom i državom, niti znanja iz oblasti ekonomskih nauka, onda je razumljivo i to što je filozofsko-teorijska misao u ondašnjim uslovima jednostrane spoznaje spriječila briljantni um poput Ibn Hazmovog da shvati da postoji poseban način odnosa prema nemuslimanima, i to u uslovima kada se islamsko društvo gradilo i suočavalo s mnogim unutrašnjim i vanjskim neprijateljima, koji su pretendirali da eksploatišu zemlju koja je pripadala muslimanima. Zbog toga je teško razumjeti da se u uslovima potencijalnog konflikta u muslimanskom društvu u Medini nije nužno prakticirala čvrsta politika i da spomenuti slučaj predstavlja izdvojen i jedinstven primjer gdje je dozvoljeno ono što je inače zabranjeno.

Različito narativa shodno različitosti onih kojima se obraća

Ako pažljivije pogledamo, vidjet ćemo da se govor, odnosno narativ islamske objave razlikovao s različitošću onih kojima je bio upućivan, te različitošću društvenog konteksta i potreba društva. Tako možemo razlikovati više vrsta i načina govora i to: opći govor, govor o transcendentnoj stvarnosti i vremensko-prostornim kontekstima, intelektualni govor, govor koji tretira duhovne dimenzije upućen vjernicima i govor u kojem se prijeti inadžijama i odmetnicima, govor koji treba da obraduje vjernike koji čine dobra djela, govor upućen djetetu i omladini pun ljubavi i

26 Ebu Sulejman, Abdulhamid, *el-'unfu ve idaretu es-sira'i es-sijasi fi fikri es-sijasi el-islami bejne el-mebde'i ve el-hijar: ru'jetun islamijetu*, Damask i Herndon, Dar el-fikr i Ma'hedu el-'alemi lil-fikr el-islami, 2002. Vidjeti također: Ebu Sulejman, Abdulhamid, *Nezarijjetu el-islam el-iqtisadije: el-felsefetu ve el-vesa'ilu el-mu'asire*, Kairo, Mektebetu el-Handži, 1960.

razumijevanja, govor sile, nužde i potrebe, politički govor, govor jednostavnih ljudi i govor vlasti, te govor poslanstva i Božanske poruke.

Svaki od ovih govora ima svoju narav i ciljeve koji se moraju uzeti u obzir kako bi se shvatile okolnosti i spoljni agensi, i da bi se pravilno protumačili. Stoga, držanje da je različitost govora shodno različitosti onih kojima je govor upućivan pitanje istine i laži, odnosno derogirajućeg i derogiranog, ukazuje na površnost i slabo rezonovanje. Jedna od najvećih grešaka koje se mogu desiti u procesu promišljanja jeste upravo površnost narativa u promišljanju i izgrađivanju zajednice.

U prethodnim poglavljima govorili smo o jednoj vrsti diskursa u kojem su miješane različite dimenzije i konteksti. To je diskurs vjerskog i duhovnog zastrašivanja, karakterističan za islamsku misao iz perioda izoliranosti i razdora, uz onaj politički i materijalni teror koji je profilirao politiku vlasti. Razlog tome jeste atrofija islamske misli i nemoć vlasti, te razdor između misli i politike, odnosno to što je misao prestala da prethodi praksi, a praksa prestala da slijedi misao.

U vremenu izolacije i razdora bilo je sasvim logično da će u islamskoj misli doći do miješanja i poistovjećivanja vremen-sko-prostornih konteksta iz doba poslanstva prenesenih kroz odgovarajući narativ, i narativa Božanske transcendentne i svezremene objave, odnosno miješanja prolaznog i promjenljivog s vječnim i nepromjenljivim. Tako je neminovno dolazilo do miješanja narativa pijetnji i zastrašivanja i narativa pozivanja u vjeru i na Pravi put, obraćanja nevjernicima i vjernicima, poslaničkog i političkog govora, govora vođa i vlasti i običnih ljudi, govora sile i govora nužde, i u konačnici govora koji tretira podizanje i odgoj djeteta i govora upućenog odraslima.

Ova konfuzija glavni je uzrok intelektualne zaostalosti, atrofije znanstvene vizije, parcijalne bukvalističke i tekstualističke metodologije, koja nema nimalo veze s univerzalnim znanstve-

nim društvenim studijama, i u konačnici uvjerenja da intelektualne elite, uprkos njihovim ograničenim intelektualnim mogućnostima i zanemarivoj ulozi, društvo čuvaju od sveopćeg haosa i potpunog kraha.

Razorni efekti zloupotrebe svetosti narativa: psihologija robova

Usljed interferiranja različitih konteksta i zloupotrebe svetih simbola došlo je do pojave i dominacije narativa zastrašivanja i prijetnji u islamskoj misli, što je kod muslimana prouzrokovalo povlačenje u sebe i šutnju, tromost i rezigniranost prema ovačkom načinu razmišljanja i intelektualnoj eliti koja ga je promovirala. Razorni efekti zastrašivanja i prijetnji dobro su došli političkim i vladajućim elitama da ostvare svoju potpunu dominaciju nad običnim čovjekom i njegovu sudbinu uzmu u svoje ruke. Tako se u konačnici u muslimanskom društvu proširila i zavlada psihologija porobljenih, koji se potpuno predaju svojim vođama i sami sebi prave rešetke za zatvor u kojem će prebivati, te podij na koji će spustiti svoju glavu pred dželata.

Nakon što je prošlo doba kolonijalizacije, usred općeg haosa i beznađa, mogli smo vidjeti neke iz muslimanskog društva kako žale za svojim kolonijalnim gospodarom. I danas možemo vidjeti kako ne mali broj istaknutih muslimanskih učenjaka hiti za medijskom propagandom o dženazi „velikana“, njihovih tutora i dželata, i liju suze za njima izražavajući osjećanja sirotosti i bespomoćnosti.

Narativ duhovnog zastrašivanja, koji neminovno prati ograničavanje intelekta, stagnacija promišljanja, negiranje izbora i obavezno jednoulje, skoro uvijek se poziva na svete simbole, želeći sebi tako priskrbiti karakter svetosti, koristi se sofisticiranjem, ali lažnom retorikom i nudi slatka, ali lažna obećanja. Uprkos „dobrim namjerama“ i potencijalno ispravnim polazištima, u suštini ovaj narativ predstavlja kamen spoticanja za intelektual-

nost, potpunu negaciju čiste spoznaje, porobljavanje ljudske svijesti i duha, te prvi stadij i kapiju svakog vida zaostalosti.

Narativ duhovnog zastrašivanja utemeljen na slijepom slijedenju za cilj ima da pomogne vladajućim elitama da potčine obične ljude svojoj volji. On je uglavnom upućen odraslim osobama, dok djecu i omladinu potpuno zanemaruje i potcjenjuje. U svakom kontekstu za njega je karakteristična isključivo retorika zastrašivanja. Najbolji primjeri ove retorike jesu podjednako obraćanje vjernicima i nevjernicima, miješanje fenomena prolaznog i vječnog i zloupotreba uzvišenosti svetih tekstova kako bi se muslimanski um prisilio da što manje bude u toku s vlastitom stvarnosti i prirodnim zakonitostima ovoga svijeta. Na taj način muslimanski um u konačnici počinje da prihvaća sve kontradiktornosti i nelogičnosti koje mu se serviraju, predajući se u potpunosti sujevjerju i izmišljenim pričama – onome što će im naučiti i od čega nikakve koristi neće imati.

Ne postoji više težnja da se proučava i razumijeva diskurs Poslanikove, a. s., duhovne pedagogije i način kako se on, s puno ljubavi i milosti, obraćao djeci i omladini, te da se spoznaju metode i principi pomoću kojih su mlade generacije iz doba poslanstva stasavale u kompletne ličnosti koje je krasila čvrsta vjera, hrabrost, duh borbe i volja za pokretanje inicijative. Većina djela koja tretiraju životopis Poslanika, a. s., (*sira*) uglavnom su ograničena na pitanje specifičnosti Poslanikove ličnosti ili veličanje i opisivanje borbi i ratova koje je on vodio.²⁷

27 Kako bismo ispravno podučili i odgojili mlade generacije, nužno je iznova početi pisati o Poslanikovom, a. s., životu i pri tome se koncentrirati naročito na principe, ciljeve i koncepte s kojim je poslanstvo došlo i njihovu primjenu u kontekstu društvene stvarnosti muslimana, njihovih potencijala i potreba, te izazova s kojima se suočavaju. Time bismo budućim generacijama obezbijedili živi model odgoja i lične i društvene izgradnje. Poslanikov period u Mekki mogao bi biti shvaćen kao stadij uspostavljanja osnovnih koncepata i principa, te pripreme budućeg vodstva i oplemenjivanja karaktera pripadnika novog društva, a Medina stadij izgradnje društva i utemeljenja njegovih institucija, jer su upravo u medinskom periodu vođene ključne bitke za uspostavu i opstanak nove islamske države. Poslanikov, a. s., životopis ne predstavlja samo puki slijed bitaka i borbi, pa da se iz toga može

Odgojni i zakonski narativ: sistem sankcija kao model

Sistem provođenja sankcija u islamskom zakonu može nam poslužiti kao model za komparaciju i predstavljanje općeg islamskog narativa, mnoštva njegovih dimenzija i aspekata, te efikasnosti njegovih principa i ciljeva ustanovljenih kako bi muslimanskom čovjeku pomogli da organizira svoj individualni i društveni život i provede ga u miru i stabilnosti, te da u okviru svojih ljudskih ograničenja odgovori izazovima koji su pred njega postavljeni. Razlog tome jeste činjenica da je upravo ovaj narativ više nego i jedan drugi u historiji islama, a posebno u modernom vremenu, doveo do mnogih nejasnoća, miješanja konteksta, zenemarivanja uputa iz vjerskih tekstova, pogrešnih razumijevanja ljudske prirode, ciljeva i principa Šerijata, te načina interakcije s njim i njegove provedbe u datom vremenu i prostoru.

Ko god ispravno poima nestalnu ljudsku prirodu i razumijeva njene skrivene i zakučaste tajne, a usto razmišlja o sistemu sankcija i njihovih provedbi u islamskom zakonu, uvidjet će da je ovaj sistem moguće istinski razumjeti samo u kontekstu razumijevanja islama kao kompletne religije sa svim njegovim mnogobrojnim ciljevima i principima. Za islamski narativ karakteristično je da propagira i podstiče mir i sigurnost, a ne strah i teror, niti apsolutizam vlasti koja želi zauzdati široke mase i pretvoriti ih u roblje, prateći svaki njihov korak, ulazeći i u najintimnije dijelove njihovog života i tražeći najmanju pogrešku kako bi nad njima mogli izvršiti svoju kaznu.

Trebalo bi da bude logično da sve ono što se odnosi na opći islamski narativ u smislu promoviranja univerzalnih vrijednosti važi i za narativ kaznenog prava u islamu. U kontekstu ovoga potrebno je spomenuti šerijatski propis vezan za svjedočenje o

zaključiti kako je on bio samo vojskovođa i ratnik. Takvu metodološku grešku napravili su orijentalisti kada su islam optužili za širenje silom i sabljom, čime je poslanstvo ostalo na margini, potpuno zanemareno, a to nikako ne bi smjelo biti zbog mnoštva historijskih događaja koji su se u tom periodu odigrali.

bludnim radnjama i kaznu ukoliko to svjedočenje ne bude vjerodostojno, jer smisao kazne za bludne radnje jeste upravo u javnom obznanjivanju i upozoravanju javnosti, a ne u karakteru samog djela. Isti je slučaj i sa svim drugim prijestupima koji su vezani za ljudsku nestalnu prirodu i strasti koje čovjek ne može uvijek tako lahko kontrolisati. U konačnici, u ovom slučaju sve se vraća na ispravan odgoj i senzibilitet jedne osobe, nasuprot zločina poput ubistva ili otuđivanja imovine, gdje je svrha kažnjavanja upravo u zaštiti ljudi od zločinaca.²⁸

Nedostatak znanstvenog promišljanja i razumijevanja koncentriranog na prirodne i Bogom date zakonitosti, realnost u kojoj živimo i događaje koji nas okružuju – doveo je do miješanja različitih konteksta i narativa a konsekventno tome i do potpunog zanemarivanja pedagoškog narativa posvećenog djetinjstvu i njegovim aspektima. Ovo podrazumijeva potcjenjivanje uloge djetinjstva u razvoju čovjekove ličnosti, te nerazumijevanje različitih stadija kroz koje dijete i mlad čovjek prolazi. Ne poklanja se dovoljna pažnja ni proučavanju Poslanikovog, a. s., načina odgoja i odnosa prema djeci i mladima, te važnosti njegovih odgojnih metoda i poruka koje one nose.

Narativ zastrašivanja koji dominira islamskom mišlju u mentalitetu islamskoga društva razvija sklonost ka plašenju i kažnjavanju djece, te služi kao sredstvo za ostvarivanje potpune dominacije nad njima. Jedan od tekstova kojima se često služi kada se opravdava fizičko kažnjavanje djece jeste predaja – pod pretpostavkom da je vjerodostojna – u kojoj se kaže: „Podučavajte svoju djecu obavljanju namaza od sedme godine, a ako u desetoj odbiju, udarite ih.“ Iz ove predaje najčešće se izvodi zaključak da je odgajatelj (roditelj) praktično obavezan da fizički

28 Vidjeti: Ebu Sulejman, Abdulhamid, „el-Emnu ve es-selamu el-idžtimai hedefu nizami el-'uqubat el-islami: te'emmulat fi neta'idži dirasetin idžtima'ijje li seken et-tulab el-džami'ijjine“, *Medželletu islamijjeti el-ma'rife*, broj 14, jesen 1998. Ebu Sulejman, Abdulhamid, *el-islam el-islami el-mu'asir*, Kairo, Dar es-selam, 1427/2006.

kazni svoje dijete ako i nakon desete godine uprkos savjetima i podsticajima svjesno i namjerno odbija da obavlja namaz.²⁹

Međutim, u potpunosti se zanemaruje sasvim vidljiva poruka da se dijete prvenstveno ne smije uopće fizički kažnjavati sve dok ne dođe u stadij kada je sposobno pojmiti i razumjeti šta znači odgovornost i biti odgovoran, odnosno dok ne napuni deset godina. Čak i u tom stadiju fizička kazna ne mora nužno biti teška i zastrašujuća, već se može ograničiti na blaži vid udarca, svojevrsnu „pljusku“, kojom se želi ukazati na važnost propisa i odgojne mjere, i to tek nakon što su iscrpljene sve moguće pedagoške metode. Zapanjujuća je činjenica da odgajatelji, ukoliko bi kontinuirano koristili ispravne metode odgoja u ovom slučaju, sasvim vjerovatno ne bi morali ni primijeniti ovu kaznu ni u kom obliku.

Usljed prevalentnosti ove specifične predaje – ponovo naglašavamo, uz pretpostavku da je vjerodostojna – te uz postojeće stanje onakvo kakvo jeste i dominirajući diskurs zastrašivanja, princip kažnjavanja postao je osnovna i preovladavajuća metoda u odgoju, ali i vrlo efikasno sredstvo dominacije nad djetetovim rasuđivanjem.

Ovakav pristup doveo je do potpune trivijalizacije i potcjenjivanja pitanja odgoja djece, a mentalni sklop djeteta ionako labilan i fleksibilan, onesposobio je za zdravo razmišljanje, čime ga je pripremio za prihvatanje budućih sterilnih i okamenjenih stavova i ideja. Također je uzrokovao i potpuno zanemarivanje jedne od najbitnijih činjenica poslanstva i Poslanika, a. s., a to je da je i Poslanik, a. s., bio otac, djed i odgajatelj i to veoma uspješan. Poslanik, a. s., u svom životu nikada nije udario nijedno dijete. On je bio milostiv, pun ljubavi i veoma strpljiv u odnosu s djecom. Poznavao je njihovo stanje i saosjećao s njihovim potrebama, ispravno je shvatao njihovu prirodu, mogućnosti i stadije kroz koje prolaze, i uvijek im se obraćao shodno stepenu i sposobnosti njihovog razumijevanja.³⁰

29 Et-Tirmizi, *Džami' u es-Sunen*, op.cit., tom 2, str. 259, hadis br. 407.

30 Buhari prenosi od Enesa, r. a., da je rekao: „Poslanik je bio čovjek najljepše

Poslanikova, a. s., pedagogija kao primjer

Pogledajmo kako je Poslanik, a. s., koji je bio u isto vrijeme Božiji glasonoša, imam i vojskovođa, postupio u jednom slučaju kada je s njim u džamiju na namaz krenuo njegov unuk Husejn, Allah mu osvjetlio plemenito lice. Naime, dok je predvođeci muslimane u namazu, Poslanik, a. s., bio na sedždi, Husejn mu se popeo na leđa i tu se zadržao neko vrijeme. Poslanik, a. s., odužio je sedždu sve dok Husejn sam nije sišao s njegovih leđa i tek tada se podigao sa sedžde. Poslije su ga ashabi upitali zašto je odužio sedždu, a on im je vrlo sažeto i dubokoumno odgovorio: „Moj unučić mi se popeo na leđa, pa nisam htio da ga požurujem i pustio sam ga da ispuni svoju potrebu.“³¹

naravi i najvišeg stepena morala. Imao sam brata po imenu Ebu Umejr – mislim da nikada nije dojiu majku. Jednom prilikom mu je Poslanik rekao: „O Ebu Umejr, šta bi s vrapčićem?“ Moj brat se igrao s malom pticom, koja mu je uginula. Mislim da je Poslanik nakon toga, pošto je nastupilo vrijeme namaza, zatražio prostirku koja se nalazila ispod njega, očistio je i klanjao namaz a mi smo ga pratili.“ Vidjeti: Buhari, *Sahih el-Buhari*, op. cit., tom 5, str. 2291, hadis br: 5850. Ahmed u svom *Musnedu* prenosi od Abdullaha ibn Harisa da je rekao: „Poslanik, s. a. v. s, je znao poredati Abdullaha, Ubejdullaha i drugu Ibn Abbasovu djecu, a zatim bi rekao: „Ko prvi dođe do mene, dobit će to i to.“ Oni bi trčali a onda bi popadali po njegovim leđima i prsima, a on bi im dao ono što je i obećao.“ Vidjeti: eš-Šejbani, Ahmed ibn Hanbel, *Musned el-imam Ahmed ibn Hanbel*, uredio: Šuajb el-’Arnaut, Bejrut, Muessesetu er-Risala, 1999/1420, tom 3, str. 335, hadis br. 1736. Ahmed u svom *Musnedu* prenosi od Rafi’a ibn Amra el-Gifarija da je rekao: „Jednom prilikom dok sam bio dijete, brao sam hurme sa stabala koja su pripadala ensarijama, pa je tuda prošao Poslanik, a. s., kojemu su se oni obratili rekavši: „Ovaj ovdje mali bere naše hurme.“ Potom su me doveli pred Poslanika, a. s., a on me upitao: „Dječaće, zašto bereš njihove hurme?“ Odgovorio sam: „Zbog tog što želim da ih jedem.“ Poslanik je tada rekao: „Nemoj brati tuđe hurme, već pojedj one koje su otpale sa stabla.“ Nakon toga me pomilovao po glavi i rekao: „Gospodaru moj, molim te nahrani njegov stomak.“ Vidjeti: aš-Šejbani, *Musned el-imam Ahmed ibn Hanbel*, op. cit., tom 3, str. 452, hadis broj 20.343. Tirmizi u svom *Sunenu* navodi predaju od Enesa, koji kaže: „Služio sam kod Poslanika, a. s., deset godina i nikada mi nije rekao ni ‘uf’, niti me ikada za nešto što sam uradio upitao zašto si to uradio ili za nešto što nisam uradio zašto nisi to uradio. Poslanik je bio čovjek najvišeg stepena morala i najljepše čudi.“ Vidi: et-Tirmizi, *el-Džami’u es-Sahih*, op. cit., tom 4, str. 368, hadis br. 2015, i eš-Šejbani, *Musned el-imam Ahmed ibn Hanbel*, op. cit., tom 21, str. 521, hadis br. 13675.

31 En-Nesai, Ahmed ibn Šuajb, *el-Mudžteba min es-Sunen*, uredio: Abdulfettah Ebu Gide, Halep, Mekteb el-matbu’at islamije, 1986/1406, tom 2, str. 229,

Ograničeni um mislilaca koji su se povukli u izolaciju ne može pojmiti to da ljubav djeda (u našem slučaju Poslanika, a. s.) prema svome unuku može biti razlog da se oduži sedžda prilikom obavljanja molitve i predvođenja ljudi u namazu, bez obzira na očekivanja ljudi koji stoje iza imama. Sve što će jedno dijete koje se nađe u blizini svoga djeda koji klanja iz tog čina razumjeti jeste spuštanje i podizanje djedovog tijela, što ga, sasvim logično, podstiče da svome djedu pohrli u okrilje ili da mu se pak popne na leđa, želeći se na taj način s njime poigrati i zabaviti. Iz navedenog slučaja vidimo kolika je bila mudrost Poslanika, a. s., koji je poznao prirodu dječijeg svijeta i ispravne načine kako se prema njemu ophoditi.

Tako je Poslanik, a. s., iskoristio priliku da kroz ovaj primjer poduči svoje ashabe vrlo vrijednoj lekciji. On namjerno nije požurio da se podigne sa sedžde i tako s leđa zbaci svoga unuka zbog toga što bi u tom slučaju dijete pomislilo kako ga djed gura od sebe i odbacuje. U svemu tome otežavajuća okolnost također je bila i to što se Poslanik, a. s., u namazu nije mogao obratiti Husejnu i obrazložiti bilo koji od svojih postupaka, pa je radije odabrao da sačeka da Husejn sam siđe.

Treba spomenuti i slučaj kada je el-Akra' ibn Habis, vidjevši Poslanika, a. s., kako ljubi svoga unuka Hasana, rekao: „Ja imam desetero djece i nikada nijedno nisam poljubio.“ Na to mu je Poslanik, a. s., odgovorio: „Ko nema milosti, ni njemu milost neće biti ukazana.“³² U ovom slučaju prvenstveno se misli na Allahovu milost; međutim, da se također razumjeti, gledajući s psihološkog i pedagoškog aspekta, da se ovdje podrazumijeva i milost koju čovjek koji je bio grub prema svome djetetu neće dobiti u budućnosti, jednom kada dijete koje je na ovakav način odgajano odraste, što znači da se duševne bolesti i anomalije prenose iz generacije u generaciju i od osobe do osobe.

hadis br. 1141.

32 El-Buhari, *Sahih el-Buhari*, op. cit., tom 5, str. 2235, hadis br. 5651.

Pogledajmo kako je Poslanik, a. s., podučio svoga amidžića Abdullaha ibn Abbasa kada mu je rekao: "Mladiću, želim nešto da te naučim: Čuvaj Allaha – čuvat će te. Čuvaj Allaha — naći ćeš Ga na svojoj strani. Kada moliš — moli Allaha. A kada pomoć tražiš — traži je od Allaha. Kada bi se svi ljudi sakupili da ti nešto korisno pribave, a što ti Allah nije propisao, ne bi bili u stanju to učiniti. A kada bi željeli da ti kakvu štetu nanesu koju ti Allah nije propisao, ne bi bili to u stanju. Podignuta su pera, a stranice su se osušile!"³³

Šta možemo razumjeti iz ovog Poslanikovog, a. s., govora? U ovom govoru prepoznamo dva osnovna pedagoška postulata, koji predstavljaju temelj svake zdrave pedagogije koja za cilj ima da formira slobodnog vjernika, posvećenog dobru i djelatnoj uspostavi dobra. Prvi postulat jeste uspostavljanje snažne veze pune ljubavi i nade između čovjeka i njegovog Gospodara, Koji ga čuva, štiti i bdije nad njim. Drugi postulat jeste razvijanje duha hrabrosti i čojstva u čovjekovom srcu i duši, te samim tim i oslobođenje uma i razvijanje svijesti o vlastitoj odgovornosti i provedbi Bogom danog namjesništva na Zemlji, bez obzira šta o tome mislili drugi.³⁴

Kako vidimo, Poslanikov, a. s., način obraćanja djeci i mladića bio je ispunjen ljubavlju i poštovanjem, on nikada nije prošao pored nekog djeteta a da ga nije pristojno pozdravio.³⁵ Odrasli ljudi plemenitih osobina nekada su bili djeca, prema kojima se u njihovom djetinjstvu lijepo i s poštovanjem odnosilo i ophodilo. Ako želiš da u budućnosti vidiš plemenitu odraslu osobu, onda se moraš prema toj osobi od samog početka, odnosno nje-

33 Et-Tirmizi, *el-Džami'u es-Sahih*, op. cit., tom 4, str. 667, hadis br. 2516.

34 Prenosi imam Ahmed od Vabisa ibn Ma'bada, jednog od Poslanikovih ashaba da je rekao: „Došao sam kod Poslanika, a. s., da ga upitam o dobročinstvu i grijehu pa mi je on rekao: „Došao si da me upitaš o dobročinstvu i grijehu?“ Rekao sam: „Tako mi Onoga Koji te poslao s Istinom, samo radi toga sam ti došao.“ Potom je on rekao: „Dobročinstvo je ono zbog čega se razgaljuju tvoja prsa, a grijeh je ono što te tišti i pritišće, i što ne želiš da ljudi saznaju.“ Vidjeti: eš-Šejbani, *Musnedu el-imam Ahmed ibn Hanbel*, op. cit., tom 29, str. 523, hadis br. 17.999.

35 El-Kušejri, *Sahih el-Muslim*, op. cit., tom 4, str. 1929, hadis br. 2482.

nog djetinjstva, odnositi lijepo, s uvažavanjem i povjerenjem. To je Poslanikov, a. s., način odgoja djece i mladih, metod koji podrazumijeva pokazivanje pažnje, ljubavi, simpatije i prijateljstva prema djetetu. I ne samo to, Poslanik, a. s., svoju brigu o djetetu i njegovom ispravnom odgoju pokazuje i kroz savjete da se još i prije rođenja djeteta poduzimaju konkretni i djelatni koraci kako bi se formirala sretna i uspješna porodica. Poslanik, a. s., savjetuje: „Ženite i udajte čestite čestitima!“³⁶, „Ženite i udajte one koji su sposobni za brak“³⁷ i „Neka se žene i udaju oni koji se međusobno vole.“³⁸

Muslimani su potpuno zanemarili Poslanikov, a. s., način obraćanja djetetu, koji je bio ispunjen nježnošću i ljubavlju. Umjesto toga, kod njih preovladava govor prisile, straha i prezira, i zbog toga ne mogu shvatiti važnost djetinjstva i tako pokrenuti i probuditi skrivene snage i potencijale duha i tijela jednog mladog čovjeka i usmjeriti ih u ostvarivanje dobra i postizanje promjene. Zato su muslimanski narodi poniženi, a njihova se snaga gasi i tinja. Oni se obraćaju drugim narodima, strancima i neprijateljima, i traže od njih zaštitu, i tako u konačnici samo postaju lahak plijen i oružje u rukama vlastitih neprijatelja.

36 Ed-Darimi, Abdullah ibn Abdurrahman, *Sunen ed-Darimi*, priredio: Fevaz Zemerli i Halid el-Seb'u, Bejrut, Dar al-kutub al-arebi, 1407, hadis br. 2086.

37 El-Kazvini, Muhammed ibn Jezid, *Sunen Ibn Madždže*, priredio: Fuad Abdalbaki, Bejrut, Dar al-fikr, s. a., tom 1, str. 633, hadis br. 1967.

38 Es-Sidžistani, *Sunen Ebi Davud*, op. cit., tom 1, str. 625, hadis br. 2050.

Četvrto poglavlje

Temeljno rješenje: izgradnja djetinjstva

U prethodnim poglavljima naglasili smo kako je nužno da se multipliciraju aktivnosti kada je u pitanju rješavanje krucijalnih problema, te da ulaganje truda na tom putu mora biti mnogostruko i raznovrsno. U svakom slučaju, moramo biti svjesni činjenice da prioritet i karakter bilo koje aktivnosti i napora zavisi od okolnosti dotičnog problema ili izazova, te relacija koje ih okružuju.

Kada je u pitanju vizija i pronalaženje adekvatnog načina da se u praksu sprovede kvalitetna reforma islamskog društva, ova studija ne želi zanemariti važnost i drugih mnogobrojnih utjecajnih faktora koji su doprinijeli produbljivanju krize islamskog ummeta i slabljenju njegovih potencijala, niti želi omalovažiti postojeće napore i aktivnosti na polju ekonomskih, političkih, vojnih, društvenih i misionarskih reformi. Cilj ove studije jeste usavršavanje spoznajnih, intelektualnih, pedagoških i kulturoloških metoda kako bi se u konačnici moglo pravilno suočiti sa svim djelatnim faktorima, te upotpunjavanje svih nužnih aktivnosti kako bi se postigao uspjeh u rješavanju krize, a samim tim i konačno pokrenule snage ummeta i ostvarila njegova civilizacijska uloga.

Sve to bi trebalo biti provedeno uz maksimalno iskorištavanje naših potencijala, veliki trud i svu moguću hrabrost koju imamo, bez obzira na to što je put znanja težak, a kritika vlastitih slabosti gorka. Jedna od glavnih tema ove studije, na kojoj se stalno insistira, jeste problem marginalizacije uloge djetinjstva, koje je bilo i još uvijek jeste dimenzija koju islamska misao potpuno zanemaruje i koja se nikada ne dovodi u vezu s provedbom projekta reforme islamskog društva ili pokretanjem snaga u svrhu preporoda i promjene.

Razdor koji se dogodio između intelektualnih i političkih elita – i slabost koju je to proizvelo – doprinijeli su vladavini tekstualističke i bukvalističke misli, a to je rezultiralo pojavom sofizma i skolasticizma u kulturi povlaštenih i površnošću i sujevjerjem u kulturi običnih, posvećenošću suhom slovu teksta i bukvalnoj memorizaciji u metodologiji obrazovanja, prisilom, pritiskom i zastrašivanjem u pedagoškim metodama, autoritativnošću i diktaturom vlasti, razjedinjenošću i sukobima u društvu, dgeneriranim odnosima pojedinca i društva, te nazatkom i urušavanjem civilizacijskih vrijednosti i zaustavljanjem bilo kojeg vida progresu.

PUT REFORME I SUOČAVANJE S IZAZOVIMA

Iako je kriza islamskog društva u osnovi bila društveno-politička, proizašla iz sukobljenosti različitih orijentacija i šovinističkih grupacija, ona je s vremenom evoluirala u intelektualnu, civilizacijsku i kulturološku krizu usljed koje je došlo do postepenog kraha islamske vizije i intelekta. Da nesreća bude još veća, ova se kriza proširila i na sferu duhovnosti i odgoja i stalno se produbljuje i iz generacije u generaciju nasljeđuje, a tako i umanjuje snagu islamskog društva i njegovo nastojanje da provede

kvalitetnu reformu i obnovu i konačno se suoči sa svim izazovima.

Kako bismo zaustavili dalje razvijanje krize, proveli reforme i omogućili društvu da prevaziđe sve prepreke i suoči se s izazovima, moramo se posvetiti učenju i istraživanju i tako doći do oslobođenja i rješenja, vraćajući se na same početke u svrhu spoznaje suštine izazova i aspekata vlastite nemoći. Na taj način mogli bismo prepoznati znakove i aspekte nužne reforme i preporoda i pomoći društvu da se suoči s problemima i izazovima, te pokrene svoje vlastite potencijale i snage. Tek tada bi vjera tevhida, namjesništva, pravde, aktivnog djelovanja, solidarnosti, sigurnosti i mira mogla da se u punini ostvari i odigra svoju cjelovitu civilizacijsku ulogu.

1. Izazovi

Kako bi napori urodili plodom, a kvalitetna reforma bila moguća, nužno je da spoznamo suštinu krucijalnih izazova s kojima se suočava muslimanski um i društvo, kako bismo dobili smjernice za unapređenje društva i rješavanje problema. Mjerilo u svemu tome mogu biti samo konkretni rezultati, a nikako labava uvjerenja, lažna nadanja i obećanja o ovladavanju tehnološkim značnostima. Najveći izazov s kojim se islamsko društvo mora suočiti i nastojati ga nadvladati prije svih drugih jeste „potencijal tehnoloških znanosti“, zbog kojeg je islamsko društvo danas podjarmljeno i porobljeno. Sredstva i metode „globalizacije“³⁹ kojima

39 Nužno je napraviti razliku između univerzalizma i globalizacije. Univerzalizam – prema našem mišljenju – u svojoj suštini ima afirmativno značenje, jer, kao što mu i samo ime kaže, ima za cilj da se putem znanstvenih metoda i mogućnosti ljudi međusobno povezuju, upoznaju, potpomažu, sarađuju i solidarišu. Globalizacija, s druge strane, u sebi nosi značenje pravljenja mase i dodvoravanja istoj, i pod ovim pojmom se podrazumijeva upravo ono što se danas događa, a to je iskorištavanje znanstvenih potencijala kako bi se ojačale snage jakih naroda i njihova prevlast nad slabijim, a sve u svrhu eksploatacije njihovih bogatstava.

se koriste strane snage – uz dakako mnogostruke mogućnosti znanosti i tehnologije – dodatno podstiču ovladavanje i upravljanje sudbinom muslimanskih zemalja, eksploataciju njihovih dobara, pospješuju razjedinjenost, te marginalizaciju njihove civilizacijske i kulturološke uloge.

Proces ovladavanja potencijalima tehnoloških znanosti ne može se ostvariti uvozom resursa i opreme, niti samo guranjem mladih ljudi u učionice, već promjenom i evolucijom znanstvenoga mentaliteta i unapređenjem duhovnog i kreativnog potencijala. Do sada smo uvozili svakojaku tehnološku opremu i alate, što je doprinijelo samo konstantom razvijanju potrošačkog mentaliteta kod mladih generacija, rasipanju resursa prilikom kupoprodaje i gomilanju takozvanih tehnoloških stručnjaka, koji samo popunjavaju kancelarije, besposličare i ubijaju dragocjeno vrijeme. Situacija je ovakva samo zbog toga što je naš problem u suštini intelektualne, kulturološke i pedagoške prirode, a ne materijalne i fizičke.

Svako društvo mora nastojati da ovlada potencijalima tehnoloških znanosti i graditeljstvom kako bi društvena i humanistička misao ostala živa i kako bi društvene i humanističke nauke mogle dati konkretne rezultate. Znanstvena metodologija koja slijedi Bogom dane prirodne zakone mora počivati na temeljima međusobne ljudske solidarnosti i pomaganja, te biti oslobođena na nepromjenljive principe imana i morala utemeljenog na islamskom tevidu, vrijednostima pravednosti, solidarnosti i mira, a ne na nastojanjima da se što više gomilaju bogatstva, eksploatišu slabi i proizvodi oružje za masovno uništenje. Kako bi se islamsko društvo spremno suočilo s problematikom „znanosti i tehnologije“, ono prvenstveno mora riješiti probleme intelektualne i pedagoške prirode. Tek bi se tada ispunili nužni metodološki uslovi za uspješno ovladavanje potencijalima tehnoloških znanosti.

2. Kulturološki problem: Izbjegavanje besmislenih borbi i korigovanje shvatanja – Islam je vjere razuma, uvjerenosti i znanja

Prvi problem s kojim treba ovdje i sada da se suočimo jeste intelektualne prirode. Moramo se suočiti s devijantnim oblicima i vidovima slabosti koji duboko zadiru u znanstveni mentalitet, degeneriraju metode prirodnih zakonitosti i slabe našu intelektualnu snagu. Poruka islama bila je upućena čovjekovom razumu, duši i savjesti, otvarala je put znanstvenog uvjerenja, borila se protiv neznanja i slijepog slijeđenja. To je poruka za koju su bili pitani ashabi, o kojoj su raspravljali, tražili objašnjenja, vjerovali u nju uz duboko razumijevanje i pokoravali joj se s čvrstim ubjeđenjem. Nije to bila poruka koju su slijedili iz slijepog i ignorantnog strahopoštovanja i bojazni. Ashabi su bili upućeni predvodnici i snažni borci. U vremenu poslanstva društvo je počivalo na čvrstom temelju poštivanja čovjekovog uvjerenja i njegove čiste savjesti. Oslobođanje čovjekovog uma i njegovog duha bili su jedni od osnovnih ciljeva islama:

I reci: "Istina dolazi od Gospodara vašeg, pa ko hoće – neka vjeruje, a ko hoće – neka ne vjeruje!" Mi smo nevjernicima pripremili vatru, čiji će ih dim sa svih strana obuhvatiti; ako zamole pomoć, pomoći će im se tekućinom poput rastopljene kovine, koja će lica ispeći. Užasna li pića i grozna li boravišta! (el-Kehf, 29)

A zašto se vi ne biste borili na Allahovom putu za potlačene, za muškarce i žene i djecu, koji uzvikuju: "Gospodaru naš, izbavi nas iz ovoga grada, čiji su stanovnici nasilnici, i Ti nam odredi zaštitnika i Ti nam podaj onoga ko će nam pomoći!" (en-Nisa, 75)

I borite se na Allahovom putu protiv onih koji se bore protiv vas, ali vi ne otpočinite borbu! – Allah, doista, ne voli one koji zapodijevaju kavgu. (el-Bekare, 190)

Sveti mjesec je za sveti mjesec, a i u svetinjama vrijedi odmazda: onima koji vas napadnu uzvratite istom mjerom i Allaha se bojte, i znajte da je Allah na strani onih koji se grijeha klone. (el-Bekare, 194)

Kazna za otpadništvo nije povezana s vjerom i ubjedenjem

U vrijeme poslanstva niko nije strahovao od smrtne kazne za otpadništvo, jer su svi bili svjesni da istinsko vjerovanje može potjecati samo iz dubokog ubjedenja, i da je to osnov svih osnova, glavni princip i ishodište. U doba poslanstva Jevrejima nije uspelo da prividno prihvate islam, pa da ga potom kasnije napuste kako bi napravili smutnju među ljudima – to je pitanje splet-karenja, a ne vjere i ubjedenja.

Neki sljedbenici Knjige govore: "Pokažite da i vi vjerujete u ono što se objavljuje vjernicima, i to na početku dana, a pri kraju dana to porecite ne bi li i oni svoju vjeru napustili. (Alu Imran, 72)

Zbog toga u prijetnjama onima koji se pretvaraju tada niko nije vidio nikakvo uskraćivanje ljudskih prava kada je u pitanju izbor vjeroispovijesti i vlastitog uvjerenja, niti su muslimani ikada nekoga od sljedbenika knjige ili naroda čije su zemlje osvojili prisiljavali da mijenjaju svoj način života ili vjeru. Nije to bilo zato što su muslimani sumnjali da ljudi ne mogu ili ne žele da svoju staru vjeru, utemeljenu na mitologiji, neznanju i idolopoklonstvu, zamijene islamom, vjerom tevhida i namjesništva, i tako preuzmu i određene odgovornosti, već zbog toga što su bili naučeni i ubijedeni da čovjek ima svoja prava i slobodu da sam ostvaruje svoj put i svoju sudbinu. Ovo se ne odnosi na arapska idolopoklonička plemena, čiji je društveni sistem bio utemeljen na politeizmu od samih početaka.⁴⁰

Princip „ili rat ili prihvatanje islama“ koji je bio ponuđen arapskim politeistima podrazumijevao je nastojanje da se primitivni idolopoklonici inkorporiraju u civilizirano i produktivno društvo i da se tako humaniziraju i oplemene. U tome nije bilo nikakvog uskraćivanja osnovnih ljudskih prava niti negiranja religijskih uvjerenja.

40 *En-Nezarijetu el-islamijetu lil-'alakat ed-duvelije: ittihazat dzedide lil-fikr ve el-menhedžije el-islamije*, preveo Nasir Ahmed Muršid el-Burejk, Rijad, Metabi'u el-Firezdek et-tidžarije, s. a., str. 202-211.

Drevno i moderno u metodologiji: vjersko i građansko

Primjeri o kojima smo prethodno govorili dovode nas do problematike površnosti i parcijalnosti, bukvalističkog pristupa tekstu i nepostojanja kvalitetnog i preciznog metodološkog pristupa prioritetima, principima i ishodištima, ali i problemima koji su zadesili kulturu islamskoga društva i deformirali njen znanstveni pogled i mentalitet. Ukoliko se uz veliku dozu naučne iskrenosti ne suočimo s ovim izazovima, intelektualni dijalog neće polučiti nikakve rezultate i ostat će zarobljen u polupraznim halkama u kojima se dan-noć samo raspravlja, oponira i pravi razdor između intelektualaca i mislilaca našega društva, tradicionalista i modernista, vjerskih učenjaka i sekularista.

Dok se muslimanski intelektualci poput pjetlića bore u ringu, islamsko društvo potpuno izgubljeno prebiva u komatoznom stanju. Kod većine vjerskog intelektualnog kadra prevladava strah da će pogriješiti, jer nisu u stanju da se odupru konstantnim i agresivnim napadima sekularnih intelektualaca. Zbog toga oni u svojim govorima odgovaraju protunapadom na građanski i sekularno orijentisane intelektualce, proglašavajući ih otpadnicima od vjere i izdajicama. S druge strane, ni kod građanske i sekularne opcije ne postoji istinsko razumijevanje za stavove i razmišljanja vjerskih učenjaka, tako da oni vjerskom kadru uzvraćaju optužbama za podupiranje terorizma, a njih same doživljavaju kao retrogradne neznalice.

Ni jedni ni drugi ne vide koliko su zaslijepljeni svojim stavovima i tvrdnjama. Ovaj intelektualni sudar doveo je do razorne polarizacije između sekularno orijentisane intelektualne elite koja nije u mogućnosti spoznati suštinska značenja vlastite vjere i vlastitoga identiteta i koja se koleba između neprijateljstva prema vjeri i njenog zanemarivanja, i vjerskih kadrova koji opet propuštaju da uvide i priznaju intelektualna dostignuća koja je postiglo humanističko društvo, jer se boje da će tako ugroziti vjeru, tradiciju i historiju, priznavajući poraz pred uvezenim društvenim i

humanističkim naukama. Tako islamsko društvo postaje paralizirano i parcelizirano između vjerskih škola utemeljenih na bukvalističkom i slijepom slijedeđu, i sekularnih, građanskih škola koje prihvataju i slijepo slijede isključivo zapadne obrasce. I kod jednih i kod drugih – u najvećem broju slučajeva – suština suprotstavljenosti i ograničenosti leži u strahu, slabosti i neznanju.

Mora se ugasiti vatra intelektualnog terora na svim stranama i mora se prevazići slabost ignorantskog pristupa kod suprotstavljenih strana. To je put koji vodi ka otvaranju vrata dijaloga i provedbi produktivne misli kada su u pitanju problemi koji stoje pred islamskim društvom i svakojaki izazovi s kojima se treba suočiti. Alternativa sukobu mora biti međusobno potpomaganje u nastojanju da se oblikuje i provede civilizacijska i kulturološka reforma islamskoga društva, reforma koja treba biti utemeljena na osnovama tevhida i Bogom danog namjesništva, vrijednostima pravde, solidarnosti i mira, uz upotrebu naučnih i intelektualnih sredstava i težnju ka ostvarivanju visokog stepena dobročinstva. To su uzvišene vrijednosti kojima teži svaki iskreni pripadnik ovog ummeta, i koje daleko nadmašuju privrženost rodu ili bilo kojoj ideološkoj grupi.

Građanski orijentisani intelektualci u osnovi nastoje postići visok stepen poznavanja prirodnih znanosti. Islamski učenjaci u suštini nemaju ništa protiv toga. Oni nastoje promovirati čiste i uzvišene vrijednosti islama. Građanski orijentisan muslimanski intelektualac slaže se s ovim vrijednostima i to nije uopće upitno. Problem nastaje onda kada dvije skupine uđu u raspravu o nekim marginalnim ili manje važnim temama ili o principima i predodžbama koje su zamršene i devijantne, pri čemu se ne teži ka postizanju nekog zajedničkog stava, niti se podstiče na dijalog.

Dijalog se mora uspostaviti od samog početka. Mora postojati konsenzus kada su u pitanju određene konstante, ciljevi i nastojanja. I jednoj i drugoj strani treba izložiti osnovnu problematiku i dopustiti da dođe do kvalitetne razmjene informacija i mišljenja u

vezi s mogućim razilaženjima i spoznajom njihove suštine, te pronalaskom odgovarajućeg rješenja datog problema. Jedna ovakva saradnja bila bi utemeljena na privrženosti zajedničkim ciljevima, poštivanju temeljnih islamskih postulata, duhu međusobnog uvažavanja, težnji ka produktivnom dijalogu i pomaganju u dobru u skladu s civilizacijskim i ljudskim principima.

Islamski učenjaci i građanski orijentisani intelektualci potpuno se slažu kada su u pitanju vjerovanje u Allaha, jedinog Stvoritelja, uputa islamske objave, principi pravednosti i činjenja dobra i čovjekova plemenitost. Slažu se i u pogledu poštivanja prirodnih zakona, obaveze produktivnog djelovanja i odgovornosti za učinjena djela. I jedni i drugi smatraju da je nužno ovladati principima znanosti i tehnologije, shvataju važnost posjedovanja materijalnih i duhovnih potencijala, potrebu za reformom, pokretanjem skrivenih i unutarnjih snaga ummeta, te promoviranjem i provedbom moralnih principa. Međutim, izgleda da ova saglasnost ostaje samo u domenu lijepih želja i nada, jer nijedna strana ne može sebe dovoljno osposobiti i natjerati na kvalitetan i produktivan dijalog, utemeljen na osnovama znanosti i spoznaje, čemu teže i jedni i drugi, bez obzira na to da li se radi o području vjerskih znanosti, tradicije i povijesti islama ili oblasti humanističkih nauka i postignuća sekularnog društva.

Islamsko društvo u suštini pati od čudnog oblika sekularizma unutar kojega je, kada je u pitanju dijalog, izjednačen status kako vjerske intelektualne elite, tako i one građanske – svaka skupina insistira samo na promociji i potvrdi vlastitih stavova, potcjenjujući i zanemarujući rezultate onih drugih. Na taj način dijalog odlazi u potpuno pogrešan smjer, vode ga neznalice i njihovi podstrekači, razdor se stalno produbljuje i tako se sve više i više onemogućavaju produktivni susreti, savjest i duh zajednice se gubi, a odlučnost s vremenom slabi.

Moramo pokušati da oblikujemo novu generaciju učenjaka i intelektualaca koji će promovirati vjerske istine i tumačiti vjeru

tek nakon potpune spoznaje njenih principa i vrijednosti, te poznavanja ogromne vjerske intelektualne zaostavštine, ali i uz znanja iz područja društvenih i humanističkih nauka, prirodnih zakona i metodologije. Budući znanstvenici i intelektualci moraju umnogome proširiti područje svoje znanstvene metodologije i spoznaje, te biti predvodnici produktivnog i uspješnog dijaloga. Univerziteti i centri za naučna istraživanja moraju ponuditi i promovirati kvalitetne metodologije, upućivati na izvore, nastojati da unaprijede sredstva potrebna za razvijanje intelektualne baštine muslimana, kako u oblasti vjerskih, tako i u oblasti društvenih i humanističkih nauka.

Treba reći da u ovom polju već postoje kvalitetna, možemo reći pionirska nastojanja, koja su postavila temelje za islamizaciju znanosti i reformu metodologije promišljanja. Ti pomoci vide se u područjima znanosti i kulture u islamskom svijetu i u osnovi ukazuju na koherentno jedinstvo islamske kulture i njenih ciljeva, metodologiju islamske misli, te postulate njene pedagogije. Sve su to napore i nastojanja koja je potrebno dodatno pojačati i unaprijediti.

Potrebno je da sve strane sjednu za stol zajedno i da budu svjesni kako postulata vjere i njenih vrijednosti, tako i potencijala prirodnih i društvenih znanosti i snage znanja i tehnologije. Kako drugačije da se islamska kultura pročisti od sujevjerne misli, raznih mitologija, lažnih predaja i kazivanja, i kako da se suprotstavi negativnim trendovima, potčinjenosti i manjku univerzalnih dimenzija u oblikovanju i izgradnji ličnosti i karaktera mladih pripadnika islamskog društva.

Interesi građanskih opcija i njihove metodološke opservacije

Jedna od glavnih dilema koja se javlja kao rezultat razilaženja islamskih tradicionalista i sekularnih intelektualaca inspiriranih zapadnim vrijednostima jeste pitanje da li posvećenost studenata koji izučavaju prirodne nauke, poštujući metodologije prirodnih zakona, nužno mora da znači poricanje transcendentnog svijeta

(*gajba*) i Božijeg upravljanja kosmosom shodno Njegovoj neograničenoj mudrosti, čiji apsolutni karakter nije u potpunosti shvatljiv čovjekovom umu? Da li pouzdanje u razum i uzročno-posljedične zakone nužno negira svijet *gajba* i Božiju moć upravljanja kosmosom? Ovu konfuziju moguće je sagledati iz dvaju aspekata:

- a) Kada tradicionalisti govore o dovi, oslanjanju i pozadnju u Allaha, čovjekovoj pokornosti i Božijoj mudrosti u upravljanju i stvaranju svijeta, oni se uglavnom pozivaju na tradicionalne tekstove i predaje koje prezentiraju u svojim vazovima i propovijedima izdvojene iz njihovih cjelovitih konteksta, potpuno izvan naučnih i spoznajnih okvira, ne uzimajući u obzir vremensko-prostorne dimenzije i ne poklanjajući ni trun pažnje zakonitostima vezanim za stvaranje i njegove posljedice u našoj realnosti. Razlog tome jeste što njihova misao u većini slučajeva ne posjeduje pokretačku snagu niti je usmjerena ka promjeni u društvu i kao takva dolazi do sekularnih mislilaca – lišena bilo kakve svijesti o činjeničnoj stvarnosti i datom trenutku.

Muslimanski tradicionalisti kada se obraćaju ljudima i savjetuju im kako da se ponašaju i suoče s izazovima, najčešće nesvjesno udaraju na osjećaje većine nesretnih ljudi, ne uzimajući u obzir njihova ograničenja i potencijale, niti stvarnost u kojoj žive, što u konačnici kod ljudi izaziva žestoko ispoljavanje frustracija. Ovakav način obraćanja ne može pomoći običnim ljudima da se suoče s vlastitim krizama, već prije može doprinijeti povećanju njihove nevolje, sumnjama u vlastiti identitet, slabljenju snage i postepenom nestajanju bilo kakve želje za ulaganjem truda na polju promjene i reforme.

- b) S druge strane, opservacije i pitanja koja sekularni mislioci postavljaju tradicionalistima djeluju kao da su kontaminirani stranim utjecajima i da u sebi nose dozu

oponiranja i odbacivanja vjerskih svetosti i tekstova koje proučavaju i promoviraju tradicionalisti, a samim tim i poricanje svijeta transcencije i Božije moći, kojom On upravlja svijetom stvorenja.

Ako su zaista sve strane – svaka sa svoje strane gledišta – u biti složne u pogledu osnovnih principa koji podrazumijevaju vjerovanje u Allaha i Njegove zakone, ako i jedni i drugi pozivaju intelektualnom promišljanju i aktivnoj djelatnosti – „Vodi brigu o onome što ti koristi, za pomoć moli Allaha i ne dopusti da te slabost obuzme“⁴¹ – kako je onda, uprkos svim navedenim slagajima i potencijalima koje zajedno posjeduju došlo do ovako konfuznog razilaženja, u kojem jedni druge proglašavaju ili nesvjesnim nezalicama ili nezahvalnim nevjernicima?

Razlog jedne ovakve konfuzije i prepucavanja jeste to što se religijski narativ uglavnom temelji na argumentaciji i dokazima zasnovanim na bukvalističkom pristupu ogromnom broju predaja vezanih za određene događaje ili pitanja koja su bila aktualna u vremenskom rasponu od nekih pedeset godina, odnosno u vremenu poslanstva i pravednog hilafeta. Navedene predaje, opet, temelje se na lancu mnogobrojnih prenosilaca koji su se pojavili u sljedeća dva stoljeća. Kod spomenutih prenosilaca nije bila jednaka sposobnost spoznaje, stepen svijesti, perspektiva gledanja i čista savjest, naročito s obzirom na podneblje iz kojeg su dolazili, kao i na pojavu različito orijentiranih vjerskih grupa lojalnih jednoj ili drugoj ideji ili vođi, te sukobe koji su se iz generacije u generaciju događali, čiji je cilj bio ostvarivanje interesa i ideja neke od navedenih skupina.

Sve ovo dodatno je otežalo proces zapisivanja i redakture predaja, razvijanje kvalitetne metodologije i pitanje utvrđivanja vjerodostojnosti ili slabosti neke predaje. Stoga, bilo je sasvim moguće da se u jednoj takvoj zamršenoj i maglovitoj situaciji neko odvaži da

41 El-Kušejri, *Sahih el-Muslim*, op. cit., tom 4, str. 2052, hadis br. 2664.

iskrivi značenje ili čak slaže prilikom prenošenja hadisa, a to umnogome otežava preciznu i kompletnu reviziju i redakturu.

Islamski učenjaci i oni koji proučavaju vjerodostojnost tekstova treba da budu svjesni da mišljenje u pogledu hadiskih predaja i tematike koja se u njima spominje nije ograničeno samo na stručnjake iz oblasti hadisa, fikha ili Šerijata, već da se time bave još najmanje dvije grupe ljudi. Prva grupa jesu obični ljudi koji nemaju stručne kompetencije, ali se – zbog globalizacije kulture i dostupnosti informacija, te želje da pronađu odgovore na neka od svojih životnih pitanja i problema – živo zanimaju za hadise, te zbog toga sami čitaju i istražuju mnogobrojne tekstove i različite teme. Druga skupina su stručnjaci i specijalisti iz različitih oblasti prirodnih, društvenih i humanističkih nauka, koji tekstove tradicije propituju s aspekta i tačke gledišta dostignuća nauke čija je oblast njihova specijalnost. Njihovo istraživanje utemeljeno je na osnovama i spoznajama prirodnih zakonitosti bez ikakve posvećenosti formalnim odlikama predaje ili analizi lanca prenosilaca. Oni nastoje da prodru u sadržaj i suštinu teksta i tako dođu do njegovih osnova, konteksta u kojem je nastao i mogućih aspekata istinitosti, te da tako pronađu skrivene okolnosti i moguće uzroke.

Interesi običnih ljudi da pronađu odgovore na životna pitanja i nastojanja stručnjaka iz oblasti nauke da purificiraju islamsku misao moraju se unaprijediti i dodatno valorizirati, a ne *a priori* negirati i odbijati, pozivajući se na ograničene i manjkave kompetencije. Naučna istraživanja i naučne metode s vremenom su doživjeli procvat i promjenu, a mnogi studenti vjerskih znanosti i islamske tradicije nisu uopće svjesni toga, niti se njima znaju koristiti.

Savremene mogućnosti i univerzalna metodologija kritike teksta i lanca prenosilaca

Pretpostavlja se da postoji negdje oko stotinu hiljada prenesenih hadisa – kod nekih se lanac prenosilaca ponavlja, kod nekih ne, a postoje i oni hadisi koji prenose isto značenje ili poruku, ali u razli-

čitom izrazu. Hadisi se razlikuju po stepenu vjerodostojnosti, pa tako postoje vjerodostojni i slabi hadisi, a postoje i oni lažni, odnosno apokrifni. Često se učenjaci ne slažu u ocjeni vjerodostojnosti teksta nekog hadisa do te mjere da izazivaju zbnunjenost i tako dovode u pitanje svoje metodološke koncepte i preciznost vlastite revizije, a samim tim javlja se i potreba za ponovnom redakturom, uz upotrebu naučnih postignuća moderne znanosti. Unatoč tome, postoji nekoliko stotina hiljada hadisa koji uopće nisu prihvaćeni. Imam Ahmed ibn Hanbel svojevremeno je skupio oko pet stotina hiljada hadisa, od kojih je prihvatio samo nekih pedeset hiljada, ocijenivši i njih uglavnom slabim.

Ovo je vrlo važno i bolno pitanje, koje ukazuje na problematiku ogromnog broja lažnih predaja na koje se ne može računati. Spoznaja ovih činjenica, osim što ukazuje na golemi trud koji su uložili učenjaci hadisa i poteškoće s kojima su se susretali, ukazuje i na duhovno i mentalno stanje i žestinu sukoba i frakcionarstva koji su zahvatili islamsko društvo, te na zloupotrebu svetih simbola i njihovo eksploatiranje u svrhu sukoba i dominacije jednih nad drugim. Posljedice svega ovoga jesu pojava iskrivljenih predaja i mnoštva lažnih hadisa, širenje utjecaja israilijata, devijantnih mišljenja utemeljenih na kojekakvim mitovima i drugih degeneriranih pojava vezanih za vjersku i političku problematiku.

Također, vrlo je važno imati na umu da većina prenesenih hadisa, izuzme li se nekoliko desetina hadisa i potvrđena Poslanikova praksa koju ogroman broj muslimana vjekovima poštuje i po njoj djeluje, nisu na stepenu mutevatira, odnosno predaje koja se, zbog velikog broja prenosilaca u različitim periodima i male mogućnosti da većina njih može napraviti istu grešku, može sa sigurnosti smatrati tačnom i istinitom. Naprosto je začuđujuće kako je moguće da je određene hadise prenio samo jedan prenosilac (ahad hadisi) imajući u vidu važnost teme koju hadis tretira. Trebalo bi biti upravo suprotno; da hadise s važnom tematikom prenosi veliki broj prenosilaca. Međutim, neki

od ovih hadisa čak su i kontradiktorni i u većini slučajeva nepojmljivi razumu.

Muslimanski autoriteti iz vremena poslanstva bili su veoma oprezni i suzdržani kada je u pitanju prenošenje hadisa i brinuli su se da ne dođe do širenja glasina u društvu, zbog toga što su bili duboko svjesni opasnosti pogrešnog razumijevanja vremensko-prostornih okolnosti u kojima su određene predaje nastajale. Osim toga, znali su i za generalne poteškoće običnih ljudi pri razumijevanju teksta hadisa, njegovih poruka i ciljeva, naročito s obzirom na vremenske, prostorne i kontekstualne okolnosti vezane za neku predaju.

Posvećenost savremenih učenjaka ahad hadisima, bilo da se radi o vjerodostojnim ili slabim – u čemu je i nesuvislost ovoga postupka – u vezi s vjerskom ili društveno-političkom problematikom, također svjedoči o njihovoj slabosti i izoliranosti. Njihov cilj je da svoju intelektualnu slabost prikriju autarativnim monopolom nad svetim simbolima i dominacijom u području vjerskog diskursa. U ovom slučaju postoji svojevrсна obrnuta proporcionalnost – kada god manjka istinskog znanja, promišljanja, iskustva i kompetencija, tada se povećava potreba za određenim tekstom, iz kojeg se potom tumače osnovni principi, što ukazuje na slijepo slijedeње i bukvalistički pristup.

Sve spomenuto svoju kulminaciju doživljava u tome da pojedinci smatraju da je važniji bilo koji slabi hadis od suvislog i zdravorazumskog mišljenja. Razilaženje u pogledu zapisivanja hadisa ukazuje na činjenicu da postoje različiti pogledi kada je u pitanju suština ispravnosti povećanog broja rivajeta bez kvalitetne ekspertize, upravo zbog pomanjkanja spoznaje vremenskih i prostornih okolnosti vezanih za jednu predaju i područja koja ona spominje i obrađuje – da li se radi o hadisima koji govore o dostavljanju Objave: *I budite poslušni Allahu i budite poslušni Poslaniku i oprezni budite! A ako glave okrenete, onda znajte da je Poslanik Naš dužan samo jasno obznaniti* (el-Ma'ida, 92), ili se

radi o predajama vezanim za ulogu Poslanika, a. s., u vlasti i upravljanju državom i društvenom zajednicom, podučavanju i rasvjetljavanju važnih činjenica za dobrobit pojedinca i društva sve u zavisnosti od stanja u kojem se nalaze i u svjetlu upute Šerijata: *O, vjernici, pokoravajte se Allahu i pokoravajte se Poslaniku i predstavnicima vašim. A ako se u nečemu ne slažete, obratite se Allahu i Poslaniku, ako vjerujete u Allaha i u onaj svijet; to vam je bolje i za vas rješenje ljepše* (en-Nisa, 59), ili se radi o obredoslovnim pitanjima o kojim Kur'an ne govori naširoko, već ostavlja Poslaniku, a. s., da ih pojasni i protumači kao što je primjer namaza i zekata: *A vi molitvu obavljajte i zekat dajite i Poslaniku poslušni budite da bi vam se ukazala milost* (en-Nur, 56).

Namaz i zekat islamski su ruknovi o kojima *Kur'an* ne informira naširoko, za razliku od hadždža i posta mjeseca ramazana, o čijim osnovnim principima *Kur'an* govori i obrazlaže ih. Zbog toga je Poslanikov, a. s., sunnet, odnosno njegova eksplicirana praksa, osnovni izvor praktičnih aspekata zekata i namaza. Međutim, kada su u pitanju Poslanikovi, a. s., govor i djelo vezani za svakodnevni život i životne potrebe, sve je rečeno u sljedećem ajetu: *Ja sam čovjek kao i vi...* (Fussilet, 6).

Pravedne halife i velikani iz reda ashaba, koji su bili rame uz rame u prvom redu s Poslanikom, a. s., bili su vrlo oprezni i rezervisani prema pojedincima koji bi se tek tako usudili da prenose neki govor od Poslanika ili njegovo razumijevanje određenih događaja koji su se desili u specifičnim okolnostima. Oni su nastojali da što više vremena provedu u Medini kako bi hadise koje su čuli od Poslanika, a. s., prenosili svojim savremenicima i sugrađanima koji su upoznati s okolnostima i kontekstima predaja.

Kako bismo se na kvalitetan način suprotstavili izazovima i nevoljama pred kojima se naš ummet i kultura nalaze, vrlo je važno pravilno razumjeti prirodu i ciljeve Poslanikove, a. s., zabrane a kasnije i dozvole bilježenja hadisa. Nepravilno razumijevanje ovog problema dovelo je do mnogostrukih neispravnih tumače-

nja i pogrešnog korištenja tradicionalnih tekstova, postavilo je temelje za razvijanje sujevjerja i svekolike religijske mitologije, otvorilo vrata mnogim sukobima i ratovima i u konačnici postalo efikasno sredstvo duhovnog terora, urušavanja svijesti muslimanske zajednice, krize intelekta i snažno oružje u rukama neprijatelja. Tome treba dodati i problematiku propitivanja ispravnosti predaja i slabost kritičkog osvrta na sadržaj teksta, jer prava i djelatna kritika može doći samo od iskusnog i obrazovanog kritičara upoznatog s temom o kojoj govori i koju propituje.

Istraživanje većine učenjaka koji se bave hadiskom metodologijom i kritikom uglavnom je ograničeno na propitivanje formalnih karakteristika izraza, te upotrebu mehanički memoriranih tradicionalnih pravila i metoda. Umjesto devize: Svaki se govor poznaje po govorniku, kod većine njih važi deviza: Svaki se govornik poznaje po govoru. Vidimo da su – usljed pomanjkanja stručne i kritičke sposobnosti spomenutih istraživača – svoje mjesto među predajama našli i oni hadisi koji su u suprotnosti sa samom suštinom i duhom Šerijata, principima zdravog razuma i ispravnom naučnom vizijom. Situacija ide tako daleko da jedna ovako slaba kritika uopće ne uzima u obzir propitivanje ispravnosti sadržaja i teksta nekog hadisa sa stanovišta Kur'ana, koji predstavlja Božiju Riječ, sukus i sumu svetosti u islamu i izvor propisa i mudrosti, a usto je vrlo jasan i prenesen mutevatir predajom:

...u Knjizi Mi nismo ništa izostavili. (el-En'am, 38)

Elif Lām Rā. Ovo je Knjiga čiji se ajeti pomno nižu i od vremena do vremena objavljuju, od Mudrog i Sveznajućeg (Hud, 1)

A Mi ovima Knjigu objavljujemo, koju smo kako Mi znamo objasnili, da bude putokaz i milost ljudima koji budu vjerovali. (el-A'raf, 52)

U vremenu izolacije islamskih učenjaka, usljed različitih razilaženja i neslaganja, na mjesto Kur'ana, knjige u kojoj se nalazi skup svih općih uputa i propisa i koja treba da služi kao izvor

razumijevanja i vodilja islamskom društvu, došlo je mnoštvo pojedinačnih predaja nastalih u različitim vremensko-prostornim kontekstima – od kojih su neke bile vjerodostojne, a neke slabe. Na taj način učenjaci su sebi olakšali put, jer su se oslobodili ulaganja intelektualnog napora, istinskog promišljanja i produbljivanja, a samim tim nisu morali ni da se suočavaju s promjenama i izazovima koji su se nalazili pred njima.

Ovo posebno dolazi do izražaja ako uporedimo ograničen broj hadisa kojima su se koristili muslimanski mudžtehidi na čelu s Ebu Hanifom i nepregledan broj predaja kojima – bez posebne stručne ekspertize, iskustva i kritike – operiraju mase manje poznatih islamskih učenjaka i studenata. Za većinu spomenutih predaja veoma je teško utvrditi koliko su precizno navedene i provjeriti karakter i vjerodostojnost prenosilaca koje oni koji su bilježili predaje uopće nisu vidjeli, niti su bili njihovi savremenici, već su ih poznavali samo po čuvenju iz vremena sukoba, sektaštva i smutnje.

*Primjeri kritike teksta: znanje o skrivenom svijetu i
kontaminacija kulture*

Kada je u pitanju tematika o kojoj govorimo, potrebno je na konkretnim primjerima pokazati sa čime se to sve suočava islamska misao i kultura. Znamo da je musliman osoba koja nastoji da se uvijek oslanja na Allaha, dž. š., duboko i iskreno vjerujući u Njega, i kroz život na ovom svijetu prolazi ulažući vlastiti trud na putu stjecanja dobara. U životu jednog muslimana nema prostora za vradžbine, astrološka predviđanja, bacanje graha, sihr, niti bilo koji oblik sujevjerja ili čarobnjaštva.

U kontekstu ovih razmatranja uputno je navesti predaju koju prenosi Muslim od Muavije ibn el-Hakema da je rekao:

Jednom prilikom obratio sam se Poslaniku, a. s., riječima: „Poslaniče, ja sam živio u vremenu neznanja, pa je Allah poslao vjeru islam, koju sam prihvatio. Među nama je bilo ljudi koji su

išli gatarima i vračevima.“ Poslanik, a. s., reče: „Ne idite njima!“ Onda sam mu rekao: „Bilo je i onih koji su u sebi osjećali neke zle slutnje i bojali ih se.“ Poslanik reče: „To je nešto što ljudi mogu osjetiti u svojim prsima, ali to ih nužno ne sprečava da djeluju.“ Tada rekoh: „A bilo je i onih ljudi koji su budućnost proricali čitajući iz linija na pijesku.“ Poslanik reče: „Bio je jedan Božiji poslanik koji je čitao budućnost iz linija na pijesku, pa ako ima neko da zna na istovjetan način crtati linije naka ih onda crta.“

Iz spomenutog hadisa da se razumjeti kao da je Poslanik, a. s., svojim riječima indirektno odobrio čitanje budućnosti iz pijeska ili otkrivanje vijesti iz onostrane stvarnosti – što je vjerovatno i bila intencija onoga koji mu je postavio ova pitanja – a što je u potpunoj suprotnosti s jasnim tekstom *Kur'ana*. Ako je ova predaja vjerodostojna, onda je situacija vrlo čudna, jer izgleda kao da je jedan od Božijih poslanika gledao u pijesak i proricao budućnost, a naš Poslanik, a. s., kojemu se predočava objava direktno od Allaha, dž. š., ljudima nije pokazao ispravan način proricanja budućnosti kako bi i oni to mogli činiti i kako ne bi potpali pod utjecaj varalica i manipulatora koji žele samo da ih iskoriste. Jedan ovakav tekst i predočeno razmišljanje koje dolazi od strane vjerskih učenjaka i ima status ustaljenog šerijatskog mišljenja širom otvara vrata raznim eksploatorima koji tvrde da mogu vidjeti budućnost i onostranost, a zauzvrat od laika izvlače ogromne količine novca.

Časni *Kur'an* je veoma jasan o ovim pitanjima. Allah Uzvišeni u Svojim ajetima govori samo istinu:

Reci: "Ja ne mogu ni samome sebi neku korist pribaviti, ni od sebe kakvu štetu otkloniti; biva onako kako Allah hoće. A da znam pronicati u tajne, stekao bih mnoga dobra, a zlo bi bilo daleko od mene; ja samo donosim opomene i radosne vijesti ljudima koji vjeruju." (el-A'raf, 188)

On tajne zna i On tajne Svoje ne otkriva nikome. Osim onome koga On za poslanika odabere; zato On i ispred njega i iza njega postavlja one koji će ga čuvati. (el-Džinn, 26–27)

Allah vama neće ono što je skriveno otkriti, već On za to odabere onoga koga hoće od poslanika Svojih... (Alu Imran, 179)

U skladu s navedenim tvrdnjama iz ajeta jeste i predaja koju prenose Buharija i Muslim od Aiše, r. a., koja kaže: „Ljudi su pitali Božijeg Poslanika, a. s., o vračevima i gatarima, pa im je on rekao: 'Oni ne prenose istinu.' Onda ljudi rekoše: 'Poslaniče, ponekad nam oni kažu nešto i to se obistini.' Poslanik, a. s., tada reče: 'Neke istinite tvrdnje oni čuju od šejtana koji svojim štíćenicima šapću na uho, ali tu istinu pomiješaju sa stotinu laži.' Također je rekao: 'Meleci se spuštaju na nebesa i prenose Božije odredbe vezane za sudbinu čovječanstva, a šejtani nastoje da ih čuju i kada ponešto od tih odredbi uspiju čuti, onda to prenose gatarima i vračevima, ali uz svaku istinu dodaju još stotinu laži koje su sami izmislili.'“

Shodno navedenim hadisima da se zaključiti kako vračevi i gatar i ipak znaju nešto, pa makar i malo istine iz onostrane stvarnosti ili iz budućnosti. Te informacije prenose im džini i šejtani, koji na sve to dodaju svoje vlastite izmišljotine i laži. Časni Kur'an izričito tvrdi da svijet onostranosti poznaje samo i isključivo Allah, dž. š., i na taj način potvrđuje da se situacija promijenila i da je s dolaskom posljednje Božije Poslanice završena era džinskog i šejtanskog prislušivanja, te da su ljudi konačno dosegli svoj intelektualni vrhunac i sposobnost da u potpunosti preuzmu odgovornost upravljanja vlastitim svijetom i tako ispunе dužnost Božijih namjesnika na Zemlji.

I mi smo nastojali da nebo dotaknemo i utvrdili smo da je moćnih čuvara i zvijezda padalica puno. I sjedili smo okolo njega po busijama da bismo što čuli, ali će onaj ko sada prisluškuje na zvijezdu padalicu koja vreba naići. I mi ne znamo da li se onima na Zemlji želi zlo ili im Gospodar njihov želi dobro. (el-Džinn, 8 –10)

Ako Kur'an na veoma jasan način kazuje i potvrđuje da je u svijetu nakon objavljivanja posljednje Božije knjige čovjek dosegao

svoje intelektualno punoljetstvo i stekao sposobnost da preuzme veliku odgovornost, onda je, u vremenu Knjige, znanja i univerzalnih spoznaja, upravo čovjek i niko drugi osim njega taj koji upravlja svojim svijetom i za njega se pita, te se nakon Posljednje Objave nikakva izvanjska sila ne može umiješati u Božije određenje i poremetiti Njegove zakone uspostavljene na Zemlji. Dakle, ne može niko iz svijeta onostrane stvarnosti utjecati na čovjekov svijet kako bi njime ovladao i upravljao čovjekovom sudbinom. Bog kontrolira one koji bi da prisluškuju Njegove odredbe i štiti Svoje poslanike i objavu koju im šalje. Onoga koji pokušava prisluškivati stići će Božija odredba i sasjeci će ga munja koja uvijek pogađa svoj cilj.

Štiteći čovjekov svijet od utjecaja drugih svjetova, Allah, dž. š., pokazuje da ljudima želi dobro, te da ih želi podučiti kako da preuzmu odgovornost za vlastitu sudbinu i život na ovom svijetu. Treba također naglasiti da nije bez razloga kazivanje iz sure Džinn navedeno u daljem prošlom vremenu (pluskvamperfekt). Međutim, u sadašnjosti je situacija drugačija. Vijesti o džinima i njihovom svijetu Poslaniku, a. s., došle su posredstvom Objave, što znači da on nije direktno svjedočio događajima: *Reci: „Meni je objavljeno...“* (el-Džinn, 1).

Ako pretpostavimo da su tačne predaje koje smo naveli i analizirali, onda se možemo s pravom zapitati da li se radi o govoru upućenom nekoj specifičnoj osobi u datom trenutku, odnosno posebnom mentalitetu, čime je Poslanik, a. s., želio izbjeći direktne štetne posljedice, i to kroz posebnu vrstu odgovarajućeg i adekvatnog obraćanja određenim ljudima, shodno njihovim intelektualnim mogućnostima i karakteru. Buhari prenosi da je Ali, r. a., rekao: „Ljudima se obraćajte u skladu s njihovim stepenom spoznaje, zar želite da se Allah i Njegov Poslanik optužuju za laž?“ Muslim prenosi da je Abdullah ibn Mesud rekao: „Budeš li ljudima govorio o stvarima koje njihov razum ne može pojmiti, samo ćeš izazvati smutnju.“

Moramo se baviti analizom ne samo lanca prenosilaca već i samog teksta i sadržaja, pa čak i značenja i metoda, pri čemu nam *Kur'an* sa svojim principima i konceptima mora biti osnovno mjerilo analize svih drugih tekstova, mišljenja i tumačenja. Moramo također, u skladu s duhom Šerijata zatvoriti vrata svim mogućim oblicima devijacija, koje predstavljaju plodno tlo za razvijanje mitova i legendi, koji kontaminiraju misao i kulturu. Sunnet Poslanika, a. s., neizmjereno je blago koje posjedujemo i nema potrebe za bilo kakvim drugim predajama i običajima koji nemaju utemeljenje i koji nisu provjereni. Što se tiče tekstova čija su značenja ispravna, a lanac prenosilaca slab, njih možemo prihvatiti u smislu poučnih kazivanja iz tradicije, samo ako su u skladu s principima koje promovira duh islamskog zakona.

Svijet prije i poslije Muhammedovog, a. s., poslanstva

Iz mnoštva kur'anskih kazivanja i ljudske povijesti možemo zaključiti da je svijet prije Muhammedovog, a. s., poslanstva bio svijet čuda i nadnaravnih pojava, a samim tim i svijet mitova i legendi, dok je svijet nakon poslanstva ušao u epohu Knjige, znanja i zakona. U kontekstu ovoga, bilo bi korisno raspraviti o nekim stavovima i mišljenjima koja se navode u vezi s Bogom danim potčinjavanjem šejtana poslaniku Sulejmanu, a. s., odnosno slučajem „dvojice meleka“ iz Babilona, Harutom i Marutom.⁴²

42 Muhammed ibn Jusuf poznat kao Ebu Hajjan el-Endelusi el-Garnati (645-754. god po H.) u svom djelu *el-Bahru el-muhit* u vezi s čitanjem imenice „melekejni“ (dvojica meleka) kazuje sljedeće: „Većina ovu riječ čita s fethom iznad lama, pa se otuda značenje odnosi na dvojicu meleka Džibrila i Mikaila, a spominju se druga dva meleka po imenu Harut i Marut.“ Ibn Abbas, El-Hasan, Ibn el-Esved ed-Dueli i Ibn Ebza ovu riječ čitaju s kesrom ispod lama, pa tako Ibn Abbas kaže: „Radi se o dvojici koji su bili čarobnjaci i sahiri a živjeli su u Babilonu, zato što melec ne mogu podučavati ljude sihru.“ El-Hasan navodi: „To su bila dva nasilna vladara iz Babilona u Iraku.“ Ibn el-Esved kaže: „Radi se o Harutu i Marutu“, pri čemu se slaže s el-Hasanom, dok Ibn Ebza navodi da se radi o Davudu i Sulejmanu, a. s. Također se spominje i mišljenje da su to, ustvari, dva šejtana. Prema tumačenju Ibn Ebze čestica „ma“ u ajetu služi za negaciju, dok ostali smatraju da se radi o odnosnoj čestici. Kada je u pitanju pojam „nadahnuća“,

Slučaj naveden u ovom kur'anskom kazivanju nerijetko zlo-upotrebljavaju razni promotori mitova i legendi koji manipulišu neukim masama i uvlače ih u mreže čarobnjaka, vračeva i gatara. Allah, dž. š., u *Kur'anu* kaže:

I povode se za onim što su šejtani o Sulejmanovoj vladavini kazivali. A Sulejman nije bio nevjernik – šejtani su nevjernici: učili su ljude vradžbini i onome što je bilo nadahnuto dvojici meleka, Harutu i Marutu, u Babilonu. A njih dvojica nisu nikoga učili dok mu ne bi rekli: "Mi samo iskušavamo, i ti ne budi nevjernik!" I ljudi su od njih dvojice učili kako će muža od žene rastaviti, ali nisu mogli time nikome bez Allahove volje nauditi. Učili su ono što će im nauditi i od čega nikakve koristi neće imati iako su znali da onaj koji tom vještinom vlada neće nikakve sreće na onome svijetu imati. A doista je jadno ono za što su se prodali, kada bi samo znali! (el-Bekare, 102)

Ako pažljivo pogledamo navedeni ajet, vidjet ćemo da on govori o stvarima i događajima, te o praksama koje su se dogodile prije Muhammedovog, a. s., poslanstva. Čovječanstvo prije Posljedne objave bilo je primitivno i podijeljeno na mnoge skupine čija je spoznaja bila izrazito ograničena. Ovim narodima je s vremena na vrijeme dolazila objava kako bi ih uputila na put duhovnog i materijalnog uzdignuća. To je tako trajalo sve do posljednje, univerzalne objave poslaniku Muhammedu, a. s., koja snažno promovira znanje i spoznaju. Primitivna društva iz vremena prije Muhammedove, a. s., objave bila su okrenuta čudima, pa su tako

misli se na ono što je spušteno u srca. Neki tumači Kur'ana u vezi s čitanjem riječi „melekejni“ s fethom navode vrlo čudna i nelogična kazivanja u kojima se spomnu grijeh i nevjerstvo, te da su ove dvije osobe ustvari u Babilonu poslana da kažnjavaju, jer je u to vrijeme vladalo opsjenarstvo, čarobnjaštvo i razni vidovi sihra, širile su se glasine i priče o čudnovatim i nevjerovatnim događajima, te je generalno vladalo opće neznanje i naznaboštvo. Bilo kako bilo, Ebu Hajjan svoja razmatranja zaključuje, ustvrdivši, kako on kaže: „Sve je ovo netačno, jer melec su bezgrešni.“ Vidjeti: Ebu Hajjan, Muhammed ibn Jusuf, *el-Bahru el-muhit*, Bejrut, Dar el-fikr, 1992, str. 528.

nadnaravne pojave postale sredstvo pomoću kojeg su tadašnji poslanici i vjerovjesnici utjecali na životna usmjerenja tih naroda nastojeći da se približe njihovim naivnim srcima i razumu, o čemu informira i sura el-Džinn.

Ajet iz sure el-Bekare o kojem govorimo kazuje o potčinjenosti šejtana Sulejmanu, a. s., te o njegovom od Boga danom upravljanju nekim prirodnim silama, o čemu se govori i u drugim ajetima u Kur'anu. U ovom slučaju Bog je pomogao ome poslaniku kroz neko od nadnaravnih djela, a to nikako nema veze sa Sulejmanovim vjerovanjem i ubjeđenjem, niti podrazumijeva njegov kontakt s bilo kojim drugim svijetom izvan naše stvarnosti, posebice svijetom džina i šejtana. Ko god tvrdi da pripada skupini šejtana, iz reda džina ili ljudi, taj je nesumnjivo nevjernik i inadžija koji odbija poslušati Božije naredbe, zbog čega su šejtani i zaslužili ime i status koji imaju.

Pitanje „dvojice meleka, Haruta i Maruta, iz Babilona“ također pripada vremenu prije Muhammedovog, a. s., poslanstva i ima veze s natprirodnim pojavama i čudima iz perioda dok je čovječanstvo bilo u svom primitivnom stadiju i kada se nastojalo, istinski ili lažno, povezati s drugim svjetovima kako bi čovjek ostvario svoj duhovni i materijalni napredak i uzdignuće, i preuzeo odgovornost u svom djelovanju koje se očituje kroz borbu istine i laži, svjetlosti i mraka unutar njega samoga i svijeta u kojem obitava. Zbog toga je neprikladno iz navedenih kur'anskih ajeta – čak i u kontekstu spomenutog vremena – zaključiti da su baš meleci bili ti koji su ljude poučavali zlu i blasfemiji, što je stav koji nikako nije u skladu s čistim islamskim i zdravorazumskim poimanjem.

Tradicionalni izvori navode kako je riječ ملكين ispravno čitati s fethom iznad harfa *lām*, što predstavlja dvojinu riječi ملك (melek, anđeo) dok je množina ملائكة. Međutim, po mom skromnom mišljenju, ispravnije bi bilo čitati ovu riječ s kesrom ispod harfa *lām*, pri čemu bi onda to bila dvojina riječi ملك (kralj, vladar), čija

je množina riječ ملوك. U tom slučaju značenje bi se odnosilo na svećenike nekog od hramova drevnih civilizacija koje su prethodile staroj grčkoj civilizaciji. Sveštenici su posjedovali znanja i spoznaje pomoću kojih su mogli manipulirati širokim masama kao i čarobnjaci iz kazivanja o Musau, a. s., i njegovom odnosu s faraonom, koji su imali sposobnost da svojim iluzijama i sihrom prevare ljude i pokažu im nešto što oni uistinu ne vide.

Međutim, iz spomenutog ajeta još se može vidjeti da su ovi vladari sveštenici sasvim vjerovatno bili dobri Božiji robovi, jer su prenosili znanja i spoznaje koje su dobili kao inspiraciju od Allaha, dž. š., prethodno upozoravajući svoje učenike da, ukoliko ne budu ispravno koristili stečene spoznaje, mogu skrenuti u nevjerstvo i izazvati smutnju i zabludu među ljudima, te ih tako odvratiti od Pravog puta. Ovo tumačenje u skladu je sa zdravorazumskim poimanjem, ali i s položajem koji meleci imaju kod Allaha, dž. š. Bilo bi korisno u kontekstu ovoga ukazati na „čaroliju“ pokretnih slika, igru svjetlosti i zvukova u cirkusu i pozorištu, ili, u moderno doba, na fenomen filma koji gledamo u kinu – da kojim slučajem ne znamo da se radi o iluziji pokretnih slika, mogli bismo s velikom sigurnosti tvrditi da su slike zaista žive i da se sve stvarno dešava.

Pitanja i problematika o kojoj smo govorili složena je i o njoj postoje mnoga mišljenja i razilaženja, pa čak i neugodna intelektualna sukobljavanja. Žalosno je i za muslimansku zajednicu pogubno upravo to što istraživači i učenjaci specijalizirani za ova pitanja veoma rijetko žele da o ovome raspravljaju i da u skladu s principima kur'anske upute i odgovornostima namjesništva, te djelatnim intelektualnim i pedagoškim smjernicama, pokušaju naći adekvatne odgovore, popuniti određene šupljine u značenju i tumačenju, i na taj način spriječiti štetu koja može biti nanesena našem vjerskom ubjeđenju i razumu.

Nužnost metodološke reforme i kulturne revitalizacije

Usljed manjkavosti naše metodologije mnogi tekstovi koji nisu vjerodostojni, bilo zbog slabosti u lancu prenosilaca ili po osnovi sadržaja teksta, postali su ispravni kroz kritiku teksta ili komparativnu analizu prenosilaca u kontekstu i svjetlu prenesenog sadržaja. Neki od ovih tekstova zaista su vjerodostojni; međutim, pojavili su se u karakterističnim i specifičnim okolnostima čija stvarna ishodišta danas ne možemo sa sigurnosti utvrditi, niti možemo biti potpuno sigurni u njihove ciljeve koji su odgovarali datom vremenu i prostoru. Zbog toga dolazi do pogrešnog razumijevanja i kontaminacije našeg kulturnog naslijeđa i mentaliteta, a samim tim i otvaranja prostora za različite devijantne forme, te mitove i legende koji pogubno utječu na odgovornost namjesništva, znanstveni mentalitet i duhovne potencijale mladih snaga našeg društva.

Cilj svih prethodnih razmatranja nije iznošenje nekog konačnog stava o bilo kojem od navedenih problema, već nastojanje da se otvore vrata staloženog znanstvenog i metodološkog dijaloga između islamskih učenjaka i intelektualaca specijaliziranih za metodološka i kulturološka pitanja. Kroz dijalog bi trebalo jasno definirati i postaviti ciljeve i nastojanja, te u skladu s duhom i principima Šerijata i s obzirom na stvarnost u kojoj se nalazi naše društvo, pronaći rješenje kako da naše nepromjenljive principe oslobodimo okova, a u isto vrijeme usvojimo novine i suočimo se s izazovima. Zbog toga moramo marljivo raditi na oslobođenju i reformi metodologije islamske misli i koristiti se vlastitim sredstvima i mogućnostima kako bismo revitalizirali vlastitu kulturu i oduprli se nekompetentnim stručnjacima, bolesnim dušama i posjednicima velikih bogatstava.

3. Pedagoška smušenost: odnos i polazište

Ukoliko zaista želimo u islamskom društvu probuditi snagu i želju za promjenom i reformom i raditi na implementaciji projekta

islamskog preporoda i njegovih uzvišenih ciljeva, moramo se pozabaviti promjenom odnosa prema pedagoškim pitanjima i problemima. Islamsko društvo iznjedrilo je mnoge učenjake i intelektualce koji su pisali, propovijedali i intenzivno ukazivali na slabosti koje su zadesile ummet, ali do danas naša zajednica nije uspjela proizvesti potrebnu promjenu i prevladati bolesti od kojih još bolujemo. Smatramo da spomenuti prosvijećeni umovi nisu posvetili dovoljno pažnje dimenziji odgoja djece u dobu djetinjstva, koje predstavlja osnovu preporoda i reforme, a u isto vrijeme je potpuno zanemareno i do krajnjih granica zapostavljeno u islamskoj misli i ostalim društvenim i intelektualnim aktivnostima. Degeneracijom pedagoške misli – koja predstavlja dio degeneracije društvene i humanističke misli uopće – indirektno je došlo do deformiranja cjelokupne društvene vizije. Širenjem bolesti apsolutizma i prisile u politici, pedagogiji i misli općenito, došlo je do razvijanja negativnih trendova i društvenog nasilja, jer kao što šura, pravda i snaga zavise od zdravorazumskog promišljanja i kulture, tako i napredak i razvoj zavise od odgoja i obrazovanja.

Društvo prisile, terora i apsolutizma društvo je jedinke i nadvladavanja, u njemu se gubi uloga drugog i drugačijeg, a jača snaga pojedinca koji posjeduje vlast nad slabijim, koje porobljava. Tako se u svakom pojedincu razvija mentalitet roba, koji je potčinjen onom ko je snažniji od njega. U isto vrijeme – usljed preživljenog poniženja i degradacije – jedan takav pojedinac, kada i ako ojača i stekne vlast, porobljava i tlači slabije od sebe. Između pripadnika porobljenog društva ne razvijaju se veze utemeljene na solidarnosti i potpomaganju, već dolazi do izražaja sebičnost, individualizam i nezasića glad za bogatstvom. Društvo se gubi u zavisnosti, potčinjenosti i apsolutizmu i to ide unedogled sve do posljednjeg i najvećeg diktatora, koji nema više koga obožavati osim samog sebe, niti se pokoravati ikome drugom osim još većoj, u našem slučaju, stranoj sili.

Sasvim je logično da u društvu ropskih mentaliteta, apsolutističke hijerarhije i individualističke misli pitanje djeteta i njegovog odgoja zauzima jedno od posljednjih mjesta na skali prioriteta, te da je potpuno zanemareno i zapostavljeno. Dijete i njegov odgoj u jednom ovakvom društvu ne predstavljaju garant budućnosti, sjeme napretka, izvor nade i svjetlosti prema kojem se okreće. Osobe s mentalitetom roba sposobne su samo da se odazivaju i pokoravaju. Za njih nije karakteristično da pitaju ili budu upitani za nešto, da raspravljaju, niti da slijede svoje snove utemeljene u duši još od vremena djetinjstva. Oni samo mogu da, bez ikakvog otpora i odgovornosti, uče napamet zadato gradivo i slijepo slijede svoje autoritete. To je pedagogija porobljenog društva. U njemu što javno, što tajno kažnjavanje i zastrašivanje predstavljaju dvije osnovne metode i dva najvažnija sredstva dolaska do cilja.

Nužnost uvažavanja relacije između spoznajne i duhovne pedagogije

Možemo konstatovati da se, u već postojećim spoznajnim, pedagoškim i obrazovnim metodama i konceptima, ne poklanja dovoljna pažnja Poslanikovom, a. s., načinu obraćanja djeci, koje se temelji na prijateljstvu, ljubavi, pažnji, brizi, poštovanju i podršci. Ne postoje, također, ni znanstveno utemeljene sociološke studije koje proučavaju fenomen djetinjstva i njegovih potencijala nužnih za provedbu kvalitetne reforme i preporoda jednog civiliziranog društva. Zbog toga, uz pomoć svih zdravorazumskih intelektualnih i pedagoških metoda, intelektualni preporod mora početi od maksimalnog i direktnog ulaganja u polje pedagoških nauka, koje su potrebne kako bi se nanovo oblikovala i revitalizirala, a potom i oslobodila osobenost muslimanskog čovjeka. Tako bi se u konačnici formirao postojan i stamen pojedinac kao djelatan član snažnog, postojanog, zdravog i solidarnog društva, utemeljenog na osnovama proaktivnog uma kada je u

pitanju spoznaja, te okarakterisan duhovnim osobinama vjere-
jećeg, slobodnog, hrabrog i plemenitog čovjeka u pogledu du-
hovne konstitucije.

Ako želimo da duhovnu izgradnju i oblikovanje mentaliteta
jednog muslimanskog djeteta, te mogućnost djelatne promjene
personificirane u duhu vjere, tevhida, solidarnosti i Bogom da-
tog namjesništva, vratimo ispravnim i naprednim znanstvenim
osnovama, onda moramo spoznati ono što je konstantno i pro-
mjenljivo u metodologiji odgoja djece i unaprijediti i produbiti
pedagoška istraživanja u svjetlu nepromjenljivih islamskih prin-
cipa. U svemu tome moramo biti svjesni da naše metode, sred-
stva, naponi i nastojanja moraju biti u skladu s neprestanim na-
pretkom teorijske i praktične nauke, prirodom promjena i izazo-
va, te posebno s potencijalima i sklonostima samog djeteta, kako
bi se na što efikasniji način u djetetu razvile i unaprijedile spo-
sobnosti i osobine presudne za njegovo kvalitetno učešće u iz-
gradnji društva i boljitku zajednice.

*Degeneracija pedagoške misli posljedica je lošeg odnosa
prema Poslanikovoju, a. s., tradiciji*

S obzirom na nedovoljnu razvijenost društvenih nauka, te ma-
njak svijesti o važnosti Poslanikovih, a. s., pedagoških metoda,
nimalo ne čudi zašto se kroz historiju islama nisu pojavile ozbilj-
nije pedagoške studije i istraživanja. Ispravna slika kompletne
situacije, koja nam kazuje dokle je islamsko društvo sa svojim
potencijalima došlo, može se sagledati kroz paradoks općih
osnovnih škola, koje svojim plaćanjem održava uglavnom siro-
mašni dio stanovništva, te kroz stanje njihovih inferiornih na-
stavnika i primitivnih metoda podučavanja.

Ako pažljivo pogledamo, vidjet ćemo da naš civilizacijski na-
zadak, naspram napretka ostalog svijeta, leži u činjenici da je do-
prinos odgoju i obrazovanju spomenutih osnovnih škola iznimno
mali i zanemariv, uprkos učinjenom trudu i zalaganju intelektoa-

laca i učenjaka, i da je zasnovan na okoštanim i ograničenim promišljanjima i zapažanjima. Sve ovo svjedoči izrazitu zaostalost, inferiornost i ograničenost metoda i koncepata, a samim tim i intelektualnih i kulturoloških potencijala spomenutih škola.

Potpuno je pogrešno percipirati stvarno stanje odgoja i obrazovanja u islamskom društvu danas kroz savjete privilegiranih i elitnih, gospode i vladara koji upućuju odgovajatelje svoje djece na načine kako treba da vrše svoju ulogu i dužnost, ili pak kroz mišljenja i zapažanja nekolicine učenjaka i intelektualaca. Ništa od ovoga nema veze s odgojem i obrazovanjem u novijoj historiji islamskog društva. Širenje političkih i intelektualnih devijacija u praksama muslimanskog vođstva posljedica su veoma raširenog fenomena specijalnog obrazovanja rezervisanog samo za bogate i privilegovane koje organiziraju uglavnom stranci. Otuda dolazi degeneracija našeg kulturnog naslijeđa i zbog toga nestaje proaktivne snage u državama islamskog svijeta.⁴³

43 Mentalitet potčinjavanja i uzdizanja manifestira se kroz odnos između povlaštene manjine, koja uživa svakovrsne privilegije i bogatstva oduzeta od društva, i potlačene i potčinjene većine, kojoj je dodijeljeno poniženje, degradacija i porobljavanje. Ugrožavanje i oduzimanje ljudskih prava u islamskom svijetu jedan je od osnovnih uzroka nazadnosti našeg društva, a također i jedan od pokazatelja kako je društvo potpalo pod vlast i utjecaj drugih sila. Fenomen „kućne posluge“ i način kako se prema ovim ljudima u islamskim zemljama odnosi također predstavlja jedan od najružnijih segmenata ovog mentaliteta, jer, kod većine poslodavaca, bez ikakve kontrole i bez imalo ljudskosti, ugrožavaju se osnovna prava ovih ljudi, prvenstveno u smislu manjka plemenitosti i samilosti, a potom i kroz mizerne plaće i uskraćivanje zasluženog odmora. Apsolutistički mentalitet na ove uboge ljude gleda kao na dekadentna stvorenja, ili pak potpuno drugu rasu, koja zaslužuje samo zgražanje i okrutnost. Ovo nije ispravno i nije u redu. Ne možemo prihvatiti da se prema ovim ljudima odnosimo grubijanski i nepravedno, i da se oni, pritisnuti svojim izuzetno teškim stanjem, iscrpljuju do same smrti. Moramo istinski i duboko promišljati o ovim mentalitetima, pogubnim praksama, devijacijama i degeneracijama, i to na osnovu islamskih principa i koncepata koji uvažavaju i promoviraju pojmove ljudskog i muslimanskog bratstva, pravde, altruizma i udjeljivanja, ponirući duboko u vlastitu dušu, kulturu i društvo. Sa svim ovim moramo se hrabro i odvažno suočiti još u ranim stadijima odgoja naše djece, kada se razvija njihov senzibilitet i temeljna uvjerenja, a sve kako bismo u konačnici izgradili snažno društvo sposobno da se suoči s problemima razjedinjenosti, neznanja, tlačenja slabih, ali i s apsolutizmom vlastitih neprijatelja. Selektivno čitanje historije naše nazadnosti ne može nam

4. Između prošlosti i sadašnjosti: ishodišta i osnove idealne pedagogije – Poslanikove, a. s., pedagoške metode

Ako želimo razumjeti stanje u kojem se islamsko društvo danas nalazi, moramo metodološki i objektivno sagledati situaciju od samog početka. Time bismo spoznali stvarnu prirodu vlastitih propusta i uzroke koji su doveli do stagnacije, iz kojih bismo uzeli pouku i ibret. Ako je kur'anski govor osnova naše misli i sistem po kojem živimo, onda su Poslanikove, a. s., pedagoške metode, koje nalazimo u njegovom praktičnom sunnetu i svakodnevnom životu, uputama, ličnim karakteristikama i načinu odnosa prema ljudima, osnova i temelj našeg ponašanja. Kur'anski principi, ishodišta i vrijednosti potvrđuju Poslanikov, a. s., karakter, koji se manifestira kroz njegovu osobenost, lijepo ponašanje i poslanstvo. Kur'an konkretno karakterizira Poslanika, a. s., kao čovjeka postojanog duha, punog ljubavi i milosti i osobu na najvišem stepenu morala:

A tebe smo samo kao milost svjetovima poslali. (el-Enbija, 107)

Jer ti si, zaista, najljepše ćudi. (el-Kalem, 4)

Samo Allahovom milošću ti si blag prema njima; a da si osoran i grub, razbjegli bi se iz tvoje blizine. Zato im praštaj i moli da im bude oprošteno i dogovaraj se s njima. A kada se odlučiš, onda se pouzdaj u Allaha, jer Allah zaista voli one koji se uzdaju u Njega. (Alu Imran, 159)

Muslim prenosi hadis od Ibn Sa'da a on od Aiše, r. a., majke pravovjernih, da je rekla: „Poslanik, a. s., nije nikada udario ženu ili roba, nije nikada nikoga udario, osim ako nije bio u borbi na Allahovom putu...” Buhari i Muslim prenose od Enesa, r. a., da je rekao: „Služio sam kod Poslanika, a. s., (dok je bio dječak) deset

pomoći da spoznamo neizmjernu štetu koja je nanesena našem biću, niti nam može olakšati spoznaju uzroka slabosti i devijantnost, koji kao crvi izjedaju tkivo naše egzistencije. Samo objektivan i hrabar pristup, bez imalo straha, može pomoći da problemu pristupimo ispravno.

godina i nikada mi nije rekao ni „uf“, niti mi je rekao za nešto što sam uradio zašto si to uradio, ni za nešto što nisam uradio zašto to nisi uradio.“ U drugoj predaji se navodi: „Poslanik me nikada nije izgrdio, udario ili naružio. Nije se na mene nikada namrštiio niti me kaznio za neki posao koji sam aljkavo uradio. Ako bi me neko od njegove porodice nešto opomenuo, rekao bi im: “Pustite ga, šta je određeno da bude, bit će.“

Ebu Hurejre, r. a., prenosi da je Poslanik, a. s., rekao: „Upotpunjen je iman kod vjernika lijepoga morala, a najbolji od vas su oni koji se najbolje odnose prema svojim suprugama.“ Ibn Madže prenosi da je Poslanik, a. s., rekao: „Najbolji od vas je onaj koji je dobar prema svojoj porodici, a ja se prema svojoj porodici najbolje odnosim.“ Aiša, r. a., također kaže: „Nikada nisam vidjela Allahovog Poslanika, s. a. v. s., da je uzvrćao na učinjenu nepravdu, izuzev kada se povrijede Allahovi propisi, a kada bi se oskrnavio neki od Allahovih propisa, tada bi se žestoko rasrdio. I nikada nije birao između neke dvije stvari a da nije izabrao lakšu, ukoliko ne bi bila zabranjena.“

Buhari i Muslim također prenose da je Aiša, r. a., rekla: „Zaista je Allah milosrdan i u svemu voli milosrđe.“ Tirmizi prenosi predaju od Ebu Zerra: „Jedan čovjek je rekao Poslaniku, a. s.: 'Posavjetuj me!' Poslanik, a. s., mu reče: 'Boj se Allaha gdje god da si!' Čovjek reče: 'Reci mi još.' Poslanik odgovori: 'Poslije svakog grijeha učini dobro djelo kako bi poništio grijeh.' Ovaj reče: 'Još me posavjetuj.' Na to Poslanik, a. s., odgovori: 'Nastoj uvijek da se prema ljudima ponašaš na najljepši način.'“

Ebu Davud i Tirmizi prenose da je Poslanik, a. s., rekao: „Milostivi će se smilovati milosrdnim, budite milostivi prema onima na Zemlji, pa će prema vama biti milostiv Onaj Koji je na nebesima.“ Imam Ahmed prenosi od Ebu Derdaa da je rekao: „Nisam ni vidio ni čuo Poslanika, a. s., da govori, a da nema osmijeh na licu.“ Imam Ahmed, el-Hakim i el-Bejheki prenose od Ebu Hurejre, r. a., da je rekao: „Rekao je Poslanik, a. s.: 'Poslan sam da usavršim plemenite čudi kod ljudi.'“

Ljubav, podrška i hrabrost ishodišta su Poslanikove, a. s., pedagogije

Ljubav, nježnost, milost, blagost i poštovanje predstavljali su osnovna ishodišta iz kojih su izvirale pedagoške metode Poslanika, a. s., pomoću kojih je razvijao i oblikovao duhovno i intelektualno biće tadašnjih mladih naraštaja i djece. Bez nužne spoznaje specifičnosti ovih dimenzija i bez svijesti o njihovoj presudnoj ulozi u kvalitetnoj izgradnji duhovnoga bitka i mentaliteta jednog djeteta, nećemo uspjeti spoznati ni razloge zašto nisu uspješno u praksu provedeni projekti obnove i reforme islamskog društva, niti ćemo razumjeti uzroke nepostojanja snage pomoću koje bi se ostvarili njegovi najveći ciljevi i oblikovale generacije sposobne da iznesu teret reforme i suoče se s izazovima pred kojim stoji ummet.

Vidjeli smo kako se Poslanik, a. s., obraćao jednom djetetu, Ibn Abbasu, r. a., i kako je nastojao da između njega i Allaha, dž. š., uspostavi neraskidivu vezu zasnovanu na ljubavi i potpunoj svijesti, te kako ga je podsticao da bude hrabar i samopouzdan. Vidjeli smo također kako je za vrijeme obavljanja namaza pazio da ne povrijedi osjećaje svog malog unuka koji mu se popeo na leđa, pustivši ga da se igra i čekajući da sam siđe s njega. Poslanik, a. s., je vodio brigu o djetetovom dignitetu i poštovao je djecu i njihove osjećaje. Kada bi Poslanik, a. s., prolazio pored nekog djeteta, nazvao bi mu selam jednako kao i odraslom čovjeku, djecu je tretirao kao odrasle i nije ih ponižavao i zanemarivao ako bi skupa sjedili, volio je da se šali s njima i savjetovao je da se prema njima plemenito odnosi i pravedno postupa.⁴⁴

44 Prenose Buhari i Muslim od Sehla ibn Sa'ada, r. a.: „Donijeto je Allahovom Poslaniku s. a. v. s. da pije, s njegove desne strane bijaše neko dijete, a s njegove lijeve strane bijahu odrasli ljudi. Kada je popio dio, upita ono dijete: "Hoćeš li mi dozvoliti da njih prvo poslužim" – ovo je bilo učtivo obraćanje –, a dijete odgovori: 'Ne tako mi Allaha, nema dostojnijeg od tebe kome može pripasti moj dio!' Nato ga Allahov Poslanik, a. s., uze svojim rukama. Ovaj dječak bijaše Abdullah ibn Abbas. Vidjeti: el-Kušejri, *Sahih el-Muslim*, op. cit., tom 3, str. 1604, hadis br.

Griješi svako ko misli da je fizičko i verbalno kažnjavanje ispravna pedagoška metoda. To je uistinu samo znak slabosti majki i očeva, problem nepostojanja pravih metoda i sredstava, te efikasan način degradacije djetetove osobnosti i ubijanje svakog vida samopouzdanja i samopoštovanja. Najgore što možemo vidjeti u tradiciji naših naroda jeste obilježje provođenja zakona džungle, intenzivnog slabljenja islamskog duha i morala i sve raširenija praksa prihvatanja tjelesnog kažnjavanja od strane odraslih i jakih kao normalne pedagoške metode, i to usmjerene ne samo prema djeci već i prema odraslima koji su u nečijoj službi. Kao da je ovo postalo zakonsko pravo svakoga ko ima vlast i moć.

Ovaj pogubni fenomen predstavlja konkretan dokaz i znak vjerskog, moralnog i pedagoškog urušavanja i degradacije koji su zadesili ummet. To je upravo ono što je rasrdilo našeg Poslanika, a. s., kada je vidio kako vlasnik pruža ruku da udari svog roba. Poslanikova, a. s., ljutnja nije se smirila niti je ovoga čovjeka moglo išta iskupiti sve dok nije oslobodio roba kojeg je htio istući.⁴⁵ I ne samo to, Poslanik, a. s., je prokleo one koji uznemi-

2030. Prenosi se od Ebu Hurejre da je rekao: „Rekao je Poslanik, a. s.: ‘Ko kaže djetetu: „Dođi, evo ti!“, a ne da mu ništa, to mu se ubraja u laž.’“ Eš-Šejbani, *Musned Imama Ahmeda ibn Hanbela*, op. cit., tom 15, str. 520, hadis br. 9836. Čudnovato je i zanimljivo i to da majke u Americi kada svojoj djeci u parku ili na nekom od igrališta žele nešto objasniti ili ih na nešto upozoriti, ne obraćaju im se iz uspravnog položaja, niti blago pognuti prema njima, već kleknu ili čučnu tako da im lice dođe u ravan s licem djeteta. Također želim spomenuti i situaciju kojoj sam svjedočio: jedna se žena, nakon što je u prodavnici kupila namirnice, platila ih i spakovala, uputila prema izlazu, gurajući jednom rukom kolica, a drugom rukom držeći malo dijete. Krenula je da pređe ulicu kojom su prolazili automobili i dođe do parkinga. U jednom trenutku okrenula se i upitala dijete da li želi da se popne na kolica ili da hoda do auta, pa je dijete odabralo da hoda. Ona je potom nastavila da gura kolica, držeći dijete drugom rukom za ruku. Ne čudi da je dijete, uz ovakav način odgoja, pokazalo da ima samopoštovanje i potencijal da izraste u hrabru i stamenu ličnost, odgojenu da brani svoja prava i ne dopuštajući da ga ugnjetavaju i tlače.

45 Muslim prenosi od Ebu 'Alija Suvejda ibn Mukrina, r. a., da je rekao: "Bilo nas je sedmerica braće i imali smo samo jednu robinju. Kada ju je naš najmlađi brat ošamario, Allahov Poslanik, s. a. v. s., naredio nam je da je oslobodimo." El-Kušejri, *Sahih el-Muslim*, op.cit., tom 3, str. 1679, hadis br. 1658. Muslim

ravaju i udaraju životinje,⁴⁶ pa kako onda iko može opravdati nasilje i kažnjavanje djece kao pedagošku metodu.

Ljubav je snaga i pokretač: razvijanje čvrstih i plodonosnih veza

Ljubav je snaga koja rađa povjerenje, sigurnost i hrabrost. Kroz veze utemeljene na iskrenoj ljubavi između djeteta i odgajatelja javlja se i razvija djelatna opredijeljenost djeteta da brine o zadovoljstvu onoga koga voli, bilo da se radi o njegovom Gospodaru, vjeri, Poslaniku, a. s., roditelju ili učitelju. U takvim vezama nema mjesta negativnim osjećajima poput straha, odbojnosti i otpora, koji se javljaju usljed prisile i nasilnog kažnjavanja, a koji u djetetu neminovno poništavaju ljubav, samopoštovanje, pravednost i plemenitost. Pošto u islamskom društvu ne postoji dovoljno zdravog razuma i opredijeljenosti ka proučavanju pedagoških metoda, niti su te iste metode ikada našle svoje mjesto u naučnom, pedagoškom i društvenom diskursu islamskog pogleda na svijet, možemo vidjeti da majke i očevi, te profesori i odgajatelji, pogrešno razumiju koncepte ljubavi, slobode i sistema,

prenosi od Ebu Mes'uda el-Bedrija da je rekao: „Jednom prilikom bičem sam udarao svoga roba, pa sam iza sebe čuo nekog da govori: ‘Znaj, Ebu Mes'ude!’, ali toliko sam bio pod utjecajem srdžbe da uopće nisam registrirao šta mi se govori. Nakon što mi se približila osoba koja mi se obraćala, vidio sam da je to Božiji Poslanik, a. s., koji je govorio: ‘Znaj, Ebu Mes'ude, znaj, Ebu Mes'ude!’” Tada je Ebu Mes'ud bacio bič iz svoje ruke, dok je Božiji Poslanik govorio: “Znaj, Ebu Mes'ude, da je Allah moćniji nad tobom više nego što si ti moćan nad njim (robom).” Ebu Mes'ud je rekao: “Poslije toga nikada nisam udario svoga roba.” (El-Kušejri, *Sahih el-Muslim*, op.cit., tom 3, str. 1280, hadis br. 1659)

- 46 Buhari i Muslim penose da je Ibn Omer, r. a., rekao: „Poslanik, a. s., je rekao: “Žena je kažnjena zbog mačke koju je zatvorila, jer je mačka umrla. Žena je dospjela u vatru, jer je mački, pošto ju je zatvorila, uskratila hranu i vodu, sve dok nije uginula; nije je pustila da se hrani sa zemlje.” Vidjeti: *Sahih el-Buhari*, op. cit., tom 2, str. 834, hadis br. 2236. (El-Kušejri, *Muslimov Sahih*, op. cit., tom 4, str. 1760, hadis br. 2246). Buhari prenosi od Ibn Omera da je Poslanik, a. s., rekao: „Proklet je onaj koji za metu uzima ono što ima dušu.” Vidjeti: el-Kušejri, *Sahih el-Muslim*, op. cit., tom 3, str. 1549, hadis br. 1958. Muslim također prenosi od Ibn 'Abbasa da je rekao: „Jednom je Poslanik, a. s., prošao pored magarca koji je imao žig na licu pa je rekao: ‘Proklet bio onaj koji ga je žigosao.’” Vidjeti: *Sahih el-Muslim*, op.cit., tom 3, str. 1673, hadis broj 2117.

smatrajući kako su međusobno suprotstavljeni i kontradiktorni, a ustvari su itekako u suglasju i skladu jedni s drugima.

Ljubav ne podrazumijeva ekstremno ispoljavanje emocija, niti ispunjavanje svih želja djetetu, a prelaženje preko njegovih grešaka i propusta. Prava ljubav je srž međusobne povezanosti između djeteta i odgajatelja, utemeljena na aktivnom izražavanju pažnje, iskrenosti i poštovanja u cilju ispunjavanja potreba djeteta i provedbe različitih metoda kako bi se na osnovu islamskih principa djetetu obezbijedila zdrava sredina, u kojoj će moći pravilno odrastati, sazrijevati i razvijati vlastite potencijale. Ovo podrazumijeva ulaganje velikog napora i strpljenje na putu razumijevanja djetetove ličnosti, karaktera i stadija u kojem se dijete trenutno nalazi, te spoznaju pedagoških metoda potrebnih za pravilan pristup djetetu kako bi se u konačnici dijete uputilo na ispravan put odrastanja.

Sloboda je snaga: granice i regulative

Budući da mnogi roditelji ne poznaju dovoljno dobro pedagoške metode i koncepte, a intelektualci, mislioci i pedagozi ne uspijevaju ispuniti svoju ulogu znanstvenika i prosvjetitelja, koncept slobode kod većine predstavlja ustvari skidanje okova s pojedinca kako bi mogao bez smetnje raditi šta god mu padne na um, ispunjavati vlastite želje i prohtjeve i voditi se vlastitim žudnjama i kapricima. Ovo je potpuno pogrešno shvatanje, i, ako se ovako nastavi, neminovno će doći do haosa, nereda i totalnog rušenja sistema. Ljudska sloboda ima granice, pravila i nepromjenljive principe, koji proizlaze iz čovjekove prirode i karaktera jednog društva i koji se moraju poštovati, razumjeti i obavezno uzeti u obzir. Čovjek i njegovo društvo predstavljaju kompleksan sistem, koji počiva na određenim principima i koji ima svoja ograničenja. Ukoliko se oni ne uzmu u obzir i ne budu se

poštovali, doći će do urušavanja kompletnog sistema. Ovaj sistem sličan je sistemu atoma, ćelije ili galaksije. Međutim, u okviru spomenutih principa i ograničenja ljudskoga društva svakako postoji prostor za čovjekovo slobodno djelovanje.

Čovjek ne može i ne smije drugom čovjeku osporiti pravo na izbor i odgovornost. Obaveza jednog društva jeste da svojim pripadnicima predoči prava, obaveze i odgovornosti, da ih poduči, i omogući im da u potpunosti mogu ostvariti svoje pravo na slobodu, uz svijest o posljedicama i odgovornostima. Čovjek također mora biti svjestan i svojih obaveza prema društvu, sistemskih ograničenja, pravila i konstanti koje određuje zakon shodno principima šure i kolektivne mudrosti islamskog ummeta, jer je srž slobode, nesumnjivo mogućnost provedbe i ispunjavanja obaveza, preuzimanje odgovornosti, odgajanje duše da teži ka Istini, provođenje ciljeva Bogom danog namjesništva, te permanentni napredak na putu istine, pravde i dobročinstva.

Islamski zakon propisuje slobodu vjere, ubjeđenja i misli, te postavlja ograničenja kada su u pitanju čovjekovi osjećaji i skrivene misli, naročito ponašanje vezano za nestalnu i promjenljivu čovjekovu prirodu, njegove strasti i težnje. Zato je neprikladno propitivati ljudske osjećaje i osuđivati i istraživati unutrašnje sklonosti i težnje pojedinaca. Prema islamskom zakonu, čovjeku se može suditi samo za očigledno učinjen prekršaj ili nasilje učinjeno nad nekim drugim. Šerijat čak osuđuje one koji špijuniraju i ispituju šta čovjek radi u svom privatnom prostoru i one koji samo istražuju ljudske mahane i slabosti i iznose ih na vidjelo. Islam se slaže sa svim velikim misliocima koji su ustanovili da sloboda predstavlja mogućnost svakog čovjeka da ostvari svoj interes i ponaša se shodno vlastitom ubjeđenju sve dok to ne šteti drugima. Tačnije, čovjekovo slobodno djelovanje ostvaruje se u okviru zajedničkih interesa koje regulišu zakoni utemeljeni na uvjerenjima društva i njegovoj viziji koja počiva na osnovama koncepta islamske šure.

Razlika između islama i ostalih savremenih društava jeste u tome što je islam jedina vjera čija je objava sačuvana i koja utemeljuje i potvrđuje – budući da joj je izvor Božansko apsolutno i univerzalno znanje – nepromjenljive principe dobrobiti i permanentnog unapređivanja ljudskog društva i njegovih univerzalija u kompleksnim mrežama ljudskih odnosa, kako u sadašnjosti, tako i u budućnosti. Islamski principi svoje ishodište imaju kod Stvoritelja čitavog kosmosa i Posjednika svih univerzalnih i partikularnih znanja o onome što je stvorio. To je pokazatelj istinitosti poslanstva i dokaz njegovog kredibiliteta kroz vrijeme i prostor:

Mi ćemo im pružati dokaze Naše u prostranstvima svemirskim, a i u njima samim, dok im ne bude sasvim jasno da je Kur'an istina. A zar nije dovoljno to što je Gospodar tvoj o svemu obaviješten? (Fussilet, 53)

Alternativa islamu ne može biti niti jedno društvo čije su poslanice izmijenjene i iskrivljene i koje je izgubilo moć spoznaje ograničenja slobode društvenog sistema usljed nepoštovanja temeljnih i nepromjenljivih vrijednosti, gdje pojedinac ne učestvuje u dobrobiti cjelokupnog društva. Evropa više nema snage da se vrati izgubljenim tradicionalnim vrijednostima koje je naslijedila od kršćanstva i islama. Božanstvo svakog pojedinca postala je njegova strast, ideje i ubjeđenja su u konfuziji, čovjekov dignitet potpuno je ogoljen, nasilje i anarhija stalno se šire, urušava se institucija porodice, jačaju snage prisile i niskih strasti, dok svaka individua – u skladu sa spoznajom vlastitih interesa i strasti – odlučuje koje će vrijednosti odabrati, a koje odbaciti i to bez ikakvih konkretnih i zdravorazumskih dokaza i bez svijesti o mogućim katastrofalnim posljedicama.

Intelektualci su – više nego iko drugi – postali kolebljivi, stalno iznoseći različita mišljenja bez ikakvih uporišta, ponavljajući već znano. Zapadni učenjaci pokušavaju u potpunosti

spoznati i ovladati prirodnim zakonitostima, ali to ne uspijevaju, jer pitanje potpune spoznaje prirodnih zakona i univerzalnih principa prevazilazi sposobnosti našeg razuma. Upravo zato skoro svakodnevno iznose određene teorije, a potom ih korigiraju i mijenjaju. Svaki čas pojavi se neka nova škola ili pravac u nauci. Vladavina materijalnog i opipljivog posljedica je besciljnog kretanja u nauci, prisila, nemogućnosti spoznaje nepromjenljivih principa strukture i sistema ljudskog društva i ograničenja ljudske slobode. Pripadnici bilo kojeg društva, ako žele sačuvati vlastito društvo od propadanja i urušavanja, moraju obratiti pažnju na zvukove mašina, mnoštvo tehnoloških sredstava i sve češću prijetnju koju izaziva moderno naoružanje:

Zašto ne putuju po svijetu pa da vide kako su završili oni prije njih? Oni su bili od njih jači, i zemlju su orali i obrađivali je više nego što je obrađuju ovi, i poslanici su im donosili jasne dokaze; Allah im nije učinio nepravdu, sami su sebi nepravdu nanijeli. (er-Rum, 9)

Ako pogledamo moralno i društveno stanje u kojem se nalazi, Zapad je danas više nego ikada u potrebi da prihvati temeljne istine i principe islamske objave, koja je u cijelosti sačuvana, i da uz pomoć nje spozna društvena ograničenja i granice ljudske slobode. Što se tiče islamskog društva, koje još uvijek baštini vezu s Božanskom objavom i njenim univerzalnim principima, većina njegovog intelektualnog naslijeđa i apsolutističke, kolonijalne i despotske zaostavštine, negativno je utjecala na koncept šure i slobode u društvu i proizvela dominaciju podaničke misli i ropskog mentaliteta. Ovako teška situacija zahtijeva potpuno pročišćenje, rekonceptualizaciju i revitalizaciju islamske znanstvene, a samim tim i pedagoške misli, i to od svih, pa i najsitnijih oblika apsolutističke misli, kako bi se u konačnici obnovio i povratio osjećaj istinske slobode i proaktivne intelektualne hrabrosti, te ponovno uspostavilo društvo šure i njene instituci-

je. Dakle, islamski narodi moraju težiti ka ostvarivanju koncepta *slobode ustrojstva* kako bi se uspješno suočili sa Zapadom, koji nastoji provesti koncept *ustrojstva slobode*.

Suština sistema i uređenja: navika i osjećaj dostojanstva i odgovornosti

S pedagoškog aspekta, sistem i uređenje ne podrazumijevaju silu, ponižavanje, zastrašivanje ni slijepo slijedenje, već prvenstveno navikavanje i odgajanje vlastite duše da bude svjesna prava i odgovornosti, te upokoravanje čovjekove volje i duhovne snage i njihovo usmjeravanje u smjeru poštovanja ljudskog dostojanstva. Služeći se zdravorazumskim i ispravnim pedagoškim sredstvima, moramo se suočiti s morbidnim metodama koje zahitijevaju i podstiču fizičko kažnjavanje djece, te nastojati razumjeti uzroke koji su doveli do pojave i širenja ovih metoda. U tom smislu, ne smijemo se osvrutati na propuste iz prošlosti, moramo pokušati razumjeti okruženje u kojem dijete odrasta, faktore koji su doveli do ovog pogubnog stanja, te sredstva i postupke odgajatelja ove djece.

U situaciji kada je baš potrebno ili nužno da se dijete fizički kažnjava, mora se voditi računa o tome da to može učiniti samo staratelj djeteta, i to samo i isključivo nakon što su iscrpljene sve druge djelatne opcije sankcionisanja poput udaljavanja djeteta, skretanja pogleda, kritikovanja ili uskraćivanja nekih povlastica i privilegija. U svemu tome mora se posebno voditi računa o duhovnom zdravlju djeteta i paziti da se ne povrijedi njegov ljudski dignitet. Fizičko kažnjavanje djece mnogo je teži i opasniji vid nasilja od kažnjavanja odraslih. Nema ništa časno ni plemenito u potcjenjivanju i nepoštivanju digniteta jednog djeteta i pribjegavanju fizičkom kažnjavanju za svaki prekršaj, bio manji ili veći, svejedno. Ovakav odnos odraslih prema djeci u stadiju njihovog razvoja u djetetu samo može proizvesti negativne posljedice i omogućiti razvijanje raznih devijantnih oblika koji mogu biti pogubni za jed-

nu stasavajuću ličnost u budućnosti. Puniti glavu djeteta raznim nepotrebnim informacijama i tjerati ga da napamet uči i deklamuje fraze i definicije, a pri tome zanemarivati duhovnu dimenziju djeteta i ne obraćati pažnju na stasavanje njegove duhovne konstitucije, mentaliteta i moralnog digniteta, isto je kao i sipati običnu vodu u benzinski rezervoar automobila – nećete moći upaliti i pokrenuti automobil, ali isto tako nećete ni napojiti žednoga.

Ljubav je snaga iz koje se rađaju čvrste i plodonosne veze, uz pomoć nje razvija se prijateljstvo, lojalnost, povjerenje i veza između djeteta i odgajatelja. Ako odgajatelj bude posvećen potrebama djeteta, ako ga bude podsticao, hrabrio, iskazivao ljubav, simpatiju i poštovanje, onda će i dijete imati povjerenja u odgajatelja i nastojati da on bude zadovoljan. Rezultat ovakvog odnosa bit će zadovoljno dijete, koje, časnom i posvećenom odgajatelju, neće biti teško uzeti za ruku i povesti pravim putem odrastanja.

Osnovni stepeni u razvoju djeteta i kako se ispravno postaviti prema njima

Sposoban i kompetentan odgajatelj u prvom redu nastoji da se upozna s mentalnim, intelektualnim, duhovnim i tjelesnim karakteristikama jednog djeteta, kako bi mogao, u skladu s djetetovim specifičnim osobinama i potencijalima, aktivno učestvovati u njegovom intelektualnom i duhovnom razvoju i izgradnji njegove ličnosti, u svemu tome nastojeći da nepotrebno ne optereti dijete, ali i da ne dozvoli da njegovi potencijali ostanu nerazvijeni.

Dijete u dobi ispod sedam godina pozitivno reaguje na blag odnos odgajatelja i na zadavanje različitih oblika vježbi. Ovo je stadij u kojem se nastoje razvijati jednostavnije sposobnosti i iskustva kod djece i to kroz učestala ponavljanja i vježbu. Karakteristika ovog stadija jeste da djeca ne mogu ostati dugo fokusirana i koncentrisana na jednu stvar, pa je stoga potrebno pristupiti im blago i strpljivo kroz razgovor i igru. Vrlo je važno da se razvije povjerljiv odnos između djeteta i odgajatelja, da dijete

zavoli odgajatelja i bude sigurno u njegove upute. Također, potrebno je da se jasno naznači šta se traži od djeteta i da se u njemu postepeno razvija osjećaj sigurnosti, kako bi se ukazala prilika da dijete počne stjecati pozitivne navike. Ovo je moguće ostvariti samo ako zahtjevi i upute odgajatelja nisu u konfuziji, ako se druženje i vježbe ne prekidaju i ako dijete tačno zna šta se od njega očekuje.

Stepen razvijanja svijesti sljedeći je stadij u razvoju djeteta, a to je otprilike period kada dijete navrší deset godina. U ovom stadiju zahtijeva se atmosfera ljubavi, povjerenja i praktičnog prijateljstva, koje se manifestira na različite načine. Odgajatelj treba nastaviti da strpljivo podučava dijete ispravnim principima, lijepom ponašanju i odnosu prema djeci i odraslim koji ga okružuju. Treba da ga uči interakciji s ostalom djecom, razvija u njemu povjerljivost, poštovanje prema pravima drugih, svijest o obavezama koje treba da ispunjava, te kako da iskaže svoje želje i osjećaje u interaktivnom odnosu s drugom djecom i odraslima.

Čim dijete napuni deset godina, ono dolazi u stadij duhovnog i tjelesnog sazrijevanja, tako da odgajatelj mora početi učiti dijete kako da preuzme obaveze i odgovornosti koje ima, te kako da aktivno razmišlja i djeluje. Također, mora u djetetu stalno podsticati istraživački i kreativni duh, želju za otkrivanjem i spoznajom, ali i sposobnost da se suoči s mogućim rizicima i neugodnostima. Navedene ciljeve moguće je ostvariti samo ukoliko se u praksu sprovedu prethodno savladane pedagoške metode, te ukoliko se u obzir uzmu rizici i frustracije koje dijete može doživjeti. Dakle, ljubav predstavlja bitnu komponentu i pokretača na svakom od stepena u razvoju djeteta; ona je stub zdrave, ispravne i uspješne pedagogije, one pedagogije u okviru koje se ne žali nimalo truda u provedbi ispravnih pedagoških metoda i gdje su vježba i razgovor sredstvo postizanja plemenitih ciljeva.

Doba puberteta period je u kojem se kod djeteta razvija ljubav i sklonost ka spoznji i učenju, javljaju se prva ubjeđenja,

osjećaj neovisnosti, istraživački duh, te želja da se upoznaju i druge dimenzije. Dijete je također izloženo i tjelesnim, mentalnim i duhovnim promjenama i osjećajima s kojima se prije nije susretalo niti je imalo ikakvo znanje o njima. Određeni osjećaji u ovom stadiju mogu izazvati i neke oblike poremećaja u duhovnoj i mentalnoj konstituciji djeteta, koji utječu na njegovo ponašanje i odnos prema drugima i okolini, tako da dijete može postati introvertno, stidljivo ili suprotno tome, nasilno, konfliktno i neposlušno. Međutim, u zdravom okruženju i lijepoj atmosferi u kojoj pedagog nastoji da pokaže svoju brigu, te kroz konstruktivnu komunikaciju i davanje prostora djetetu da slobodno izrazi svoje osjećaje, moguće je postići pozitivne rezultate i na ispravan način kanalisati energiju koja se nalazi i razvija u djetetu i usmjeriti je u pravom smjeru.

Vrijeme zrelosti i adolescencije doba je kada se u mladoj osobi razvija nova snaga, odvažnost i hrabrost, koji predstavljaju pripremu za otpočinjanje ozbiljnog životnog puta. U ovom periodu izuzetno je važno da se osoba ohrabruje i priprema za preuzimanje pravih odgovornosti kako bi razvila iskustva potrebna da postojano hodi kroz život kao produktivan i proaktivan član društva, kreativna osoba prepoznatljiva po sposobnosti pokretanja inicijativa, mentalno stabilna i odvažna da preuzme odgovornosti i opravda povjerenje, kako i dolikuje jednom muslimanu – namjesniku Božijem na Zemlji. Ubjeđenje, ohrabivanje, poštovanje, pokretanje inicijative, kreativnost i preuzimanje odgovornosti predstavljaju osnove društvenih aspekata izgradnje jedne kompletne i djelatne ličnosti. Ako se odgajatelji djeci i omladini posvete istinski i s poštovanjem, sigurno će uspjeti da im pomognu da postanu čvrste poluge budućeg društva koje će karakterizirati snaga, moć, povjerenje, te želja za činjenjem dobra i težnja da stvari mijenjaju nabolje. U suprotnom, malo je vjerovatno da će se pojaviti nova generacija prenosilaca islamske poruke, a ni društvo snage, solidarnosti, šure i digniteta.

Osobine uspješnog pedagoga

Ukoliko odgajatelj želi uspjeti u svojoj misiji, mora se naoružati znanjem, ljubavlju, plemenitošću i poštovanjem, mora biti pravedan i ulagati veliki napor. Ovo su osnovne pretpostavke, bez kojih je nemoguće odgajati buduće umove i duše i pripremati ih na preuzimanje odgovornosti. To su osnovne komponentne konstitucije jedne duše kojem god narodu i zemlji ona da pripada. Podsjećamo na hadis u kojem Poslanik, a. s., kaže: „Ljudi su kao plemeniti metali – najbolji od vas bit će oni koji su bili najbolji u doba prije islama, samo ako se poduče.“⁴⁷

Ispravna pedagogija, mentalna i duhovna konstitucija i oblikovanje kompletne ličnosti u izravnoj su vezi s primarnom ljudskom prirodom, bez obzira na to da li je jedna osoba živjela u dobu prije ili nakon dolaska Objave.

Posjedovanje znanja i sposobnost spoznaje nužni su preduslovi za uspješnog odgajatelja. Bez poznavanja mentalnog sklopa jednog djeteta i stadija kroz koje ono prolazi nije moguće ostvariti vezu temeljenu na iskazivanju ljubavi i poštovanja. Manjak znanja i stručnosti može čak dovesti do potpuno pogrešnog pedagoškog pristupa, koji bi od djeteta mogao napraviti slabu, sebičnu i narcisoidnu osobu, koja nije sposobna ostvariti kvalitetne veze sa svojom okolinom; ima smisla i mudrosti u izreci: Bolji je pametan neprijatelj nego prijatelj neznalica. Uzalud sva želja, ljubav i prijateljstvo medvjeda koji je ubio svog prijatelja želeći mu s glave skloniti muhu.

Osjećaj za pravdu osnova je na kojoj počivaju ljubav, poštovanje i dostojanstvo kao konkretni pokazatelji međusobnog odnosa odgajatelja i djeteta upravo zato što je pravednost mjera čistote i iskrenosti osjećaja koje odgajatelj izražava prema djetetu. Dijete ne može osjetiti niti povjerovati u ljubav i poštovanje

47 El-Buhari, *Sahih el-Buhari*, op. cit., tom 3, str. 1288, hadis br. 3304. Vidjeti također: eš-Šejbani, *Musned el-imam Ahmed ibn Hanbel*, op. cit., tom, 16, str. 461, hadis br. 10.791.

koje iskazuje odgajatelj ukoliko i samo nije uvjereno u njegov pravedan odnos koji treba da se manifestira kroz podjednak tretman sve djece od strane odgajatelja i izostanak favoriziranja jednih naspram drugih.

Strpljenje i odgoj dva su nerazdvojna elementa, jer slabost, manjkavost, stjecanje iskustva, griješenje, sklonost ka istraživanju i propitivanju, te vježbanje – predstavljaju osnovne karakteristike djetinjstva koje odgajatelj mora uzeti u obzir i znati kako da se prema njima odnosi na pravi način. Kako bi kvalitetno mogao učestvovati u duhovnom i mentalnom razvoju djeteta, odgajatelj mora ponavljati određene stvari, učiti iz djetetovih grešaka i proučavati njegove mogućnosti i ograničenja. Bez mnogo strpljenja i blagosti nemoguće je zaslužiti nečiju ljubav, prenijeti upute, razviti pozitivne navike, dijete usmjeriti na pravi put i u njemu probuditi snagu i potencijal. Bez ulaganja truda i vođenja brige o dobrobiti djeteta nije moguće postići ni ljubav, poštovanje i pravednost. Upravo zbog ljubavi, ulaganja napora i strpljenja džennet i jeste pod majčinim nogama.⁴⁸ Zbog toga se roditeljima mora činiti dobro i lijepo se odnositi prema njima.⁴⁹

Pravilan izbor kompetentnog odgajatelja za svoju djecu predstavlja jednu od osnovnih obaveza roditelja i društva. Narodi koji se s poštovanjem odnose prema ulozi majke u odgoju djeteta mogu računati na kvalitetno odgojene generacije i ljude. S druge strane, narodi koji zanemaruju ulogu majke ne posvećuju

48 Prenosi Muavija ibn Džahime da je jednom prilikom Poslaniku, a. s., došao neki čovjek i kazao mu: „O Allahov poslaniče, želim da idem u borbu i došao sam da se s tobom posavjetujem.“ „Imaš li majku?“, upitao ga je Poslanik. On reče: „Da, imam.“ Polanik, a. s., mu onda reče: „Idi i brini se o njoj, jer zaista je džennet pod njezinim nogama.“ Vidjeti: en-Nesa’i, *el-Mudžteba min es-sunen*, op. cit., tom 6, str. 11, hadis br. 3104.

49 Buhari i Muslim prenose da je jedan čovjek došao kod Poslanika, a. s., i rekao mu: „O, Allahov Poslaniče, ko je od svih ljudi najpreči da se prema njemu lijepo odnosimo?“ Poslanik, a. s., reče: „Majka.“ „A potom ko?“ Poslanik, a. s., reče: „Majka.“ „A potom ko?“ Poslanik, a. s., reče: „Majka.“ „A potom ko?“ Poslanik, a. s., reče: „Otac.“ Vidjeti: el-Buhari, *Sahih el-Buhari*, op. cit., tom 5, str. 2227, hadis br. 5626. el-Kušejri, *Sahih el-Muslim*, op. cit., tom 4, str. 1974, hadis br. 2548.

dovoljno pažnje odgoju ženske djece i, općenito, potcjenjuju ulogu žena u odgajanju djece, zanemarujući njihove potencijale – mogu očekivati da kulturna naobrazba njihove djece neće biti na zavidnom nivou, te da njihovi potencijali neće biti dovoljno razvijeni. Ono što roditelji i društvo potaknu i razviju u djetetu dosta je postojanije od svega onoga što u tom polju može učiniti odgoj i obrazovanje.

Poslanik, a. s., bio je uzor i primjer u svojoj kući, džamiji, govoru, upućivanju i međuljudskim odnosima. On je podsticao svoje ashabe da pomno prate i usvajaju njegove upute i pedagoške smjernice u vezi s odnosom prema ženama i odgoju djece, a sve kako bi i u budućnosti postojala mogućnost da se ponovo pojavi generacija muslimana odgojena prema uzvišenim principima vjere islama i njegove snage, te na temeljima ulaganja istinskog napora u činjenju dobra i nastojanju postizanja duhovnog pročišćenja.

Peto poglavlje

Muslimanska porodica izvor je senzibiliteta

PRVO: TAJNE ŠERIJATA U IZGRADNJI PORODICE: METODA I OSNOVE

Uzvišeni ciljevi islamske pedagogije jesu izgradnja iskrenog vjernika, brižnog namjesnika i snažnog i povjerljivog čovjeka i njih je moguće postići samo uz snagu čistog imana, osjećaja odgovornosti prema namjesništvu, hrabro srce, iskrenost i povjerljivost, časnu i poštenu praksu i kvalitetan rad. Sve ovo značajke su koje se grade i razvijaju tokom djetinjstva i oblikuju kroz osnove izgradnje čovjekovog senzibiliteta. Cilj Poslanikovih, a. s., govora i osnovno pravilo njegove metodologije bili su upravo porodica i zdrave veze ostvarene unutar nje. Razlog tome jeste što porodica predstavlja osnovno i najvažnije mjesto u kojem se dijete počinje razvijati, psihički i fizički.

Dijete se rađa bespomoćno, nejako, nesposobno da samo ostvari svoje potrebe i da se zaštiti, pa je stoga potrebna porodica kako bi se pobrinula za njega i njegove mentalne i fizičke potrebe. Zbog toga je izgradnja zdrave porodice i razvijanje kvalitetnih veza u njoj jedna od najvažnijih dimenzija ljudske pedagogije na

kojoj počiva kvalitet izgradnje ljudske ličnosti. Islam, Kur'an i Poslanik islama, a. s., posvećuju izuzetnu pažnju porodici i smatraju je primarnim nukleusom oblikovanja čovjekove osobnosti i društva. Zbog toga je veoma važno upoznati se s islamskom vizijom oblikovanja porodice i veza između njenih članova, kako bismo njene stubove mogli podići na zdravim temeljima, koji će porodici učiniti uspješnim pedagoškim „inkubatorom“ u kojem će se graditi ličnost muslimanskog djeteta. Istovremeno bismo otklonili mnoštvo devijacija vezanih za porodicu koje su proizvod slijepog slijeđenja okoštalih tradicija i tako pomogli da se uslovi promjene i misao oslobodi, naročito u vremenu kada se muslimanski ummet suočava s modernim izazovima.

Allah, dž.š., u *Kur'anu* kaže:

I jedan od dokaza Njegovih je to što za vas, od vrste vaše, stvara žene da se uz njih smirite, i što između vas uspostavlja ljubav i samilost; to su, zaista, pouke za ljude koji razmišljaju. (er-Rum, 21)

I oni koji govore: "Gospodaru naš, podari nam u ženama našim i djeci našoj radost i učini da se čestiti na nas ugledaju!" (el-Furkan, 74)

Kada Lukman reče sinu svome, savjetujući ga: "O sinko moj, ne smatraj druge Allahu ravnim, mnogoboštvo je, zaista, velika nepravda." Mi smo naredili čovjeku da bude poslušan roditeljima svojim. Majka ga nosi, a njeno zdravlje trpi, i odbija ga u toku dvije godine. Budi zahvalan Meni i roditeljima svojim, Meni će se svi vratiti. (Lukman, 13–14)

Čovjeka smo zadužili da roditeljima svojim čini dobro; majka njegova s mukom ga nosi i u mukama ga rađa, nosi ga i doji trideset mjeseci. A kad dospije u muževno doba i kad dostigne četrdeset godina, on rekne: "Gospodaru moj, dozvoli Mi da Ti budem zahvalan na blagodati koju si darovao meni i roditeljima mojim, i pomози mi da činim dobra djela kojima ćeš zadovoljan biti, i učini dobrim potomke moje; ja se, zaista, kajem i odan sam Tebi." (el-Ahkaf, 15)

Gospodar tvoj zapovijeda da se samo Njemu klanjate i da roditeljima dobročinstvo činite. Kad jedno od njih dvoje, ili oboje, kod tebe starost dožive, ne reci im ni: "Uh!" – i ne podvikni na njih, i obraćaj im se riječima poštovanja punim. Budi prema njima pažljiv i ponizan i reci: "Gospodaru moj, smiluj im se, oni su mene, kad sam bio dijete, njegovali!" (el-Isra, 23–24)

Allahov Poslanik, a. s., kaže: „Jedan od znakova potpunosti vjernikova imana jeste lijep ahlak i blag odnos prema porodici.“⁵⁰ Poslanik, a. s., kaže: „Najbolji od vas je onaj koji je najbolji prema svojoj porodici, a ja sam najbolji prema svojoj porodici.“⁵¹ Prenosi Muslim od Ebu Hurejre, r. a., a on od Vjerovjesnika, a. s., da je rekao: „Ženu udaju četiri stvari: imetak, porijeklo, ljepota i vjera. Ti izaberi vjeru i dobit ćeš svako dobro.“⁵² Said ibn el-Mensur prenosi od Poslanika, a. s., da je rekao: „Ako vam dođe neko čijom ste vjerom zadovoljni i u koga imate povjerenje, oženite ga, jer ako ne uradite tako, na zemlji bi mogli izbiti nered i smutnja.“⁵³ Prenose Ahmed, Ebu Davud, en-Nesa'i i el-Hakim da je Poslanik, a. s., rekao: „Neka se vjenčavaju oni koji se vole, jer ja ću se ponositi vašom brojnošću na Sudnjem danu.“⁵⁴ Buhari i Muslim prenose od Ibn Omera, r. a., a on od Poslanika, a. s., da je rekao: „Svi ste vi pastiri i svi ćete biti odgovorni za svoje stado. Imam je pastir i odgovoran je za svoje stado, muž je pastir u svojoj kući i odgovoran je za svoju porodicu, supruga je pastirica u

50 Prenosi Ahmed u svom *Musnedu*. Vidjeti: eš-Šejbani, *Musned el-Imam Ahmed ibn Hanbel*, op. cit., tom 40, str. 242, hadis br. 24.204.

51 Prenosi Ibn Madždže u svom *Sunenu* i Tirmizi u svom *Džami'u*. Vidjeti: el-Kazvini, *Sunen Ibn Madždže*, op. cit., tom 1, str. 232, hadis br. 1977. Et-Tirmizi, *el-Džami'u es-sahih*, op. cit., tom 5, str. 709, hadis br. 3895.

52 Prenose Buhari i Muslim od Ebu Hurejre. Vidjeti: el-Buhari, *Sahih el-Buhari*, op.cit., tom 5, str. 1958, hadis br. 3895 i el-Kušejri, *Sahih el-Muslim*, op.cit., tom 2, str. 1086, hadis br. 3895.

53 Prenosi Said ibn Mensur u svom *Sunenu* od Ibn Hurmuza es-San'anija. Vidjeti: el-Bezzaz, Said ibn Mensur, *Sunenu Said ibn Mensur*, redaktor Habiburrahman el-E'azami, Bejrut, Dar el-kutub el-'ilmijje, 1985, tom 1, str. 83, hadis br. 590.

54 Prenosi Ebu Davud u svom *Sunenu*. Vidjeti: es-Sidžistani, *Sunenu Ebi Davud*, op. cit., tom 1, str. 625, hadis br. 2050.

kući svoga muža i odgovorna je za svoju porodicu, sluga je pastir imetka kod svoga poslodavca i on je dužan da vodi računa o njemu.“ Osim ovoga, mislim da je Poslanik, a. s., još dodao: „Čovjek je pastir u imetku svoga oca i odgovoran je za njega, svi ste vi pastiri i svi ćete biti pitani za ono za što ste odgovorni.“⁵⁵

Pažnja koju islam poklanja porodici kao osnovnoj ćeliji čovjekove izgradnje nije nimalo neobična budući da čovjek predstavlja najčasnije Božije stvorenje, on je Njegov namjesnik na Zemlji i zato mu je potreban odgoj i priprema. Period čovjekovog djetinjstva i odrastanja, kako fizičkog, tako i mentalnog, izuzetno je dug, duži nego kod drugih stvorenja. Potrebno je približno dvije decenije prije nego što se u potpunosti razvije djetetova duhovna i tjelesna konstitucija. U ovom periodu dijete se susreće s raznim oblicima pažnje, brige, odgojnim metodama, obrazovanjem i vježbama. Zbog svega navedenog potpuno je razumljivo zašto islamski zakon s tako velikom pažnjom podupire i podstiče izgradnju porodice, zašto ona mora biti utemeljena na međusobnim vezama koje se ostvaruju kroz majčinstvo i očinstvo i zašto je islamska porodica utemeljena na prirodnim i stabilnim osnovama koje se nalaze u čovjekovoj duši. Navedene osnove u potpunosti su oslonjene na islamsko zakonodavstvo, koje propisuje konkretne smjernice za izgradnju porodice i određuje odnose između njenih članova.

Nije moguće pravilno razumjeti islamske propise niti mudrosti vezane za izgradnju porodice ukoliko se ne razumiju aspekti prirodnih procesa u strukturiranju porodice koji određuju i usmjeravaju dužnosti, obaveze i uloge njenih članova. Zanimljivo je da prirodni studiji vezani za izgradnju porodice i proučavanja odgovora na njene zahtjeve, jedan je od razloga zašto današnje islamsko zakonodavstvo nije u mogućnosti da prati

55 Prenose Buhari i Muslim od Ibn 'Amra. Vidjeti: el-Buhari, *Sahih el-Buhari*, op.cit., tom 2, str. 902, hadis br. 2419 i el-Kušejri, *Sahih el-Muslim*, op.cit., tom 3, str. 1459, hadis br. 1829.

savremene promjene i uoči opseg njihovih utjecaja na način ponašanja i ostvarivanje uloga pojedinaca unutar porodice. Manjak razumijevanja islamskih principa vezanih za razvoj muškog i ženskog spola općenito, te raspodjelu uloga među članovima porodice posebno, dovodi do slabog razumijevanja oblikovanja muslimanske porodice i raspodjele uloga u njoj.

Griješi onaj ko smatra da postoji potpuna simetrija u porodičnim odnosima. Takav stav neosnovan je sa stanovišta prirodne stvarnosti, predstavlja degeneraciju porodičnih dužnosti i poguban je kada je u pitanju ostvarivanje prava određenih članova porodice. Slaganje i međusobno upotpunjavanje kroz koje se ostvaruje pomoć, pažnja, ljubav i samilost među roditeljima – muškarcem i ženom – predstavljaju osnove na kojima počiva porodica. Ako nije moguće ostvariti navedeno, onda dolazi do urušavanja odnosa između oca i majke. To je zato što onaj koji nešto ne posjeduje to ne može ni darovati. Dijete neće moći odrastati u miru i blagostanju niti će mu se moći obezbijediti pravilan i dosljedan odgoj ukoliko svaki član porodice ne bude nastojao da ispuni potrebe djeteta i ostvari svoju ulogu u skladu s vlastitim mogućnostima. Ovo podrazumijeva obavezu članova porodice da za razvoj djeteta obezbijede zdravu klimu i da djetetu uliju osjećaje sigurnosti.

Krhkost ženskog tijela i izražena osjećajnost, u poređenju s muškarcem, uz prirodnu, duhovnu i fizičku povezanost djeteta s majkom, podrazumijeva to da je kako kod žene, tako i kod djeteta izražena potreba za zbrinjavanjem. Naspram toga stoji slabost muškarca prema spolnom odnosu u poređenju sa ženom, koja se u tome mnogo bolje kontroliše od njega, čime štiti i sebe i svoje dijete. Zato je Allah, dž. š., učinio da žena ima odlučujuću ulogu u pristajanju na spolni čin. Na njenu racionalnu odluku o spolnom aktu sa suprugom ne utječe nužno ni prisustvo muža niti njegova pojavnost, već ona ima sposobnost da shodno svojoj volji i interesu sama o tome odlučuje. Upravo iz ovih razloga, od-

nosno prirode muškarca i žene, te njihovih interesa, šerijatsko pravo regulira i uspostavlja sistem bračnih veza i potomstva na specifičnim temeljima i prema njima se određuje pripadnost djeteta ocu kao i zaštitnički odnos muža prema ženi i djetetu. Na osnovama ovog mudrog sistema počiva obaveza muža da – pomoću radnih sposobnosti i mogućnosti podnošenja pritiska, koje mu je Allah darovao – preuzima izdržavanje supruge i djece. Na temelju posvećenosti i zaštitničkom odnosu grade se veze između muškarca i žene, koje moraju biti uspostavljene na osnovama ljubavi i samilosti kako bi porodica mogla biti primarno mjesto ljubavi i sigurnosti za djecu.

Snaga i sposobnost muškarca i njegova lišenost majčinskih obaveza i opterećenja predstavljaju znak čvrste i snažne veze i muškarcu ostavljaju slobodan prostor da ispunjava potrebe supruge i djeteta i da ih zaštiti. S druge strane, u ženinoj prirodi je osjećaj milosti i tanahnog senzibiliteta usmjerenog ka nejakom djetetu, ali isto tako i opterećenom suprugu. Zato obaveza opskrbljivanja porodice počiva na suprugu – žena ne mora raditi, osim ako to sama ne izabere, shodno svojim sposobnostima, stanju u kojem se nalazi i stadiju kroz koji prolazi, te u zavisnosti od vrste posla koji joj se nudi. Bilo koja vrsta zanemarivanja prava supruge predstavlja nepravdu i atak na njeno pravo da bude produktivna i čini dobro u društvu.

Prirodni odnos o kojem smo govorili objašnjava koncept i mudrost islama kada je u pitanju način oblačenja muškarca i žene. Ovaj koncept nije uspostavljen kako bi obezvrijedio ili omalovažio žensku osobu, već kako bi zaštitio nju i njenu porodicu. Mjesta koja muškarac mora na svom tijelu pokriti ograničena su i predstavljaju određeni vid olakšanja njemu da se nosi s izazovima rada, dok mu pokrivenost žene olakšava da svoju pažnju usmjeri u pravom smjeru i ne bude ometan. S druge strane, detaljna pokrivenost žene, odnosno skrivanje njenih tjelesnih ljepota, uspostavljeni su kao pravilo koje pomaže zaštititi

žene od pohotnih pogleda muškaraca, kao i od potencijalnog zlostavljanja i napada na njenu majčinski prirodu. To je u isto vrijeme i zaštita muškarca od smutnje u koju može upasti i tako ugroziti svoju porodicu.

Spomenuti uzvišeni ciljevi koji se manifestiraju kroz disproporciju u oblačenju muškarca i žene izviru iz njihovih iskonskih priroda, odgovaraju na njihove potrebe i karakter uloge koju jedno i drugo imaju. Iz sličnih razloga potječe i zabrana polian-drije, jer ona destruiira porodicu, šteti potomstvu i degradira ulogu oca. Žena ne može zatrudnjeti sa više ljudi odjednom, već samo s jednim muškarcem. Što se tiče mudrosti dozvole poligamije, ona ne degradira porodicu i potomstvo, već ga samo proširuje. Treba, pak, napomenuti da, u slučajevima kada za tim nema nikakve posebne potrebe, višeženstvo nije rezultat ljubavi i proširivanja i čuvanja porodice i može proizvesti ljubomoru i mržnju među ženama i djecom. Ukoliko je u braku sa više žena, muškarac, kako na individualnoj, tako i na društvenoj razini, može biti duhovno i porodično dovoljno produktivan samo ako je u brak stupio iz pravih razloga.

Ovako se porodica uspostavlja na temelju ljubavi i milosti – kada su u pitanju osjećaji, onda je to ljubav, a kada su u pitanju obaveze, onda je tu milost. Suprug ne treba opterećavati svoju suprugu preko njenih mogućnosti, a ni supruga neće opterećavati muža više nego što to on može podnijeti. Isto tako, niko nije primoran da preko svoje volje i želje ostaje u braku. Islam je upravo zato dozvolio razvod braka ukoliko se među supružnicima pojavi nepremostivo nerazumijevanje. Manjak ljubavi i milosti među supružnicima pogubniji je za njihovo emocionalno zdravlje kao i za zdravlje djece od razvoda. Razdvojenost roditelja manje je pogubna po djetetov život od boravka u zajednici u kojoj preovladavaju konflikti, svađe, prepiranja i mržnja. Upravo zato islam vodi brigu, a Kur'an podučava, savjetuje i upozorava supružnike na prirodu njihovih veza i odnosa, na prava i obave-

ze svake od strana i ostavlja im na slobodu da se sami, u duhu ljubavi, poštovanja i solidarnosti odnose jedno prema drugome i tako kreiraju i upotpunjuju vlastiti brak bez približavanja grijehu i bez izbjegavanja bračnih obaveza.

Isto tako, supružnici se savjetuju i podučavaju pronalaženju načina da riješe razmirice i razilaženja prije nego se odluče na razvod braka, koji za posljedicu ima destrukciju porodice i uzne miravanje djece. Bit i mudrost predbračnog ugovora koji se ogle da u obavezi muža da, u slučaju razvoda, ženi isplati mehr nije u tome da materijalna korist mehra bude sama po sebi uzrok ili razlog rastave, odnosno da se jedna strana „obogati“ razvodom, niti na to smiju utjecati bliži rođaci ili prijatelji i tako razoriti jednu potencijalno uspješnu porodicu. U slučaju da suprug pokrene inicijativu za razvod braka, njemu ne pripada nikakva materijalna satisfakcija za taj čin, već svojevrsan ukor ukoliko ne isplati mehr, s obzirom na to da je on taj koji snosi odgovornost za izdržavanje porodice.

U islamskom sistemu i svjetonazoru porodica predstavlja temeljnu društvenu instituciju koja čovjeku obezbjeđuje sve uslove za elementarnu egzistenciju. Islam porodicu uspostavlja kao poseban i specifičan sistem koji je komplementaran sa važnošću svoje misije i svakom članu određuje posebno mjesto i specifične zadatke, uloge i potrebe utemeljene na ljubavi, milosti i uzajamnom poštovanju.

Uloga pojedinca u porodici i društvu

Ukoliko uloge pojedinaca u porodici, društvu i institucijama društva nisu ispravno raspoređene, neminovno dolazi do mnogih devijacija, pogrešnih razumijevanja, gubljenja smisla određenih uloga, urušavanja potencijala i kršenja ljudskih prava. Mjesto, uloga i važnost oca, majke i djece u porodici nije nužno povezana s njihovim ulogama u drugim institucijama jednog društva. Veza između oca i sina počiva na osnovama na kojima se očinstvo inače temelji,

odnosno na ljubavi i brizi o djetetu. Uloga bilo kojeg člana porodice u društvu predstavlja jednu posve specifičnu ulogu temeljenu na osobinama i sposobnostima gdje sinovljevi potencijal naprimjer može da nadvisi potencijale oca. Sličan je slučaj i s majkom i kćerkom i njihovim potencijalima i mogućnostima da daju doprinos u društvenim institucijama u odnosu na druge. Dakle, i otac i majka, i sin i kći shodno vlastitim potencijalima participiraju u društvenim obavezama i bilo kakva pogrešna raspodjela ovih uloga dovodi do pogrešnih razumijevanja, slabljenja potencijala, neizvršavanja obaveza, kršenja prava, te narušavanja stabilnosti porodice i njene zdrave uloge u društvu.

Položaj supruga u porodici povezan je sa samom osobenošću porodice kao takve, posvećenošću njenih članova, zaštitničkim odnosom i osiguravanjem sigurnog okruženja za sve njene članove. Lojalan odnos i posvećenost supruga porodici, supruzi i djeci počiva u osnovi na proporcionalnoj lojalnosti i iskrenosti supruge u odnosu prema suprugu, te na kvalitetu njegove sposobnosti da pruži mirno i sigurno okruženje svim ukućanima. Međutim, ukoliko bi suprug više pažnje posvetio određenim stranama koje ne pripadaju krugu bliže porodice nego svojim vlastitim ukućanima, te tako ugrozio svoj odnos s njima, to bi onda definitivno ugrozilo jedinstvo i povjerenje koje supruga i djeca gaje prema ocu, odnosno suprugu.

Vrlo je važno naglasiti kako se prirodni karakter žene općenito – i to u mnogim sferama njenoga produktivnog života – bitno razlikuje u odnosu na muškarčev, uprkos rijetkim izuzecima koji potvrđuju pravilo. Za ženu je karakteristično da ima dvostruku ulogu u porodici i domaćinstvu i shodno vlastitim potencijalima, osposobljenosti, imaginaciji i kreativnosti ona ima mogućnost da se ostvari u svome majčinstvu i odgovori na potrebe i zahtjeve kako kuće, tako i ukućana. S druge strane, muškarčeva uloga jednostrana je i u suštini je vezana za rad i privređivanje. Muškarac je za takve obaveze konstituisan kako duhovno, tako i

fizički, i zato je obavezan da ispuni sve nužne uslove kako bi mogao kvalitetno i konkretno odgovoriti i ispuniti potrebe supruge i djece u smislu da aktivno i produktivno radi na olakšavanju supruzi da se što lakše nosi s obavezama majčinstva, zdravog i ispravnog odgoja i brige o djeci i njihovom stasavanju u kompletno ličnosti. Upravo to je osnova i ishodište i bilo koji vid izlaska iz ovih okvira moguće je ostvariti samo i isključivo ukoliko se ne zanemare obaveze i odgovornosti svake od strana.

Zato nema mjesta za prevalenciju, supremaciju ili konflikt između uloga i obaveza koje su muškarac i žena dužni provoditi, jer svaka strana ima svoju posebnu ulogu u izgradnji porodice i društva. U izgradnji i oblikovanju jednog muslimanskog društva žena u prvom redu predstavlja majku, koja je temelj porodice, ishodište njene izgradnje i sigurno utočište. Zbog toga joj pripada pravo da bude zaštićena, voljena i da joj se pomaže. Ona mora imati mogućnost da se osloni na snagu i zaštitu svoga supruga, koji je dužan da joj obezbijedi mirno i sigurno okruženje. Svaki islamski propis teži ka tome da se ostvare i provedu u praksu spomenuti principi i ciljevi.

Bilo kakvo drugačije gledište na ulogu muškarca i žene u muslimanskom društvu predstavlja devijaciju prvoga reda i u suprotnosti je s islamskim principima i zdravom ljudskom prirodom, bez obzira radi li se o mišljenjima koja propagira zapadno društvo koje opterećava žene teškim poslovima i manipulira ženskim spolom i tijelom, koje se na potpuno nemoralan i jeftin način eksploatira, bilo da se radi o nastojanjima da se žena pokori zastarjelim i sklerotičnim tradicijama u islamskim zemljama i tako ograniči njeno obrazovanje i produktivnost, te tako ostane zatočena u okovima zaostalog društva. Umjesto toga žena treba da se obrazuje i intelektualno usavršava kako bi bila spremna da kvalitetno odgovori na izazove koje pružaju dužnosti brige o porodici i odgoju djece, te posvećenosti mužu i islamskom društvu općenito.

Posmatrano s više aspekata, sprečavanje žena da daju svoj doprinos polju kulture, religije i društvenih aktivnosti znači devalviranje prijeko potrebnog odgoja djece. Zanimljivo je da doprinos žene muslimanke u društvenim oblastima moguće je uporediti s doprinosom žena u Indiji koje nisu zadovoljne načinom kako se tretiraju njihova prava. Činjenica je da su žene u Indiji, uprkos tome što uživaju mnogo manje prava od muslimanskih žena, ipak proaktivni članovi indijskog društva i paralelno s muškarcima participiraju u vjerskim obredima i aktivnostima.

Ovdje želim spomenuti slučaj koji sam čuo od šejha Muhammeda Gazalija, Allah mu se smilovao, koji navodi u svojim sjećanjima na djetinjstvo i mjesto gdje je odrastao. On navodi kako je u njegovo doba bilo moguće ženu vidjeti na bilo kojem mjestu u selu osim u džamiji. Stvarno je začuđujuće da većina džamija u islamskim gradovima uopće ne posjeduju mjesto rezervirano za žene da obavljaju namaz, a ako i postoji poseban odjeljak, onda je on obavezno ispregrađivan kojekakvim ogradama ili zastorima, koji samo otežavaju normalno participiranje u molitvi. Budući da su žene svakako temeljito pokrivene i u isto vrijeme čiste i pripravne za molitvu, ostaje nejasno čega se to boje oni koji tako žustro nastoje ispregrađivati i u potpunosti odijeliti prostor molitve za žene, kada će svi zajedno, i muškarci i žene, nekoliko trenutaka nakon molitve svakako izaći iz prostora molitve i čistoće vani na trgove, pijace i druga mjesta na kojima će se mimoilaziti. Zar se ne podrazumijeva da muškarci i žene, ako se izvan okvira džamije jedni prema drugima lijepo i s poštovanjem odnose, isto to mogu uraditi i u džamiji?

Također je veoma čudno što se ženama u mnogim džamijama ne dozvoljava da prisustvuju džuma-namazu i hutbi, niti za njih postoji posebno mjesto gdje bi mogle klanjati i pratiti i imamov govor. Kao da se problemi islamskog društva, savjeti imama, poruke i pouke uopće ne tiču žena, kao da one nemaju nikakvu ulogu u društvu. Zabrana ženama da prisustvuju džumi i

hutbi potiče od potpuno pogrešno shvaćene pravne olakšice koja podrazumijeva da žena nije dužna da prisustvuje namazi u džematu. Ova olakšica data je ženama zbog prirode njihove društvene misije, a to je primarna briga o porodici, zbog koje je žena ograničena vremenom i obavezama pa se ne može lahko posvetiti zajedničkom obavljanju namaza. Žena koja doji dijete ili ga čeka da dođe iz škole ne može tako jednostavno organizirati svoje vrijeme i u svoj raspored unijeti još i odlazak u džamiju na zajedničku molitvu i zbog toga je ženi dozvoljeno da ne prisustvuje džematu, naročito u večernjim i noćnim satima. Međutim, ako žena u skladu s vlastitim obavezama i mogućnostima može izdvojiti vrijeme za odlazak u džamiju u džemat ili na džumu, onda nema nikakve prepreke da to i uradi. Dakle, izostajanje žene iz džemata nije naređeno, već dozvoljeno i dato kao jedan vid olakšice – „Ne zabranjujte Allahovim robinjama da dolaze u džamije.“⁵⁶

Majčinstvo i rad u sistemu savremenog muslimanskog društva

Jedan od najvećih problema s kojima se susreće današnje muslimansko društvo u svom civilizacijskom sunovratu jeste dosljedno slijedenje – „pedalj po pedalj“ – principa i obrazaca zapadne civilizacije i to bez imalo svijesti o specifičnostima islama i Zapada, te razlikama između principa našeg i njihovog zakona. Odlazak žene na posao uslovljen od strane muškarca i utemeljen na zahtjevima i rasporedu koji zapadno društvo od žene očekuje da slijedi i poštuje – predstavlja razbijanje porodice i degradaciju ženske osobe, te vrijeđa njenu čast, izlažući je raznim oblicima eksploatacije. Žena nije puka kopija muškarca. Svako od njih ima svoje posebne karakteristike, prirodu i potrebe. Muškarac i žena komplementarni su, a ne identični. Odnositi se prema njima kao

56 El-Buhari, *Sahih el-Buhari*, op. cit., tom 1, str. 305, hadis br. 757. vidjeti još: el-Kušejri, *Sahih Muslim*, op. cit., tom 1, str. 326, hadis br. 442: „Ne uskraćujte ženama priliku da dolaze u džamije.“

prema potpuno istim osobama pogrešno je. Takav odnos devalvira fundamentalnu ulogu muškarca u životu porodice, s jedne strane, dok, s druge strane, degradira centralnu ulogu žene kao majke, koja podiže i odgaja dijete, te brine o kući i uspostavlja harmoniju u njoj.

Upravo zbog toga potrebno je da muslimansko društvo i njegove vođe i mislioci zapitaju sami sebe kako to Šerijat definiira karakter uloge muškarca i žene u savremenom muslimanskom društvu. Kako ukazati na njihove posebnosti i zaštititi ih, te na koji način efikasno u praksu provesti principe islamskog zakona, iskoristiti potencijale žene i muškarca na najbolji mogući način kako bi i jedno i drugo donijelo korist društvu u suočavanju sa savremenim izazovima.

Da bi se navedeno ostvarilo, potrebno je istražiti i proučiti tržište rada, a samim tim i pripremiti i nastojati implementirati određeni sistem unutar kojega bi se posebna pažnja posvetila prioritetima koje treba ustanoviti u odnosu na stvarne potrebe i specifičnosti islamskog društva, te potencijale i uloge koje pojedinačni članovi društva ili grupe mogu da provedu, bili oni muškarci ili žene.

Što se tiče žene, uloga majčinstva, koja je od egzistencijalne važnosti, predstavlja bitnu osnovu društva, na kojoj se mora stalno ustrajavati i to je jedno od najvažnijih pitanja koje mora biti dijelom sistema tržišne politike u islamskom društvu. Žena u ulozi majke mora da bude materijalno obezbijedena kako bi mogla kvalitetno odgovoriti zahtjevima i potrebama porodice, ali i duhovno i mentalno zaštićena kako bi mogla uspješno sačuvati svoju čast i dignitet.

Postoje mnoge oblasti unutar kojih se prioritetno mora posvetiti pažnja ženi, a među najvažnijim su njeno obrazovanje, počev već od predškolskog doba u obdaništu i osnovne škole kako bi ona sutra bila potpuno pripravna za odgoj vlastite djece. Shodno svojoj vlastitoj prirodi i egzistencijalnoj društvenoj ulozi

žena se do svojih dvadesetih godina može se približiti završetku nekog od stručnih studija ili ga završiti i steći diplomu o završenom fakultetu. Gledano s genetičkog aspekta, i u skladu s mentalnim i fizičkim sposobnostima, žena je u ovom životnom periodu također spremna da postane majka i posveti se majčinstvu, jer tada posjeduje najizraženiji potencijal i mogućnost da rađa, podiže zdravo dijete i posveti se njegovom odgajanju, kako duhovnom, tako i fizičkom. Zbog toga je izrazito bitno ženama omogućiti priliku da se u ovom životnom periodu, koji traje otprilike do četrdesete godine, posvete upravo majčinstvu.

U tom slučaju žena bi imala vremena da podigne i odgoji dijete, koje bi do njene četrdesete godine moglo biti osposobljeno da samo vodi brigu o sebi i svom životu, jer je prevazišlo sve kritične periode odrastanja. Ovo znači da bi ženu trebalo ohrabrivati da nakon četrdesete počne da radi, odnosno dati joj priliku da se uključi u tržište rada i da iskoristi svoje fizičke i mentalne prednosti. Kada napuni četrdeset i pet godina, u ženi se dešavaju određene biološke promjene uslovljene svršetkom mjesečnog ciklusa i otežanim začecem, pa je stoga u tom periodu žena manje fleksibilna i produktivna jer dolazi do smanjenja broja njenih ženskih hormona. Muškarac, naprimjer, u ovom periodu postaje blaži, mekši i okrenutiji izražavanju svojih intimnih osjećaja. Zbog toga je potrebno ženi dati pravo da se penzionise nakon što napuni šezdeset i pet godina ili da radi do sedamdesete, jer nije nikakva tajna da žene žive duže od muškaraca i da su u ovom životnom dobu jače konstituisane.

Svjesni slijepog slijeđenja zapadnih modela koji ženu nehumano eksploatiraju na tržištu rada, dok u isto vrijeme potpuno zanemaruju i obezvređuju njenu ulogu majke, želimo podstaći i ohrabriti mlade žene da što prije postaju majke i da se posvete misiji majčinstva još dok su u svojim dvadesetim. Poslije toga vrata majčinstva polahko se zatvaraju i žena može postati bezvoljna i manje produktivna, a to može prouzrokovati probleme u

porodici. S druge strane, u organiziranju tržišta rada moguće je sistem uspostaviti tako da sektor u kojem rade žene bude nezavisan u odnosu na sektor gdje rade muškarci, naročito s obzirom na raznolikost poslova koji se obavljaju u sektorima. Svrha jedne takve poslovne sistematizacije svakako bi trebalo da bude duhovna i moralna izgradnja kako pojedinca, tako i muslimanskog društva općenito.

U kontekstu navedenoga, treba naglasiti kako žena koja radi ne bi trebalo da bude direktno podređena muškarcu, jer, s jedne strane gledano, nije preporučljivo da se kreira situacija gdje može doći do razvijanja ličnih i intimnih osjećaja između uposlenika različitih spolova, dok s druge strane, upravo zbog nadređenosti muškarca, žena bi mogla biti direktno ili indirektno pod njegovim utjecajem, usljed čega bi mogla biti primorana na različite ustupke. Poznato je da su mnogi uposlenici usljed raznih pritisaka, mobinga od strane svojih nadređenih ili ambicije da napreduju na poslu prisiljeni da popuštaju i izlaze iz okvira moralnog i poštenog poslovanja sve kako bi zadovoljili sujete šefova ili ostvarili svoje ambicije.

Odnos između nadređenog muškarca i podređene žene na poslu može se iskomplikovati iz više razloga kao što su, dugotrajno druženje između šefa i uposlenice, ljudska slabost, iskušenja koja osoba ima kod kuće u svom porodičnom životu, te generalno manipulacija nadređenog koji poznaje slabosti svojih uposlenika, koje može iskoristiti i eksploatirati jer u svojim rukama ima vlast nad njima. Sve navedeno može doprinijeti tome da čast žene bude ugrožena i da upravo na nju kidiše nadređena osoba.

U stanju slabosti i nepovoljnom poslovnom okruženju u koje žena može biti dovedena upravo je čast ono što se najlakše gubi. Poslovni život na Zapadu kroz mnoštvo primjera i praksi predočava nam kako u poslovnom okruženju nerijetko dolazi do seksualnog uznemiravanja žena, iz čega moramo izvući vrlo važ-

nu pouku. Islamski zakon, vrijednosti i specifičnosti treba da budu duboko ugrađene u srž našega bitka i da nas samo one određuju. Posvećujući se društvenom planiranju, mi se ustvari moramo posvetiti i ekonomskom, kako ne bismo došli u situaciju da nam projekti još na samom početku propadnu, te zbog toga što ispravno i djelatno društveno planiranje – čak i gledano sa strogo materijalnog aspekta – nije nimalo lahak posao, već je obilježeno mnogostrukim ekonomskim izazovima i u načelu se temelji na pravilnom iskorištavanju resursa i uspostavljanju efikasne proizvodnje.

DRUGO: ZNAKOVI NA PUTU SINAJA OVOG VREMENA

Uloga porodice

Iz prethodnih izlaganja jasno je da pitanja kvalitetnog i ispravnog odgoja djece, kreiranja unaprijeđene pedagoške metodologije i revitalizacije kulturnog naslijeđa i koncepata nisu bila u fokusu znanstvenih razmatranja intelektualne, društvene i političke elite u islamskom društvu. Kako da islamski ummet ostvari uspjeh i islamizira vlastitu pedagogiju i metodologiju, kad vidno pati od različitih oblika naslijeđenih bolesnih i devijantnih kulturoloških obrazaca, te površnog intelektualizma povlaštene elite, izolirane i izgubljene u vremenu i prostoru, i nedostatne obrazovanosti širokih masa i njene dekadentnosti? U isto vrijeme islamsko društvo suočeno je i sa stranim ideologijama, medijima i novim kolonijalističkim težnjama i njenim opresivnim metodama, koje onemogućavaju procvat islamske civilizacije, a podstiču širenje neistine o islamu i potpiruju društvene i političke sukobe.

Sistemi i institucije kao vodilje društva

Islamski reformski sektor nesumnjivo počiva na duhu i senzibilitetu islama i upravo je tu ključ pokretanja naših potencijala. On posjeduje snagu i moć da promovira duh ove zajednice, unaprijedi projekte islamske obnove, vrati fokus na ponovnu izgradnju našeg društva, te se direktno poveže s vremenom poslanstva i njegovom univerzalnom i egzistencijalnom vizijom i duhom borbe za boljitak društva.

Kada je u pitanju reforma pedagoškog i obrazovnog sistema, ovaj sektor se, kako suštinski, tako i u skladu s islamskim svjetonazorom, ne može osloniti na postojeće društvene sisteme i njihove političke elite, jer interes ovih sistema – s obzirom na njihov karakter i snage utjecaja koje u njima djeluju – jeste ostajanje u trenutnom statičnom stanju, koje podrazumijeva samo vlastitu korist i uživanje u povlasticama i zato što oni stalno nastoje da se dodvoravaju zadovolje velike svjetske sile koje njima vladaju. Ovo dakako ne podrazumijeva da je nemoguća komunikacija s ovim sistemom i njegovim vođstvom, niti da treba prestati ulagati napor kako bi se ovaj sistem popravio i unaprijedio. Potrebno je, u onoj mjeri u kojoj to sistem pruža, iskoristiti njegovu podršku i sarađivati s njim, te nastojati svesti na minimum nerazumijevanja koja se javljaju u međusobnoj komunikaciji kao i odbijanje sistema da se posveti islamskoj obnovi i preporodu.

Na sličan način djeluju javni servisi i mediji koji kroz svoje programe obeshrabruju islamske pedagoške projekte i provedbu njihovih ciljeva. Međutim, u medijima ipak ostaje sasvim dovoljno prostora koji poštenu, iskreni i časni mislioci i intelektualci mogu iskoristiti kako bi promovirali projekte obnove islamske kulture i civilizacije. Treba iskoristiti i elektronske medije koji pojedincu i organizacijama pružaju velike mogućnosti slobodne komunikacije sa širokim krugovima društva.

Ako, pak, nije moguće pokrenuti sistem da aktivno djeluje kako bi se proveo u praksu projekat islamske obnove i reforme,

i s obzirom na to da djelatnici i promotori ovog projekta još uvijek nisu iz događaja na Sinaju izvukli pouke o odgoju i podizanju jedne nove djelatne generacije kako su to uradili Musa, a. s., i njegov brat Harun, a. s., onda u vremenu globalizacije, interneta i satelitske komunikacije, te dobu mlaznih i raketnih pogona, više nema mjesta snovima o zaštiti kulture i civilizacije. U tom slučaju projekat islamske reforme mora se pomiriti sa surovom realnošću i svim svojim snagama usprotiviti se kulturološkim i intelektualnim napadima koji dolaze sa Zapada, a to podrazumijeva direktno suočavanje različitih načina života i pogleda na svijet i različitih kultura i civilizacija. Mora doći do promjene u svijetu i društvu i to pod pokroviteljstvom uspostavljenih sistema, a kroz suprotstavljanje snagama stagnacije i okoštalog slijepog slijeđenja sklonih zapadnjačkim kulturološkim i intelektualnim modelima i obrascima.

U ovakvim uslovima moramo tražiti rješenje koje će biti utemeljeno i oslonjeno na djelatne, prirodne i suštinske pokretače. To su jedini pokretači koji muslimanskog čovjeka mogu učiniti voljnim da djeluje i sposobnim da shvati bit događaja na Sinaju, koji treba da mu bude vodilja, ma kako on djelovao, individualno ili društveno. Tako se prvenstveno radi na individualnoj promjeni, a potom i na odgoju novih generacija, oblikovanju njihovih mentaliteta i jačanju njihovih snaga i potencijala uz pomoć kojih bi se preporodio islamski ummet i poveo naprijed ususret izazovima savremene ljudske civilizacije. Koji su to prirodni pokretači? Koji je to ključ koji bi pokrenuo promjenu u društvu?

Roditeljstvo kao prirodni pokretač i ključ za društvenu promjenu

Pojas spasa, *Sinaj* globalizacijskog doba, unutrašnji pokretač muslimana i ključ za djelatnu promjenu društva moraju poteći iz samog srca jednog muslimana i biti uspostavljeni samo na osnovi pouzdanja u Allaha, dž. š., i, sljedstveno tome, na vlastitih snaga, bez čekanja naredbe ili dopuštenja bezvoljne elite i njenih

suprotstavljenih interesa. Taj pojas, taj ključ i taj *Sinaj* personificirani su u porodici kao primarnom domu jednog djeteta i njegovog fizičkog i mentalnog razvoja koji počivaju na prirodnim osnovama i pokretačima, a to su očinstvo i majčinstvo, čiji je stalni cilj interes i dobrobit vlastitog djeteta.

Roditeljstvo kao prirodni pokretač koje je primarno određeno interesom i dobrobiti djeteta u savremenom dobu predstavlja jedini preostali ključ koji može dati djelatni doprinos unapređenju islamskoga društva i njegove kulture i pedagogije. Stoga je obaveza intelektualaca i pedagoga, kao i islamskih reformatora, da kvalitetetno obrazuju roditelje, podučavaju ih kulturi i upućuju ih na ispravnu islamsku pedagošku literaturu. U tom smislu roditeljima se mora objasniti šta su to interesi djeteta, te kako da svoje dijete odgajaju i obrazuju u skladu sa zdravim islamskim principima i osnovama kako bi u konačnici zaradili sreću na oba svijeta.

U svemu tome obrazovne institucije poput škola mogle bi odigrati veliku ulogu i to kreiranjem funkcionalnih programa pedagoškog obrazovanja budućih roditelja kroz koje bi ih pripremali za preuzimanje uloge i misije roditeljstva. Obrazovanje roditelja i podizanje svijesti o ulozi i misiji roditeljstva u školama bi trebalo biti neodvojivi dio generalnog školskog plana kao i jedan od njenih doprinosa boljitku društva.

Visoko obrazovanje također bi moglo dati svoj doprinos u ovom polju kroz uvođenje obaveznih seminara ili predmeta za svoje studente kroz koje bi studenti imali priliku da nauče kako se što bolje pripremiti za sutrašnje podizanje djece i stupanje u porodičnu zajednicu, odnosno kako organizirati jednu uspješnu muslimansku porodicu u kojoj će se djeca odgajati shodno univerzalnim i civilizacijskim islamskim principima.

Škole i islamski privatni univerziteti predstavljaju institucije koje imaju mogućnost da doprinesu ostvarenju misije o kojoj smo govorili, jer nemaju nikakvih posebnih prepreka da uvedu dopun-

ske programe čiji bi prioritet bio kvalitetno obrazovanje roditelja, kako bi oni u budućnosti mogli pravilno odgajati vlastitu djecu i kako bi se generalno podigao kvalitet odgoja u društvu. Ukoliko budu pravilno i shodno islamskom pogledu na svijet organizirani, ovi programi mogli bi kroz različite oblike predavanja i radionica osposobiti roditelje da kvalitetno ispune misiju odgoja svoje djece. Stoga bi pohađanje dopunskog pedagoškog kursa za roditelje mogao biti i jedan od uslova za prijem djeteta u školu.

Uloga roditelja u oblikovanju mentaliteta djeteta

Uloga škole, medija i društva općenito u odgoju jednog djeteta u potpunosti zavisi od stava roditelja, koji prije svega moraju dati dozvolu i legitimitet jednoj društvenoj instituciji da učestvuje u oblikovanju i izgradnji jedne mlade ličnosti. U svemu tome roditelji ili vrlo aktivno nadziru metode kojima se škole služe u odgoju njihove djece i usmjeravanju na ispravan put, ili se jednostavno uopće ne obaziru na školski sistem i tako svoju djecu bez ikakvog nadzora prepuštaju odgoju učitelja i nastavnika.

Porodica ima snagu i legitimitet koji ograničavaju i kanališu nivo utjecaja koji sistem obrazovanja i društvo mogu izvršiti na dijete i izgradnju njegove ličnosti i mentaliteta, te na razvijanje spoznajnih potencijala. Porodica je ta koja djetetu daje osnovne smjernice i kreira njegov primarni pogled na svijet. U suštini nije toliko važno šta dijete gleda i sluša, već kako to razumije i spoznaje. Zbog toga se djeca razlikuju po svojim sposobnostima, karakterima, usmjerenjima i načinu odgoja. Najčešće dijete pohađa jednu školu, nalazi se u jednom obrazovnom sistemu i okruženju, slijedi određeni plan i program i sluša jednog učitelja. Međutim, kada je u pitanju oblikovanje ličnosti jednog djeteta i razvijanje njegovih potencijala, u konačnici sve zavisi od utjecaja porodice i kućne, odnosno porodične atmosfere, te izbora najbližih prijatelja, u čemu bi aktivan doprinos trebalo da daju upravo roditelji.

Kriza u odgoju i obrazovanju u islamskom društvu

Kada se spomene važnost odgoja djece kao bitan faktor korjenitih duhovnih i društvenih promjena, prvo na što se pomisli jesu škole i obrazovanje a potom utjecaj javnih medija, dok porodica obično dolazi na posljednje mjesto. Njena uloga uglavnom se ograničava na pitanja ishrane, oblačenja i ispunjavanja materijalnih potreba i zahtjeva djeteta. Kada vidimo koliko se troši na škole i obrazovanje – bez obzira na disproporcionalan odnos u islamskom svijetu – te koliko se ulaže u medije, i uporedimo to s ulaganjima u porodicu i razvijanje i unapređenje njene uloge osnovnog i aktivnog odgajatelja, možemo reći da se porodica skoro i ne spominje kao realan faktor, izuzmemo li nekoliko osnovnih fraza o roditeljima kao primarnim uzorima djeteta. Uprkos prirodnom osjećaju i brizi za dobrobit djeteta, roditelji ne znaju kako da učestvuju u izgradnji ličnosti svoga djeteta, kako da se osposobe i nauče produktivnim metodama pomoću kojih bi mogli djetetu obezbijediti pravilno odrastanje i pravilan odgoj.

Žalosno je što su predodžbe roditelja o budućnosti vlastite djece i njihovom intelektualnom osposobljavanju i stjecanju vještina i iskustava uglavnom pod utjecajem materijalističkih, individualističkih i potrošačkih ideja koje dominiraju na Zapadu, a usto su još ophrvane i našom svakodnevnom kulturalnom i intelektualnom zaostalošću. Većina roditelja ima velika očekivanja od svoje djece potaknuta ličnim i sebičnim razlozima, te željama da djeca u budućnosti ugrabe svaku priliku da steknu što više imetka i uživaju u njemu. S druge strane, društvo, sistem, opći interes, društvena solidarnost, islamsko i ljudsko bratstvo, dignitet, pravo namješništva, zakon, vrijednosti, pravda, dobročinstvo i užitak učenja i kreativnog rada, u vremenu sveopćeg licemjerja, nepravde, konflikta, despotizma, anarhije i nasilja – svedeni su na puka filozofska i retorička pitanja koja se spominju u ispraznim raspravama. Zato nije nimalo neobično što postojeće obrazovne institucije kao i sredstva javnog informisanja ne daju nikakav poseban doprinos

u polju formiranja novih generacija pouzdanih i odgovornih građana sa snažnim i djelatnim karakterima spremnim da se u ovom vremenu hrabro suoče s izazovima.

Ako pogledamo visoko obrazovanje i njegov doprinos u izgradnji i pripremi kadra u oblasti odgoja i obrazovanja, vidjet ćemo da je taj doprinos izuzetno skroman i ograničen na učitelje i profesore kojima nedostaje znanja iz oblasti metodologije istraživačkog rada kao i snage i potencijala nužnih za podučavanje i odgoj djece. Nepoštivanje autoriteta i položaja profesora i vrlo nizak standard života koji profesori imaju izrazito negativno djeluju na one koji se bave ovim poslom, a mnoge također i odbija da uopće razmišljaju o ovakvoj vrsti karijere. Ako pogledamo koliko iz ukupnog budžeta nacionalnog bruto dohotka izdvajaju napredne zemlje za obrazovanje i odgoj i to uporedimo s izdvajanjima u islamskom svijetu, vidjet ćemo da je razlika ogromna, odnosno da su izdvajanja u islamskim zemljama mizerna i zanemariva.

Izdvajanja u našim državama uglavnom služe da se pokriju iznosi ionako malih plata za profesore i nastavnike. Ovi su iznosi mizerni i potpuno degradiraju i potcjenjuju ulogu profesora i odgajatelja, pa su oni primorani pribjegavati i nekim drugim načinima zarade, poput dodatne nastave i instrukcija koje nude roditeljima, kako bi sebi olakšali egzistenciju i pokrili troškove. Specijalni resursi određeni za unapređenje obrazovanja raspoređuju se na vrlo loš način, tako da razvoj obrazovanja od njih i nema neke posebne koristi.

Kada su u pitanju metode i principi odgoja i obrazovanja i nivo svijesti o važnosti duhovne i mentalne izgradnje jednog djeteta, te razvojnih stepena kroz koje ono prolazi i izazova s kojima se suočava, možemo zaključiti da je uzrok svih manjkavosti u tom polju pogrešna primjena metoda i provođenje pogrešnih praksi poput zastrašivanja, prisile i učenja napamet, pri čemu se djetetu onemogućava zdrav i pravilan fizički, duhovni i mentalni razvoj i napredak. U takvim uslovima kod djeteta se ne

mogu razviti vještine koje bi mu pomogle da živi u skladu s modernim vremenom i suoči se s izazovima koji mu predstoje.

Ako pogledamo roditelje – majke i očeve, svejedno – i njihov nivo pedagoškog obrazovanja i prosvijećenosti, iznenadit ćemo se koliko su pedagoški nepismeni, skoro pa potpuno, i to čak i oni koje bismo mogli smatrati intelektualcima. Razlog tome jeste prvenstveno pedagoška praksa okruženja u kojem su i sami rasli i bili odgajani u svojoj porodici i školi, ali i vrlo oskudna znanstvena i pedagoška literatura koja im je dostupna. Ova literatura uglavnom se svodi na fikhska i pravna djela, knjige savjeta napisane u duhu suhoparnog i okoštalog tradicionalizma, te pokoji prijevod stranih djela koja nemaju nikakve veze s našom vjerom, kulturom i okruženjem, niti s izgradnjom i pripremanjem muslimanske ličnosti da se suoči s modernim izazovima.⁵⁷

57 I sam sam bio svjedok događaja koji jasno ocrtava nivo zaostalosti pojedinih islamskih učenjaka kada je u pitanju razumijevanje uloge i doprinosa žene i majke u izgradnji društva, te njenog kvalitetnog participiranja u njemu. Ovaj primjer govori o mnoštvu pogrešnih razumijevanja i slijepom slijeđenju i bukvalnom razumijevanju tradicije kada su u pitanju novija naučna i tehnološka dostignuća i izazovi koje ona sa sobom donose. Naime, dok sam još bio dječak, imao sam običaj da slušam radio, koji je u to vrijeme bio prava tehnološka novina. Petkom ujutru okupljali bismo se oko radija da slušamo učenje Kur'ana i vjerska predavanja koja je držao jedan od poznatih učenjaka iz Mekke. Tog petka govorio je o obrazovanju žene, pa sam čuo svoju majku kako kaže: „Zar se to vjera promijenila?“ Pošto me njeno pitanje začudilo, upitao sam je da mi objasni zašto je to rekla. Kazala je: „Zar ovaj što govori nije taj i taj učenjak?“ Ja sam rekao: „Da, to je on.“ Ona je potom kazala: „To je isti onaj učenjak koji je donedavno govorio kako djevojkama treba zabraniti da uče pisati, jer će to iskoristiti da pišu ljubavna pisma i zapisuju grešne misli.“ Majka je zbog toga, želeći poštovati tadašnju fetvu ovoga učenjaka, svojevremeno udarala po prstima svoju najstariju kćerku, koja je počela da se opismenjava i potpuno joj zabranila učenje. Majka je s određenom dozom bola i nervoze upitala da li se to vjera u međuvremenu promijenila, odnosno kako jedan takav učenjak danas može govoriti o obrazovanju djevojaka i podsticati na to? Postoji također još jedan primjer koji oslikava svu metodološku slabost i nepostojanje univerzalnog analitičkog pristupa spoznaji novih dostignuća, te njihovoj adekvatnoj prilagodbi potrebama islamskog društva, a to je pitanje fotografiranja, koje sve do danas određena grupa učenjaka smatra zabranjenim. Oni koji ga pak smatraju dozvoljenim kažu da se u tom slučaju ne radi o imitiranju Božijeg stvaranja, već o hvatanju trenutka iz stvarnosti. Inače, nije mi jasno zašto pojedini učenjaci raspravljaju i dozvoljavaju fotografiranje i prenošenje slika iz stvarnosti koju je

Važnost pedagoške literature koja tretira pitanje roditeljstva

Jedan od najvažnijih segmenata ispravne i kvalitetne reforme društva kojim se intelektualci i mislioci moraju pozabaviti jeste porodica i roditeljstvo: majčinstvo i očinstvo, i to iz više razloga:

- a) Porodica ima ključnu ulogu u oblikovanju djetetova mentaliteta i ličnosti jer predstavlja prvo i osnovno, najsigurnije mjesto u kojem se dijete odgaja, što znači da se u zavisnosti od životnog stila, uputa i opredjeljenja porodice – pozitivnog ili negativnog – u djetetu formiraju shvatanja i koncepti u skladu s kojima će živjeti.
- b) Roditelji imaju prirodene motive i stremljenja da svojoj djeci obezbijede najbolje uslove za pravilan i kvalitetan odgoj. Uloga porodice presudna je i ona određuje i usmjerava sve ostale odgojno-obrazovne institucije kada je u pitanju način odgoja i obrazovanja koje oni pružaju.
- c) Intelektualci, pisci i reformatori treba da informiraju i podučavaju roditelje prirodi i karakteru roditeljstva i onome što misle da je u interesu njihove djece. S druge

Bog stvorio, dok u isto vrijeme zabranjuju slikarstvo, koje zavisi od vještih ruku slikara. Danas se služimo kompjuterima koji imaju ekrane na kojima se nalaze svakojake slike, što znači da su fetve zastarjele i nimalo ne pomažu osposobljavanju muslimana da se pravilno koriste modernim tehnološkim dostignućima. Ispravan pristup – po mom mišljenju – bio bi u primjeni univerzalnih istraživačkih metodologija, jer ako pogledamo spomenuta pitanja, vidjet ćemo da je opravdanost zabrane fotografiranja u prošlosti dovođena u vezu s kipovima i idolopoklonstvom. Nakon industrijske, znanstvene i tehnološke revolucije te razvoja fotografskih tehnika i računarstva ova pitanja prelaze u domen znanosti, obrazovanja i tehnologije i s Poslanikovim, a. s., zabranama mogu se dovesti u vezu samo po principu analogije određenih izraza. U ovom slučaju izraz upotrijebljen za određeni vjerski propis upotrebljava se da se objasni neka znanstvena i tehnološka stvar, kao što je slučaj i s pojmom „jahalice“ u Kur'anu, koja podrazumijeva životinju koja prenosi određeni teret. Danas međutim, prevozna sredstva imaju svoj vlastiti pogon i nemaju nikakve posebne veze s prevoznim sredstvima iz prošlosti osim kroz opći pojam prevoženja ili prenošenja.

strane, odgojno-obrazovne institucije nisu u stanju da same i u potpunosti ispune ovu ulogu iz razloga što imaju posebne interese i specifična usmjerenja i što nastoje očuvati vlastitu opstojnost. Bilo kakva promjena unutar ovih institucija može se desiti samo u okvirima i uslovima koji ne bi utjecali na samoodrživost institucije i njenu opstojnost.

U najboljem slučaju ove institucije mogu odgovoriti samo zahtjevima za nekim temeljnim promjenama i potrebama društva, što u suštini ne predstavlja pravu snagu i potencijal potreban da se krene u smjeru istinskih promjena i suočavanja s postojećim izazovima. Upravo se zbog toga intelektualci i mislioci moraju posvetiti problematici porodice i njenoj pedagoškoj ulozi, te produkciji kvalitetne i obavezne stručne literature uz pomoć koje bi se sve više podizala svijest i podučili roditelji kako da kvalitetno ispune svoju ulogu odgajatelja utemeljenu na znanstvenim i iskustvenim osnovama, te principima nepromjenjivih islamskih intelektualnih i duhovnih vrijednosti.

Porodicu i roditeljstvo treba shvatiti kao *Sinaj* islamskog ummeta i vremena u kojem živimo, jer danas mislioci i odgajatelji vrše ulogu poslanika islamskog civilizacijskog i kuklturološkog preporoda i oni mogu – uz trud i iskren odnos građen na osnovama znanosti i struke – obratiti se roditeljima i učiniti ih najvažnijom karikom u procesu odgoja djece, i to direktno, bez ikakvih prepreka i s minimumom uložениh materijalnih sredstava. U životu naše generacije postoji mnoštvo modela i primjera koji mogu omogućiti roditeljima da prevaziđu prepreke u odgoju djece i tako u jednoj generaciji naprave svojevrsan civilizacijski skok, jer su roditelji svjesni koncepata i predodžbi o vrijednosti potrebne reforme, a pred njima se također nalaze i informacije o znanjima i iskustvima potrebnim za taj podvig. Uvjerenja roditelja utiču i prave svojevrsan pritisak na različite društvene institucije odgo-

ja i obrazovanja kako bi one unaprijedile vlastite programe i bile što spremnije da odgovore njihovim zahtjevima, što podrazumijeva doprinos ovih institucija odgoju generacija.

Ljubav, blagost, pažnja i sigurnost osnovni su preduslovi uspješne znanstvene pedagoške prakse koja nastoji iskoristiti potencijale ljubavi i usmjeriti ih u pravcu aktivnog i produktivnog odgoja djeteta. Ljubav i pažnja koju roditelji pokazuju u djetetu podstiče i snaži vezu i privrženost prema roditeljima. Dok ljubav roditelja porađa brigu i suosjećanje, kod djeteta se u isto vrijeme javljaju i razvijaju osjećaji zadovoljstva i privrženosti roditeljima, te želja da uvaži njihove upute i ne razočara ih.

Potencijal ljubavi ima dva aspekta i to: pozitivni, koji podrazumijeva želju da se zasluži i zadobije ljubav roditelja, i negativni, koji znači strepnju i aktivni strah od gubitka roditeljske ljubavi i povjerenja. Ovi osjećaji dijete podstiču na uvažavanje roditeljskih savjeta i na ulaganje truda kako bi ih učinilo sretnim i zadovoljnim. Zbog toga moramo kod supružnika podizati svijest o važnosti njihove ključne uloge u odgoju, ali i uspostavljanju međusobnih odnosa na temelju ljubavi i milosti ukoliko žele da i njihova djeca sutra budu okarakterisana ovim svojstvima. Dom u kojem vladaju razdor, svađa, konflikt i mržnja nije nimalo pogodan za pravilan i uspješan odgoj djeteta, jer je u njemu nemoguće kreirati atmosferu i klimu u kojoj bi djeca imala priliku da se uče vrijednostima dobra, kreativnom radu i pokretanju inicijative. Ovakva atmosfera pogodno je tlo za razvijanje mržnje, zla i nasilja, koji vode ka kriminalnim radnjama i neredu u društvu.

Svijest i briga o dostupnosti spominjane pedagoške literature dio je obaveza intelektualaca i mislilaca, dok je obaveza obrazovnih institucija da kreiraju program kroz koji bi se razvijala svijest o obrazovanju građana sve dok u konačnici ne budu potpuno jasni principi porodičnih veza i međusobnih odgovornosti. Ovi programi trebalo bi da počinju još u srednjim školama, te da se nastave na univerzitetima kroz organiziranje stručnih kurseva koji bi tre-

tirali problematiku ispravnog organiziranja porodice i razmatrali pitanje porodičnih veza, sve u cilju da se omladina što bolje osposobi i pripremi za uspješan porodični život.

Program tih kurseva treba biti zasnovan na znanstvenoj literaturi koju treba da pripreme i napišu mislioci i stručnjaci iz akademske zajednice. Naravno, sam osjećaj ljubavi i pokazivanje pažnje bez nužnog znanja o mentalnim i društvenim zakonitostima ne garantuje uspjeh u odgoju. Dapače, ljubav koja se ispoljava bez znanja može biti kontraproduktivna naročito ako se pretvori u prekomjerno iskazivanje osjećaja, a može dovesti i do razvijanja slabosti i egoizma, koji mogu degradirajuće utjecati na razvoj osjećaja i potencijala kod djeteta, što u konačnici proizvodi sklonost ka nasilju, anarhiji i kriminalu.

Efikasnost pedagoške spoznaje: porodično iskustvo

Smatram kako bi bilo korisno da navedem konkretan primjer iz ličnog iskustva koji svjedoči kako se savjestan odgajatelj koji nastoji djeci usaditi plemenite vrline može potpomoći pedagoškim metodama i tako udaljiti dijete od grešaka i loših djela. Treba naglasiti kako uzoritost roditelja ili odgajatelja bez poznavanja i prakticiranja pedagoških metoda ne može ostaviti dovoljno traga i utjecaja na dijete. Mnogi uzoriti roditelji čiji su životi organizirani u skladu s najvišim moralnim standardima nisu uopće povezani sa svojom djecom i ne rade na njihovom aktivnom odgajanju, što nam otkriva razloge zašto ova djeca nerijetko bivaju potpuno pogrešno usmjerena i neodgojena, ma koliko moralni i dobri bili njihovi roditelji.

Sjećam se jedne prilike kada je moja majka u kući zetekla mlađeg brata ushićenog i razdraganog što je pronašao određeni predmet, zbog kojeg je od sreće zamuckivao, ne mogavši naći riječi da opiše svoju sreću. Naime, brat je negdje na ulici pokraj ulaza u našu kuću našao mlin za kahvu s veoma lijepo ukrašenom drškom, koji je najvjerojatnije ispao nekom od prolaznika

koji su se često kretali našom ulicom na putu za Mekku. Pažljivo sam promatrao majku i pitao se kako će postupiti u vezi s bratom i njegovim „vrijednim pronalaskom“.

Majka je brata uzela za ruku i odvela ga na ulicu da vrati mlin tamo gdje ga je našao, rekavši mu da taj mlin ne pripada nama i da ga ne možemo uzeti. Mislim da je majka tada svom mlađem djetetu htjela naglasiti i podučiti ga kako ne treba uzimati tuđe stvari. Kada sam malo razmislio o ovom događaju, shvatio sam da dijete poput mog brata, koje je ovako podučeno u budućnosti neće razmišljati o prisvajanju tuđe imovine i da će lekcija koju je naučio od majke ostati duboko ukorijenjena u njemu. Koliko se djece koja su ukrala nešto tuđe i to donijela sa sobom kući, lažući o tome gdje su našli ukradenu stvar, sutra pretvorilo u lopove i kriminalce? S vremenom se djeca srode i pomire sa svojim lošim postupcima, krađom ili lažima, a jedan od glavnih uzroka ovih pojava jeste nemar i nesvjesnost roditelja koji ne prate aktivno razvoj svog djeteta.

Atmosfera u kojoj vladaju ljubav, blagost, brižnost i sigurnost i gdje su djeca privržena svom domu i roditeljima, a daleko od loših utjecaja društva svakako doprinosi lakšem pristupu djeci i njihovom odgoju. Sve navedeno roditeljima omogućava da na djecu prenesu civilizacijske vrijednosti vijekovima njegovane, što govori o važnosti odgojnih metoda i njihovom potencijalu da utječu na promjene u društvu. S pedagoškog aspekta, svjestan sam da djeca često nastoje saznati šta to roditelji misle i zbog toga zapitkuju i propituju njihove stavove. Zato sam – koliko god je bilo u mojoj mogućnosti – nastojao da zajedno s djecom gledam neki program na televiziji koji njih posebno zanima, umjesto da im to potpuno zabranjujem. Tokom našeg zajedničkog gledanja televizijskog programa ukazivao sam im na dobre i loše stvari koje smo zajedno gledali, a ako je bilo potrebno, poslije završetka emisije naširoko bih im to pojasnio i prokomentirao. Nastojao sam da kroz otvoren dijalog s djecom ostavim pro-

stora za kvalitetnu i konstruktivnu raspravu kako bi djeca bila svjesna mojih stavova i opredjeljenja i kako bi im se moje poruke postepeno duboko usadile u misli.

Iz svog pedagoškog iskustva mogu reći da je ovaj metod vrlo efikasan i primjenljiv onda kada roditelji žele spriječiti loš utjecaj televizijskih programa na mentalni razvoj njihove djece. Pedagozi moraju savjetovati i podučavati roditelje kako da na najbolji način prenesu svoje stavove i opredjeljenja na svoju djecu, te kako da se suoče s izazovima i lošim utjecajima elektronskih medija, interneta i društvenih mreža.

Ova knjiga ima za cilj da, između ostalog, podstakne islamske intelektualce, mislioce, pedagoge i reformatore da ulože što više truda i posvete se znanstvenim izučavanjima metoda obrazovanja roditelja, njihovom pedagoškom osposobljavanju, ukazivanju na sve kulturološke i ideološke devijacije i njihove posljedice po našu djecu i zajednicu, te da ih upoznaju s informacijama, načinima i metodama koji bi im pomogle da u potpunosti ispune svoju ulogu primarnih odgajatelja svoje djece.

Dok u bibliotekama u zemljama na Zapadu možete naći stotine ili hiljade knjiga iz oblasti pedagogije i pedagoških nauka koje pomažu roditeljima da nauče kako da ostvare svoju ulogu odgajatelja, u islamskim zemljama nećete naći nijednu knjigu i nijedno istraživanje posvećeno ovoj oblasti. U okviru ionako skromnog izdavaštva u islamskim zemljama glavninu izdatih knjiga čini vjerska literatura didaktičkog, fikhskog ili pravnog karaktera u kojoj se tretiraju teme poput bračnih ugovora, propisa vezanih za razvod, savjeta za djecu i načina raspodjele zaoštavštine. Većina tema iz spomenute literature uopće nije povezana sa suštinom odgojnih procesa, ne tretira pitanja međuljudskih odnosa, ne uzima u obzir prirodne zakonitosti niti je utemeljena na znanstvenom, intelektualnom i pedagoškom iskustvu. Teme koje se tretiraju u ovim knjigama nisu uopće bitne za široke mase – to su teme koje zanimaju pravnike, sudije i mati-

čare, koji po potrebi mogu da se okoriste informacijama navedenim u njima, naprimjer onda kada treba donijeti neki propis ili pravnu odluku.

Potrebno je kontinuirano izdavati knjige koje se bave pitanjem uređenja porodice, odgojem i obrazovanjem i njihovim unapređenjem. Informacije koje se navode u ovim knjigama nužno je s vremena na vrijeme ažurirati i usklađivati s postojećim izazovima i promjenama uslova i mogućnosti. Znanstvene studije o kojima govorimo bavile bi se fenomenom čovjekovog mozga i gena kao i ostalim oblastima vezanim za spoznaju širokih prostranstava i tajni čovjekove psihe i njegove mentalne konstitucije.

Učitelj kao pomagač porodice

Ako smo za roditelje ustanovili da u sebi imaju prirodnu sklonost i težnju da rade za dobrobit vlastitog djeteta, te da upravo to predstavlja pokretač svih njihovih nastojanja da kvalitetno utječu na izgradnju ličnosti svog djeteta, onda za učitelje i odgajatelje možemo reći da predstavljaju vrlo važne pomagače i faktore uspješnog odvijanja ovog procesa. Učitelji su prvi pomagači porodice u procesu odgoja i obrazovanja. Njih je društvo ovlastilo i obavezalo da podučavaju mlade naraštaje – oni vode brigu o njima, usmjeravaju ih ka pravom putu i rade na razvijanju njihovih potencijala i brušenju njihovih talenata.

Za pravilan mentalni i spoznajni razvoj djeteta od presudne je važnosti intelektualna i pedagoška naobrazba učitelja ili odgajatelja. Ukoliko koncepti roditelja i odgajatelja budu u međusobnom skladu, a zajednički trud koordiniran, onda se može očekivati da rezultati budu uspješni a aktivnosti produktivne. Većina grešaka koje čine učitelji kao i manjkavosti odgojno-obrazovnih sistema ne potječu nužno iz loših namjera ili slabe organizacije, već iz pogrešne prakse i slijepog slijedenja zapadnih obrazaca prilikom kreiranja planova, kurseva i programa vezanih za odgojno-obrazovne aktivnosti.

Važnost učitelja i njihove intelektualne naobrazbe i osposobljavanja kao i važnost općeg obrazovanja i obrazovne metodologije, te sve manjkavosti s kojima se suočavamo – predstavljaju najvažnija pitanja koja stoje pred muslimanskom zajednicom, te ukazuju na nužnost promjene i rekonceptualizacije pogleda odgovornih strana na odgoj i obrazovanje. U većini slučajeva kada su u pitanju odgoj i obrazovanje, nedostaje svježih ideja koje bi pospješile reformu, ali i ulaganja u buduće generacije kroz primjenu izbalansiranih pedagoških metoda. Učitelj, baš kao i roditelj, nastoji raditi u interesu djeteta i ispuniti svoju misiju odgajatelja. On svoju ulogu može uspješno provesti u praksu samo ukoliko je potpuno svjestan problematike, ako živi u primjerenim i adekvatnim uslovima u kojima mu društveni status nije ugrožen i potcijenjen, te ukoliko svoju ulogu provodi u skladu sa znanstveno utemeljenim metodama, koristeći se kvalitetnom znanstveno utemeljenom literaturom iz oblasti pedagogije.

Propovijedanje vjerskih istina: veza između kognitivnog i emotivnog

Informacije stalno smjenjuju jedna drugu i, dok god je živ, čovjek će stalno nastojati da što više saznaje i spoznaje svijet oko sebe i da prikuplja različite informacije procesuirajući ih u sebi, odabirući one kojima će se vraćati, a odbacujući one koje su mu nevažne. Čovjek uči i spoznaje svijet od kolijevke do groba. Pedagoški i psihološki aspekti čovjekovog mentaliteta i njegove duhovne strukture vezani su za različite periode i stanja kroz koja on tokom svog života prolazi i zbog toga je vrlo važno da čovjekov psihološki i duhovni profil bude osnova prema kojoj će se kreirati i prilagođavati principi spoznaje i metode obrazovanja čak i kada je u pitanju spoznaja vjerskih istina i moralnih vrijednosti.

Iznimno je važno da se u različitim stadijima razvoja jednog djeteta vodi računa o posljedicama i utjecajima koje određena informacija ili znanje koje se predočava – pa čak i kada je u pita-

nju podučavanje Kur'anu – može ostaviti na mentalni i duhovni sklop djeteta, jer svaki govor treba da bude u skladu s datim kontekstom. Jedno od najvažnijih pitanja na koja je potrebno dati adekvatan odgovor jeste pitanje veze između kognitivnog i emotivnog kod djeteta i čovjeka uopće, pri čemu se mora obratiti pažnja na utjecaje i jednog i drugog.

Kada je u pitanju vjerski odgoj i obrazovanje – pri čemu posebice mislimo na podučavanje Kur'anu – moramo konstatirati da se u ovom slučaju slijepo slijede stare, tradicionalne, okoštale i nasumično odabrane metode i principi. Naime, djeca se još od najranijih dana podstiču da čitaju i uče napamet sure iz tridesetog džuzu, vjerovatno zbog toga što se u ovom džuzu uglavnom nalaze kraće ili iznimno kratke sure, što znači da ih je lakše naučiti napamet, te zbog toga što većina ovih sura objavljenih u Mekki obrađuju akaiidska pitanja i problematiku vezanu za drugi svijet, odnosno gajb.⁵⁸ Smatramo da bi ovaj metod trebalo rekonceptualizirati i unaprijediti, te kreirati u skladu sa znanstvenim i pedagoškim metodama i principima.

U tridesetom džuzu Allah, dž. š., uglavnom se obraća nevjernicima, poricateljima i silnicima koji odbijaju da prihvate istinu i obećava da im slijedi teška kazna i neslavan svršetak. Obraćanja i prijetnje u ovim surama izraženi su visoko stiliziranim jezikom, kojim se želi postići što jači efekat i ostaviti snažan utisak na poricatelje i oholo nevjernike. Na taj način Allah, dž. š., poziva ih da se prestanu oholiti, da razmisle i prihvate svoje odgovornosti, te im predočava kako će skončati ne budu li se okrenuli Ispravnom putu i ne budu li se opametili. Božije intencije u ovom slučaju dakako nisu da od ovih ljudi napravi kukavice i plašljivce, niti da u njima utrne želju za životom i djelovanjem, već da ih prosvijetli i uputi ka Istini i ispravnom razmišljanju.

58 Trideseti džuz ima trideset i sedam sura i sve su objavljene u Mekki osim sura en-Nasr, el-Zilzal, el-Bejjine i prva tri ajeta sure el-Ma'un. Vidjeti: Mahluf, Husejn, *Safvetu el-bejan li meani el-Qur'an*, Kuvajt, Ministarstvo za vakufe i islamska pitanja, 1407/1986. godina.

Iz svega nevedenog da se zaključiti da ovakav način obraćanja odgovara samo odraslim osobama i to onima koji se ohole i poriču istinu. Ma koliko snažan i podsticajan ovaj govor bio, on nije adekvatan da se uputi jednom djetetu i na njega neće ostaviti pozitivan utisak. Nema razloga da se dijete plaši džehennemskim patnjama i da mu se prijeti. Ako pak napravimo takvu grešku i pred dijete iznesemo salvu prijetnji i kazni koje Kur'an obećava nevjernicima, posljedice po njegov duhovni i mentalni razvoj mogu biti katastrofalne. U tom slučaju sasvim je moguće da se kod djeteta još u ranoj fazi počne razvijati strah i strepnja i da ono počne negativno gledati na sam život, te da u budućnosti kroz njega ne kroči kao Božiji namjesnik, već kao osoba koja strepi za vlastitu egzistenciju. U mentalnom i duhovnom sklopu djeteta koje se boji teško se može razviti sposobnost da bude kreativno ili da pokreće inicijativu. Takvo dijete svoju vezu s Allahom, dž. š. i životom na ovom i drugom svijetu teško može zasnovati na temeljima ljubavi, simpatije i potencijala koji podstiču na produktivnost.

Stanje o kojem govorimo ponajbolje oslikava negativan odnos muslimana u vremenu dekadence, kada je oslabila ljubav prema Allahu, dž. š., te polahko nestala volja za produktivnim i kvalitetnim životom. Ljudi koji se nalaze u ovakvom stanju drugi svijet uglavnom gledaju kao rasplamsali pakao, uprkos vrlo jasnoj činjenici da je konačno odredište jednog muslimana – milošću Božijom, svakako, džennet, – „makar činio blud i krao“.⁵⁹ To je tako jer Uzvišeni Allah ljudima sudi i njihovo djelovanje ocjenjuje shodno svim njihovim djelima, a ne samo grijesima: *Dobra djela zaista poništavaju hrdava* (Hud, 114).

59 Prenosi Ahmed u svom *Musnedu* da je Ebu Derda kazao: „Rekao je Poslanik, a. s.: ‘Ko kaže nema boga osim Allaha i da Allah nema sudruga ući će u džennet.’ Rekoh: ‘Čak i ako bude činio blud i krao?’ Poslanik reče: ‘Čak i ako bude činio blud i krao.’ Rekoh: ‘I ako bude činio blud i krao!?’ Poslanik ponovo reče: ‘I ako bude činio blud i krao.’ Rekoh ponovo: ‘I ako bude činio blud i krao!?’ Poslanik reče: ‘Da, i ako bude činio blud i krao, ma koliko to bilo krivo Ebu Derdi.’“ (eš-Šejbani, *Musnedu el-imam Ahmed ibn Hanbel*, op. cit., tom 45, str. 483, hadis br. 27491)

Kod većine ljudi dobra djela uglavnom preovladavaju u odnosu na loša. Međutim, uprkos ovoj činjenici, u vremenu dekadence nestalo je ljubavi, poštovanja, povjerenja, hrabrosti, prosvijetljenosti i osjećaja odgovornosti, a kod većine muslimana, posebice kod djece, proširio se strah i beznadežnost, podstaknuti zastrašivanjem, prijetnjama i kaznama. Odgajatelj bi trebao – na osnovu Poslanikovog, a. s., načina obraćanja djeci, i služeći se naučnim dostignućima iz pedagogije utemeljenim na kur'anskoj viziji, ishodištima i principima – za dijete odabrati odlomke iz Kur'ana koji odgovaraju njegovom karakteru i stepenu mentalnog i duhovnog razvoja, te na taj način u djetetu podstaći razvijanje ljubavi prema Allahu, dž. š., i vrijednostima islama.

Kada dijete pređe u stadij punoljetstva, onda ga, shodno selektiranim odlomcima iz *Kur'ana*, treba ohrabrivati na činjenje dobra i udaljšavanje od zla, te nastojati u njega usaditi islamske vrijednosti i principe, a iskorijeniti bilo kakav vid straha i zebnje zbog činjenja manjih grijeha poput spontane laži, povremenih uznemiravanja drugih i sl. Na taj način u osobi možemo podstaći osjećaj samokritike, želje da bude što dalje od loših djela, i u konačnici joj pomoći da razvija svijest o važnosti pokajanja i vjere u Allahov oprost i Njegovu milost. Tako neće imati potrebu da se povlači sam u sebe, gubi nadu i prepušta se činjenju grijeha.

Kada dijete odraste i razvije se u kompletnu ličnost, onda, shodno odgovarajućim kur'anskim odlomcima, s takvom osobom treba razgovarati o odgovornostima i posljedicama. Ashabi Božijeg Poslanika, a. s., koji su kao odrasli, zreli i slobodni ljudi prihvatili islam bili su podučavani obavezama i odgovornostima, i posljedicama učinjenih djela, odnosno potencijalnim kaznama za učinjeni grijeh. Svaki od njih shodno vlastitoj duhovnoj i mentalnoj konstituciji na sebe je preuzimao vlastite odgovornosti i kroz život hodio hrabro, čvrsto se držeći islamskih vrijednosti i načela.

Kada je u pitanju odgoj djece i mladih, kulturološki i pedagoški preporod mora biti utemeljen na korelaciji i međusobnom skla-

du između spoznajnog, mentalnog i duhovnog. Vjerski aspekt nezostavan je dio ovoga sistema i njemu se mora posvetiti posebna pažnja. Poslanikov, a. s., govor pun ljubavi mora biti osnova svih naših intelektualnih i znanstvenih promišljanja; on predstavlja putokaz i osnovu izgradnje svih pedagoških i kognitivnih metoda vezanih za pravilan odnos prema mentalnoj i duhovnoj konstituciji jednog djeteta ili osobe općenito. Moramo spoznati veze između kognitivnog, mentalnog i duhovnog i u procesu podučavanja djece, makar se radilo i o čitanju i učenju Kur'ana, za što, kako sam rekao, sumnjam da koristimo ispravan metod koji odgovara stadijima kroz koje dijete prolazi u svom razvoju.

Moramo poći od ljubavi prema Allahu, dž. š., Njegovoj vjeri i muslimanskoj zajednici, te nastojati na najljepši i najjednostavniji način djetetu objasniti veze između čovjeka i Boga kao i važnost vjerovanja. Nakon toga, dok dijete sazrijeva i postaje odrastao čovjek, postepeno treba raditi na spoznaji ličnih i društvenih odgovornosti i obaveza, te krajnjih posljedica čovjekovih djela. Ovaj pedagoški koncept, koji podrazumijeva duhovnu dimenziju, kada je proces odgoja u pitanju, u obzir uzima sve vrste znanja i spoznaje i među djecom ne pravi nikakvu razliku, ni po sposobnostima ni po društvenom statusu – sva djeca su braća i buduća vojska snažne i plemenite muslimanske zajednice.

Obaveza svih pripadnika muslimanske zajednice, mislilaca i reformatora, očeva i majki, odgajatelja i učitelja, te pojedinaca i institucija, jeste da odgoj i obrazovanje postave kao osnovni prioritet kojem se treba posvetiti i za čije je unapređenje potrebno uložiti veliki trud, te da na taj način obnove temelje na kojima počiva egzistencija i funkcionalnost ummeta, oslobode i u pravom smjeru usmjere potencijale koje posjeduju djeca još u ranim fazama razvoja. Kako bi se govor pretvorio u djelo, a misao u praksu, mora se početi raditi na kreiranju kvalitetnog i univerzalnog akcionog plana, u čijoj bi izradi trebalo da učestvuju svi iskreni entuzijasti, da bismo u konačnici dobili snažnu i moćnu generaciju posvećenu vjeri, koja će biti sposobna da mijenja stvari nabolje.

Šesto poglavlje

Akcioni plan

1. PODRUČJA RADA

Svaki akcioni plan u osnovi ima više aspekata i dimenzija. Kako bi se plan uspješno sproveo u praksu i polučio očekivane i željene rezultate, aktivnosti na različitim poljima moraju biti komplementarne i koordinirane. Kada je u pitanju djetinjstvo, cilj ovog plana treba da bude mentalna i duhovna promjena koja podrazumijeva oblikovanje snažne, utjecajne i kreativne muslimanske ličnosti, što znači da se mora iznova raditi na oblikovanju i ozdravljenju muslimanskog mentaliteta i njegovom povratku zdravorazumskim i islamskim konceptima. Kako bismo ostvarili ovaj cilj, potrebno je vratiti se izvornoj i univerzalnoj islamskoj i kur'an-skoj viziji iz doba poslanstva i to kroz proces intelektualne i kulturno-ološke revitalizacije koja podrazumijeva reformu islamske vizije i odstranjivanje svih loših elemenata koji su je zadesili i kontaminirali u vremenu stagnacije, razjedinjenosti i despotizma. Povratak pedagoškim konceptima Poslanika, a. s., treba biti osnova za kompletnu pedagošku reformu: to mora biti temelj na kojem će se graditi buduća duhovna i intelektualna reforma u polju odgoja djece. Na taj način društvu bismo ponovo vratili „izgubljenju di-

menziju“ prijeko potrebnu za uspješno provođenje u praksu projekta islamske reforme i preporoda.

Svijest intelektualaca i mislilaca

Prvi korak ka ostvarenju navedenog plana jeste svijest o prirodi problema i njegovim historijskim i kulturološkim dimenzijama. Uprkos općoj iskrenosti i lijepim željama intelektualaca i mislilaca, te velikom trudu koji su ulagali stoljećima u pogledu suočavanja s izazovima pred kojima stoji zajednica, nisu postignuti konkretni rezultati. Razlog tome leži u nedostatku univerzalne vizije i pristupu lišenom zdravorazumskog promišljanja socio-psiholoških fenomena. Do toga je došlo usljed snažnih utjecaja grčke metafizike na muslimanski um, koja je potpuno zamaglila njegova intelektualna i spoznajna obzorja, te kontinuiranog konflikta političkih elita i islamskih učenjaka koji su nastojali da odbrane principe i temeljne istine islama, ali i da sačuvaju tradicionalno nasljedstvo koje sve do danas dominira religijskom misli zasnovanoj na slijepom slijeđenju.

Jednom kada se probudi svijest intelektualaca, mislilaca i reformatora o važnosti djeteta i porodice, kada otpočnu nužne aktivnosti unapređenja i usavršavanja pedagoških koncepata i metoda, umnože se kvalitetne studije iz ovih oblasti i počne se štampati i izdavati takva literatura – tada će promjena biti moguća. Sve ovo da se uočiti u slučaju Musaa, a. s., i njegovog pedagoškog pristupa prilikom oslobođenja Sinova Israilovih iz ropstva.⁶⁰ te u metodama i principima poslanika Muhammeda, a. s.,

60 Važno je ukazati na razliku između naroda kojem je poslan Musa, a. s., i naroda koji je imao čast da svijetu prenese i dostavi objavu poslanika Muhammeda, a. s., te na efekte koje je Musa postigao obraćajući se svome narodu u odnosu na efekte obraćanja Poslanika, a. s., starim Arabljanima. Musa, a. s., poslan je Sinovima Israilovim koji su bili robovi u Egiptu – oni su podsjećali na izmorene konje kojima je trebalo mlado potomstvo. Zbog toga je Musaov, a. s., Bogom dani plan bio da kroz četrdeset godina podigne i odgoji novu generaciju slobodnih, plemenitih i hrabrih ljudi i to na Sinajskoj gori. S druge strane, Muhammed, a. s., poslan je Arabljanima, plemenitom narodu koji je u sebi imao potencijal da preuzme odgovornost za prenošenje Božanske objave. Arabljani su bili

kada je u pitanju odgoj djece i omladine. Metode izvedene iz navedenih koncepata koji predstavljaju živa iskustva mogle bi biti primjenljive i u današnje doba. Ako se svojski potrudimo, upravo bi naša generacija mogla biti ta koja bi otpočela s prakticiranjem i provedbom ovih metoda, pa bi se prava promjena, uz Božiju pomoć naravno, mogla osjetiti nakon četrdeset godina, odnosno u slijedećoj generaciji.

Razvoj islamske društvene i kritičke misli

U prošlim vremenima uloženo je mnogo truda i iznesene su mnogobrojne teze o načinu postizanja kvalitetne reforme i preporoda islamskog društva, te kako na intelektualnoj razini pomiriti i uskladiti Božansku uputu i kur'anske ajete i racionalne vizije koji tretiraju pitanja konstantnih i promjenljivih principa na kojima počiva kosmos. Međutim, učenjaci vjerskih škola i njihova naučno-istraživačka praksa utemeljena na principima slijepog slijedenja okoštale tradicije odgovorni su za to što sve do danas islamska kultura i misao nimalo ne mare za unapređenjem i pokretanjem sa mrtve tačke. U tome ih u određenoj mjeri – uprkos lijepim željama i iskrenim njetima – prate i stručnjaci iz oblasti tehnoloških nauka, reformatori pa čak i veliki broj običnih ljudi. Da bi se po-

uglavnom nomadski narod koji se ponosio svojom slobodom i dignitetom i nije podnosio tiraniju nijednog od svjetskih silnika i vladara. Upravo zato Poslanik, a. s., donosio im je radosne vijesti, ukazivao na odgovornost, te upozoravao na kaznu koja ih čeka ukoliko ne prihvate istinu. Arabljani su uspjeli prenijeti čovječanstvu svjetlo Objave, ponijeti zastavu islama i utemeljiti islamsku civilizaciju. Nakon što su arapske zemlje osvojili Turci Osmanlije koji su prethodno prihvatili islam, otpočela je nova era islamskoga buđenja, ovog puta posredstvom slobodnih, snažnih i hrabrih turskih naroda koji su osnovali osmansku imperiju. Status savremenih muslimanskih naroda sličan je statusu Sinova Israilovih iz vremena Musaa, a. s. Muslimani moraju na temeljima Poslanikovih, a. s., pedagoških metoda ponovo ustanoviti principe reforme i pronaći način kako da se muslimanski um oslobodi okova, te pokrenuti i usavršiti duhovne snage djece i omladine. Pažnju treba posvetiti i novopridošlim muslimanima (konvertitima), u smislu da se i oni osposobe da budu hrabri i produktivni članovi muslimanskog društva i nova snaga islama, a ne da im se serviraju retrogradne i devijantne ideje i zastarjela tumačenja, koja ih mogu samo zbuniti i u njima ubiti volju za aktivnim i progresivnim djelovanjem.

krenuo muslimanski um, mora se podsticati islamsko kritičko i znanstveno promišljanje društvenih fenomena koje za cilj ima povratak islamskoj univerzalnoj viziji, te simbiozi i skladu između Objave, razuma i kosmičkih zakona. Na temelju ove vizije i ovog pristupa može se izvršiti revitalizacija i pročišćenje islamske kulture od svih devijantnih oblika koji su je zadesili i unaprijediti pedagoška metodologija potrebna za nužni povratak izgradnji islamskog namjesničkog identiteta i mentaliteta.

Do sada je u polje odgoja i obrazovanja djece uloženo zaista mnogo truda, ali nisu ostvareni nikakvi posebni pomaci niti je muslimansko društvo doživjelo preporod. Pedagoški diskurs uglavnom je obilježen raspravama, govorom straha, i prijetnjama upućenim isključivo odraslim osobama. Imam Gazali je u svom djelu *Oživljavanje vjerskih znanosti* na vrijeme ukazao da postoji potreba za intelektualnom reformom u smislu postizanja sklada između vjerskog i racionalnog. Međutim, njegova ideja nije u tolikoj mjeri urodila plodom, niti je pokrenula islamsku intelektualnu reformu koja bi trebalo da dovede do suodnosa između sistema moralnih vrijednosti i prirodnih zakona. Uspjeh ovog projekta, s jedne strane, zavisi od ispravne metodologije, dok, s druge strane, on podrazumijeva duhovnu i pedagošku reformu u čijem je fokusu znanstveno utemeljen pristup odgoju djeteta.

Imam Ibn Tejmije također smatra da je izgradnja vjernikove ličnosti vrlo važno pitanje, s tim što on fokus stavlja na ispravno vjerovanje. Dominacija teorijske i radikalne misli, za čiji su razvoj zaslužne okolnosti i ideologija datog vremena, nisu dopustili da se intelektualne aktivnosti usmjere ka pedagoškim aspektima i djelatnim i produktivnim odgojnim metodama. Mnogi učenjaci i mislioci koji su bili pod utjecajem Ibn Tejmijinih ideja nisu pokazali nikakvo zanimanje za proučavanje pedagoških, psiholoških i mentalnih fenomena. Imam Ahmed ibn Hazm i Abdurahman ibn Haldun dali su izvanredan doprinos u ovom polju i postavili temelje znanstvenoj metodologiji i društvenim

naukama. Međutim, njihova misao, kao i misao mnogih drugih inovativnih učenjaka iz vremena slijepog slijeđenja okoštalih ideja, jednostavno nije bila dovoljno zapažena.

Ibn Hazm je bio zahirija, pa je stoga zanemaren. S druge strane, djela Ibn Halduna nisu posebno zanimala tradicionalne učenjake, koji su u to vrijeme bili dominantni, pa tako njegove ideje i nisu mogle dobiti svoju praktičnu primjenu i postati osnovom za islamsku nauku o društvu, ili dati doprinos razvitku pedagoških studija utemeljenih na znanstvenim načelima.

Od savremenih učenjaka treba spomenuti imama Muhammeda Abduhua, te poslije njega učenjake i studente škole „Menar“, koji su posebno naglašavali važnost ispravnog vjerovanja, podsticali razvijanje znanstvenog mentaliteta i nastojali da islamsku kulturu pročiste od devijantnih i retrogradnih koncepta. Šejh Abdurahman el-Kevakibi proučavao je opće i političke aspekte društva, isticao nužnost njihovog uspostavljanja na čvrstim temeljima i vrijednostima islama, te smatrao da je potrebno suočiti se i iskorijeniti despotizam i diktaturu u društvu. Međutim, ovi hvale vrijedni pokušaji u suštini nisu urodili plodom niti je željena reforma doživjela uspjeh. Sve je ostalo na nivou teorije okrenuto u potpunosti odraslim osobama.

Ova misao nije se obazirala na problematiku djetinjstva, pedagogiju i promjene u temeljima potrebnim za izgradnju čovjekove ličnosti. Svi navedeni napori, kao i oni učinjeni poslije, nisu polučili željene i očekivane rezultate, jer ih je sklerotična i tradicionalistička misao u potpunosti zasjenila i ograničila njihova obzorja, ne dozvolivši da se islamska misao razvije i implementira kroz simbiozu metodološkog i spoznajnog i uz razvijanje socio-psiholoških znanosti i unapređenje pedagoških metoda. S druge strane, misao i ideje uvezene sa Zapada nikada nisu bile komplementarne s duhom i senzibilitetom islamskog društva i zajednice niti s temeljnim islamskim načelima, zbog čega i nisu mogle ostaviti neki poseban utjecaj na mentalitet islamskog društva.

Pedagoška reforma i literatura posvećena porodici

Pošto smo ustanovili važnost rekonceptualizacije i pročišćenja kulture i pedagoških metoda, potrebno je da mislioci, sociolozi, psiholozi i pedagozi posvete posebnu pažnju prezentiranju znanstvene literature koja bi roditelje podučila kako da kvalitetno ispune svoju roditeljsku ulogu.⁶¹ Ova literatura omogućila bi im pristup spoznaji islamskih znanstvenih, društvenih i pedagoških koncepata, što bi u konačnici trebalo da bude podsticaj za izgradnju i očuvanje zdrave porodice, koja predstavlja sržno polazište za kvalitetan odgoj i podizanje djece.

Kada govorimo o literaturi općenito, pri čemu poseban akcenat stavljamo na književnost za djecu, treba naglasiti kako književnost predstavlja jedno od osnovnih umjetničkih sredstava koja utječu na omladinu u jednoj zajednici. Ona ističe i pro-

61 Kada je pedagogija u pitanju, vrlo važna stvar za islamske škole jeste činjenica da Internacionalni institut za islamsku misao više od jednog desetljeća u okviru svoje izdavačke djelatnosti objavljuje veliki broj vrlo vrijednih knjiga i organizuje niz znanstvenih predavanja i seminara o problematici odgoja. Vrlo vrijedan izdavački poduhvat ovog instituta jesu i tri izdanja *Vodiča kroz biblioteku muslimanske porodice*, u čijoj sam pripremi i izdavanju i sam učestvovao dok sam obnašao funkciju generalnog sekretara Internacionalnog udruženja islamske omladine (1973–1979) (treće izdanje, Internacionalni institut za islamsku misao, Dar es-Selam, Kairo, 2008). Svrha ovog vodiča jeste predstavljanje najbolje islamske literature i književnih dostignuća na arapskom jeziku posvećenih različitim uzrastima koja se nalaze u mnogobrojnim bibliotekama u arapskom svijetu. Vodič nudi veliki broj indeksa pomoću kojih čitalac, shodno vlastitim interesima, stepenu obrazovanja, ulozi koju obnaša i specijalnosti, može pronaći i naručiti željenu knjigu. Institut trenutno radi na velikom izdavačkom projektu koji nosi naziv *Vodič kroz islamsku priču*, što će također biti na raspolaganju muslimanskim porodicama. U njemu će se moći naći vrlo zanimljive i poučne priče prilagođene različitim uzrastima koje oplemenjuju društvo i promiču islamske uzvišene vrijednosti. Upravo zato ovaj vodič sadrži razne vrste priča mnogobrojnih autora. Kriteriji za uvrštavanje priča u Vodič bili su umjetnička vrijednost priče, pedagoška i poučna tematika te mogući doprinos priče implementaciji projekta islamske reforme i preporoda. Institut također radi na pripremi za izdavanje antologije najljepše islamske poezije izabrane iz djela *Islamska pjesma*. U ovoj antologiji nalaziti će se pjesme s društvenom i duhovnom tematikom. Razlog za implementaciju jednog ovakvog projekta jeste snažan utjecaj poezije na oblikovanje smisla za ljepotu i estetiku u ljudskom duhu općenito, te razvijanje islamskog senzibiliteta posebno.

movira posebnosti svakog društva i svake kulture. Svijest o ovim posebnostima i simbolima veoma je važna kada je u pitanju odnos prema duhu jedne civilizacije. S druge strane, pogrešno razumijevanje spomenutih posebnosti i simbola – naročito u vremenu stagnacije i nazatka – predstavlja jedan od osnovnih razloga zašto je došlo do devijacije misli i kulture u društvu.

Jedan od primjera kako su pogrešno shvaćeni i interpretirani islamski simboli u tradicionalnoj književnosti jesu djela poput *Hiljadu i jedne noći*. U ovom djelu najčešće se predstavljaju negativni simboli kroz ljude, zvijeri i predatore poput lavova i zmija koji se odjednom ukazuju na mjestima gdje se nalaze blago i dragocjenosti. Međutim, zle sile nestaju i isparavaju pred hrabrošću odabranih junaka koji štite blago, što znači da u okvirima islamske imaginativnosti navedeni simboli predstavljaju simbole zla, nasilja i anarhije koji stoje kao prepreka ispred blaga istine i dobra, dok hrabrost i postojanost zaštitnika istine i dobra pobjeđuje sile zla i njihovu dominaciju, koja ustvari predstavlja samo puku iluziju i fatamorganu.

Žalosno je da je usljed neznanja došlo do potpune promjene u razumijevanju karakteristika islamske kulture i civilizacije i njenih književnih simbola, te da su oni postali plodno tlo za širenje i razvijanje svakojakih oblika mitova, legendi, izmišljenih i lažnih kazivanja koja u srcima mladih siju strah i zebnju od lažne snage svijeta džina. Maštovite priče, književni simboli i umjetničke slike čije bi opuštajuće poruke trebalo da promoviraju snagu vjere i hrabrosti, a mlade podstiču da razvijaju svoje potencijale i suprotstavljaju se nasilju i neredu, pretvorili su se u sredstva mitova i sujevjerja. Tako je proaktivna civilizacijska snaga pretvorena u oruđe destrukcije i nazatka i sredstvo permanentnog duhovnog zastrašivanja koje nastoji uspostaviti sistem anarhije i despotizma i promovirati zanat kojekakvih vračeva i opsjenara.

Reforma visokog obrazovanja

Za uspješnu provedbu projekta kulturološke, metodološke i intelektualne reforme nužno je izvršiti reformu visokog obrazovanja, pri čemu se posebno treba posvetiti pažnja privatnim univerzitetima, koji imaju velike mogućnosti i slobode da proaktivno djeluju u smjeru unapređenja i promjene sistema, te univerzitetima u zemljama u kojima se poštuje stav akademske zajednice i u kojima postoji visok stepen slobode mišljenja i nezavisnog djelovanja, jer upravo od univerzitetskog obrazovanja zavisi formiranje akademskog kadra, odnosno novih mislilaca i znanstvenika iz svih oblasti nauka, posebice iz oblasti vjerskih, zakonodavnih, fikhskih, društvenih i humanističkih nauka.

Da bi se ovi ciljevi ostvarili, potrebno je izvršiti reformu znanstvene metodologije prema kojoj se studij izvodi u visokom obrazovanju, te usaglasiti je s islamskim i prirodnim principima, kako bismo u konačnici imali muslimanskog intelektualca i specijalistu u svim oblastima kako humanističkih, tako i prirodnih nauka koji bi slobodno i nezavisno mogao promovirati jedinstvenu i svrsishodnu islamsku misao i kulturu i ponuditi je kao alternativu. Univerzalni karakter komunikacije, dostignuća u oblasti informacija i elektronskog obrazovanja te mogućnost obrazovanja reformatora i iskrenih poslovnih ljudi koji rade na vlastitim projektima – otvara širok prostor mnogima da učestvuju u reformi visokog obrazovanja i podršci znanstvenim istraživanjima i njihovom unapređenju, te formiranju novih kadrova. Ovo također omogućava lakši pristup istraživanjima i literaturi potrebnoj za obrazovanje zajednice i njeno suočavanje s izazovima pred kojima stoji, pomaže zajednici da odstrani devijantne i retrogradne oblike i stane ukraj sve većoj okrenutosti Zapadu kao i sklerotičnosti i intelektualnoj razjedinjenosti.⁶²

62 Bilo bi korisno naglasiti kako je veoma važno da se sve nauke – humanističke, društvene, prirodno-matematičke i tehničke – na našim univerzitetima izučavaju isključivo na arapskom jeziku, jer je arapski jezik jedan od aspekata

Potrebno je, što je prije moguće, izdavati literaturu posvećenu i prilagođenu jednoj muslimanskoj porodici, koja mora biti utemeljena na islamskim, znanstvenim, pedagoškim i zdravoražumskim vizijama i konceptima. Ovu literaturu treba učiniti dostupnom i plasirati je na razne načine, kao štampane ili audio-knjige ili putem elektronskih mreža, a u isto vrijeme treba podsticati omladinu da se za njih zainteresira, počne da čita i koristi se znanjima i porukama koje se u njima nalaze. Tu inicijativu moraju pokrenuti mislioci, intelektualci, pedagozi, izdavači i svi oni koji na bilo koji način imaju veze s odgojem i obrazovanjem. Ona mora biti neodvojivi dio brige za dobrobit zajednice sve dok ne postane sastavni dio naše kulturne i intelektualne prakse.

reformu univerzitetskog obrazovanja. Arapski je primarni, odnosno maternji jezik arapsko-islamskog društva i nužno je obogaćivati ga novim pojmovima iz područja mnogobrojnih znanstvenih otkrića ljudske civilizacije. Inovativnost se ostvaruje samo na maternjem jeziku, a u našem slučaju to je arapski. Nema sumnje da je jedan od razloga zašto se već dva stoljeća ne uspijevamo suočiti s izazovima nauke i tehnologije to što se prirodno-matematičke i tehničke nauke na našim univerzitetima studiraju na stranim jezicima. Ako na arapskom jeziku predajemo samo humanističke nauke, ne možemo očekivati da ćemo vlastitu kulturu i naučne institucije obogatiti dostignućima ljudske civilizacije samo kroz prijevode poznatih naučnih časopisa u kojima su prezentirana najnovija naučna dostignuća, ili prijevode nekih od klasičnih djela i beletristike. Nužno je da se na svim nivoima obrazovanja podučava na maternjem jeziku, s tim da ova aktivnost svakako treba biti popraćena znanstvenim prevođenjem svih vrsta naučnih istraživanja. Nadam se da ćemo se posvetiti radu i okaniti se bizantijskih neutemeljenih kontroverzi u vezi s arapskim jezikom i naukom. Arapski jezik dao je i danas daje veliki doprinos nauci kao što to daje svako progresivno i napredno društvo, s tim što drugi jezici nemaju bogatstvo, potencijal i moć kakvu ima arapski jezik. Zbog toga lingvistički krugovi i sredstva javnog informisanja moraju dati svoj doprinos u kreiranju i normiranju nove terminologije, te promovirati svoja postignuća kroz sistem obrazovanja i javnu riječ.

2. PLAN ŠKOLE ISLAMIZACIJE ZNANJA I UTEMELJENJE ISLAMSKE MISLI

Ne možemo u potpunosti razumjeti savremena intelektualna kretanja u islamskom svijetu, niti možemo spoznati uloženi trud na polju reforme islamskog društva i načine pristupa njegovoj obnovi i pokretanja njegovih potencijala, ukoliko ne spoznamo osobenosti škole „islamizacije znanja“ i ciljeve koje nastoji ostvariti, te trud koji je desetljećima ulagan u svrhu unapređenja intelektualnih, kulturoloških i pedagoških aspekata bitnih za provedbu islamske civilizacijske reforme. U svakom slučaju, ovdje ne želimo naširoko informirati o uloženom trudu i iskustvima škole islamizacije znanja, već kratko se osvrnuti na određene dimenzije ovih aktivnosti.

Počeci i smjer djelovanja

Školu islamizacije znanja pokrenula je skupina mladih ljudi koji su se našli na razmeđu dvaju kultura; islamske kao njihove vlastite i kulture zemlje u kojoj su trenutno živjeli i studirali. Prije nego što će ujediniti snage u cilju rada na promociji islamskih vrijednosti i posvetiti se islamskom preporodu, ovi mladi ljudi kroz različite oblike aktivnog rada izražavali su svoje stavove i teze. Jedan od rezultata ranih aktivnosti ove grupe ljudi jeste i knjiga *Islamska ekonomska teorija: filozofija i savremene metode*, čiji je autor moja malenkost.⁶³ Ova knjiga izdata je u izdavačkoj

63 Važnost ove studije leži u novootkrivenim činjenicama vezanim za metodologiju. Iz nje je također proizašla i moja tema za stjecanje doktorata iz oblasti međunarodnih odnosa na Univerzitetu Pensilvanija u Filadelfiji. Naziv doktorske teze bio je *Islamski pogled na međunarodne odnose: novi pravci u misli i metodologiji* (1973). Teza razmatra aspekte unapređenja metoda i ukazuje na njihove potencijale u procesu intelektualnog preporoda i razvitka islamske misli u ovoj oblasti. Dr. Nasir el-Burejk, profesor političkih nauka s Univerziteta Kralj Saud u Rijadu preveo je ovu knjigu na arapski jezik i zaslužan je za njeno objavljivanje u arapskom svijetu.

kući Dar el-handži u Kairu 1960. godine. Knjiga se bavi osnova-
ma metodologije islamske misli i njihovom važnošću te razma-
tra načine i mogućnost oživljavanja islamske savremene misli.

Ideje spomenutih mladih ljudi dobile su svoju konkretnu
formu u vidu programa tokom šezdesetih godina prošlog stolje-
ća, kada je prva generacija studenata iz tada novoformiranih ne-
zavisnih muslimanskih država došla u Sjedinjene Američke Dr-
žave preko programa za stipendiranje. Jedan od osnovnih razlo-
ga i ideja oko kojih su se udružili ovi mladi ljudi bio je osnivanje
islamskih studentskih kulturnih društava koja bi okupljala sti-
pendiste koji su studirali u stranoj zmlji i bili suočeni s potpuno
drugačijim svjetonazorima i kulturom. Cilj ovih društava bio je
da se očuva islamski identitet i svjetonazor mladih musliman-
skih studenata, te da se na pravilan način usmjere njihovi poten-
cijali kako bi mogli pomoći islamskoj zajednici u ostvarivanju
njenih nastojanja.

Nakon što su im se proširili spoznajni vidici, ovi mladi ljudi
shvatili su koliko je intelektualna dimenzija važna za naučnu i
civilizacijsku krizu i nazadak islamskog društva. Zaključili su
kako je nužno da se zajednica iznova osposobi kroz reformu mi-
sli, rekonceptualizaciju i pročišćenje kulture, te unapređenje od-
gojno-obrazovnih koncepata i metoda. Krajnji cilj bio bi razvijanje
duhovnih, spoznajnih i tehnoloških potencijala potrebnih za
uspješnu provedbu projekta islamske reforme i civilizacijske
promjene.⁶⁴

Kao rezultat vizije i zalaganja ovih ljudi 1963. godine osno-
vano je „Udruženje muslimanskih studenata Amerike i Kanade“.
Ova studentska organizacija kroz deset godina postala je najve-

64 Pojedinci se – iz neznanja ili zato što se prave da ne znaju – pitaju kako može
postojati islamska i neislamska nauka i matematika? Odgovor na ovo pitanje
jeste da se pod pojmom islamizacije nauke i tehnologije podrazumijeva ustvari
da filozofija nauke, njeni ciljevi i praksa, načini u kojem pravcu se razvija, te
korist koja se njome postiže treba da budu u skladu s duhom od Boga određene
namjesničke odgovornosti čovjeka, a ne sredstvo anarhije, prisile, nasilja,
uništavanja prirode i trošenja resursa.

će udruženje muslimanskih studenata na Zapadu, koje je u svojim redovima okupljalo hiljade intelektualaca iz svih islamskih zemalja koji su bili stipendisti uglavnom na visokim studijima u Americi i Kanadi. Nakon osnivanja prve muslimanske studentske organizacije pojavit će se još popriličan broj sličnih profesionalnih i specijaliziranih udruženja s islamskim predznakom. Jedno od najvažnijih je „Asocijacija muslimanskih sociologa“, koja je formalno osnovana 1969. godine. Cilj ove asocijacije bio je da ujedini snage studenata socioloških i humanističkih nauka kako bi svoje spoznaje i sposobnosti iskoristili za kreiranje jedinstvene islamske misli, reformu njenih koncepata i rad na formiranju islamskih socioloških i humanističkih nauka zasnovanih na principima Šerijata i nepromjenljivim islamskim konceptima i ishodištima.

Također, jedan od ciljeva bio je i pronalaženje zajedničkog znanstvenog jezika s ostalim studentima savremenih socioloških i humanističkih nauka. Islamska pisana riječ bila je opterećena defanzivnošću i ishitrenim tvrdnjama, jer većina autora koji su pisali za islamske časopise nije bila specijalizirana za oblast kojom se bavila i vrlo je površno pristupala određenoj tematici. Ovakva situacija stvorila je jaz između islamskih mislilaca, reformatora i studenata savremenih socioloških studija na Zapadu, i vlasti, političkih elita i zagovarača promjene i modernizacije. Razlog tome jeste što su potonji nastojali uspostaviti i slijediti zapadni model razmišljanja i poimanja društvene odgovornosti.

U sljedećim decenijama povećao se broj muslimanskih studenata koji su dobili stipendiju, a veliki broj muslimanskih intelektualaca usljed pogoršanja političkog i društvenog stanja u islamskim zemljama također je potražio utočište u Sjedinjenim Državama. Jedinstvo muslimanskih studenata doprinijet će osnivanju „Islamskog društva Sjeverne Amerike“ 1980. godine. Cilj ovog društva bio je da služi muslimanskoj zajednici u Americi i Kanadi i da radi na očuvanju islamske kulture i identiteta.

Na početku 15. stoljeća po Hidžri osnovan je „Internacionalni institut za islamsku misao“ u svojstvu islamske nezavisne, znanstvene i specijalizirane institucije, čije su aktivnosti usmjerene ka promoviranju islamske misli, metodološkoj i znanstvenoj rekonceptualizaciji, reformi islamske kulture utemeljenoj na zdravorazumskim i islamskim osnovama, odbacivanju svih retrogradnih i devijantnih oblika koji su zadesili islamski univerzalni svjetonazor, ponovnoj izgradnji islamskoga duha i bitka, duhovnom, mentalnom i spoznajnom oslobođenju, te povratku društvenim dimenzijama islama, odnosno njegovim civilizacijskim, inovacijskim i graditeljskim potencijalima.

U većini svojih projekata Institut saraduje s učenjacima iz drugih muslimanskih udruženja i organizacija kako bi na najbolji način bio u službi islamske misli i kulture. Kako bi obezbijedio adekvatan kulturološki i akademski prostor za provedbu aktivnosti vezanih za ponovno oblikovanje metodologije islamske misli i reformu islamske kulture, Institut je pokrenuo niz važnih projekata kojima je cilj metodološka reforma i aktualizacija izvora islamske spoznaje. Koncept škole islamizacije znanja prevazilazi zastarjele oblike mehaničkog učenja napamet i islamsku nauku ne poima kao nešto hermetično, već kao univerzalan i inovativan sistem koji razmatra sve političke, društvene, ekonomske, pedagoške i znanstvene aspekte života, te propituje kompleksne strukture društvenih pojava, vodeći se na svom putu Božanskom Objavom i njenim uzvišenim ciljevima.

Do sada je Institut izdao više od petsto naslova koji tretiraju različite teme iz oblasti religije, sociologije, ekonomije i pedagogije. Od samog početka Institut tretira pitanja pravilnog odnosa prema Kur'anu i sunnetu, islamskoj tradiciji, zapadnom poimanju svijeta i ideologiji, prirodnim naukama, sve do pitanja metodologije misli i načina kako ponovno aktivirati islamsku misao i njene izvore iskoristiti u svrhu usavršavanja socioloških, humanističkih, pedagoških i ekonomskih nauka. Isto tako Institut je iz

vlastitih sredstava finansirao niz naučnih skupova, simpozija i predavanja širom svijeta, na kojima su učestvovali mnogobrojni naučnici i intelektualci. U organizaciji su zajedno s Institutom učestvovali i njegove mnogobrojne podružnice, kao i organizacije s kojima surađuje.

Cilj svih navedenih naučnih aktivnosti jeste prenošenje poruke Instituta, odnosno iznošenje pred naučnu i intelektualnu javnost različitih problema i pitanja vezanih za islamsku misao i kulturu, a samim tim i pronalaženje načina postizanja željenih promjena i preporoda. Institut svoj doprinos islamskoj pisanoj riječi i proučavanju pitanja vezanih za spoznaju islama daje i kroz izdavanje dva internacionalna naučna časopisa, od kojih je jedan na arapskom jeziku i nosi naziv *Islamizacija znanja: magazin islamske savremene misli*, a drugi na engleskom jeziku i zove se *American Journal of Islamic Social Sciences*. Institut također djeluje kao suizdavač i suorganizator naučnih skupova na lokalnom nivou kroz saradnju s ostalim srodnim organizacijama i udruženjima.

Institucije specijalizirane za pedagoške studije i pitanja odgoja

Budući da smo ustanovili da je uloga koncepta „islamizacije znanja“ i naučno-istraživačkih i visokoobrazovnih institucija od ključne važnosti za ponovno kreiranje intelektualnog prostora, rehabilitaciju muslimanskog uma, rješavanje metodoloških problema, rekonceptualizaciju kulture i izgradnju kvalitetnog i obrazovanog akademskog osoblja u muslimanskom društvu, možemo očekivati da će navedene aktivnosti polučiti pozitivne rezultate u procesu suočavanja s izazovima i promjenama, te da će muslimanskoj naučnoj zajednici priskrbiti nova znanja i iskustva.

Situacija je ozbiljna i potrebno je što prije djelovati kako bi se pokrenule znanstvene aktivnosti koje moraju biti usmjerene ka islamskim pedagoškim problemima i temama. Nužno je da se roditelji, učitelji, intelektualci i ostali odgovorni upoznaju s istraži-

vanjima i literaturom koja bi im pomogla da prošire vidike, steknu iskustva i vještine potrebne za uspješno suočavanje s izazovima i promjenama pred kojima se nalazimo. Roditelji i učitelji moraju se upoznati s novim dostignućima iz ovih oblasti kako bi u budućnosti kvalitet odgoja djece i mladih podigli na najviši mogući nivo.

Fondacija za unapređenje djetinjstva

Internacionalni institut za islamsku misao je, slijedeći iskustva Islamskog univerziteta u Maleziji, u Sjedinjenim Državama osnovao nezavisni naučno-istraživački centar specijaliziran za područje odgoja i obrazovanja pod nazivom Fondacija za unapređenje djetinjstva, koji svoje projekte provodi u saradnji s Institutom. Pred Institutom je obaveza i odgovornost da se i dalje ozbiljno bavi pitanjima pedagoške reforme i korjenitim promjenama islamskog društva, da aktivira svu moguću naučnu aparaturu i iskoristi resurse kako bi se ponovno počelo s izgradnjom islamske univerzalne, monoteističke, namjesničke i etičke vizije, kreiranjem islamskog znanstvenog mentaliteta, pročišćenjem kulture od svih natruha mitologije i sujevjerja, zaštitom muslimanskog uma od negativnih utjecaja retrogradnih tumačenja i bukvalističkih pristupa svijetu gajba, te pravilnom i na šerijatskim principima utemeljenom razumijevanju mudžiza datih poslanicima.

U ovom stadiju rješavanja problema akademska i metodološka istraživanja moraju rezultirati konkretnom i djelatnom praksom. Kur'an sa svojim univerzalnim principima i konceptima mora biti osnova i ideja vodilja islamske misli, čuvar i zaštitnik muslimanskog uma od svih devijantnih oblika i degenerativne mitologije, te vodič u procesu intelektualnog promišljanja, borbe i usavršavanja na putu utemeljenja društva pravde, plemenitosti i dobročinstva i civilizacije morala, znanja i društvenog napretka.

Muslimanski um mora izvući korist iz humanističke i civilizacijske tradicije koju posjeduje i to u svim oblastima, od socioloških i humanističkih nauka pa sve do prirodnih nauka i iskustava iz

oblasti graditeljstva. Savremeni muslimanski um mora biti svjestan lekcije koju su naučili i cijene koju su platili naši prethodnici koji su se susreli s tradicijom prošlih civilizacija, tačnije s grčkom filozofskom mišlju, kojoj su pristupili na pogrešan način, bez zdravorazumske metodologije. Posvećenost ovim idejama oslabila je potencijale zajednice, doprinijela je društvenoj parcelizaciji, te usmjerila muslimanski um ka raspravama o sferama onostranosti o kojima se ne može pouzdano govoriti.

Mnogi učenjaci i intelektualci u budućnosti mogu dati svoj doprinos u spomenutim aktivnostima sve u zavisnosti od stepena njihove naobrazbe i struke kojom se bave. Oni su dužni da se naoružaju hrabrošću, zasuču rukave i uhvate se ukoštac s izazovima i problemima kako bi u konačnici mogli pripremiti i odgojiti jednu novu generaciju koja će biti spremna i sposobna da preuzme odgovornost prenošenja vizije i poslanice islama.

Iskustva islamizacije znanja u obrazovanju alternativnog kadra

Iskustvo Islamskog internacionalnog univerziteta u Maleziji u polju obrazovanja i pripreme muslimanskog znanstvenog i intelektualnog kadra predstavlja konkretan znanstveni i pionirski čin u ovom području. Islamski univerzitet iz Malezije kroz svoja iskustva u praksi pokazao je kako djeluje i na čemu se zasniva koncept škole islamizacije znanja. To je bio povod da Internacionalni institut za islamsku misao također krene u implementaciju i realizaciju ove ideje.⁶⁵

65 Da bismo lakše razumjeli aspekte djelovanja islamizacije znanja i njenu intelektualnu pozadinu, osvrnut ćemo se na neka od izdanja Instituta: *Islamska ekonomska misao: filozofija i savremene metode* (1960), *Islamska teorija međunarodnih odnosa: novi pravci u islamskoj misli i metodologiji* (1972), *Politika i vlast*, knjiga koja je objavljena u sklopu aktivnosti Drugog međunarodnog susreta Internacionalne organizacije islamske omladine (1973), *Islamizacija političkih nauka*, knjiga koja je prethodila Prvom međunarodnom simpoziju islamskog obrazovanja održanom u Mekki (1977), *Islamizacija znanja: nove metode reforme moderne znanosti*, knjiga koja je bila povod organiziranja Drugog internacionalnog simpozija islamizacije znanja u

Kada je u pitanju iskustvo „škole islamizacije znanja“, važno je napomenuti kako su aktivnosti Internacionalnog instituta za islamsku misao i Fondacije za unapređenje djetinjstva potpuno komplementarne, jer društvena i pedagoška reforma jedna drugu uslovljavaju. Institut svoje aktivnosti obavlja u sferi reforme društva i naučne metodologije, dok se Fondacija – u saradnji s Institutom – bavi pedagoškom problematikom i specijalizira se u polju kulturne reforme vezane za duhovnu izgradnju muslimanske ličnosti u različitim stadijima djetinjstva.

Znanstvena metoda koja može poslužiti reformi i promjeni islamskog društva nalazi se u oblasti odgoja i obrazovanja, kroz koje je jedino moguće formirati zdravorazumsku društvenu viziju, promovirati ispravne vrijednosti i principe, ostvariti harmoniju između individualnog i društvenog u karakteru muslimanske ličnosti, potaknuti hrabrost i znanstveni mentalitet, te razvijati – još na samom početku djetinjstva – aktivan duh, kritičku svijest i kreativnost. Ako su islamizacija znanja, koja se ostvaruje kroz reformu znanstvene metodologije i rekonceptualizaciju kulture i izgradnja porodice i međusobnog odnosa roditelja utemeljenog na ljubavi, povjerenju i poštovanju, odnosno obezbjeđivanje sigurnog prostora za pravilan razvoj ličnosti fizički i mentalno zdravog djeteta – prva dva koraka na putu društvenog preporoda, onda je treći korak pedagoška svijest koja treba da prirodne potencijale porodice kao što su ljubav, povjerenje i sigurnost transformira u djelatnu i produktivnu odgojnu metodu pomoću koje bi roditelji mogli pravilno odgajati svoju djecu i razvijati njihove talente, sposobnosti, znanstveni mentalitet i društveni duh. Četvrti korak je obrazovanje naučnog kadra, odnosno naučno usavršavanje profesora i odgajatelja kako bi mogli što lakše i uspješnije ispuniti svoju misiju.

Islamabadu, Pakistan (1982), i koju je Institut objavio u sklopu aktivnosti simpozija. Također treba spomenuti i knjigu *Islamizacija znanja: ciljevi i dostignuća*, koju je napisao Ismail el-Faruki, a izdao također Institut i to na arapskom i engleskom jeziku, te knjigu *Kriza muslimanskog uma* (1986).

Ovo podrazumijeva upoznavanje s novim dostignućima iz oblasti pedagogije i objavljivanje naučnih djela iz ove oblasti koja bi im pomogla da prošire svoje vidike i spoznaje, te im obezbijedila metodologiju, saznanja i informacije potrebne za pravilan pristup djetetu u svim fazama razvoja. U svakom slučaju, svi navedeni koraci moraju biti u skladu s rekonceptualizacijom islamskog načina razmišljanja, odnosno reformom islamske misli, o kojoj smo već govorili, te formirati svoju pedagošku osnovu na temeljima Poslanikove, a. s., plemenite pedagogije.

Što se tiče potpune implementacije predstavljenog odgojno-obrazovnog modela, Institut se nada da će u dogledno vrijeme uspjeti oformiti krovnu obrazovnu instituciju međunarodnog karaktera u čijem će okviru djelovati više islamskih internacionalnih škola, čija će osnovna filozofija i metodologija biti bazirana na aktiviranju uloge porodice u odgojno-obrazovnom procesu, te pružanje stručne pomoći u tom polju. Program jedne ovakve škole ne podrazumijeva aktivnosti samo unutar školskih zidova, već u obzir uzima i želi da aktivira porodicu i njene pedagoške potencijale. Institut svoje odgojno-obrazovne projekte, znanstvenu metodologiju i sve školske aktivnosti temelji na čistoj i univerzalnoj kur'an-skoj viziji, uzoritosti Poslanikovog, a. s., života i djela i ispravnoj islamskoj intelektualnoj tradiciji, te vodi brigu o mentalnoj, duhovnoj i spoznajnoj izgradnji muslimanske ličnosti.

Islamske internacionalne škole

Internacionalni institut za islamsku misao svoje aktivnosti u oblasti odgoja i obrazovanja otpočeo je poučen iskustvima Islamskog internacionalnog Univerziteta u Maleziji. Islamski univerzitet osnovao je Centar za istraživanja metodologije odgoja i općeg obrazovanja, te u to vrijeme pokrenuo aktivnosti osnivanja škole općeg usmjerenja koja bi djelovala u okvirima Uni-

verziteta. Centar je, u saradnji s profesorima specijaliziranim za oblast odgoja, te u koordinaciji sa mnogim naučnim i akademskim društvima predstavio prioritete u metodologiji odgoja i općeg obrazovanja. Ubrzo je osnovana škola općeg obrazovanja koja je djelovala u okviru Univerziteta.

Škola radi po planu i programu utemeljenom na principima i ciljevima o kojima smo već govorili, dok se u Centru za istraživanja obavljaju aktivnosti u području pedagoških istraživanja i unapređenja metodologije odgoja i obrazovanja. Centar je dio Univerziteta i administrativno je odvojen od škole u smislu da nema ingerencije upravljanja školom. Razlog odvajanja Centra od škole jeste naučno-istraživačko usmjerenje ove institucije, a administrativni i svakodnevni poslovi i formalnosti mogu usporiti rad Centra u polju nauke i naučno-istraživačkog rada i unapređenja metodologija. Međutim, postoje veoma čvrste veze ovih institucija koje se očituju kroz međusobno potpomaganje u polju naučnih istraživanja i praksi kao i kroz jedinstvenu upravu i administrativni sistem kojem pripadaju.

U budućnosti želimo na isti način organizirati povezanost Instituta i „Internacionalnih islamskih naprednih škola“. Internacionalni institut za islamsku misao će – uz Božiju pomoć – nastaviti da koristi sva raspoloživa sredstva i resurse kako bi unaprijedio i pomogao naučno-istraživački rad u oblasti metodologije odgoja i obrazovanja, nastavio s objavljivanjem prijeko potrebne naučne literature, okončao osnivanje međunarodnih islamskih škola i institucija specijaliziranih za odgoj i obrazovanje, te kreirao plan za njihovo uspješno funkcioniranje.

Kako bi se u potpunosti implementirao projekat islamizacije nauke i reformirala islamska misao koji treba da budu u službi općeg plana za civilizacijsku i kulturološku reformu i preporod islamskog društva, Institut i organizacija internacionalnih islamskih škola moraju raditi u saradnji sa svim postojećim islamskim organizacijama, istraživačkim centrima i naučnim institucijama koje nastoje pronaći način i metod da se postigne željena promjena u društvu. Svim aktivistima koji učestvuju u kreiranju vi-

zije i metodologije islamizacije nauke ma gdje da se nalazili mora biti jasno da je vrijeme da se pređe na sljedeći nivo u procesu reforme i rekonceptualizacije islamske misli i da se moraju udvostručiti naponi u polju nauke i metodologije i to kroz organiziranje naučnih skupova i simpozija iz oblasti društvenih, humanističkih, ekonomskih i strateških istraživanja.

Naučne institucije moraju pojačati svoje aktivnosti, te predstaviti i promovirati islamsku viziju filozofije nauke i tehnologije i poimanje budućnosti civilizacije, dok se islamski intelektualci moraju posvetiti proučavanju problematike ljudskih prava muslimana, voditi brigu o tome, te svoje rezultate prezentirati islamskoj zajednici, vlastima i sredstvima javnog informisanja.

Nužnost promocije metodoloških i intelektualnih principa

Stadij do kojeg je došla islamska misao i stanje u kojem se danas nalazi islamsko društvo i njegove društvene i obrazovne institucije ukazuju na to da je došlo vrijeme da se muslimanska intelektualna elita konačno ujedini i okupi na sveopćoj naučnoj konferenciji, poslije koje bi pred islamsku zajednicu iznijela generalne zaključke u vidu temeljnih principa koji podrazumijevaju osnovne postavke budućeg funkcioniranja islamskog društva, te da zajednici pojasni univerzalna ishodišta, prioritete i izazove pred kojim se nalazi. Promocija ovih principa podrazumijeva predstavljanje novih metodoloških okvira i koraka koji vode ka promjeni i reformi u oblasti nauke, kulture, odgoja i obrazovanja, te konačno razračunavanje sa svim devijantnim i degenerativnim oblicima. U suprotnom, ako bi društvo ostalo da tavori u postojećem stanju nazadnosti, haosa i ignorancijem to bi bio ogroman neuspjeh i neoprostiva greška.

Molimo Uzvišenog Allaha da nadahne učenjake i intelektualce da što brže počnu konkretno djelovati i da pronađu put izlaska iz krize, kako bi pravilno služili zajednici i uspješno prenosili islamsku poruku – a jedino je Allah svemoćan.

Zaključak

DA SPOZNAMO I DJELUJEMO

Bilo bi korisno da na kraju izlaganja još jednom u najkraćim crtama ukažemo na osnovnu ideju ove knjige i glavne motive zbog kojih smo se bavili pitanjima krize muslimanskog društva, osnovnim faktorima koji su na nju utjecali, te elementima i društvenim karakteristikama koji nedostaju u projektu reforme i preporoda islamskog ummeta. Islamsko društvo baštinik je i prenositelj Božije Upute i Svjetlosti cijelom čovječanstvu. U prošlosti je ovo društvo dalo ogroman doprinos unapređenju ljudske civilizacije, uzdiglo ga na visok nivo u oblasti morala, nauke i univerzalnih vrijednosti, te na taj način udarilo temelje za izgradnju današnje savremene i tehnološki napredne civilizacije.

Uprkos uzvišenoj i veličanstvenoj snazi vjere u jednoga Boga, koju islam svesrdno promovira, zaostavština starih tradicija i kultura, slijepo slijeđenje i filozofija transformirali su muslimansko političko vođstvo u tribalizam i šovinizam i tako kontaminirali kulturu islama. Društvo je izgubilo svoje temeljne principe i dopustilo da njime zavladaju mitovi, legende i rasizam. Ova ideološka i religijska konfuzija odvela je društvo u sta-

nje inertnosti i apatije, te oslabila muslimansku vlast, što je kulminiralo pojavom vjerskog i političkog terora i zastrašivanja, a u muslimanskom bitku razvilo ropski mentalitet za koji je karakterističan individualizam, strah i nedostatak inicijative. Islamski ummet počeo je ličiti na nepokretno i šuplje tijelo lišeno duha zajedništva i solidarnosti, kojem manjka hrabrost i snaga da pokrene vlastite potencijale, te usljed toga postaje lahak plijen svojim neprijateljima. Bilo je mnogo pokušaja reforme i preporoda, ali, uprkos požrtvovanosti i lijepim namjerama, postignut je samo djelimičan i nedovoljan uspjeh. Iako su svi pokreti nastojali ostvariti preporod, suprotstaviti se izazovima i odbraniti islamski ummet, nikada nije postojala istinska svijest o pravom uzročniku bolesti islamskog društva.

Prirodno je i logično da politički diskurs u društvu potiče jedinstvo i promovira napredak; međutim, ukoliko to isto društvo ne dopušta i ne ostavlja prostor za racionalnu i utemeljenu kritičku misao, teško da će u sebi pronaći snagu i iskoristiti svoje potencijale kako bi se suočio s izazovima pred kojima se nalazi, već prije da će nastaviti ići putem nazatka i s vremenom dodatno slabiti.

Nedostatak svijesti o problematici spoznajnih procesa i njihovoj povezanosti s duhovnim i mentalnim sklopom čovjeka jedan je od osnovnih razloga zašto je u islamskom društvu došlo do podjele znanja na vjersko i sekularno, koji su u potpunosti suprotstavljeni jedno drugom. U srazu vjerskog i sekularnog gube se prave i univerzalne vrijednosti, dok uloga čiste i nepatvorene misli slabi i atrofira. Ova situacija dovela nas je do toga da posvećujemo pažnju kvantitetu nauštrb kvaliteta i da se stalno bavimo nebitnim pitanjima i neplodnim temama. Potpuno smo zanemarili humanističke nauke, djetinjstvo i odgoj, koji su u uskoj vezi s procesima promjene i pomoću kojih možemo probuditi i obnoviti vlastite potencijale, osnažiti društvo i dati mu dodatnu energiju, kako bi uspješno odgovorilo na zahtjeve savremenog doba i izazove koji se pred njim nalaze.

Ako želimo da konačno pokrenemo procese preporoda i napretka i povratimo svoju duhovnu i mentalnu snagu, koja je osnovni pokretač čovjekove volje, islamski učenjaci, mislioci i univerzitetski profesori, a s njima i muslimansko političko vođstvo, moraju pronaći način i metod pomoću kojeg će se suočiti sa svim nedostacima u društvu, te iskoristiti sve intelektualne i materijalne resurse kako bi pokrenuli muslimansku omladinu i usmjerili je na put produktivnog rada u polju civilizacijskog preporoda i reforme islamskog društva. Mora se konačno vratiti i zavladata čista islamska, univerzalna, produktivna, proaktivna i namjesnička vizija, utemeljena na tevhidu uz pomoć koje se može rekonceptualizirati metodologija znanosti, otvoriti prostor kako vjerskim, tako i humanističkim vrijednostima, te u konačnici reformirati i unaprijediti islamska kultura i civilizacija.

Osim toga, kada je u pitanju odgoj i izgradnja mentaliteta i ličnosti jednog muslimana, potrebno je ostvariti simbiozu između procesa spoznaje i čovjekovih duhovnih i mentalnih sposobnosti i potencijala, kako bi u konačnici dobili potpunu osobu, vjernika koji ustrajava na putu dobra i koji se ne boji iskazati vlastiti stav, pokrenuti inicijativu i pokazati da je spreman i sposoban da se uhvati u koštac sa svim savremenim izazovima i problemima s kojima se naše društvo suočava. Mislioci i intelektualci predstavljaju ishodišta znanja i proaktivne misli, pedagozi sa svojim znanjem iz oblasti odgoja osnovni su faktor duhovnog i mentalnog preporoda, dok univerzitetski profesori i visoko obrazovanje predstavljaju osnovu intelektualne reforme.

Institucije različitih naučnih usmjerenja moraju raditi na uspostavi konkretnog plana u čijim će se okvirima nalaziti smjernice za sve one koji žele da se uključe u procese promjene i reforme islamskog društva. Studenti koji se bave problematikom promjene i reforme u svojim rukama moraju imati ključeve pomoću kojih je moguće pokrenuti proces preporoda, te poznavati opće karakteristike i zahtjeve koje savremeno doba postav-

lja pred naše društvo. U protivnom, kvalitetna reforma društva neće biti moguća.

Ključ pokretanja promjene nalazi se duboko ukorijenjen u dušama i svijesti roditelja, koji imaju od Boga datu sklonost ka zaštiti vlastitog potomstva i težnju da svojoj djeci obezbijede što bolje uslove za život. U iskonskoj brizi roditelja leži ogroman odgojni potencijal, koji je potrebno iskoristiti i pravilno usmjeriti. Zbog toga učenjaci i istraživači pod hitno moraju posvetiti pažnju proučavanju problematike djetinjstva i roditeljstva kako bi kroz interpretaciju svojih naučnih doptignuća mogli pomoći roditeljima da nauče principe i metode potrebne za zdrav odgoj njihove djece. Uloga učitelja i odgajatelja mora biti koordinirana s ulogom roditelja, jer svi zajedno rade u interesu djeteta i nastoje ga osposobiti i pripremiti za izazove koji ga u životu očekuju.

U cilju obrazovanja sposobnog i kvalitetnog pedagoškog kadra Internacionalni islamski univerzitet u Maleziji pokrenuo je tri specijalistička kursa za studente pedagogije, koji nose naziv „Roditeljstvo i porodica“, „Kreativna misao i rješavanje problema“ i „Uspon i pad civilizacija“.

Zaključili smo, također, da je jedan od osnovnih razloga zašto mnogobrojni reformistički pokreti nisu imali uspjeha i nisu ostvarili svoje ciljeve nedostatak svijesti o duhovnoj i mentalnoj degradaciji koja je zadesila islamsko društvo, te o važnosti uloge djetinjstva u procesu duhovne obnove i preporoda, oslobađanju ummeta od „ropskog mentaliteta“ i usmjeravanju društva u pravcu nužnih promjena, što smo objasnili kroz primjer Musaa, a. s., i njegovog odgoja mladih naraštaja Sinova Israilovih. Treba još jednom potcrtati obavezu i odgovornost mislilaca, učenjaka, intelektualaca, učitelja i profesora da konačno preuzmu stvar u svoje ruke, pokrenu inicijativu i pronađu ključ za pokretanje korjenitih promjena. U našem slučaju to je spoznaja karakteristika djetinjstva, koja nedostaje našem društvu, uz pomoć koje bismo mogli pokrenuti duh zajednice, kreirati potrebna sred-

stva nužna za provedbu reformi i aktivirati vlastite potencijale kako bismo mogli dosljedno raditi u interesu svoje djece.

Moraju se formirati novi naučno-istraživački centri koji će kreirati i promovirati naučni diskurs, odgojno-obrazovne programe, te objavljivati i distribuirati naučnu literaturu, koja će biti na raspolaganju svim iskrenim istraživačima, intelektualcima i misliocima, kao i potencijalnim reformatorima, vlastima i institucijama građanskog društva. To je jedini put koji muslimane može odvesti ka oslobođenju i preuzimanju inicijative u rješavanju vlastite sudbine, ali i način da se dopre do zvaničnih institucija i privuče njihova pažnja, te i od njih dobije potrebna pomoć za ostvarenje vlastitih ciljeva.

Roditelji moraju shvatiti da su upravo oni ključ i osnova oslobođenja muslimanske zajednice i pokretanja njenih potencijala i da bez njihovog iskrenog truda nije moguće povratiti ugled i slavu ummeta.

Na kraju želim apelovati na intelektualce, mislioce i reformatore da udvostruče svoje napore kako bi mogli ispuniti svoju društvenu obavezu, te da snažno promoviraju islamsku civilizacijsku viziju, rade na rekonceptualizaciji islamske kulture, ukazuju na duhovne bolesti i mahane našeg društva i traže način da ih izliječe. Da bismo postigli željeni cilj, moramo se ugledati na Poslanika, a. s., koji je istinski primjer strpljenja i suočavanja s teškoćama na putu ostvarivanja boljitka i napretka zajednice. Prvih trinaest godina poslanstva proveo je sa svojim ashabima u Mekki, gdje je strpljivo organizirao mladu islamsku zajednicu, uspostavljajući njene osnove, odgajajući i pripremajući nosioce jednog novog uređenog društva. Snaga i potencijal ovih pojedinaца došla je do izražaja u sljedećih deset godina, koje je Poslanik, a. s., proveo u Medini, gdje je ovo društvo dodatno napredovalo i razvilo se do te mjere da je u kratkom vremenu snažno utjecalo na svoju užu i širu okolinu, te svojom univerzalnom vizijom promijenilo svijet i ostavilo traga u historiji čovječanstva.

Ako se ne oslonimo sami na sebe i ne riješimo se snova o tome da će nam neko drugi riješiti probleme i iluzija da se do promjene može doći lakšim i bržim putem, proći će desetljeća i stoljeća, a mi se nećemo riješiti svojih slabosti, devijacija i poniženja. U budućnosti možemo očekivati – osim ako Allah ne bude drugačije htio – da će se kriza povećavati i svakodnevno crpiti našu snagu i potencijal toliko potreban i nužan kako bismo promijenili sebe i svijet oko sebe. Ova snaga potrebna nam je da probudi intelektualce, mislioce i reformatore i usmjeri nas u pravcu suštinske spoznajne i duhovne reforme i postavljanja solidnih temelja za formiranje jedne nove generacije slobodoumnih aktera novog islamskog društva. Istinu je rekao Uzvišeni Allah u ajetima u kojim kaže:

Allah neće izmijeniti jedan narod dok on sam sebe ne izmijeni.

(er-Ra'd, 11)

Tako mi vremena. Čovjek, doista, gubi. Samo ne oni koji vjeruju i dobra djela čine, i koji jedni drugima istinu preporučuju i koji jedni drugima preporučuju strpljenje. (el-Asr, 1-3)

Molim Uzvišenog Allaha da nam pomogne i olakša, a naša posljednja molitva neka bude: „Tebe, Allaha, Gospodara svjetova, hvalimo!“

Literatura

LITERATURA NA ARAPSKOM JEZIKU

- El-Buhari, Muhammed Ismail, *Sahih el-Buhari*, redaktor Mustafa Dib el-Bega, Bejrut, Dar Ibn Kesir, 1407/1987.
- El-Bezaz, Said ibn Mensur, *Sunen Said ibn Mensur*, redaktor Habiburrahman el-E'azami, Bejrut, Dar el-kutub el-'Ilmijje, 1985.
- Ebu Hajjan, Muhammed ibn Jusuf, *el-Bahr el-muhit*, Bejrut Dar el-fikr, 1996.
- Et-Tirmizi, Muhammed ibn 'Isa, *El-Džami' es-sahih (Sunen et-Tirmizi)*, redaktor Ahmed Muhammed Šakir, Bejrut, Daru ihja' et-turas el-'arebi, s. a.
- Ed-Darimi, Abdullah ibn Abdurrahman, *Sunen ed-Darimi*, redaktor Fevaz Zemerli i Halid es-Seb'a, Bejrut, Dar el-kutub el-'arebi, 1407. god. po H.
- Es-Sidžistani, Sulejman ibn el-Eš'ab, *Sunen Ebi Davud*, redaktor Muhammed Muhjiddin Abdulhamid, Bejrut, Dar el-fikr, s. a.
- Ebu Sulejman, Abdulhamid Ahmed, *Ezmetu aqli el-muslim*, Herndon – Rijad, El-Ma'hed el-'alemi lil-fikr el-islami i Ed-Dar el-'alemijje lil-kitab el-islami, 1994.

- Ebu Sulejman, Abdulhamid Ahmed, „Iškalijetu el-istibdad ve el-fesad fi el-fikr ve et-tarih es-sijasi el-islami“, *Medželletu el-Muslim el-mu'asir*, br. 22, godina 31, 2006.
- Ebu Sulejman, Abdulhamid Ahmed, *el-Islah el-islami el-mu'asir*, Kairo, Dar es-salam, 1427/2006.
- Ebu Sulejman, Abdulhamid Ahmed, „el-Emnu ve es-selamu el-idžtimai he-defu nizami el-'uqubat el-islami: te'emmulat fi neta'idži dirasetin idžtima'ijjetin li seken et-tullab el-džami'ijjine“, *Medželletu islamijjeti el-ma'rife*, broj 14, jesen 1998.
- Ebu Sulejman, Abdulhamid Ahmed, „el-Ummetu bejne šeri'atejni“, *Medželletu islamijjeti el-ma'rife*, broj 27, 2002.
- Ebu Sulejman, Abdulhamid Ahmed, *Delilu mektebeti el-'usreti el-muslimeti*, Herndon i Kairo, El-Ma'hedu el-'alemi lil-fikr el-islami i Dar es-salam, 2008.
- Ebu Sulejman, Abdulhamid Ahmed, *el-'unfu ve idaretu es-sira'i es-sijasi fi fikri es-sijasi el-islami bejne el-mebde'i ve el-hijar: ru'jetu el-islamijjetu*, Damask i Herndon, Dar el-fikr i Ma'hedu el-'alemi lil-fikr el-islami, 2002.
- Ebu Sulejman, Abdulhamid Ahmed, *Nezarijjetu el-islam el-iqtisadije: el-fel-sefetu ve el-vesa'ilu el-mu'asire*, Kairo, Mektebetu el-Handži, 1960.
- Ebu Sulejman, Abdulhamid Ahmed, *en-Nezarijjetu el-islamijjetu lil-'alaqat ed-duvelijje: ittadžahat džedide lil-fikr ve el-menhedž el-islamijje*, preveo Nasir Ahmed Muršid el-Berik, Rijad, Metabi'u el-Firezdeq et-tidžarije, s. .
- Es-Salih, Subhi, *Menhelu el-varidine šerhu Rijadu es-salihin*, Istanbul, s. a., str. 913.
- El-Qazvini, Muhammed ibn Jezid, *Sunenu Ibn Madždže*, redaktor Muhammed Fuad Abdulbaqi, Bejrut, Dar el-fikr, s. a.

- Eš-Šejbani, Ahmed ibn Hanbel, *Musnedu el-imam Ahmed ibn Hanbel*, redaktor Šuajb el-'Arna'ut, Bejrut, Mu'essessetu er-Risale, 1420/1999.
- El-qušejri, Muslim ibn el-Hadždžadž, *Sahih el-Muslim*, redaktor Muhammed Fuad Abdulbaqi, Bejrut, Daru ihja'i et-turas el-'arebi, s. a.
- Mahluf, Hasenejn, *Safvetu el-bejan li-me'ani el-Qur'an*, el-Kuvejt, Vizaretu el-evqaf ve eš-u'un el-islamijje el-kuvejtijje, 1407/1986.
- En-Nesa'i, Ahmed ibn Šuajb, *El-Mudžteba min es-sunne*, redaktor Abdulfettah Ebu Gide, Halep, Mektebetu el-matbu'at el-islamijje, 1406/1986.

LITERATURA NA ENGLISKOM JEZIKU

- Habibul, Sayed. „Al-Iqta: A Historical Survey of Land Tenure and Land Revenue Administration in Some Muslim Countries, with Special Reference to Persia“, in *The Contemporary Aspects of Economic and Social Thinking in Islam*. Plainfield, ind.: the Muslim Students Association of USA and Canada, 1970.
- Abu Sulayman, AbdulHamid Ahmad. „The Theory of the Economics of Islam“, *Journal of Economics and Management*, 6, no. 1, Kuala Lumpur: International Islamic University, 1998.

IZ SADRŽAJA KNJIGE

Knjiga predstavlja pokušaj da se razumije odsustvo psihološke i emocionalne dimenzije u islamskom odgojnom diskursu prema djetetu, kako bi to bilo matrica inicijativnosti i reativnosti u njegovoj psihološkoj i emocionalnoj izgradnji. Ona je također pokušaj da se razaznaju kulturološke i intelektualne silnice koje su dovele do nazatka i deformacije kako bi se dokučilo na koji način zajednica može prevladati ovaj nedostatak.

* * *

Uprkos uzvišenoj i veličanstvenoj snazi vjere u jednoga Boga, koju islam svesrdno promovira, zaostavština starih tradicija i kultura, slijepo slijeđenje i filozofija transformirali su muslimansko političko vođstvo u tribalizam i šovinizam i tako kontaminirali kulturu islama.

* * *

Ključ pokretanja promjene nalazi se duboko ukorijenjen u dušama i svijesti roditelja, koji imaju od Boga datu sklonost ka zaštiti vlastitog potomstva i težnju da svojoj djeci obezbijede što bolje uslove za život. U iskonskoj brizi roditelja leži ogroman odgojni potencijal, koji je potrebno iskoristiti i pravilno usmjeriti.

Abdulhamid Ebu Sulejman (r. 1936) priznati je islamski učenjak, mislilac, pedagog i autor mnogih knjiga i članaka na temu islama i islamske reforme, posebno u području mišljenja i obrazovanja. Ekonomiju je završio na Kairskom univerzitetu 1963. godine a međunarodne odnose doktorirao 1973. godine na Univerzitetu Pensilvanija u Filadelfiji, SAD. Jedan je od osnivača i nekadašnjih predsjednika Međunarodnog instituta za islamsku misao (IIIT) i Asocijacije muslimanskih naučnika društvenih nauka (AMSS) u Sjevernoj Americi. Rektor Međunarodnog islamskog univerziteta u Maleziji bio je u periodu 1988-1999.

Napisao je brojne knjige, studije, naučne i kulturne rasprave koje se bave promjenom i kreativnim i reformatorskim aspektima od kojih izdvajamo: *Ekonomska teorija islama* (1960), *Islamska teorija međunarodnih odnosa* (1973), *Bračne nesuglasice: vraćanje ljudskog dostojanstva posredstvom viših ciljeva Šerijata* (CNS i CEI „Nahla“, 2009), *Kriza islamske civilizacije: korijeni u kulturi i odgoju* (CNS i El-Kalem, 2010), *Univerzalna civilizacijska kur'anska vizija: temeljno ishodište za čovjekov preporod* (CNS i El-Kalem, 2010), *Rasprave o vjerskom diskursu, politici i obrazovanju* (CNS, 2018).